

NIKOLAJŠ
DOMOŽAKOVŠ

TĀLAJĀ AULĀ

Romāns

IZDEVNIECĪBA «LIESMA» RĪGA 1976

PAR ŠIS GRĀMATAS AUTORU

Viņš pieder pie tiem rakstniekiem, kuri literatūrā ienāk lēniem, gausiem soļiem; tā gani mēdz spraukties cauri asajai zālei. Domožakovam būtu gribējies mesties seglos, iecirst straujam zirgam sānos un aizauļot pa dzimto, akmeņaino Hakasijas stepi. Bet nebija... zirga. Un kājāmgājējs ir pakļauts daudziem kavēkļiem. Tā tas bija bērnībā, ganuzēna gadus, tāpat notika arī vēlāk — alegoriski —, kad Domožakovs jau bija sasniedzis vīra gadus un sajuta literārās jaunrades alkas.

Ir jāatceras tas laiks, kad Krievijā, kas tik tikko bija gāzusi caru, par valdnieku tīkoja kļūt Antantes ieliktenis — Sibīrijas «patvaldnieks» Kolčaks. Un baumas, baumas... Aicinājumi uz nemieriem, uz sacelšanos. Pret ko? Nebija skaidrs. Par patstāvību? Par kādu? Nebija saprotams. Kopā ar padomju varu vai pret to? Vai krievi ir brāļi? Vai ienaidnieki? Rīb šamaņu tamburīni, kaut kādi atbraucēji teic skaistas runas.

Vai viegli visu to izprast? Īpaši vēl puisēlim, kurš ne vārda nesaprot krieviski, kura tēvs bijis mobilizēts Kolčaka darba armijā un gājis bojā nezināmā vietā, bet māte pēdējiem spēkiem strādā pie bājiem — miecē aitādas, veļ voiloku, šuj viņiem kažokus un maimahus — mīkstos zābakus. Viņai ir tikai vienas rūpes — paglābt bērnus no bada. Redz — Nikolajam

jau kakls satūcis no skrofulozes un acis kļūst neredzīgas.

Skolā Nikolajs sāka iet divpadsmit gadu vecumā (viņš ir dzimis 1916. gada 20. janvārī). Tad baru jau vairs nebija. Dzimtajā aulā Hizilhasā, tāpat kā visur, dibinājās kolhozs. Smaga bija trūcīgo ļaužu cīņa ar bagātniekiem. Tas ir palicis atmiņā. Atmiņā ir palicis vēl arī kas cits: aiz muguras tikai trīs klases, bet kolhozs sūta viņu uz Minusinskas pedagogisko tehnikumu. Viņu sūta padomju vara! Mācīties, mācīties!

Tad skaidrs kļūst daudz kas tāds, ko senāk ietina ļaunprātīgu apmelojumu dūmaka. Krievi ir visīstākie brāļi, viņi ir labi draugi. Uzliesmo dusmas, domājot par to, ka baltgvardu bandas, kas sita cilvēkus ar šauteņu slauķiem un aplaupīja viņus, arī dēvēja sevi par krieviem. Cik tuvi kļuvuši vārdi: proletāriskais internacionālisms! Par to jārūnā skaļā balsī! Ir jāraksta dzejoļi!

Ir jāraksta dzejoļi... Bet nav taču savas rakstības, nav gramatikas, un bez tās nav iespējams radīt hakasu nacionālo literatūru. Tiesa, ir lieliski folkloras zinātāji — Baltižakovs, Manargins, Kokovs, Aršanovs, bet viņi visu apguvuši pašmācības ceļā. Viņu pieredze un zināšanas prasa zinātnisku vispārinājumu. Tātad ceļš uz literatūru ir ceļš uz zinātni.

Aizritēja piecpadsmit gadu kopš pirmās skolas dienas līdz tam brīdim, kad N. Domožakovs ieguva filoloģijas zinātņu kandidāta grādu. Šajā laikā viņu vairākkārt piemeklēja grūtas slimības. Daudz laika prasīja neskaitāmie sabiedriskie un partijas uzdevumi, bez kuriem nav iedomājams dzejnieka «amats», un darbs, ko viņš veica, lai radītu Hakasijas Valodas, literatūras un vēstures zinātniskās pētniecības institūtu, tāpat arī gramatikas un citu mācību grāmatu rakstīšana.

Arī dzejā N. Domožakovs ienāk lēniem, bet drošiem soļiem. Viņa spalvai pieder krājumi «Dzejoļi» (1948), «Ulusi dzied» (1951), «Plūst Abakanas upe» (1957) un «Aicinājums» (1966), vairāki atsevišķi dzejoļi, kas iespiesti dažādos laikrakstos un žurnālos, kā arī liels skaits klasiskās un PSRS tautu dzejas tulkojumu.

Un tagad mēs iepazīstam Nikolaju Domožakovu kā liela prozas darba autoru. «Tālajā aulā» ir pirmais hakasu valodā uzrakstītais romāns. Pilnīgi dabiski, ka šajā darbā N. Domožakovs pievēršas Hakasijas vēstures svarīgākajam posmam — padomju varas dibināšanai laikā, kad vēl nav apklusušas pilsoņu kara atbalsis, kad darbojas tumši spēki, kas nekrietni cenšas ietekmēt tikko mostošās nacionālās pašapziņas jūtas. Tā ir gan paša Domožakova jaunība, gan arī izšķirošs pavērsiens viņa tautas dzīvē.

Taču romāns nav autobiogrāfisks. Autors tajā tipizē notikumus un varoņus, atrazdamies internacionālista pozīcijās un priecādamies par Ļeņina ideju uzvaru. Romāns uzrakstīts koncentrēti, no pirmās lappuses tas piesaista uzmanību ar sižeta līniju straujo attīstību, ar lieliskajām, darbībā iekausētajām dabas un sadzīves ainām, spilgtajiem raksturiem.

Šeit mēs sastapsim viesmīlīgo, veco ganu Hortaju, kurš nemaz nelīdzinās tradicionālajam «literārajam vectētiņam», krievu kalēju Fjodoru Polincevu, kas vienmēr gatavs palīdzēt biedram nelaimē, un viņu ģimenes. Abu ģimeņu draudzība ir simboliska. To nostiprinājušas divu tautu intereses — šīs tautas kopīgi ceļ jaunu dzīvi. Tādas draudzības priekšā nožēlojamas — un baisas! — ir kulaka dēliņa Tojona ļaundarības, Pičona Počkajeva zvērīgums. Veikli ielavījies aula padomes priekšsēdētāja postenī, viņš iedomājas sevi prezidenta krēslā «Atdalītajā Hakasijā», kura atradīsies ārzemju labvēļu aizbildniecībā. No

Tojona rokas iet bojā sirsnīgā un atklātā Zojka — «cīrulis», Polinceva meita, sakropļota tiek viņas draudzene Taanaha. Ir smagi to lasīt. Tomēr pats Hortajs, viņa dēls Sagdajs un mazdēls — pārgalvīgais Sabiss iet kopā ar Fjodoru Polincevu . . .

Bet kāpēc gan iepriekš pārstāstīt romāna saturu un mazināt interesi par to?

Sergejs Sartakovs

1. nodaļa

Zirgi izbailēs skrēja. Viņu kāju dobajā dimā bija tālu sadzirdama, bet vēl tālāk tā aizdunēja pa stepi — pa zemi. Pirmie trauksmi samanīja zirgu bari, kas ganījās Huuhira pakājē. Barveži — pelēki, melni, bērī un rudi ērzeļi — reizē ievilka gaisu nāsīs, saslēja ausis un, tālos zviedzienus izdzirduši, arī paši satraukti iezviedzās. Briesmas! Briesmas!

Kas gan bija noticis stepē? Kas satrauca mierīgos zirgu barus?

— Ei tu! Nu, kāds tad ir tavš Palsais? Vai straujš?

To teikdams, Tojons piejāja no mugurpuses Sabissam, kas bija aizsnaudies uz sava zirga, pasniedzās Palsajam pie krustiem un pabāza viņam dzeloņainu karaganas zaru zem astes.

Palsais bija vēl diezgan mežonīgs trīsgadenis. Viņš saslējās pakājkājās, metās uz priekšu, tad sāpus un, iztaisījis vairākas «svecītes», drāzās tieši pie zirgu bara, kas ganījās tuvākās sopkas nogāzē.

«Kas tad tas?» Sabiss pamodās, juzdams, ka krīt no zirga. Viņš nepaspēja saķert pavadu. Labā kāja sāpīgi atsitās pret seglu loka dzelzs izliekumu, bet kreisā nebija atbrīvojusies no kāpšļa. Debešis un stepe sagriezās acu priekšā kā vilciņš. Sabiss atsitās ar galvu pret zemi. — Hei! — Tojons uzsauca nopakaļ, un zirgs sāka skriet vēl trakāk. Tojons pagrieza savu zirgu uz otru pusi. Drīz viņš bija jau nozudis.

Pirmais auļojošo Paļso pamanīja bērais barvedis, kas ganījās uz augsta kurgāna, no kura varēja pārredzēt visu stepi. Lāgu lāgiem viņš pacēla galvu un, ierāvis krēpjaino kaklu, sastinga, ieklausījās. Gadījās, ka barvedis brīdināja par vilku tuvošanos. Tad pieaugušie zirgi sadrūzmējās ap kumeļiem — visam baram vilki neuzdrošinājās uzbrukt.

Šoreiz Bēris nesadzina zirgus lokā, galvu pie galvas, nelika viņiem griezt krustus pret ienaidsnieku.

Ar aprautiem zviedzieniem viņš brīdināja baru par sveša — apseglota zirga tuvošanos. Tomēr gan pašu barvedi, gan pārējos zirgus sagrāba bailes — viņu ciltšbrālis vilka aiz sevis cilvēku.

Zirgi kļuva nemierīgi.

Viss bars metās projām.

Palsais pārlēca pār nelielu kurgānu. Maimahs nomuka Sabisam no kājas un palika kāpslī.

Visā palejā zirgi tramīgi skatījās atpakaļ un krāca. Uz priekšu metās vēl viens zirgu bars, pēc tam vēl viens... Iedrebējās čiju krūmi un solončaku zāles ceri, sagriezās zirgu kāju sacelti putekļu virpuļi. Tagad skrēja visi desmit zirgu bari. Zirgi auļoja, gatavi satriekt un samīdīt visu savā ceļā. Stepe ieguma zem šī dunošā, dzīvā nogrūvuma...

Pēc seglos pavadītās nakts Sagdajs nolēma dot atpūtu gan sev, gan savam Losajam. Viņš noņēma zirgam seglus, sapina to un palaida ielejā, ganībās, bet pats ierīkojās uz pakalna, no kura varēja pārredzēt visas ganības. Saule Sagdaju sildīja, un, galvu uz seglu spilventiņa nolicis, viņš iemīga uz liela voiloka gabala, kas bija piesūcies ar asu zirgu sviedru smaku. Viņa seja laistījās bronzas krāsā. Izvirzītos vaigu kaulus ieskāva šķidra, melna bārdiņa, kas saplūda kopā ar reto ūsu galiem. Vējiņš purināja nelīdzeni apgrieztos matus zirgu gana pakausī, piepūta viņa krokaino, nesajozto, sarkano katūna kreklu kā pūsli. Katūns bija

izbalējis un noplucis. Kreklam uz pleciem bija uzšūtas zilas strēmeles — tie bija rotājumi, nevis ielāpi. Arī uzpleči bija izbalējuši. Kājās jēlmītas ādas bikses, kas no nemitīgas sēdēšanas seglos kļuvušas spīdīgas, un tādi paši jēlmīti maimahi. Sagdaja mezglotās, dzīslainās rokas bija atmetas aiz galvas, it kā sniegtos pēc satītā astru arkāna, kas nosviests aiz muguras.

Pēkšņi Sagdajs pa miegam izdzirda it kā pērkona grāvienus. «Saule — un pērkons?» zirgu gans bija nesaprašanā. Taču acis viņš neatvēra — zirgu bari ganās tepat tuvumā, un modrais Sabiss (dēlam ir tēva acs!) viņus uzmana.

Nav zināms, cik ilgi Sagdajs vēl būtu gulējis, ja viņam virs galvas nenoplikšķētu pātaga. Sagdajs pielēca kājās, vēl lāgā nepaspējis atgūties un atvērt plakstiņus.

Uz kurgāna riņķoja jātnieks.

— Kur ganāmpulks, liekēdi? Guli? Nu, pagaidi tikai!

Sagdajs paskatījās atpakaļ. Tajā vietā, kur viņš bija apstādinājis ganāmpulku, kā mūris pacēlās melnu putekļu mākonis. Kas tad tas? Viņš skatījās uz visām pusēm, bet zirgus nekur neredzēja.

— Tojon... Kāpēc ganāmpulks aizgājis? — Sagdajs apmulsis murmināja. Viņš uzmeta Losajam seglus.

Bet Tojons jau aizdrāzās uz turieni, kur kalpu meitenes ganīja Hapina aitas. Kur ganāmpulks? Kur Sabiss?...

Saule silda tāpat kā iepriekš, bet Sagdajam salst. Viņš ierauga klinšu ērgļus virs stepes. Ērgļu bars kliegdams aizlido aiz Huuhira kalna. Bet katrs gans taču zina, ka klinšu ērgļi vēsta nelaimi.

Viņa zirgs jau metās skriešus. Ātrāk! Sagdajs saviņcināja pātagu.

Viņš jāja pa svaigi nomīdīto nogāzi. Platā, tūkstošiem zirgu nagu izkapātā svītra atgādināja upes gultni. Priekšā sēdās vērpetē sagrieztie putekļi. «Kas ir tur, aiz šiem putekļiem? Kas ir aiz tiem?» Sagdajs prātoja.

2. nodaļa

— Nu, Dūkanais, nu, nu! — saimnieks paklusām skubināja.

Zirgs nekustināja ne ausu. Ratu iebrauktās sliedes kā divi arkāni vilka Dūkano sev līdzī. Pēc pārnakšņošanas pie papelēm apaugušās upes Dūkano jau mazā gaismiņā iejūdza ratos. Kopš tā brīža viņš visu laiku trin sānus gar ilksīm. Viņu plītē ar kaņepāju grožiem, kas atstāj uz krustiem tumšas svītras. Stāvās nogāzēs rati paši dzen zirgu uz priekšu, tad sakas slīd uz ausīm un sleju siksna graužas gurnos.

Saule jau pāri zenītam, bet saimnieks nedod Dūkanajam atpūtu. Būtu kaut vējiņš uznācis un nopūtis putas Dūkanajam no sāniem . . .

— Māmiņ, ūdeni-i!

— Pacieties, pacieties, meitiņ! Ūdens mums tikai maza lāsīte, bet ceļš vēl tāls . . . Es jau tev sacīju, Fjodor, apstāsimies un paņemsim ūdeni.

Fjodors noliecas pie meitas un jokodamies kutina viņai kaklu ar savu kuplo, rudo bārdu. Zojka, kas tādos gadījumos parasti skaļi smējās un spiedza, šoreiz ir skumja.

— Kaut vienu malciņu, tēti!

Fjodors pagriežas pret sievu.

— Labi, Varja, — viņš pieskaras sievas elkonim.

— Varbūt drīz ceļā gadīsies kāds strautiņš . . .

Meitenīte, sīciņa, gaišiem matiem, saviebj apkaltošo muti. Varja grib kaut kā novirzīt Zojkas domas, lai meitene vismaz uz brīdi aizmirstu slāpes.

— Skaties, Zojka, cik daudz tur klinšu ērgļu...
Rau, kā lēkā... — viņa rāda.

Arī Fjodors paskatās uz to pusi.

— Tprū-ū-ū! — viņš savelk grožus.

Pielicis plaukstu pie acīm, Fjodors pūlas kaut ko saskatīt tālumā, tur, kur pēc zemē iegrimušo akmeņu paurēm var samanīt nelielu kurgānu.

Uz kurgāna kaut kas melnoja. Fjodors saskatīja vēl arī lielu, raibu suni. Kad klinšu ērgļi metās uz priekšu, arī suns palēcās un aizbaidīja tos projām.

Kā sastinguši Fjodors, Varvara un Zojka vēroja to, kas notika uz kurgāna. Plēsoņas no jauna uzsāka cīņiņu ar suni, centās izvairīties, šaudījās kā tumšas skrandas. Viens no putniem uzklupa sunim ar nagiem un nevarēja tos vairs atbrīvot. Pa to laiku otrs klinšu ērglis uzlaidās uz tumšā pauguriņa, atmeta galvu un no visa spara cirta ar knābi. Kaut kas sīks un vārgs pazibēja gaisā un atkal atkrita atpakaļ. Vai roka? Putns atlēca nost.

Pēc tam visi klinšu ērgļi, klieodzot un spārnus švīkstinoši, metās uz priekšu. Norībēja šāviens. Fjodors ātri pagrieza zirgu uz kurgānu. Zem riteņu dzelzs stīpām iečirkstējās vēja izpūsto kurgāna plākšņu šķembas. Pēc maza brītiņa no ratiem jau varēja redzēt, ka uz kurgāna nekustīgi guļ jauneklis, gandrīz vēl zēns. Fjodors un Varvara metās pie viņa.

Pretī skrēja suns. Tas aizsmacis rēja, griezdamies riņķī un ķerdams sev pie muguras, no kuras nokarājās nošautais klinšu ērglis — nagi tam bija palikuši suņa ādā.

Varvara pacēla zēna galvu un mazliet pagrieza to: vaigu kauli vienās skrambās un zilumos, lūpas nomelnējušas, mati salipuši ar asinīm un zemi. Labajā kājā vecs, mīksts maimahs bez papēža, kreisā — basa, gluži melna un satūkusi.

Fjodors attupās pie jaunekļa un pielika plaukstu viņam pie krūtīm.

— Vēl silts, — viņš čukstus sacīja sievai. — Bet sejā ne asins pilītes.

Apkārt mētājās daudz spalvu, sieviete paņēma vienu no tām un pielika zēnam pie nāsīm. Spalvas pūciņas iedrebējās.

— Fedja, viņš elpo! Tur ratos ir pudele... Attaisi viņam zobus vaļā.

No ūdens ietrīsējās zēna skropstas, sakustējās lūpas. Veselā — kreisā acs bija plaši atvērta.

— Kas tu esi? No kurienes? — Fjodors jautāja, noliecies pie zēna. — No kura ulusa tu esi, vai tas tālu?

Rati bija piekrauti ar mājas iedzīvi. Varvara steidzīgi bīdīja visu pie malas, lai atbrīvotu vietu. Viņa norāva sev lakatiņu, saplēsa to strēmelēs un sāka zēnu pārsiet. Tad Fjodors puisi vieglītēm pacēla un aiznesa uz ratiem. Zojka nolika viņam zem galvas vecu mētelīti. Varja kaut kā saņēma kopā savus matu un sasprauda ar ķemmi.

Šajā mirklī pakalnam blakus parādījās jātnieks. Suns tik nevaldāmā niknumā metās viņam virsū, ka beigtais klinšu ērglis beidzot nokrita. Bet jātnieks vicināja garu pletni un nelaida suni pie sava zirga.

Fjodors un Varvara klusēdami skatījās uz jātnieku. No kurienes viņš? Kas viņam vajadzīgs? Varbūt viņš «atradeni» pazīst un pats to meklē? Liekas gan. Abi ir hakasi, stepes ļaudis. Varbūt jātnieks pateiks, kurp aizvest atrasto zēnu, kam viņu atdot.

Dūkanais draudzīgi iezviedzās un sniedzās pie svešā zirga, bet tas sagriezās un iekoda Dūkanajam. Dūkanais ilksīs rāvās atpakaļ, Fjodors pavilka grožus un atkāpināja zirgu.

— Ei tu! — viņš uzsauca puisim. — Pieturi savējo.

— Puisis ir mūsējais, kāpēc tu viņu kropļo? — jātnieks jautāja.

— Ko-o? — Fjodors sarauca uzacis.

— Nelabi darīt... Zirgu gana zirgus baidīt... Tev cietumā sēdēt... — Un tūlīt, savu mežoni pagriezis, jātnieks aizlaidās aulēkšos. Raibais suns, skaļi riedams, metās viņam pakāļ.

— Tavu brīnumu! — Fjodors pašūpoja galvu. Un apjucis paraudzījās uz sievu.

— Brauksim, tēti, — Zojka žēlabaini lūdzās. — Man gribas dzert...

— Tūlīt, meitiņ. Tikai vietu gribu atzīmēt. Katram gadījumam...

No rīta Fjodors bija nocirtis divus žāklīšus un kārtiņu, kur katliņu uzkārt. Tagad viņš tos iedzina zemē — tajā vietā, kur rati pirmoreiz nogriezās uz kurgānu, un tur, kur tie atkal izbrauca atpakaļ uz ceļa. Izbalējušajā zālē abi pagriezieni bija labi saskatāmi.

Un atkal pa vienmuļo, pauguraino stepi velkas vientuļš pajūgs, rati čīkst, Dūkanais sprauslo. Tagad vairs nav redzami ne mietiņi, ne arī pats kurgāns, vienīgi tur riņķojošo putnu kliegšieni atskan līdz Fjodoram. Pie ratiem atkal parādījās Raibais. Ķepu vilkdam un sānu laizīdams, suns sāka skriet blakus.

Ar katru brīdi laiks kļūst karstāks. Gaisā šūpojas dūmaka, tā atgādina vieglus garaiņus, kas paceļas no milzīga, verdoša katla. Katla malas ir robotas, zilas. Tās ir Sajānu un Alatau kalnu grēdas, kas puslokā ieskauj stepi. Un šajā katlā kā nokaitēti šķiet senie kapu pieminekļi no sarkana smilšakmens. Stepei pāri peld mākoņi, pat tie karstumā apsvīluši rudi. Izžuvošo ezeriņu vietās balsnē solončaku garoza. Žūstot plaisā kaviļa. Pat suslikus neredz.

Pie viena no ceļu sazarojumiem Raibais kļuva nemierīgs, izrāvās uz priekšu un sāka skriet, visu laiku skatīdamies atpakaļ uz ratiem. «Ceļu rāda,» Fjodors Pavlovičs uzminēja. «Citādi nevar būt, tur vajag būt

viņu ulusam... Brauksim pa pēdām, lai notiek kas notikdams...»

— Māmiņ, dzert!

— Drīz, drīz, meitiņ, dabūsi padzerties. Tur aiz tā pakalna būs upīte, — Varvara sola.

— Vai aiz tā lielā, māmiņ?

— Nu varbūt mazliet tālāk. Bet tur... skaties tikai... tev virs galvas cīrulis.

Zojka atmet galvu atpakaļ. Cīrulis plivina spārniņus, liekas, it kā zvaniņus tricinātu. Un tagad viņš sastingst vienā vietā. Kā viņš tur var noturēties — vai matiņā viņu kāds piesējis, vai?

— Tiu-tiu, liru-liru! — skan no debesīm.

Arī cīrulis meklē strautu, Zojka domā. Bet matiņš droši vien izstiepjas. Putniņš, rau, te nolaižas zemāk, te atkal paceļas. Un šūpojas, šūpojas. Kāda neredzama roka parauj aiz mātiņa, un putniņš pagriežas. Krūtiņas iemirdzas kā zelts. Un spārniņi — zvaniņi visu laiku skan: «Tiu-tiu, liru-liru!» Tātad putniņš nav ieraudzījis strautu. Zojkai šķiet, ka iekšā viņai viss deg. Drīz meitene kļūst pavisam slābana, viņai uznāk snaudiens. Zojku noliek gulēt blakus «atradenim».

Fjodors iet, pie ratiem turēdamies, un drūmi klusē. Viņa kreklis ir sviedros izmircis, rudā bārda plankumaina.

«Nevar būt, ka suns būtu piemānījis. Kaut kur tepat tuvumā es pats redzēju upīti, toreiz, kad braukāju pa ulusiem.» Fjodors redz, ka arī Varvara ir nomocījusies, taču cenšas turēties; viņa ir sadabūjusi gaišu drānas gabalu un tur to Zojkai virs galvas, lai pasargātu meiteni no karstuma.

Kad saule jau sāka slīdēt tuvāk apvārsnim, gar pajūga priekšpusi, gandrīz vai zālei pieskardamās, piepeši aiztrauca divas žiglas svīres, aši žibinādamas spārniņus. Sirds Fjedoram krūtīs salēcās — kur svīres, tur ir ūdens! Viņš sāka skubināt Dūkano.

Raibais suns, aizskrējis lielu gabalu pa priekšu, drīz vien griezās atpakaļ. Viņš nopurinājās, no vilnas sāka bārstīties gaišas pērlītes.

— Ūdens! Zojka, vai tu dzirdi? Tūlīt tu varēsi padzerties ūdentīņu!

Meitenīte atvēra acis, uzrausās sēdus un skatījās uz visām pusēm — kur tad ir tas ūdens?

Viņi piebrauca pie stepes upītes. Šaura ūdens strēlīte, uzsūkusi sevī debess zilgmi, spīguļoja starp sūnu apaugušajiem krastiem. Savas zaļās pinkas upītē mazgāja grīšļi, no ūdens laukā sniedzās jauna meldrāja asie dzinumi un gaisa pūslīšiem aplipuši ūdensaugu zariņi. Acis nīrbēja no straujā ūdens tecējuma.

Zojka pieskrēja pie ūdens un nometās uz celišiem.

— Nedzer pārāk daudz, meitiņ! — tēvs brīdina Zojku, bet pats kāri dzer ūdeni.

Varvara, slāpes atveldzējusi, samitrināja upē savu lakatiņu un uzlika to zēnam uz pieres. Tad iesmēla ūdeni tāšu cibiņā un ielēja viņam mutē. Pūsis ievaidējās.

— Nebaidies, mīlais! Gan mēs tevi aizvedīsim līdz kādam ulusam.

— *Haida Sari?*¹ *Sari!* . . . — viņš atkal ievaidējās un aizvēra plakstiņus, it kā slēpdamies no svešiem.

Fjodors, ūdenim pieplacis, bija aizmirsis Dūkano. Zirgs pats piegāja pie ūdens. Nav liela nelaime, ja sedulkas siksna nav atlaista un ūdeni nevar aizsniegt. Dūkanais nometās ceļos, iesprauslojās, it kā aizpūzdams projām neredzamus grūžus, un uz krietnu laiku iegremdēja ūdenī mīksto purnu.

Varvara sameklēja vezumā podus, cibas, tējkannu un atraisīja pārtikas saini. Ēzdami viņi visu laiku skatījās atpakaļ uz ratiem, kur gulēja ievainotais. Ko gan nozīmē vārds «Sari»? Varbūt tas ir ulusa nosaukums?

¹ Kur Palsais?

... Paēduši viņi atkal devās ceļā.

Tagad ceļš likās jau vairāk iebraukts. Tas veda uz vientuļa kurgāna pakāji. Jo tuvāk Fjodors tam piebrauca, jo vairāk viņam šķita, it kā kāds no apakšas celtu šo stāvo pakalnu uz augšu. Pakalns atgādināja apaļu mongoļu cepuri. Par apmali tai bija cietā čija kušķi, kas auga visapkārt. Līdzību vēl pastiprināja kurgānā iegrimušais augstais, apaļais akmens ar pusizdzisušām rakstu zīmēm. Kad viņi bija piebraukuši pavisam tuvu, Zojka izsaucās: «Ai, tēti!» No akmens lūkojās rupji izcirsta seja. Plati vaigu kauli, šauras acis, mutes vietā iedobums. Rieta gaismā viens kurgāna sāns liesmoja, otrs bija tumšs. Tēla aklās acis bija pievērstas stepai.

No kurgāna ceļš stiepās pa uzkalnu uz dienvidrietumiem, pēc tam sāka slīdēt lejup uz tās pašas upītes likumu. Ūdens pie krasta izskatījās gluži melns, un zem biežajiem vilkukārkliem bija vēsāk.

Drīz vien ceļinieki iebrauca ciematā un apstājās pie pirmajiem dēļu vārtiem. Māja melnoja, cieša žoga apņemta, un nelaipni klusēja. Fjodors nolēma pieklauvēt — uzzināt, vai te nav kāds feldšeris un kur būtu iespējams pārnācšpot.

Pēkšņi uz ielas parādījās divi jātnieki.

— *Mina, mina, Oikan!*¹ — viens no tiem uzsauca otram, norādīdams uz ratiem. Balss bija pazīstama. «Tas pats jātnieks, kas pirmīt bija pie kurgāna...» Fjodors atskārta. Viņš nolēca no ratiem.

— Padodies, *oris*²... Bandīts, aina!

Viens no jātniekiem izrāvās uz priekšu, saķēra Dūkano pie iemauktiem un vilka sev līdzi, otrs iesita zirgam ar pātagu.

— Ei, jūs tur, — kas jūs tādi esat? Man ratos ir

¹ Lūk, kur viņi, Oikan!

² Krievs.

ievainotais... Prātā esat jukuši, vai? — Fjodors iesaucās. Bet rati jau aizriboja kaut kur tumsā. Zojka izbijusies sāka raudāt. Varvara kaut ko kļiedza.

Fjodors lādēdamies aizskrēja ratiem pakaļ.

«Atņemt Sabisu caurbraucējiem, neļaut zēnam izplāpāties aulā!» Šī doma bija apsēdusi Tojonu. Pierunāt Sabisu, lai viņš visu uzvel krieviem. Apsolīt viņam kaut ko. Ja viņš būs ar mieru, tad saskries aulā iemīt-nieki un rudais pat iepīkstēties nepagūs. Stepes likums...

Apmetis lielu līkumu ceļam, pa kuru brauca pajūgs, Tojons iedrāzās aulā, taču pie savas sētas no zirga nenokāpa, bet traucās uz aulā padomi. «Tēvocis Pičons palīdzēs,» viņš domāja par priekšsēdētāju. Taču aulā padomes durvis bija aizslēgtas, uz lieveniņa sēdēja izpildītājs Oikans. Tojons piesauca viņu tuvāk, un drīz vien viņi abi jau uzglūnēja aulā iebrāukušajai krievu ģimenei.

— Pagaidi, Oikan! Aizved manu zirgu, tālāk es pats... — Tojons pievilka pavadu un atbrīvoja kājas no kāpšļiem. Un tad viņš jau sēdēja ratos un turēja rokās grožus. Auls palika aiz muguras...

Krūmos pie Čobatas līkuma viņš apturēja Dūkano un sāka purināt Sabisu.

— Ei, Sabis, — tu dzirdi mani? Ja prasīs, kā tu esi sadauzījies, saki... Ei!

Viņš Sabisu gan cēla augšā, gan grieza uz sāniem, centās pat nolikt sēdus, bet Sabiss kā bez dzīvības atkrita atpakaļ ratos. Tojons nolanājās.

Pametis Dūkano un ratus ar Sabisu, Tojons saīdzis slāja prom no upes, plāvas galā uzdūrās siena gubai un iemetās tajā.

Tikko debesis austrumos kļuva gaišākas, Tojons jau bija kājās. Kleperis, kā redzams, vakar bija pavisam nojēdzies un stāvēja dažus soļus no tās vietas, kur viņš to bija atstājis.

Tojons atkal sāka purināt Sabisu. Bet zēns vēl arvien bija bez samapas.

«Drīz būs rīts, kaut kas jādara . . .»

Tojons pavilka grožus. «Tikai ne pie Hortaja. Kašķīgais vecis sāks izprašāt . . .»

Bailīgi apkārt skatīdamies, viņš aizveda Sabisu uz aula padomi.

3. nodaļa

Sānis no stepes lielceļa plakankalne krauji nolaižas līdz Čobatas upei. Šī vieta saucas Čalbahtigeja — Plašā virsotne. Tur, kur plakankalne pāriet ielejā, savam ciematam vietu bija izraudzījušies nometnieki hakasi.

Ja no aula skatās uz Čobatu, liekas, ka tā nav upe, bet izlaists, no gaišiem un tumšiem saišķiem savīts saru arkāns — upē mirgo sudraboti ūdenskritumi, bet zem stāvajām krantīm tumst dziļi atvari. Garš ir Čobatas ceļš uz lielo upi Ahbanu. Čobata sākas zaļajos, kupli apaugušajos taigas kalnos — tashilos un kā mežonīgs zirgs lec no tiem lejā. Ko nespēj izdarīt kalni, izdara stepe. Līdzenumā Čobata maina savu iedabu. Upes tecējums kļūst lēnāks, tagad tā jau atgādina kūtru zirgu, kas visu laiku skubināms.

Čobatu skubina pali . . . Pavasaros upe, pārplūdusi no palu ūdeņiem, ko sūta tashili, sagādā gan prieku, gan bēdas. Čobata kļūst tik devīga, ka piepilda ar ūdeni visus apūdeņošanas kanālus. Šlākdamiem pāri to krastiem, ūdeņi veļas uz ganībām un pļavām, pārplūdina tās un, plūzdami atpakaļ, atstāj dūņas, oļus, siekstas un dažādus atkritumus. Zemes pārvēršas par slīkšņainām dūkstīm, kurās stieg lopi, par apaļiem, ar grīslī un meldriem apaugušiem ezeriņiem, kur sīc malārijas odu bari. Barodama stepi, Čobata

reizē to arī atņem lopkopjiem un zemkopjiem, jo pati leknākā zeme un pats sulīgākais zelmenis ir ielejās. Taču labi nebūtu arī bez Čobatas, bez tās palu ūdeņiem, jo tad gan labību, gan zāli iznīcinātu sausums. Un tomēr īsta draudzība ar Čobatu nav iespējama.

Un cik daudz kauju Čobatas krasti nepieredz pavašarī, kad ūdeņus pa grāvjiem vajag novadīt uz tīrumiem! Tad ceļas auls pret aulu. Visbiežāk cīņi notiek pie sadalījuma aizsprostiem, kuri šķērso grāvjus. Augšējie auli cenšas sagrābt vairāk ūdens sev, bet apakšējie nepieķāpjas.

Tagad, svelmainajās vasaras dienās, Čobata ir rāma un labsirdīga. Kaut kur tā vēl plosās un griež ūdeņus virpuļos, bet tādu vietu nav daudz.

Auls virs Čobatas pielipis pie kalna kā bezdelīgas ligzda. Bet ko gan te naktī var saskatīt? Un ne jau tas Fjodoram pašreiz prātā. Jātnieki kaut kur ielas tumsā aizved pajūgu ar Varju un Zojku. Pa labi un pa kreisi kā nelīdzeni zāga zobi melno mājas un jurtas. Priekšā klaudz ratu riteņi, rej suņi. Iela ir lika, šaura, un Fjodors uzgrūžas gan žogiem, gan nezāļu ceriem. Aiz pagrieziena viņš paklupa un iekrita grāvī, kas bija pilns ar ūdeni. Kamēr izrāpās laukā, palika iepakal, tad aizsmakušā balsī piesauca dievu un skrēja tālāk.

— Varja-al Es panākšu, — viņš kļiedza.

Pirmā doma Varjai bija — lēkt laukā no ratiem.

Ar vienu roku viņa apskāva Zojku, ar otru spēcīgi atgrūdās, un abas kūleniski novēlās ceļa malā. Varja sagrauda celi, bet meitenīte bija sveika un vesela, jo uzkrita viņai virsū. Vai nu jātnieki tumsā bēgšanu tūlīt nebija pamanījuši, vai arī viņiem bija vajadzīgas nevis pašas braucējas, bet viņu mantas — rati nepastājās.

Vēl nesajuzdama sāpju, Varja piecēlās, cieši piespieda sev klāt drebošo, raudošo Zojku un uztraukta sāka saukt vīru.

— Fjodor, Fjodor! Kur tu esi?!

— Šeit . . . es esmu šeit! — Fjodors atsaucās. Varja paspēra soli viņam pretī. — Bet rati pagalam? Varbūt viņi vēl kaut kur tepat tuvumā . . .

Fjodors metās uz priekšu, taču tūlīt apstājās. Viņam pietiktu spēka panākt ratus, pietiktu spēka kliegt un saukt palīgā — auls jau nevarēja būt izmiris. Bet kā lai atstāj sievu un meitu svešā vietā! Fjodors apjucis lūkojās uz ēkām, kas pelēki vīdēja tumsā, uz ceļu. Ko tagad darīt? . . .

Pie debesīm plaiksnīja rūsa, tās īsajos, mānīgajos uzliesmojumos mājas, jurtas un žogi šķita nereāli.

Viņiem tuvojās spokains, sakumpis stāvs.

— *Kem ner?* — cilvēks vaicāja. Viņa balss vecīgi trīsēja.

— Saproti, vectētiņ, mēs braucām uz Bondarevku, — Fjodors uzsāka. — Tur mums ir radi, draugi. Pats esmu kalējs, meklēju darbu. Zirgus apkalt, stīpas darināt, arklu lemešus kalt — to visu protu . . . Lūk . . . — Viņš nezin kādēļ parādīja sirmgalvim savas lielās rokas. — Pametām Minusinsku un braucām projām. Bet ceļā visādi atgadās. Mums iznāca tā, ka ļaunāk vairs nevar būt. Divi jātnieki aizbrauca ar mūsu zirgu un ratiem . . .

— Māmiņ, man salst, — Zojka sūdzējās.

Bērna balss sirmgalvi pilnīgi nomierināja. Viņš sacīja lauzītā krievu valodā:

— Jurta vajag, jurta uguns, siltums. Man līdzī nākt . . .

Pēc kāda laiciņa vecais pieveda nakts ciemiņus pie zemas, apaļas nepievilcīga izskata būves, kas atradās līdzās zemē iegrimušai mājai. Pieskāries ar nūju sliekšnim, viņš aicināja iet iekšā.

Varvara pirmoreiz bija hakasu jurtā. Viss viņai šeit likās brīnumains. Apaļajai telpai nebija logu,

pašā augšā jumta konusā bija atstāts caurums dūmiem. Zem tā uz klona ierīkots vienkāršs ķieģeļu pavards, kurā kūpēdams dega govju kizjaks. Pie vienas sienas atradās zema, ar aitādām apsegta lāviņa, pie otras — koka tīne, pie trešās — ar skārdu apsista kaste. Ceturto sienu aizpēma plaukts ar koka blodām un muldiņām, dzirnaviņām miltu malšanai, māla podiem un krūzēm. No piektās sienas raudzījās divas nomelnējušas svētbildes, bet pie sestās karājās sakas, saru arkāns un gara pletne. Oda pēc kizjaka dūmiem un jēlmitām aitādām. Bet visu nomāca skāba piena smarža — tas rūga tepat lielā toverī.

Arī Zojka, pārstājusi činkstēt, izbrīnā aplūkoja neparastās mītnes iekārtojumu. Meitenei likās, ka viņa nokļuvusi senkrievu torņveida mājīnā.

Vecais sabikstīja uguni. Sausā malka jautri iesprēgājās, un virs pavarda sāka šaudīties liesma. Dūmi ierasti cēlās augšup — uz caurumu jumtā.

Gaismā viņi redzēja, ka sirmgalvis ir vājš un nespēcīgs, taču možs. Sausā, grumbainā bronzas krāsas āda pārklāja platos vaigu kaulus, nokarenie plakstiņi pa pusei aizsedza acis, bet, kad vecais tos pacēla, acu zīlītes šaurajās spraudziņās mirdzēja kā spridzīgas, melnas ogļītes. Mati sirmgalvim bija kā ērkulis un metās sirmi. Tādas pašas bija arī viņa ūsas un bārda.

Veco sauca par Hortaju.

— Bet mani sauc par Fjodoru Pavloviču. Uzvārds — Polincevs. Tā ir mana sieva Varvara, un tā mūsu meitiņa — Zoja...

Vecais piekritoši pamāja.

Nometies pavarda priekšā tupus, Hortajs uzlika uz karstajiem akmeņiem nokvēpušu čuguna tējkannu, kas drīz vien sāka burzguļot un vārīties — jurtā dūmu smaržai pievienojās sūri salda uzlietās mežrozīšu tējas smarža.

Sirmgalvis pie pavarda nodarbojās ar kaut kādām burvestībām, izvilka laukā zemu galdiņu, sagatavoja tasītes un rūca:

— Nelabs ļauds. Visapkārt bandīts staigāt, zirgus griezt, sievas vazāt... Cilvēki runāt — krievu bandīts ganu piekaut, puikam... Kas tas bandīts — nezināt.

Fjodoru Pavloviču satrauca sirmgalvja vārdi «Krievi... piekāva». Tas tur pie kurgāna arī bija kliedzis: «Kāpēc piekāvāt mūsējo?» Pie tējas Hortajs pasniedza sieru, ielika bļodiņā krējumu.

Zojka nekā neēda. Māte aptaustīja viņas pieri — tā dega kā ugunīs.

Gan ciemiņš, gan arī pats saimnieks dzēra tēju, kamēr sviedri lija aumaļām. Sirmgalvja vaigi kļuva sārti, likās, ka tajos mazāk grumbu. Acis raudzījās laipnāk. Fjodors pamanīja, ka Hortajam kreisā acs lielāka par labo.

Nolicis tukšo tasīti, Hortajs iebāza kabatā roku, lai sameklētu pīpi un tabakmaku. Pipe viņam bija neparasta — ar vara apkalumiem, kuru raksts tik smalks un precīzs, ka Fjodors Pavlovičs, kas zināja, ko nozīmē varkaļa darbs, bija pārsteigts par nezināmā meistara prasmi. Hortajs piedāvāja viņam uzsmēķēt pīpi.

— Es nesmēķēju, vectētiņ, — kalējs paskaidroja. Taču, lai varētu pīpi labāk apskatīt, viņš paņēma to no sirmgalvja rokām un izlikās, ka ievēl dūmu.

— Skaista pīpe. Labs meistars to laikam darinājis. Kas viņš ir?

Hortajs, tāpat kā visi hakasi, runāja lauzītā krievu valodā.

— Kas? — Viņš pasmaidīja ūsās. — Es pats pīpi taisīt, — un pielika melno pirkstu sev pie krūtīm.

Kalējs vēlreiz uzlielīja pīpi, un vecais apmierināti iesmējās, atsegdams zobus.

— Kāpēc tālāk braukt? Tepat dzīvot, mūsu aulā strādāt, — viņš piedāvāja Fjodoram, — mūsu aulā darbs būs.

— Mums jānokļūst Bondarevkā, — Fjodors sacīja. — Tur ir radi, draugs dzīvo.

— Sirds laba, arī draugi būs, — Hortajs pasmaidīja. — Rokas ir, ņemt cirvi, un māja būs gatava. — Hortajs pieskārs kalēja muskuļainajam plecam. — O! Tev liels spēks!

Manīdams, ka viesi ir noguruši un satraukti, vecais sāka klāt zemē ādas, uz tām uzsedza melnu voiloku ar baltiem rakstiem, pagalvī nolika kažokus un iedeva aitādu pārklājus, ko apsegties.

— Vajag atpūsties, — viņš sacīja, norādīdams uz sagatavotajām gulvietām, kas aizņēma pusi no jurtas. — Guliet. Nakts ir melna, rīts — balts, tad var visu redzēt... Naktī nestaigāt. Jurtu aiztaisīt ciet ar šito koku.

— Paldies, Hortaja vectētiņ. Iznāk kaut kā... nēlabi. Kur tad tu pats gulēsi? — kalējs jautāja, redzēdams, ka vecais, nelielu vīstokli paņēmis, dodas uz durvīm.

— Pats gulēt šķūnī... — Iedēvis Fjodoram stipru aizšaujamo, Hortajs pagriezās pret sienu, pie kuras karājās svētbildes, un nomurmināja: — Dievs dod savs svētības.

— Tu krieviski dievu lūdz? — Fjodors brīnījās.

— Krievu dievs, krievu lūgšana, — Hortajs pasmaidīja platu smaidu. — Popa tētiņš mācīt...

Polincevi atgūlās uz kažokiem. Zojka iesnaudās. Fjodoram un Varvarai miegs nenāca. Pavardā izdzisa uguns, un dūmu caurumā varēja redzēt tumšās debesīs. No augšas jurtā ielūkojās vientulīga, nespodra zvaigzne. Ārpusē kāds skrāpējās — kaķis, ar nagiem ieķerdamies sienas izciļņos, rāpās uz jumta. Jurtas

iekšpusē, dūmu atveres tuvumā, uz kārtiņas satraukti vidzināja bezdelīgas. Viena no tām, nolaidusies no kārtiņas, sāka nemierīgi šaudīties pa jurtu.

— Fedja, kāpēc tu vecajam nekā neteici par to zēnu? — Varja čukstus jautāja.

— Es, saproti, jau gribēju... bet pēc tam iedomājos: ja nu netic? Ienāks vēl prātā, ka mēs paši esam vainīgi pie viņu zēna, un izdzīs no jurtas. Ko tad mēs ar Zojku darīsim? Tu arī esi sasitusies. Nē, jāpārnakšno un no rīta jāiet uz ciema padomi vai — kā viņu šeit sauc — aula padomi. Zēns taču zirgu zagļiem nav vajadzīgs. Tagad jau viņš droši vien ir atjēdzies. Tikai mani kalēja darbarīki... Bet es domāju, ka šeit tie nevienam nebūs vajadzīgi. Dūkano var nokaut. Nu ko tur, rīts gudrāks par vakaru...

Varja nopūtās, apskāva Zojku un aizmiga. Pēc tam miegs pievārēja arī Fjodoru.

Viņš pamodās no klusa klauvējiena pie durvīm.

— Kas ir jurtā? Atveriet, — no ārpuses skanēja klusa balss.

Fjodors neatbildēja.

— Vai te ir kāds no krieviem? Jūsu zirgs un rati ir pie aula padomes...

— Patiesi? — Fjodors pajautāja, piegājis pie durvīm. — Kas jūs tāds esat?

— Guliet, guliet, no rīta atnāksiet pakaļ. Tā pagrāk... — Varēja dzirdēt, ka soli aiz durvīm attālinās.

«Kas tas bija par cilvēku?» Fjodors domāja. «Runāja mūsu valodā un, liekas, pavisam pareizi. Kas lai zina... Labi, ka vismaz Dūkanais nav pazudis...»

Tikko uzausa gaisma, Fjodors pačukstēja sievai, kas bija vēl gluži apmiegojusies, ka Dūkanais atradies, un izgāja no jurtas.

Varja metās vīram pakaļ.

Vecajam Hortajam tik nakts spirtums, un viņš gul zem klajas debess, ietinies plikā kažociņā, elpodams sausa kizjaka smaržu — tas sakrauts kaudzēs tepat uz jumta. Šajā naktī viņš ilgi grozījās no viena sāna uz otru, zem viņa čīkstēja no vecuma sametušies dēļi. Viņš daudz ko pārdomāja. Pa mājām un jurtām klīst nelabas baumas par bandītiem. Kāds ganuzēns it kā esot ticis viņu nagos. Kas tas par zēnu? Varbūt no sveša aulā? Mazdēls Sabiss gan nevienam nebūtu padavies. Viņa zirgs ir labākais skrējējs stepē — tādu vis nepanāks . . .

Beidzot Hortajam uznāca miegs, viņš gulēja tik ilgi, kamēr gailis laktā sāka dziedāt jau ceturto reizi.

Hortajs ir tikko pamodies, tikko izberzējis acis, bet pīpe viņam jau zobos, roka sniedzas pēc krama ieškilt sarkanās dzirksteles, kas aizdedzinās sauso posu, un no posas iedegsies tabaka pīpē. Hortajs priecājas par saules lēktu, viņam patīk no jumta vērot stepi, kas mostas. Lūk, saule parāda sava sārtā vaiga maliņu, iezaigojas rāsas atsvaidzinātā labība un zāle ap aulu! Tad saule izripo debess plašumā, atlaizdama valā savus zelta matus. Hortajam sirds ir mierīga, rāmus dūmu mutulišus kūpina viņa pīpe. No tās ceļas zilas strūkliņas, šūpojas un izgaist rīta gaisā. Atkal aizraudamies dzied gaiļi. Gaiļiem laikam liekas, ka tie ir viņu kliegzieni, kas pamodinājuši sauli.

Hortajs nesteidzas rāpties zemē no jumta. Pīpe vēl nav izsmēķēta, negribas arī atbraukušos ļaudis modināt. Jurtā ir kluss — tātad tie vēl gul. Labāk viņš pagaidīs tepat uz jumta: varēs no sirds nopriecāties, kā saule sāk darināt jaunu dienu. Vecais raugās uz savu aulu. Tālu redz sirmgalvja acis — gan uz rītiem, gan uz vakariem.

Austrumos iemirdzas lielas piecu sienu mājas logi.

Plati logi. Citiem aulā tādu nav. Kur nu! Māja taču pieder bajam Hapinam. Kurš gan viņam spēj līdzināties?

Bet te tuvāk, iepretī, ceļa otrā pusē, ir neliela mājiņa. Ar trim jauniem dēļiem saimnieks pielabojis veco jumtu. «Ir nu gan savādnieks tas Apahs,» vecais domā, «ielas pusē dēļus piesitis, bet sētas pusē jumts tāpat caurs.»

Tieši pretī Hortaja mājoklim ieliņa izlocījās, abās pusēs bieži apaugusi ar nezālēm. Uz vakariem no Hortaja sētas redzamas ar lubiņām apjuntas mājas. Priekšnamu nav. Īpašnieki — gans Pulats, laukstrādnieki Tirnuks un Takans — iznākuši laukā.

Aiz vēl viena ielas pagrieziena atrodas Kanoja un Oikana mājas, bet aiz tām redzams aula padomes ēkas jumts. «Aula padome ir liela māja, bet tajā sēž viens vienīgs cilvēks,» Hortajam ienāk prātā. «Kāpēc vienam vajadzīga tāda māja?» Vecais pakšķina pīpi un turpina vērot.

Un tur atkal vecie zostēviņi un zosis ar zoslēnu saimi gāginādami un gāzelēdamies dodas uz upi, kas šai laikā ir gluži sārta.

Sētās sāk zibēt kogeneki¹ un lakati visvisādās krāsās. Saimnieces rosās ap govīm. Katrā nojumē čurkst piena strūkliņas slaucenē. Virs jurtām vijas zilganbalti kizjaka dūmi. Bet, lūk, tur, debesīs, paceļas tumšāki dūmi no sveķainas lapegļu malkas. Laikam gan tā dod lielu karstumu, sadegdama Hapina un Alarčona pavardos — tie abi kurināmo nežēlo, cauru gadu dedzina labu malku...

Kaut kas noplīkšķēja Hortajam virs pašas galvas. Viņš paskatījās uz augšu un ieraudzīja ausmas pārsteigtu pūci. Ar medībām aizrāvusies, tā droši vien atgriešanos mežā bija novilcinājusi līdz ausmas stun-

¹ Kogeneki — nacionālie tērpi.

dai un tagad dabūja ciest par to . . . Pūce gan mirkšķina acis, taču lido uz labu laimi. Kūleniski lido . . .

Bet kāpēc tie krievi tik ilgi gul? Hortajam vajag drīzāk izslaukt balto goteli un aizdzīt to uz ganībām, bet spainis ir jurtā. Ja aizkavēsies, plāpīgās vecenes tūlīt sacīs: «Vecais Hortajs sūt tik ilgi, kamēr visas mīkstās vietas atgulētas.» Neko darīt, vajadzēs tomēr viesus modināt. Bet vispirms viņš paņems kurināmo. Sirmgalvis sāka rosīties pa šķūni, likdams sauso kizjaku vecā kažociņa stērbelē. Lika un domāja: «Kā manam Sabisam stepē klājas? Būtu mazdēls mājās, viņš aizdzītu govi uz ganībām. Nav arī Čahiraha, raibā suņa, tas seko Sabisam pa pēdām.»

Iznācis no šķūņa, vecais izdzirda zirgu pakavu di-poņu. Cauri pazemajam zedeņu žogam Hortajs ieraudzīja, ka šurp uz putās saskrieta zirga pa kaklu pa galvu jāņ Tojons — bez cepures, sapinkotiem matiem.

— Uz aula padomi, Hortaj! — Tojons neapstādāmies uzsauca.

Vecais nepaguva ne vārda atbildēt.

Tojona sauciens jau skanēja citās sētās:

— Uz aula padomi! . . .

Hortajs, kizjaku pieturēdams, gāja uz jurtu, pagrūda durvis — tās atvērās. Rudā krieva un viņa sievas jurtā nebija. Uz aitādām gulēja tikai meitenīte. Durvju čīkstoņa viņu pamodināja. Zojka ieraudzīja svešo vecīti un atcerējās, kur atrodas.

— Māmiņ, tēti! — viņa sauca, lūkodamās apkārt.

Hortajs piegāja pie Zojkas un uzlika roku viņai uz galvas:

— Nevajag raudāt, meitiņ.

Vecais izgāja no jurtas, atstādams durvis vaļā, un devās uz aula padomi.

Nedroši viņš uzkāpa uz lieveņa un atvēra durvis. Hortajs pārkāpa pār sliekšni, un tajā pašā brīdī pīpe viņam izkrita no mutes.

— Sabis, bērns! — Hortajs iekliedzās, mezdamiestabā.

Uz plata koka sola gulēja viņa mazdēls Sabiss. Acis zēnam bija aizvērtas, elpa smaga, seja vienos zilumos. Murgos viņš kaut ko nesaprotamu murmināja.

— Ai, bērniņ! Ai, Sabis! — vecais nemitējās vaimanāt.

— Jūs, vectētiņ? Tātad tas ir jūsējais? ...

Hortajs pagriezās uz balss pusi. Viņa priekšā, slapju dvieli rokās turēdama, stāvēja vakar sastaptā sieviete. Nekā nesaprazdams, sirmgalvis apsēdās Sabisam blakus uz sola malīņas.

Varja uzlika slapjo dvieli Sabisam uz pieres, un zēns nomierinājās.

«Slikti, ka nepateicām vecajam ...» viņa domāja. «Kā lai tagad to paskaidro?»

Hortajs redzēja, ka mazdēls ir dzīvs. Bet kas gan ar viņu noticis? Ak tā ... Vakarējās baumas: «Krievu bandīti ...»

Viņš atkal noliecās pār mazdēlu.

— Vectētiņ, neaizskariet viņu, viņam ir jau labāk, — Varja mierināja sirmgalvi, bet pati sev pārmeta: «Kāpēc es nesaku to, ko vajag ...»

«Kas gan to nodarījis manam mazdēlam?» Hortajs domāja. «Kam būtu ļauns prāts uz Sabisu?» Biezās, melnās, jau iesirmās uzacis saraucās, acis kļuva dzeļošas.

Tajā brīdī ienāca Tojons, kas bija jau paguvis apziņot visu aulu.

— Hortaj, tur ir bandīts, — viņš sacīja, dodamies uz priekšsēdētāja kabinetu.

— Kas, Tojon? Kas? — Hortajs pārjautāja.

— Viņas vīrs ...

Varja pievērsās viņiem abiem, cenzdamās saprast, par ko vecais un puisis runā savā valodā.

Pamanījis, ka Varja klausās, Tojons nočukstēja:
— Pagaidi tikai, sievišķi!

Viņš vēl kaut ko pateica vecajam, atsēdināja viņu uz sola, bet pats iegāja kabinetā.

Varja gribēja sakārtot divieli uz Sabisa pieres, bet Hortajs atgrūda viņu nost. Varja visu saprata un atsēdās uz otra sola.

«Fedja, Fedja,» viņa domās sauca, «neklusē, Fedja! Tevi nepamatoti grib padarīt par vainīgo. Pie visa vainojams tas pats vakarējais jātnieks.»

Bet kabinetā, kur nupat bija iegājis Tojons, sarunājās Fjodors un aula padomes priekšsēdētājs Pičons Počkajevs. Balsis brīžiem skanēja skaļāk, brīžiem kļūsa.

Pičons sēdēja aiz galda, kas bija apklāts ar sarkanu tūku. Fjodors — viņam pretī uz sola. Pičons neapmierināts pagrieza galvu uz Tojona pusi, mati viņam bija gludi un spīdīgi. Viņš pamāja, lai ienācējs ciešāk piever durvis. Tojons spēcīgi parāva rokturi, taču durvis atkal pavērās. Tojons apstājās pie krāsns, pa labi no priekšsēdētāja, un, nagus grauzdams, atslējās pret krāsni.

Tikko ienāca Tojons, Fjodors pielēca kājās un izstiepa roku, rādīdams uz viņu, taču nepaspēja ne vārda pateikt. Pičons ar mājienu lika kalējam atkal atsēsties uz sola. Fjodors neizpratnē un sarūgtinājumā raudzījās uz priekšsēdētāju: «Kas nu atkal viņam prātā?»

Pičons pasuināja savas īsās kājas hromādas zābakos, uzmetās uz galda un, atbalstījis tuklajā rokā zili noskūto vaigu, pazibināja līdzenus zobus. Labajā rokā viņš ripināja zīmuli, laiku pa laikam noslēpumaini paraudzīdamies uz krievu ar savām mazliet piemiegtajām, brūnajām acīm. Pičona apakšējā lūpa bija izvirzīta uz priekšu: izskatījās, it kā viņš ķircinātu sarunu biedru.

Ierīkojies pie galda ērtāk, Pičons atvēra biezu kladi un kaut ko pierakstīja. Tad viņš atkal palūkojās uz Fjodoru un pašūpoja galvu.

— Jūs izskatāties noguris. Slikti gulējāt naktī?

— Liekas, ka ne. Naktī gulējām labi...

— Kāpēc jūs vakar nesameklējāt mani — kaut vai mājās? Jebkurš būtu jums ceļu parādījis. Zināt, kādi tagad laiki...

Protams, Fjodors to zināja. Kaut arī Kolčaks bija sakauts apmēram pirms gada, laiki vēl arvien bija nemierīgi.

— Iznāca tā... Mums meitiņa saslīma — viņu stipri pārbiedēja.

Pičons līdzjūtīgi paklākšķināja mēli un tūlīt, ar roku sakārtojot savus spīdīgos matus, jautāja:

— Vai jūs zināt, kas aizbrauca ar jūsu vezumu un... kāpēc aizbrauca?

Fjodors atkal pagrieza galvu uz krāsns pusi, kur stāvēja Tojons.

— Tas bija viņš. Vēl stepē viņš piejāja pie mums un draudēja. Es atceros balsi... Bet otrs — kaut kāds Mina vai Oikans. Tā šis te viņu dēvēja...

Pičona lūpas savilkās smīnā.

— «Mina» — to viņš hakasu valodā sacīja par jums. «Lūk, kur viņi!» — viņš rādīja jūs Oikanam, ciema padomes ziņnesim. Jūsu zirgs un rati atrodas pie šķūņa.

— Es redzēju... Bet tad... — Fjodors paraustīja plecus. — Es nekā nevaru saprast.

— Tūlīt sapratīsiet. — Pičona īsās kājas sāka mīņāties zem galda. — Ko jūs vedāt ratos?

— Vezumā bija cilvēks. Tas pats zēns, kas gul priekštelpā.

Dažus mirkļus viņi klusēdami noraudzījās viens otrā.

— Un kas jums vēl bija ratos? — Pičons jautāja.

«Uz kurieni viņš velk?» Fjodors iedomājās, bet atbildēja:

— Visa mūsu mantība. Mēs braucām uz Bondarevku. Nu, bija tur kaste ar maniem kalēja un atslēdznieka darbarīkiem, drēbes, grāmatas... Sieva man liela grāmatniece... Un bez tam vēl mana karabīne...

— Aha, karabīne. — Pičons piecēlās.

— Karabīne, — Fjodors atbildēja priekšsēdētājam tādā pašā tonī. — Man ir arī dokuments par to. Tas ir apbalvojums, uz karabīnes ir arī uzraksts iegriezts...

— Parādiet dokumentu! — Pičons uzstāja.

— Te būs. — Fjodors parakņājās svārku krūšu kabatā un izņēma papīru ar zīmogu.

— Dodiet šurp, — Pičons izstiepa roku.

— Nē-ē! — Fjodors papurināja galvu. — Lasiet to manās rokās. — Viņš paturēja dokumentu Pičonam deguna priekšā un atkal noglabāja kabatā.

— Viltīgs, zebieks! — Pičons sacīja pa pusei atzinīgi, pa pusei izsmejoši. — Tas labi, ka jums ir papīrs, bet kāpēc jūs šāvāt zirgu baru tuvumā? Kāpēc zirgu ganu sadauzījāt? Par to jums nāksies atbildēt.

— Ko tu tur esi sagudrojis? Mēs zēnu pacēlām pie kurgāna. Viņu tik tikko klinšu ērgļi nenoknāba. Labi, ka izšāvu. Putni aizlaidās, tad mēs piebraucām un zēnu paņēmām līdzī...

Priekšsēdētājs pievērsās Tojonam. Tas tūlīt atsprāga no krāsns, metās pie galda, ļauni pablenzis uz Fjodoru, izgrūda:

— Es skatījos no kalniem, labi redzēju — viņš šāva un palso zirgu sabaidīja. Sabiss nokrita...

— Kā tu sacīji? — kalējs nevaldāmā niknumā metās pie Tojona. Tas neviļus atsprāga atpakaļ. Pičona rokā nespodri iezibējās nagans.

— Noliec to mantiņu, priekšsēdētāj! — Fjodors uzsauca. — Es no tās nebaidos. Velns lai parauj!

Iznāk, ka tu esi noticējis apmelojumam? Kas tad tu esi par padomju varu?

— Tojonu es pazīstu, bet tevi ne, — Pičons atcirta.

Bailīgi blenzdams uz krievu spēkavīru, Tojons izgāja laukā.

— Klausies, priekšsēdētāj, — Fjodors bija aizsvīlies dusmās. — Vai tu ar savu galvu domā vai ne? Ja es zēnu būtu sitis, tad taču es būtu viņu turpat arī pametis...

— Bet ja nu tu viņu šurp esi atvedis tīšām, lai slēptu pēdas? Kā tu varēji zināt, ka viņš ir no šī aula? Tu taču varēji arī garām aizbraukt, aizvest viņu kaut kur tālāk... Un kas attiecas uz karabīni — vai tad kāds tam tavam papīrītim ticēs? Pie mums papīriem netic.

— Ak tu... — Fjodors tik tikko valdījās. — Tā tad tev nospļauties par Revolucionārās komitejas zīmogu? Nospļauties par to, ka apbalvojums ar asinīm izcīnīts? Es esmu karojis! — Fjodors izsaucās. — Mēs sitām tos parazitētus, kupčus, kulakus un jūsu bajus.

— Kādus jūsu bajus?

— Bajus — svešautiešus, — Fjodors karstumā bija aizmirsis vārdu «hakasi».

— Kā? Svešautiešus? Tā tad mēs esam svešautieši? — Pičons mazliet piecēlās, ar satumsušu skatienu ieurbdamies Fjodorā. — Cars mūs dēvēja par svešautiešiem — un tu arī? Tad redz, pie kādiem tu pieder!...

— Un pats tu pie kādiem piederi, pilsoni priekšsēdētāj? — kalējs tuvojās Pičonam. — Es mūsu partizānu vienībā redzēju kareivjus no jūsu auliem. Viņi vis tā nerunāja. Mazliet vienkāršāk... Tu man nepiesienies. Un, ja tu gribi par mani kaut ko uzzināt, vari pajautāt Minusinskā vai... vai kā jūs to sau-

cat — Minsugā Revolucionārās komitejas priekšsēdētājam Jegoram Kuzmičam Gubenkovam.

— Kāpēc jūs braucāt šurp uz mūsu aulu? Pie mums krievu nav un nekad nav bijis. Mūsu valodu jūs arī neprotat...

— Neprotu... pagaidām... toties pats priekšsēdētājs pavisam labi runā krieviski, — Fjodors attapās. — Bet man nav laika ar jums strīdēties. Iešu pēc zirga un ratiem.

— Nu labi, ejiet vien, — Pičons pasmīnēja. — Bet... — viņš norādīja uz logu. — Redzat, cik daudz ļaužu sapulcējies pie aula padomes? Jūs domājat, ka viņi laidīs jūs garām? Nē-ē. Viņiem jūs esat bandīts.

Fjodors ar vienu aci palūkojās uz to pusi, kur norādīja priekšsēdētājs. Viņš ieraudzīja drūmus, druknus vīrus melniem matiem, platiem vaigu kauliem, tērpušos krokainos kreklos ar dažādu krāsu plecu uzšuvēm, kas atgādināja uzplečus; sievietes bija tādās pašās krokotās kleitās, kas sniedzās līdz papēžiem, ap galvu puķaini, pakausī sasieti lakati, uz krūtīm nokarājās ar monētām rotātas bizes. Pūlī viņš pamanīja kādu vīrieti — tas bija pazems un drukns, kā cieši piebāzts miltu maiss, bet tad manīgs. Stipri šķielēdams, viņš staigāja no viena ļaužu bariņa pie otra, kaut ko skaļi stāstīja, žestikulēja. Turpat pūlī šaudījās ar Tojons.

«Sarīkojuši...» Fjodors sarauca pieri. «Draņķi!»

— Stepē ir tāds likums, — Pičons atkal ierunājās, — vainīgo tiesā un sodā pati tauta. Ja nosītīs — nosītīs, bet, ja izturēsī, atstrādāsī aulam...

— Un tas notiek padomju varas laikā?! — Fjodors sašutis viņu pārtrauca.

— Sēdieties, sēdieties. Padomju vara esmu es, bet es esmu viens, nagans man viens. Ja sarīkos linčošanu, es neko nevarēšu palīdzēt.

— Atbildēt jums nāksies Revolucionārajai komitejai, pilsoni priekšsēdētāj! Revolucionārā komiteja jautās jums gan par mani, gan par manu ģimeni. Ziniet...

— Nu, kāpēc tad tā! — Pičons atmaiga. — Ja ļaudis redzēs, ka es jūs sodu, viņi izklidīs. Par to, ka šāvāt zirgu bara tuvumā, vajadzēs jums atņemt karabīni.

— Atņemt karabīni? Nē-ē, — Fjodors izgrūda. — Šitas numurs neies cauri!

— Tas varētu jūs glābt. Jūs vēl viegli būsiat ticis cauri. Paraugieties uz viņiem... — priekšsēdētājs atkal pamāja.

Kabinetā ielauzās pūļa balsis. «Hazah... Hortaj... Sabis...» Fjodors saklausīja šos vārdus, kuri atkārtotās biežāk nekā citi.

Pie loga pienāca drukns hakass — tas pats, kurš pirmīt bija plātījies ar rokām, — ielūkojās istabā un pašķielēja uz Fjodoru.

Priekšsēdētājs ātri pateica viņam dažus vārdus un tūlīt pat pārtulkoja tos:

— Es teicu, ka karabīne ir pie manis aiz atslēgas, un liku viņiem visiem iet mājās. Tūlīt jūs saņemsiet savu aizjūgu.

— Bez karabīnes es nekur nebraukšu! Jūs taču pats sacijāt, kādi pašreiz laiki.

Pičona acis ļauni iedzirkstījās.

— Nebrauksiet? Nu mēģiniet palikt. Noskaidrosim par jums Minsugā. Tikai ceļš uz turieni tāls. Ilgi būs jāgaida. Kur jūs dzīvosiet? Šo nakti jūs pārgulējāt pie Hortaja. Kā jūs tagad atgriezīsieties pie viņa? Sabiss taču ir viņa mazdēls...

— Kā — mazdēls? — Fjodors apjucis paberzēja pieri. «Te tev nu bija, ej nu tagad pārliecini veco!»

— Ak nobijāties gan? — Pičons gandrīz vai pie-

bikstīja viņam ar rādītājpirkstu. — Tātad esat vainīgs?

— Ej tu! — Fjodors atmeta viņam ar roku. — Puiša man žēl. Un vecā arī. Bet tu pats, — viņš sāka uzbrukt Pičonam, — kāpēc tu neliki zēnu tūlīt vest uz māju? Kāpēc viņš gulēja šeit pamests? Un ja nu viņš būtu nomiris? Ja man jautās, es neklusēšu...

— Nedrikstēja vest. Vispirms — izmeklēšana, akts...

— Akts? Papīrītis? — Fjodora balss iedārdējās. — Pie jums taču papīrišiem netic... Cilvēks lai iet bojā?... Kas tu, pie velna, esi par priekšsēdētāju...

Ne visai cieši aiztaisītās kabineta durvis sāka vērties valā. Nu tās jau bija līdz galam atvērušās un atsitās pret sienu. Fjodors pagrieza galvu un ieraudzīja, ka durvīs stāv Hortajs un Varja.

Kalējs piegāja pie sirmgalvja.

— Tātad tas ir jūsu mazdēls?... Mēs viņu pacēlām un atvedām savos ratos. Viņa, lūk, — Fjodors norādīja uz sievu, — zēnu pārsēja.

Hortajs nekā neatbildēja, tikai pacēla zodu. Sastapās divi acu pāri — zilas, atklātas un melnas, skumjas.

— Jūs, vectētiņ, ticiet mums... viņam, — Varja pamāja uz vīru.

— Pats uz savu nelaimi tu devi šiem krieviem patvērumu, — Pičons pārmeta Hortajam hakasu valodā. — Ved projām mazdēlu. Ja nomirs, atnāksi pēc ziņas.

Vecais nobāla un piesita nūju pie grīdas.

— Nomirs? Sabiss! Mans mazdēls dzīvos.

— Labi, skaties, ja nomirs, tad nevaino mani, padomju varu!

— Tātad jūs karabīni neatdosiet? — Fjodors jautāja.

— Nevaru. Jūsu pašu labā. — Pičons piecēlās.

Polincevi saprata, ka saruna beigusies.

— Varjuša, — kalējs pagriezās pret sievu, — tā nu tas ir ... Iesim projām no šejienes ...

Pūlis pie aulā padomes sētas nebija kļuvis retāks, sieviešu tagad bija vēl vairāk. Skanēja bizēs iepītās monētas, zibēja sarža kogeneki, melnie lakati ar ieaustām un izsūtām puķēm.

— Nabaga Sabiss! Stāsta, ka viņš esot stipri cietis.

— Jā, liela nelaime ir notikusi ar Sagdaja dēlu, liela nelaime ...

— Cik cietsirdīgi ļaudis, *eilera*¹! Gribēja aizdzīt visus Hapina ganāmpulkus ...

— Laikam jau gribēja gan. Šitas krievs varbūt pats taisījās sēsties Palsajam mugurā ...

— Bet kur tad Palsais? — jautāja apaļvaidze Onisa, gana Pulata sieva. — Viņiem ratos iejūgts vājš zirgelis.

— Kas to lai zina, kur viņi to likuši! Bet sievu un bērnu bandīts aiz viltības vadā līdzi, acu apmānīšanai. Tā cilvēkiem varbūt neienāks prātā.

— Nē, eilera, es nevaru tam ticēt, — Onisa neatlaidās.

— Tu klusē, Onisa, — viņu pārtrauca Hapiņa, puķainā kleitā tērptā, tuklā sieva, — krievi ir viltīgi ...

Pēkšņi pūlis sakustējās un atskanēja dobja kurņona. Uz lieveņa parādījās krievi. Visi pagrieza galvas uz viņu pusi. Rudbārdainais vīrietis stāvēja taisni izslējies, viņa galva gandrīz skāra lieveniņa jumtu. Sievieteī mati bija izspūruši, un viņa apjukusi kārtoja tos, juzdama sanākušo ļaužu skatienus.

— Lūk, kur viņi! — Oikans kļiedza.

Uz lieveņa iznāca Pičons. Viņš vairākas reizes kaut ko atkārtoja hakasu valodā, uz Fjodoru rādīdams.

¹ Eilera — godbijīga uzruna, ar kuru viena sieviete griežas pie otras.

— Redzat, — viņš pievērsās Polinceviem. — Tik tikko spēju viņus nomierināt, pateicu, ka šautenes jums vairs nav...

Bet Hortajs vēl visu laiku sēdēja pie sava mazdēla aula padomē. Viņš pārdomāja savu dzīvi.

Hortajam ir septiņdesmit gadu. Daudz ko viņš pieredzējis savā mūžā. Atceras gan labo, gan ļauno. Ļaunā ir bijis vairāk. Tagad Hortajs jau retāk piemin savu vecenīti Tatju, ko pirms pieciem gadiem aizveda uz kapiem Harakurgena — Melnā kurgāna pakājē. Trīspadsmit bērnu viņiem bijis, bet dzīva palikusi vienīgi meita Domna. Daudzi šamaņi noņēmās ar burvestībām Hortaja jurtā, taču bērnus neviens nespēja izārstēt. Slimība būtu paņēmusi arī Domnu, ja Hortajs neaizvedis viņu uz Minsugu.

Hortajs varbūt nemaz neatminētos, kā toreiz Domnu izārstēja tā laipnā krievu sieviete, ja tepat aula padomē nebūtu redzējis, ka Varvara uzliek Sabisam mitru dvieli uz sejas. Mazdēlam no tā kļuva labāk. Vai tad ļauni cilvēki tā rīkotos? Rudmataināis kalējs rādīja savas tulznainās rokas. Pičonam kalējs pārmeta, ka viņš nav Sabisu aizvedis mājās. Krievs liekas labs cilvēks. Viņa sieva — arī. Meitenīte baidās palikt viena. Un tomēr bērnu atstāja! ... Kā gan viņi būtu varējuši Sabisam ļaunu nodarīt? Viņi arī nespējās, bet nāca pie manis. Hapins un Pičons gan bija no sarkanajiem slēpušies. Tupēja pagrabā kā peles...

Vecais mazliet pacēla dvieli, kas bija uzlikts mazdēlam uz galvas. Sajuzdams rokas pieskārienu, zēns ievaidējās un atvēra acis.

— Sabi-is, dēliņ! — Hortajs bija laimīgs. — Pasaki, Sabis, — Hortajs pieliecās mazdēlam pie auss, — kas tev to nodarīja?

Mazdēls neatbildēja, tikai skalāk ievaidējās.

Atbalstījies uz nūjas, Hortajs smagi piecēlās un izgāja uz lieveņa pie Fjodora un Varjas.

— Kālab klusēji? — vecais jautāja, nepievērsdams uzmanību Pičonom, kas stāvēja turpat blakus. — Kā lai es tagad tev ticu? Man ir jāiet uz jurtu, jāpādomā. — Viņš pastiepa roku uz savas sētas pusi. — Tavs mazais tur raud, — viņš pievērsās Varjai, tad paraudzījās uz Fjodoru: — Ņem savus ratus un ved Sabisu...

— Tūlīt, vectētiņ! — Fjodors metās zemē no lieveņa. Kā mazu bērnu Hortajs iznesa mazdēlu un ielika viņu ratos. Pats paņēma grožus. Varja apsēdās un nolika zēna galvu sev uz ceļiem. Fjodors, mazliet sakumpis, gāja nopakaļ. Pūlis sakustējās, tuvodamies no abām pusēm pajūgam, bet tūlīt atkāpās, izlaizdams cauri sirmgalvi.

5. nodaļa

Visu nakti izbadojies, Dūkanais spēji metās pie dzelkšņiem sētas stūrī, rati sazvēlās uz sāniem, sakratījās, pakaļējais ritenis aizķērās aiz vārtu stabiņa. Kalējs, kurš gāja aizmugurē, pacēla ratu pakaļpusi kopā ar visu, kas tajos atradās, un atvilka nost no stabiņa. Hortajs kaut ko norūca, bet teikt nekā neteica. Sabiss, ratiem sakratoties, atvēra acis un īsi ievaidējās.

No jurtas izskrēja Zojka un metās pie mātes. Varja redzēja, ka plakstiņi meitenītei sasarkuši, pietūkuši — tātad viņa visu laiku raudājusi, kamēr bija atstāta viena.

— Māmiņ, vai mēs tūlīt brauksim? Un viņu arī nemsim līdzi?

— Ko tad, meitiņ?

— Nu viņu... — Zojka norādīja uz Sabisu un sastomījās, nezinādama, kā viņu dēvēt — par zēnu vai par puisi.

Hortajs atkal norūca kaut ko ūsās.

— Nē, neņemsim, Zojiņ. Šeit ir viņa vectētiņš, — Varja pamāja uz sirmgalvja pusi.

Uzmanīgi piespiedis Sabisu sev klāt, Hortajs nesa viņu uz jurtu, pienācis pie zemajām durvīm, noliecās un izstiepa uz priekšu rokas ar dārgo nastu. Likās, ka viņš uztic mazdēlu sava pavarda sargātājiem gariem.

Nolicis Sabisu uz ādām, vecais apsēdās pie viņa, pavilkdams zem sevis sakrustotās kājas, un ar skatienu ieurbās jurtas kaktā. Pār Hortaja seju slīdēja enas.

Viņš dzirdēja, kā baltgalvīte Zoja sacīja «mēs atradām». «Kā var zirgu ganu atrast, ja viņš ir zirgam mugurā? Tātad viss briesmīgais ar mazdēlu bija noticis pirms tam, kad krievi viņu ieraudzīja . . .»

Hortajs piespieda ausi mazdēlam pie mutes, tad pie krūtīm, bet pašam kā smags akmens novēlās no sirds — «Mēs atradām!» . . .

«Kas bija uz aulu atvedis nelabās baumas?» viņš jautāja pats sev. «Par to sāka runāt jau iepriekšējā vakarā. Kāds bija atauļojis no tās vietas, kur ganījās zirgi. Kam bija tik straujš zirgs?»

Sirmgalvis atkal atcerējās šorīt redzēto ainu — putekļu mākoņus uz ceļa un jātnieku Tojonu, kas auļoja pa ielu, saukdams: «Uz aula padomi!»

Novietojis mazdēlu tā, lai zēnam būtu ērtāk, un pabāzis viņam zēm kājām kažokādas segu, vecais piecēlās. No jurtas iznāca jau pavisam cits Hortajs — viņa kājas vairs negrīļojās.

— Laid tavs zirgs ganībās, — viņš sacīja Fjodoram. — Paši iet uz istabu. Tur dzīvot. Istaba vasarā gluži tukša. Domna un Knaja ganīt aitas, Sagdajs — sargāt zirgu ganāmpulkus . . .

— Vectētiņ! — Fjodors metās pie sirmgalvja. — Paldies! — Viņš apskāva Hortaju un piespieda savu plato, rudo bārdu pie viņa melnīgsnējā vaiga, pie sirmajiem matiem, kuros vidēja arī melni.

Baltā govs, kuru Hortajs tā arī nebija izlaidis ganībās, žēli māva aiz šķūnīša. Varja piegāja tai klāt.

— Ak tu tētīt! Gotiņa taču nav slaukta. Tesmenis pagalam pierietējis... Vectētiņ, kur tev ir spainis? Es varētu govi izslaukt?...

Viņa apsēdās pie govs, nolika spaini un maigi noglaudīja tesmeni. Baltas strūklas čurkstēdamas šlācās spainī. Piens meta burbuļus, svaigais slaukums mājīgi smaržoja. Varjai likās, it kā nebūtu bijis nekādas gatavošanās ceļam un nekādas pārceļšanās, it kā laiks būtu apstājies un viņa pati vēl arvien dzīvotu kādā tālā, tomēr neaizmirstamā laikā.

Tās nebija pat atmiņas. Pēc šīs dienas satraukumiem Varja gluži vienkārši ķērās pie pazīstama un ierasta darba, un šis darbs viņai svešajā, tālajā ciemā uzvēdīja kaut ko no pagājušās dzīves.

Varja atceras, kā viņu, bāreni, tikpat vecu kā tagad Zojka, aiz žēlastības pieņēma bagātā lauku mājā. Acu priekšā pazib mājas saimnieka Kasjana Samohvalova svētbildei līdzīgā, patīkamā seja. Atkal viņai draiski uzsmaida Kasjana dēls — melnīgnējais delveris Frolka ar maigajām teļa acīm...

Ar Frolku viņi kopā uzauga. Darbdienās Frolka skrēja pie ķestera, kurš staigāja pa sētām, bērniem ābeci mācīdams. «A, B, C, D...» Frolka kala no galvas. Ķesteris ar savām mācību grāmatām atnāca arī uz Samohvalovu māju. Viņam tika ierādīta lielā goda istaba, kur tad iesākās īsti brīnumi Varjai. Kaut arī viņa nemācījās pie ķestera, taču apsēdās turpat kopā ar visiem citiem bērniem.

— Zilbes... — sacīja sirmmais ķesteris, kam mati ar sārtu aukliņu bija sasieti uz pakauša jocīgā gurstītē, — zilbes — tās ir pamats runai, proti, vārdam...

Un bērneļi vilka viņam līdzi kaut ko pavisam aplamu pēc baznīctēvu ābece: «Bra, vra, gra, zra...»

— Varjka! — no nesaprotamajiem vārdiem viņu atrāva miesās raženās Samohvalovienes spiedzīgā balss. — Nav tev te ko sēdēt pie viņiem. Ej nes govīm dziru...

Gan govīm dziru nesa, kā zariņš liekdamās zem lielo spaiņu smaguma, gan govis slauca, ar sīkajiem, no sala sasarkušajiem pirkstiem stiepdama cietos pupus, gan mēslus izmēza no govju kūts. Cik sen tas bija, cik tālu no šejienes!

Lasīt un rakstīt Varja tomēr iemācījās. Frolka palīdzēja.

— Tē-te, — viņš lūdzās tēvu. — Lai Varjka arī skrien pie ķestera ābeci mācīties. Diviem kopā vieglāk.

— Vai tam kāda jēga, Frolka? Es jau neliedzu, ja tev ar Varjku vieglāk. Tikai neaizmirsti — tu būsi tirgonis, turpināsi manu darbu. Tur, brālīt, vajag apķeršanas. Bet kāds Varjkai labums no mācīšanās?...

Taču viņa, Varjka, lasīt iemācījās ātrāk par Frolku, kas vēl ar grūtībām burtoja: «Gā-er-ā-em-ā-tē... a.» — «Esi gan tu, Frolka, nesapraša! Tā taču ir «grāmata»,» viņa skaļi smējās. Bet Samohvalovs-vecākais nosodoši purināja lāsumaino bārdi un bāra dēlu: «Kas viņa ir — tā Varjka? Plikadīda un vairāk nekas, bet lasīt lasa veikli. Un tu, dienaszagli, kaut vai līdzī viņai būtu vilcies mācībās! Mantinieks...»

Frolka... Varja ieģrima domās, un piena strūklīņa aizslācās spainim garām. Par Frolkas lūgumu tēvam — simtkārt paldies! Par to, ka grāmatas parādīja, — arī. Bija izlūdzies tēvam naudu grāmatām. Lai cik sīkstulīgs bija Kasjans, šai ziņā viņš neskopojās. Dikti viņam gribējās, lai dēls būtu skolots. Bet Frolka atnāk pie Varjas un grāmatas atdod viņai. Varja izlasīja «Garā pupu», «Gulbju princesi» un «Zirdziņu kuprainīti».

Reiz ķesteris sāka sūdzēties Kasjanam, ka Frolka arvien vēl lāgā neprot lasīt un rakstīt.

— Lāgā neprot? — brīnījās Samohvalovs-vecākais. — Un tik daudz naudas viņš man izvilcis priekš grāmatām! ... — Un tad Kasjans dabūja zināt, ka grāmatas nemaz nav pie Frolkas.

— Redz, kas par grāmatniecī! Skaties tikai, — viņš Varjai pārmeta. Bet dēlu noslānīja ar grožiem. Toreiz Varja noglāstīja sadauzītajam Frolkam galvu, pat noskūpstīja viņu ...

Meitene žēloja Frolku — un tas arī viss. Bet kas viņam bija prātā, kad pieauga, kad bija jau liels puisis?

Varjas vaigi iekvēlojās, it kā viņu atkal būtu apdedzinājis Frolkas skūpstis. Jā, bija arī skūpstis. Bet Frolka gribēja tikai padraiskoties. Vēlāk būtu pametis viņu, bāreni bez pūra ...

«Varbūt arī nebūtu pametis ...» Varja pavīpsnāja un atkal iztēlojās Frolku jau kā pieaugušu puisi. Švītīgu, melnām uzacīm, cirtainiem matiem, aveņsārtā zīda kreklā ar vītu jostu. Un acis — lielas, skaistas. Daudzas meitas pēc viņa tikoja, ilgojās, taču viņš neprecējās ...

Un kāda gan varēja būt runa par precēšanos! Tādi laiki pienāca, kuri Frolku it kā otrādi apvērsa un parādīja, kas viņš ir! ... Un kā vēl parādīja! ...

Varja atjēdzās, ka rausta govij tukšus pupus.

«Ko tad es tā? Par Fedju man neviens nav dārgāks. Jau no tiem laikiem, kad viņš vēl pie Frolkas tēva strādāja ...»

— Mosties, dēliņ! — Hortajs uzmanīgi papurināja zēnu. — Te ir piens, iedzer ...

Vecais mazliet pacēla Sabisu. Zēns, pussēdus gulēdams, atvēra labo aci, kreisā bija aiztūkusi. Sabiss

pazina vectēvu un jurtu. Pieplaka piena krūzītei. Ilgi Hortajs turēja pienu viņam pie lūpām, līdz krūzīte beidzot bija iztukšota. Sabiss atkrita atpakaļ un ievaidējās.

— Ai, dēliņ, ai, dēliņ! — sirmgalvis bija gauži satriekts.

Jurtā ienāca Varja ar Zojku. Gaišās matu šķipsnas sakustējās uz meitenītes sasvīdušās pieres. Varēja redzēt, ka viņa vēl ir slima.

— Vajadzētu dot pienu, — Hortajs pamācīja. Mirkli padomājis, viņš piecēlās, pačamdīja aiz tīnes, sadabūja cirvi un izgāja laukā, durvis atstādams vaļā.

Varja atcerējās, ka no venuma nav izkravātas mantas.

— Pasēdi tepat, meitiņ, — viņa sacīja Zojkai un izgāja ārā.

Sabiss negulēja. Izbrīnījies viņš blenza ār redzīgo aci uz svešo, gaišmataino meitenīti, kas sēdēja viņam pretī. Bet pats domāja: «Labi būtu paņemt tagad Palso un aizauļot projām. Palsais mani nometa, taču vainīgs bija Tojons. Tas ir viņa darbs... Iešu ar viņu pie tiesas, lai izšķir, kuram taisnība.»

Tas, par kuru Sabiss pašreiz domāja, kā nelūgts ciemiņš pārkāpa sliekšni.

— Sabis! Dzīvs? — Tojons smaidīdams ierunājās. — Tu nedusmojies uz mani, tas bija joks, Sabis... Es nemaz nezināju, ka Palsais ir tik nikīgs... Tu piedod man... — Viņš piegāja pie Sabisa gulvietas un apsēdās. Skatiens Tojonam mīlīgs, balss skan maigi.

Sabiss novērsās.

— Tu dusmojies? Tev taisnība, — Tojons piekrita, lūkodamies apkārt un pašķielēdams uz Zojku.

— Atnācu tev lūgt, lai tu nevienam nekā nestāsti par to. Palsais būs tavš... Pavisam... Ja jautās, kā tu sasities, — Tojons atkal pablenza uz Zojku, — saki visiem, ka krievi zirgu sabiedēja...

Zojka Tojonu pazina, meitenīte bija redzējusi viņu tur, stepē, viņa zirgs bija iekodis Dūkanajam. «Zirgs viņam ļauns,» Zojka domāja, «un pats viņš arī ļauns. Tikai izliekas labs.»

Tojons uzsita ar roku ganiņam uz pleca: «Veselojies!» Pēc tam piecēlās un gāja projām.

Zojka redzēja, ka Sabisa sejā pazib smaids.

Bet Sabiss domās jau auļoja uz viņam apsolītā Palsā, paša straujākā aidinieka visā apkārtnē, — tas spēja panākt putnu lidojumā un zvēru skrējienā.

... Fjodors Polincevs nāca no aula padomes. Diena atkal bija padevusies saulaina, karsta. «Kā pie ēzes,» Fjodoram ienāca prātā. Saule karsēja cauri melnajiem, izbalējušajiem svārkiem. Viņš novilka tos, pārsvieda pār roku un palika vienā krievu kreklā.

Pa ceļam sastaptie vīrieši un sievietes ziņkārīgi lūkojās viņā. Daži pat atbildēja uz viņa sveicienu. Tikai divi gadus septiņus astoņus veci baskājaini puīšēļi, kas rosījās putekļos pie vārtiem, Fjodoru ieraudzījuši, iebēga pagalmā. Zedeņu žoga otrā pusē parādījās viņu pinkainie cekuli.

Fjodors lūkojās apkārt un domāja: «Žogi tādi zemi. Aha, redz, kāpēc! Dārzu nav... Bet ko tad viņi ēd?» Viņš sacēla uzacis. «Vai tiešām tikai gaļu? Bet kas tur aug zem logiem? Ak tu tētīt, kartupeļi! Atraduši gan vietu...»

«Un tas ir tas pats grāvis!» Fjodors pazina dangu, kurā bija naktī iekritis.

Pie mājas, kam jumts bija pielabots ar trim jauniem dēļiem, stāvēja gadus trīsdesmit piecus vecs hakass olas dzeltenuma krāsas kreklā un saburzītās biksēs. Rokās viņš turēja iemauktus. Fjodors pagrieza galvu uz viņa pusi, lai sasveicinātos, bet hakass aizsteidzās viņam priekšā:

— Sveiks, draugs!

— Esi arī tu sveicināts! — Fjodors teica un pamāja ar galvu.

— Uz turieni biji gājis? — jaunais paziņa norādīja ar roku uz aula padomi ielas galā.

— Uz turieni, — kalējs apstiprināja.

— Veltīgi gāji, — hakass ātri izgrūda.

— Kā tu to zini? — Fjodors ieskatījās viņam acīs, kuru dziļēs šaudījās jautras uguntiņas.

— Apahs redzēja. Tavas šautenes nav.

Viņš pievienojās Fjodoram, un abi sāka iet kopā.

— Ķēmi jānoķer, — Apahs norādīja uz iemauktiem.

— Ķēmi? — Fjodors brīnījās un pēkšņi apķērās. — Ķēvi, tu gribēji teikt.

— Jā, jā, ķēmi, — Apahs smējās un piekrītoši pamāja. Fjodors redzēja, kā viņam uz vaiga ietrīsējās dzimumzīmīte.

— Ķēmim vajag priekšējo kāju apkalt, — Apahs paskaidroja. — Vedīsim uz krievu sādžu, hakasu aulos pakavus nekaļ...

— Eh, — Polincevs apstājās, — es būtu to tavu ķēvi apkalis, bet nav jau ēzes. Un lakta arī vajadzīga. Vai tad jūs tiešām tā nojēdzaties bez savas smēdes?

— Tā ir... — Apahs paskatījās uz krievu un pēkšņi sacīja: — Tu esi kalējs, kā stāsta. Taisi mums smēdi. Dikti vajag...

— Labs ir! — Fjodors piekrita, pats sev par brīnumu. «Kāpēc es solīju?» viņš domāja. «Tā uzreiz, ne no šā, ne no tā.»

— Ai, cik labi! — Apahs nopriecājās. — Ja ir krievu kalējs, tad auls ir dzīvs, smēde kūpēt, āmurs skanēt...

«Tā, tā,» Fjodors atkal dusmojās uz sevi, «niezēja man mēle!» Bet kaut kur vēl atausa neskaidra doma: «Pateikšu tam krampim, tam priekšsēdētājam, ka bez

karabīnes nekur nebraukšu... Un pagaidām palikšu. Gan jau darbs atradīsies...»

— Auls pavisam tukšs, — Apahs sūrojās. — Ļaudis miežus un kviešus pļauj tur, — viņš pamāja ar roku.

Polincevs ieraudzīja tālumā dzeltējošas joslas un jautāja:

— Bet kāpēc tu neesi uz lauka?

— Kviešus jau nopļāvu, — Apahs atbildēja pašapzinīgi. — Statīšos saliku. Tagadīņ kūlus vest. Daudz būs jābrauc. Bet ķēms neapkalts...

Pie pagrieziena Fjodors un Apahs paspieda viens otram roku un izšķīrās.

Polincevs domās atkal atgriezās pie sāpīgā jautājuma. «Aizgāju uz aula padomi, bet atgriežos tāpat tukšā. Durvīm atslēga priekšā. Oikans kaut ko teica par Pičonu un manu šauteni. Aizbraucis tātad kaut kur, krampis nolādētais. Nu nekas, meli ir kā rūsa — pielip dzelzij, bet to var notīrīt. Un dzelzs tad kļūst vēl gaišāka.»

6. nodaļa

Sarkanais ezers atgādina kausu ar lēzenām malām. Svelmainajos vasaras mēnešos ezera līmenis krietni vien krītas — ūdeni izdzer saule. Ezers pamazām izsīkst, krasti tam ir ciņaini un meldriem apauguši. Ieleja aizstiepjas līdz lēzeniem pakalniem. Uz pakalniem, seglienēs starp tiem un arī pašā ielejā ganās Hapina lopi: bullēni, telītes un aitas. Pāri ezeram viena uz otru raugās divas ganu jurtas, kas uzslietas blakus kāršu aplokiem. Viss krasts ir kā nosēts sīkām bedrītēm — aitu nagu nospiedumiem. Aplokā bieža kārtā piemīdītu mēslu. Te viss ož pēc aitām — zeme, žogi, jurtas, pat ezera ūdens.

Sešstūrainā ganu jurta saulē izžuvusi baltum balta. Toties tās saimniece pa vasaru iedegusi, āda cieta kā zole. Domnai ir četrdesmit gadu, bet pēc izskata varētu dot vairāk. Pašreiz viņa ar pīpi zobos sēž uz jurtas jumta un kaltē biezpienu. Acis Domnai jocīgi samiegtas. Viņa ir līdzīga nevis tēvam Hortajam, bet gan mātei Tatjai — vidēja auguma, platiem kauliem. Kleitas piedurknes Domna atrotījusi, atsedzot pilnīgās rokas. Galvā uzsiets noplucis lakats ar izšuvumiem, no tā laukā karājas divas bizes. Deguns Domnai plakans, it kā viņa kādreiz būtu piespiedusi seju pie rūts, lai saskatītu kaut ko aiz loga, — un deguns tāds arī palicis. Brūnās acis patālu viena no otras, mazliet ieslīpas. Mutes kaktiņos labajā un kreisajā pusē daži melni matiņi.

No jumta viņa var redzēt, kā aitas un jēri plūc zāli pakalna nogāzē. Jēri speras, skraida pa stepi, lien mātēm zem vēdera un ziž, uz priekšējām nometušies.

Ar gana spieķi — jarligu rokā aitu ganāmpulku apstaigā Domnas meita Knaja. Viņa ir jauna, kājas viņai nepiekuš, staigājot ganāmpulkam pakal, rokas nenogurst, jarligu vicinot. No šejienes, no jurtas, Knajas seju saskatīt nevar, taču Domna pavisam droši zina, ka meita ir glīta, kaut arī iedegums mazliet sabojājis viņas sārtumu. Vaigi Knajai ir apaļi, maigi, un, ja viņa paskatās ar savām ogļu melnajām acīm, tad jebkurš puisis var galvu pazaudēt.

Domna nokāpa no jumta.

Jurtā kurējās uguns. Pavarda dūmos garās, plānās sloksnēs sagriežta uz šķērskoka žāvējās gaļa. Turpat uz otra šķērskoka kaltējās aitādas. Ar aitādām ir ļoti daudz jānoņem, kamēr tās kļūst par kažoku, cepuri vai cimdiem. Svaigu aitādu mazgā, nokasa, mīda ar kājām, lai tā stiprāk uzbriestu. Pēc tam notriepj ādas mīto pusi ar maizes ieraugu, kas noēd atlikušos

taukus. Tad aitādu apstrādā ar kasīkļiem, mīstīklām, kaltē, atkal mīsta. Domna ir īsta meistare aitādu izstrādāšanā.

Bet kura hakasu sieviete tad neprot aitādas izstrādāt! Ja nu vienīgi Hapina sieva . . .

Ilgi Domna darbojās ar aitādu, pirms pakāra to žāvēties. Tagad tur karājās jau vienpadsmit aitādu: desmit saimniekam, vienpadsmitā pašai — par darbu. Sakrājas tādu savas piecas — var arī kažoku pašūt.

Šodien laikam būs lietus. Visu nedēļu tā dedzināja saule, tā kūpēja ezers! Domna dzird — ir sacēlies vējš. Viņa paņem kārti, pie kuras piesieta lupata, un izbāž to laukā pa dūmu caurumu. Lupata kārts galā tūlīt sāk plivināties. «Vējš ir no vakariem,» Domna saprot, «tas var arī lietu sapūst . . .»

Darba Domnai daudz. Naktī viņa neaizmigs līdz pat ausmai — sargās aitas. Arī dienā viņa maz gul. Domna bez tam vēl prot arī kurpnieka darbu. Mazliet atpūtusies pēc darbošanās ar aitādām, viņa apsēdās pie jurtas durvīm ar saviem kurpnieka darbarīkiem. Mazā koka kastītē salikti resni un tievi, taisni un līki īleni un īleniņi caurumu izduršanai, diegi no dzīslām, kas stiprāki par piķa drāti, adatas, saru pušķi un bērza tapiņas.

Bez tam viņas kastē ir arī šis tas tāds, kā parastiem kurpniekiem nav, — sudraba un zelta diegi, brokāts. Domna nešuj vienkāršus zābaciņus — viņa izrotā ādu ar rakstiem: lapiņām, sirsniņām, ziediņiem. Šos zābaciņus viņa šuj švītīgajai Hapina sievai, modes dāmai.

Domna strādā saspringti, tikai retumis palūkodamās uz stepi. Viņas rokas prasmīgi šuj gludo ādu, šad tad iešķindas šķēres — Domna ir tā aizrāvusies, ka aizmirsusi pat savu pīpi. Hapina sieva staigās šajos skaistajos zābaciņos, un aulā tad runās par Domnu: ir gan meistare!

Domna saviem izstrādājumiem nenosaka cenu —

viņa savu darbu neprot novērtēt. Lai Hapina sieva maksā par zābaciniem tik, cik viņai nav žēl...

Kaut arī Domna savu kurpnieces darbu pārāk augstu nevērtē, toties savu gana darbu viņa prot novērtēt. Ja aitas visu gadu noganītas labi, tad par katru simtu jāsaņem viens jērs. Bet, ja kāda aita nozaudēta un ja tā pie tam vēl bijusi grūsna, saimnieks no gana paņem sev divus jērus, jo uzskata, ka aita būtu atnesusi viņam dvīnīšus.

Slikti, ja aita nobeigusies un gans aizmirsis kopā ar ādu saimniekam uzrādīt arī aitas ausis, kurās izcirpta iezīme. Tad aitu tā kā tā liks uz gana rēķina un rudēnī šīs aitas vietā paņems viņa aitu... Dažu gadu viss veicas labi, bet citu — krīt aita pēc aitas. Ja gadās kļūme un gans nevar pierādīt, ka tā nav viņa vainas dēļ, tad visa viņa peļņa vējā.

— Domna, ū-ū, Domna!

Izrādās, ka kaimiņš, Hapina gans Kanojs, atnācis šurp no tās jurtas, kura ir ezera otrā pusē.

— Ko tu tik klusītēm pielavījies, Kanoj? Sabiedēji mani, — Domna sacīja. — Kas tavai balsij noticis? Kā Terpejai klājas?

— Sasvīdis sadzēros aukstu ūdeni. Terpeja ar bērniem noņemās. Vai tavi vīrieši nav rādījušies, Domna?

— Ne ziņas, ne miņas. Nav ne Sagdaja, ne Sabisa. Nezinu, kas noticis. — Domna sakārtoja caurumaino lakatu uz galvas, pie reizes pakasīdama pakausi ar melno, cieto nagu.

— Nelabas lietas notiek stepē, Domna. — Kanojs ieklepojās. — Ai, cik nelabas!

— Kas tad noticis, kaimiņ?

— Bija atjājis Tojons. Stāstīja, ka krievu bandīti esot šāvuši uz kādu zirgu ganu.

Domna nobāla. Acu nemirkšķinādama, viņa raudzījās Kanojā, gaidīja, ko viņš vēl pasacīs.

— Zirgu ganu ir daudz, Domna, — Kanojs viņu mierināja. — Tojonam jau arī īsti ticēt nevar. Viņš ir kā žagata... Es trīs verstis nogāju, kamēr tiku pie tevis, domāju — būsi varbūt no savējiem kaut ko dzirdējusi.

— Kurā pusē tā nelaime gadījusies?

— Stāsta, bet es jau nezinu, — Kanojs sēca. — Pēc viņa vārdiem, uz austrumiem no Čobatas.

— Ak tu mīlais dieviņ! — Domna pārkrustījās. — Kaut nelaime paietu mums garām, kaut tā pret akmeni sašķīstu!

Lai nomierinātos, Domna piebāza pīpi no repja un aizsmēķēja. Kanojs pamanīja, ka viņai dreb lūpas.

— Jūsējie ir vairāk uz šo pusi, nez kas ar viņiem noticis?

— Jā, jā, mūsējie ir pie Oglahas kalna. Jāšus jau nav tālu! — Domna attapās. — Bet Tojons ir melis. Kas tad tie var būt par krievu blandoņām?

— Nezinu gan. Laikam jau kolčakieši... Pati zini, ka viņi netika līdz galam sakauti, noslēpās taigā. Vai viņus kāds ir atradis? — pīpi izdauzīdams, Kanojs nobeidza sarunu.

Uz nūjas atbalstīdamies, Kanojs devās atpakaļ pie saviem bullēniem un telītēm.

Domna nolika zābaciņu sānis un iegraima domās. «Tēvs jau pavisam vārgs. Agrāk viņš katru dienu atjāja šurp apciemot mani, Sagdaju un Sabisu, bet tagad turas tikai pie mājas... Laikam jau vecums pienācis... Jā-ā, laiks iet. Arī Knaja jau izaugusi. Pavisam nesen vēl viņai krūtis bija kā zēnam, bet tagad... Līgava! Sabiss ir izstiepies garumā, strādā. Nepaies ilgs laiks, kad viņi nodibinās savas ģimenes. Dēls apņems sievu, meita izies pie vīra. Tad gan es pati vairs stepi nesargāšu.»

Pie jurtas maurodamas pienāca divas zema auguma goteles. Domna paņēma spaini. Ar govs pienu viņa no

radziņa dzirdēja vārgulīgos jērus. Pienu dzēra arī gani paši, bet tā jau nebija daudz, pusspainīti vien pieslauca.

Aitu ganāmpulks sen pārradies no stepes. Ieturējusi vakariņas — sieru, plāceni un pienu —, Knaja nolikās atpūsties, tagad Domnai vajadzēja palikt nomodā. Laiku pa laikam viņa apstaigā aploku, ar saucienu uzmundrinādama suņus, lai tie neaizmieg, lai palīdz sargāt, nomierina aitas un atkal atgriežas jurtā. Tur viņa tagad sēž pie kvēpenītes, risinādama vaļā dzīslas un šķeterēdama diegus. Domna vērīgi ieklausās nakts skaņās. Viņa dzird, kā tepat aiz sienas sēc norimušās aitas ar jēriem, kā, retumis ieriedamies un iesmilkstēdamies, apkārt klaiņo viņas ganu suņi. Bet kaut kur no tālienes, no stepes rietumu puses, saklausāma dobja rūkoņa. Likās, arī vējš sācis pūst stiprāk, jo jurtā sašūpojās kvēpenītes liesma. Izdzirdusi tālos grāvienus, Domna izskrēja laukā.

Bija ap pusnakti — to viņa noprata pēc atsevišķām retām zvaigznēm, ko vēl nebija aizseguši mākoņi. Pūta stiprs vējš un dzina šurp melnu dūmaku. Laiku pa laikam to pāršķēla žilbinošas zibens strēles, un gandrīz tai pašā brīdī atskanēja grāviens, it kā tur mākoņos smagi grieztos dzirnakmeņi.

Kamēr Domna sasauca suņus un apstaigāja aitu aploku, lietus bija klāt. Tas izmērcēja vieglo apģērbu, un Domna steidzās uz jurtu uzvilkt jēlmitas ādas kažoku. Viņa atcerējās, ka jurtā zem dūmu atveres karājas aitādas. Var vēl samirkt.

Pabīdījusi sānis aitādas un apģērbusies, Domna piegāja pie guļošās Knajas. Meita gulēja, rokas atmetušī. Garās skropstas nolaistas izskatījās vēl melnākas, lūpas pavērtas. Domnai bija žēl viņu modināt. Augu dienu Knaja nostaigājusies pa stepi, nomocījusies. Lai nu pagul...

Bet lietus arvien spēcīgāk sāk grabināt pa jumtu un drīz vien jau pārvēršas gāzeņa lietū. Vējš to padara vēl stiprāku; vējam ir liela sauja — pavēcina reizīti, un liekas, ka tevi ezera vilnis būtu apšļācis. Zibeņi lēkā pārbiedētajai Domnai virs galvas. Aitas negaisa laikā sāk spiesties cita pie citas, drūzmējas atklātajā aplokā. Viņas var samīt cita citu un nospiest jērus. Kaut arī pašreiz ir vasara, taču arī no vilkiem ir jābaidās.

— Haltarah, Haltarah!

Liels suns, ko tumsā melnās spalvas dēļ nevarēja saskatīt, pieskrēja pie saimnieces un piegrūda purnu pie viņas ceļa.

— Ejam, Haltarah!

Viņa atvēra aploku un, nūju vēcinādama, iegāja aitu barā. Vējš svilpoja, gāzeņa lietus šaustīja aitas, tās kustējās līdzīgi blīvai, tumšai gubai. No ezera atli-doja viļņu šlakstieni. Aitas blēdamas drūzmējās aiz-vēja pusē pie žoga tā, ka sāka brakšķēt mieti.

— Puci, Haltarah! — Domna uzsauca un pati metās izšķirt un izdzenāt aitas.

Suns, nikni riedams, skrēja ap baru. Gane grāba aitas citu pēc citas aiz slapjās vilnas un svieda tās nost no žoga. Viņa nekādi nespēja izspiesties cauri līdz šīs dzīvās, kustīgās kaudzes vidum. Kājas slīdēja slapajos, žļurkstošajos aitu mēslos, rokas sāpēja. Aizrāvās elpa. Spēki Domnai izsīka.

— Hal-ta-rah! — viņa sēca bez elpas, gandrīz vai raudādama aiz bezspēcības.

Viņai nebija laika skatīties uz augšu, kur tumsa mijās ar ugunīgiem zibšņiem, kur viss dārdēja un rūca, no kurienes tagad vairs netecēja strūklas, bet gāzās viena vienīga nepārtraukta, smaga straume, skaļi atsizdamās pret zemi. Domna nemanīja, ka viņai izmirkušas kājas, ka zeme saglumējusi, ka nokritis lakats, kuru tajā pašā mirklī samīdīja aitu bars.

Sviezdama aitas nost no žoga, viņa izdarīja neveiklu kustību un sagrīļojās. Krizdama atmuguriski, Domna pacēla roku, lai aizsargātu galvu. Tajā pašā mirklī no zemes līdz pašām debesīm izauga ugunīgs, zarains koks un nogranda nedzirdēti spēcīgs grāviens.

Satrauktās aitas atkal saskrēja kopā vienā gūzmā tajā pašā vietā, kur gulēja Domna, nespēdama piecelties.

Knaja nodrebēja un atvēra acis. Apmiegojusies viņa nevarēja saprast, kas tur ārpusē aiz jurtas sienas dārd un uguņo. Pa jumta dūmu atveri šļacās iekšā ūdens. Čūkstēja ogles pavardā. Šūpojās pie sienas piestiprinātās kvēpenītes liesma.

Mātes jurtā nebija. Bija dzirdama Haltaraha riešana, tikko saklausāma pērkona grāvienos un vēja šņākoņa.

Meitene ātri atmeta segu un vienā kreklā, basām kājām izskrēja no jurtas.

— Māt, māt! — Knaja kļiedza, saukdama māti. — Kur tu esi, māt?

Viņa uzdūrās aploka atvērtajiem vārtiem un, kliegdamā un atgrūzdamā aitas, skrēja uz to pusi, no kuras atskanēja Haltaraha rejas.

Virš aploka atkal zibsnāja un granda. Aitas nūdzeklī, kā sajēgu zaudējušas, spiedās pie žoga. Vecie, satrunējušie mieti smagumu neizturēja un brīkšķēdami lūza; visa šī dzīvā, durnā gūzma, smagi kustēdamās, izvēlās no aploka.

Kliegdamā: «Māt! Māt!» — Knaja skraidīja pa tukšo aploku. Atkal nozibsnāja, un meitene ieraudzīja, ka māte guļ dubļos — viena roka atmesta atpakaļ, otra uz galvas. Knaja šausmās metās pie viņas.

Domna vārgi ievaidējās. Knaja apskāva māti ar abām rokām un piespieda sev klāt. Viņai nepietika spēka māti pacelt. Knaja vilkšus aizvilka viņu uz jurtu. Aiz Domnas kājām zemē palika šļokas. Tas

izskatījās pavisam briesmīgi! Knaja elsodama raudāja. Solis, vēl viens solis. Ar milzīgu piepūli meitene pārvilka māti pār jurtas sliekšni un atpogāja viņas slapjo, netīro kažoku.

Lietusgāze mitējās, vairs nezibeņoja. Vējš izsvaidīja mākoņu lēverus kā melnus pelnus. Debesis kļuva mazliet gaišākas, pa dūmu atveri bija redzams debesu aplītis. Aitu bars, salauzis žogu un izspraucies no aploka, tagad blēja, kāšēja un spiedās pie jurtas. .

Domna brīžiem ievaidējās, gulēdama uz lāviņas, uz kuras Knaja viņu ar mokām bija uzstiepusi.

— Māt, kur tev sāp? — meita jautāja.

— Visur, visa miesa sāp.

Viņa stingi raudzījās kvēpenītes liesmā. Liesmas mēlīte sašūpojās, un Domnas acis te kļuva gaišākas, te atkal satumsa. Bet varbūt tas nemaz nebija atspulgs? Varbūt acis pašas kļuva gaišākas, varbūt tā bija iekšēja gaisma.

Domna domā par Sabisu. «Dēliņ,» viņas lūpas čukst. «Tu esi jau pieaudzis, Sabis, pavisam pieaudzis!» Viņas lūpas savelkas smaidā, seja sāk starot, bet acīs tagad gaismas ir vēl vairāk.

Un tad viņa redz Sabisu stepē. Dzeltēni pelēkais zirgs izliec kaklu, smailē ausis, augstu pacēlis savu skaisti veidoto galvu. Liekas, it kā viņa kājas šķeltu gaisu. Krusti zirgam laistās, zeltaini baltā aste ir kupla, sniedzas gandrīz vai līdz zemei. Palsais ir straujš un mežonīgs. Vēl neviens nebija sēdies uz viņa apaļās muguras. Taču Sabiss uzsēdās. Domnas dēls bija iejājis ganāmpulka labāko zirgu, arī pie viņas, pie mātes, bija atjājis uz tā. Skatās uz māti, bet acis dēlam kā melnas zvaigznes, mati vējā sajukuši, vaigi kvēlo...

Pēkšņi Domna sāka nemierīgi grozīt galvu, ar skatienu aptaustīdama jurtas sienas. Vai viņai kas pazudis? Lūk, tur jau karājas izstrādātās aitādas, bet tur

Knaja nolikusi iezīmes — garas, četrkantainas nūjiņas: uz tām ir visa Domnas — aitu ganes rēķinvedība. Nav tiesa, ka baji aitas neskaita. Skaita — un kā vēl! Domna nevar iztikt bez nūjiņām, uz tām iegriezti slīpi krustiņi un taisnas svītriņas, kas rāda, cik aitu viņa un Knaja gana Hapinam.

Bet kāpēc Domnai pašreiz ievajadzēties nūjiņu? Nē, ne jau tās viņa meklē. Viņas skatiens apstājas pie pusgatavā zābaciņa.

«Zābaciņš, zābaciņš : . . » Viņa ieurbjas tajā ar skatienu un pūlas atcerēties, kas ar to bija darāms. Ā-ā! Beidzot Domna attapa. Viņa zābaciņu gluži vienkārši bija turējusi rokās, kad atnāca Kanojs un stāstīja, it kā kāds esot šāvis uz zirgu ganu. Kanojs bija norādījis pavisam uz citu pusi — ne jau uz to, kur zirgus gana Sagdajs un Sabiss, un Domna bija nomierinājusies. Taču tagad viņai ienāca prātā: «Ja nu Sagdajs ir pārdzinis zirgus uz jaunu vietu . . . »

Naktī viņu sagrāba satraukums. Vienā rāvienā, no asajām sāpēm tikko nezaudējusi samaņu, Domna piecēlās sēdus un nolaida kājas zemē.

— Meitiņ, Knaja! — viņa pasauca. — Paskaties laukā, liekas, jau svīst gaisma . . .

Knaja redzēja, ka austrumos nav vēl rīta blāzmas, ir tikai šaura, bāla svītriņa.

— Nē, māt. Vēl nav rīts . . .

— Paklausies, meit, vai kāds nejāj šurp? Es dzirdu troksni . . .

Knaja ieklausījās, bet nekā nevarēja sadzirdēt.

— Neviena nejāj, māt.

Domna atkal atkrita uz lāviņas.

— Man ir baisi. Kanojs bija šurp atnācis un stāstīja, ka bandīti esot sašāvuši kādu zirgu ganu . . . Mūsējie arī nebrauc . . . Ir jau rīts. Iejūdz Salno, man jābrauc uz aulu . . . Aitu baru nekur tālu nedzen, gani tepat. Ja ieraugi svešiniekus, paslēpies meldros.

— Māmiņ, vai tu varēsi braukt? Varbūt labāk es aizbraukšu.

— Ko tu, meitiņ! Ja palikšu šeit, nobeigšos aiz bailēm par Sabisu.

Knajas satraukums aug augumā. Piecērt aita ar nagu vai ierejas pa miegam Haltarahs — Knaja tūlīt bailēs nodreb, acis ieplešas platas. Viņa atver durvis, bet laukā viss klusu. Un tad arī rītausma jau klāt — tā iekvēlojas, nokrāsodama stepi. Arī jurtā kļuvis gaišāks, var redzēt bez kvēpenītes.

Knaja uzpūta kvēpenītei, blāvā liesma sašūpojās un izgaiss.

Tāču Domnai nakts bailes nav vēl pārgājušas. Viņa steidzina meitu: «Ej aizjūdz zirgu!»

Iešķindējās iemaukti, Knajai noņemot tos no sienas. Nočīkstēja jurtas durvis. Un tagad jau ārā skan meitas balss, viņa cenšas pierunāt Salno, lai stāv mierīgi, kamēr viņam uzmauc sakas un iejūdz.

Lietusgāzē noskalota, uzlec liksma saule. Domna iznāk no jurtas tai pretī, gluži sadugusi no sāpēm un nakts bailēm. Knaja iesēdina viņu ratos un iedod rokās grožus. Ceļš uz aulu Salnajam ir pazīstams, un viņš sāk rikšot pa to.

Domna pagriežas atpakaļ un redz: stepe kūp. Gan pār salauzto žogu, gan pār jurtu virmo it kā vieglas dūmu strūkliņas. Jurtas sienas lietusgāzē izmērcētas, uz jumta zaļo sūnu laukumi. Ieeja izskatās tumšāka. Bet jurtas priekšā stāv Knaja, saliekusies kā zāles stiebriņš; melnās bizītes šūpojas, seja aizsegta ar rokām. Liekas, viņa raud — droši vien žēl slimo māti laist ceļā, nav arī zināms, kas noticis ar tēvu un brāli. Baidās palikt viena. Un negaiss naktī tik daudz posta nodarījis... Grūti Domnai atstāt Knaju vienu. Liekas, sirds pārlauzta uz pusēm: viena puse paliek pie meitas, bet otra ir kopā ar vīru un dēlu.

Salnais tikai rikšo un rikšo. Jurta vairs nav saskatāma, redzams tikai pelēks plankums. Arī Knajas seja nav saskatāma, vienīgi zilo kleitu vēl var manīt.

Negribīgi Domna novērš skatienu no ganu apmetnes, viņa raugās uz priekšu un rausta grožus. Viņai liekas, ka Salnais rikšo pārāk gausi, lai gan viņa pakavi cītīgi klabina ceļu un riteņi ik pa brīdim uzšļāc dubļus.

Sākas uzbrauciens kalnā. Salnais tagad iet soļos. Domna nespēj vien sagaidīt, kad rati beidzot būs pakalna virsotnē. Ātrāk, tikai ātrāk! ... Ceļš jau liekas tāds kā sausāks, arī zāle nav sagulusi, taču pakalna virsotne vēl tālu. Salnais kāpj kalnā, un arī saule ceļas arvien augstāk un augstāk, visa stepe saules pilna. Aiz ielejām atkal sākas pakalni. Viens no tiem atgādina guļošu milzi.

Kalna virsotnē pazibēja kaut kas melns, tas auga lielāks un lielāks, un drīz vien parādījās jātnieks. Viņš pavēcināja ar roku, iesita zirgam, un tagad tas jau drāzās lejup, pretī Domnai, — zirga krēpes plīvoja, dubļu pinkuļi lidoja zem pakaviem. «Tas ir Pulatā zirgs, brūns ar lauku pieri.» Domna to pazīst. «Bet kas sēž zirgam mugurā? Vai tiešām tēvs? Patiesi viņš!»

Tēvs piegāja pie ratiem, apturēja zirgu un izkāpa no segliem.

— Kur Sabiss? Kur Sagdajs? — Domna jautāja cerībā un bailēs.

— Sabiss ir aulā, — Hortajs atbildēja. — Aulā. Bet Sagdajs pie zirgiem...

— Kas noticis ar Sabisu? Vai viņš ir dzīvs?

— Dzīvs... Tikai sadauzījies... Palsais iztrūcies, vilcis viņu kādu gabalu pa zemi... Krievi Sabisu atveda...

— Ail! — Domna ievaidējās. — Sabis, dēliņ!... Krievi pārveda viņu? Kanojs stāstīja, ka krievi esot

šāvuši... Vai tu taisnību stāsti, tēvs? Vai Sabiss ir dzīvs?

Hortajs saprata, ka Domna nenomierināsies, ja viņš tūlīt pat nedos pašu briesmīgāko zvērestu. Hortajs izslējās taisni, viņa seja kļuva svinīga.

— Lai mani Tagezijs¹ aprij, ja es nesaku patiesību, — viņš sacīja un pieliecās, pieskardamies ar roku pie zemes.

— Bet kāpēc tu tā steidzies, tēvs?

— Kāpēc? Naktī taču bija negaiss šajā pusē. Es biju piecēlies, redzēju, kā zibeņoja.

— Kņaja ir tur, — Domna pamāja ar roku atpakaļ uz Sarkanā ezera pusi.

— Bet kas ar tevi noticis? — vecais ieskatījās ciešāk. — Kā tad es uzreiz...

— Aitas bija nemierīgas. Naktī. Sāka drūzmēties, — Domna vārgi atbildēja. — Salauza žogu. Aizjāj uz turieni, tad pats redzēsi. Varēsi Kņajai palīdzēt, bet es kaut kā aizbraukšu līdz aulam... — Viņa atkal paņēma grožus rokās.

«Aizbrauks uz aulu, ieraudzīs Sabisu, ieraudzīs krievus — ej nu sažini, ko izdarīs. Kurš gan viņu spēs atturēt?» Hortajs steidzīgi apsvēra. «Arī ļaudis sastās-tīs nez ko. Pati vārga. Sasirgs vēl pavisam. Nē, uz turieni viņa nedrīkst braukt...»

— Klausies, Domna, — Hortajs uzlika viņai roku uz pleca. — Tu labāk pašreiz nebrauc uz aulu... Sabiss jau sāk atveseļoties. Ieraudzīs tevi tādu savārgušu, viņam vēl var kļūt sliktāk.

— Bet man vajag viņu redzēt, — Domna negribēja padoties.

— Gan jau redzēsi, pagaidi mazlietiņ, — Hortajs centās viņu pierunāt. — Tāda tu nedrīksti pie viņa braukt.

¹ Tagezijs — jaunais gars.

Domna, mazliet padomājusi, nopūtās, vēlreiz pētoši paraudzījās tēvā un negribīgi pagrieza zirgu atpakaļ. Rati apbrauca pusapli, un Salnais sāka vilkt tos atpakaļ no kalna lejā. Hortajs apsēdās blakus Domnai, Pulata zirgs piesiets gāja pavadā aiz ratiem.

Brauca klusēdami. Hortajs smēķēja pīpi, vieglītēm pakšķinādams. Šī skaņa it kā ieaijāja Domnu, kas tēva klātbūtnē bija atguvusi mieru. Domna zināja, kā tēvs mēdz smēķēt, ja viss kārtībā, un kā viņš smēķē, kad atgadījusies nelaime. Zvērestam varbūt arī nebūtuoticējusi, bet pīpei neticēt viņa nevarēja. Tagad Domna bija nomierinājusies.

7. nodaļa

Uz pašas Čobatas kraujas vientulīgi stāv ar zedēņu sētu rūpīgi iežogota neliela gulbūve.

Tai piekļaujas dēļu nojume, zem kuras novietots tarantass un kamanas. Aiz nojumes ir klēts, siena šķūnis un zirgu stallis, kur pakavus kladzina izbraucamais ērzelis, melns kā kraukļa spārns. Viņš ir stalli nostāvējies un sen nav braukts.

Taču šajā sētā kaut kā trūkst, tā izskatās, it kā būtu tukša. Trūkst jurtas. Aiz zirgu stalla un piebūvēm, kas domātas lopiem, sākas biezs kaņepju lauks.

Saule jau bija norietējusi, kad iečīkstējās vārti un sētā ienāca saimnieks. Palūkojies apkārt, viņš nopurināja pēc pilsētas modes šūdinātos svārkus, pabērēja uz kāpnītēm savas īsās kājas, lai notīrītu dubļus no hromādas zābaku pazolēm, un uzkāpa lievenī. Sagramstījis kabatā slēdzeni, atslēdza durvis. Sienas bija vāji apgaismotas, tukšas. Pa labi un pa kreisi atradās aizslēgtas durvis. Viņš pašķielēja uz atslēgām un gāja taisni uz priekšu — uz trešajām durvīm.

Pavilcis rokturi uz savu pusi, saimnieks iegāja priekšistabā. Aptaustījis krievu krāsni — tā bija auksta —, saimnieks pašūpoja galvu. Viņš nogriezās pa labi, uz ēdamistabu ar Vīnes krēsliem, no turienes ielūkojās mazā istabiņā, kur pie sienas stāvēja ar nodilušu segu apklāta, šaura dzelzs gultiņa. Viņam iekrita acīs lentītes uz stūra galdiņa un iesākts izšuvums. Nogrūda to visu no galdiņa zemē un norūca: «Marika, vellata gatavā, kur tu vazājies? Pat vakariņas neesi uzsildījusi.»

Brīdi padomājis, viņš piegāja pie otrām durvīm un atslēdza tās ar sarežģītu slēdzeni. Istabas logiem, kuri izgāja uz pagalmu, bija aizvērti slēgi, šeit valdīja gandrīz pilnīga tumsa. Bet saimnieks zina, kur kas atrodams. Lūk, plata koka gulta, kur uz dūnu pēja, kas apklāts ar kamieļvilnas segu, paceļas spilvenu kaudze dzeltenos pārvalkos. Vēl šeit ir divas lielas, dzelzs stīpām apkaltas lādes ar smagām atslēgām priekšā un plauktiņš ar biezām grāmatām. Saimnieks neskatīdamies var paņemt jebkuru no tām un nekļūdīsies: viņš zina, kura ir mācību grāmata par valsts tiesībām, kura — likumu krājums.

Kurš tad aulā ir tāds likumu zinātājs? Pičons Počkajevs, aula padomes priekšsēdētājs.

Pičons aizdedzināja degli un apsēdās pie maza galdiņa zem lampas, kuras gaisma, abažūra atstarota, krita uz viņu. Pičona galvas apaļā ēna slīd pa galdiņu, pa locījumu vietās sadīlušo karti, kas uz tā izklāta. Priekšsēdētājs velk pa to ar savu īso, tuklo pirkstu un tikko dzirdami murmina:

— Tā... Uranhaja... Mongolija... Altajs... Teleckas ezers...

Kāds klusu pieklausvēja pie durvīm. Pičons ātri salocīja karti un pārnesa lampu no guļamistabas uz ēdamistabu.

— Tas esi tu, Tojon? Nāc iekšā...

— Tēvoci Pičon, krievs negrib braukt projām.

— Kā tu to uzzināji?

Tojons raugās caur pieri, pogādams vaļā avenkrāsas zīda krekla augšējo pogu.

— Apahs visiem stāsta, ka krievs smēdi celšot.

— Smē-di?... — ar diviem pirkstiem saņēmis zodu, Pičons uz brīdi iegrima domās. — Lai ceļ. Smēde aulam ir vajadzīga.

Viņš visu laiku nenovērsa acu no Tojona. Bet Tojons, izdzirdis, ka priekšsēdētājs pat it kā atbalsta krieva nodomu, sarauca uzacis un sāka mīņāties no vienas kājas uz otru.

— Sēdies taču, ko tu stāvi! — Pičons piebīdīja Tojonam krēslu. — Pastāsti — ko tu ar Sabisu esi izdarījis?

— Es? Ko jūs, tēvoci Pičon? Es nekā neesmu darījis. To taču krievs. Es pats no kalna redzēju.

— To tu man jau stāstīji. Tas bija domāts tiem tur aulā. Bet man tu tagad izstāsti patiesību.

Pičona mutes kaktiņi savilkās zobgalīgā smīnā: «Es taču redzu tev cauri.»

— Zināt, tēvoci Pičon! Ar krieva rokām dievs ir atriebis mani.

— Par ko tad viņš ir atriebis? — Pičona acīs kaut kas iezibējās, varbūt tā bija interese, bet varbūt tikai minējums.

— Atcerieties, kā Sabiss mani apvainoja... Toreiz es aiz kauna būtu vai zemē ielīdis...

— Tā, tā... — Pičons pamāja ar galvu, — tagad man viss skaidrs. Lūk, ar ko, izrādās, sākusies visa šī jezga.

... Vasaras sākumā aulā tika sarīkotas jauniešu sacensības nacionālajā cīņā. Uz šīm sacensībām parasti pulcējās ļaudis no visiem tuvākajiem auliem — veci un jauni. Bet meitenes precību gados sabrauc pat no pašiem attālākajiem auliem.

Tojons bija ieradies jaunā, krokotā kreklā un augstos zābakos ar izrotātu virsu. Piedurknes atrotītas, lai redz spēcīgās rokas. Muskuļi vibrēja zem melnīgsnējās ādas. Vienaudži baidījās ar viņu cīnīties. Hapins staigāja starp ļaudīm un plātījās: «Manu dēlu neviens nespēj pievēikt. Tāds drosminieks neatradīsies...»

Un tad pavisam negaidīti priekšā iznāca traušlais Sabiss. Neviens viņu necentās uzmundrināt: «Kur nu viņš, tīrais bērns vēl! Divus gadus jaunāks par Tojonu. Skat, kas par lielībnieku!»

Cīnijās viņi ilgi. Vairākkārt Tojons centās Sabisu piespiest pie zemes. Bet Sabiss vienmēr izvairījās.

Tojons uzbruka, un atkal likās, ka Sabiss tūlīt saļims. Taču viņš veikli izlocījās, augums viņam saspīngā kā stingra atspere, tad viņš izslējās, bet pēc tam sāka Tojonu griezt riņķī un virpuļot. Viņš pārmeta Tojonu pāri galvai, un tas nolikās garšļaukus zemē. Visapkaunojošākais bija tas, ka Tojons palaida nelabu smaku. Atskanēja draudzīgi smieklī un meiteniņu spieģšana.

Kopš tā laika Tojonam bija pielipusi iesauka «Smerdelis».

— Atriebies? — Pičons jautāja.

Tojons brīdi padomāja.

— Vēl ne... palika dzīvs...

Pičona seja kļuva nopietna, viņš piecēlās, uzsita puisim uz pleca.

— Atriebība ir salda. Nu labi. Krievu paturī acīs. Tu vēl nekā neesi pierādījis.

— Kā paturēt acīs?

— Pats saproti...

Izlaidis krustdēlu laukā un aizvēris durvis, Pičons atgriezās atpakaļ un sāka staigāt pa istabu. Brīžiem viņš atmeta galvu tā, ka melnie mati noplīvoja vien, brīžiem atkal nokāra to.

Krievi ir aulā. Viss atkarīgs no tā, kas tie ir par krieviem.

Astonņpadsmitajā gadā šeit ar saviem kazakiem bija atamans Sotņikovs, toreiz, kad gāja uz Minsugu. Jesauls. Rūpnieka dēls no Jeņisejas ziemeļiem. Mazliet vecāks par Pičonu. Viņiem abiem bija pat kopēji paziņas no universitātes laikiem... Pičona tēvs draudzējās ar Petricki. Cik zelta raktuvju un atradņu vien Petrickim nebija Kuzņeckas Alatau kalnos un Sajānos! Sēdēja mūsu — hakasu zemē, zeltu riekšām grāba. Zelts — «dzeltenais ērzelis», tas skaļi zviedz, to tālu var sadzirdēt. Petricki pazina gan Pēterburgā, gan ārzemēs. Arī dzimtu vecākie bijājās viņa. Toreiz, kad būvēja raktuves, viņš deva draudzības zvērestu. Kaisīja zeltu vīnā, dzēra pats, dzēra visi aksakali. Arī tagad Petrickis būtu goda viesis gan Pičona, gan Hapina mājās...

Pičons apsēdās pie galda, atspiedās uz elkoņa un, atbalstījies zodu rokā, blenza sienā. Viņš savā acu priekšā redzēja pavasarīgu taigu, baltegles, kas tumšo zaru galos bija izdzinušas gaišzaļus asnus, redzēja klajumu, rožainu no ziedošajām briežsagnēm, un ļaužu pūli tajā. Sapulcējušies vienīgi vīrieši, dzimtu vecākie — baji un aksakali. Nacionālie halāti cits par citu spilgtāki un raibāki. Arī sevi viņš redzēja šajā pūlī, mazliet jaunāku nekā pašreiz, — tas notika pirms diviem gadiem. Viņi bija sapulcējušies, lai atdalītos no Krievijas: sarkanie tur sagrābuši varu, baltos vajā.

— Slikti ir sarkanie, un slikti ir baltie, — sprieda aksakali. — Vajag visām mūsu tumām¹ apvienoties, pašī pārvaldīsim tautu...

«Kas tur bija par kļūdu?» Pičons pūlējās izprast.

¹ Tuma — vārda «duma» izkropļojums, administratīva vienība pirmsrevolūcijas Hakasijā.

«Jā-ā... Nebija organizējuši armiju. Visi nebija piekrituši... Īpaši tie vecākie, kuru auli atradās Ahbanas lejtecē. Bet kāpēc viņi nepiekrita? Tie dzīvoja kopā ar citādiem krieviem, tādiem kā šitas Polincevs. Vajadzēja uz laiku apvienoties ar Sotņikovu, kamēr padzītu boļševikus. Jā, apvienoto tumu vadonis! Ko citu gan būtu ievēlējuši? Kurš vēl no vecāko dēliem ir mācījies universitātē?»

Noticis bija tā. Pičona vectēvs nēsāja ķeizara jostu par to, ka bija nosūtījis uz Pēterburgu četrdesmit pāru melno auļotāju. Bet tēvam par Ķīnas zīdu, tēju un visādiem greznuma nieciņiem no Urahajas atdzina tūkstošiem govju un kurdjukaitu. Tēvs bija vareni tirgojies. Arī ah-hans, baltais cars, labi ieredzēja Pičona dzimtu par tās uzticību.

Naudu mācībām bija no tautas savākuši. Kad sarkanie Pičona tēvu nošāva, Pičons atbrauca šurp pie Hapina, un tas pateica šejieniešiem: «Vai atceraties, kā no visas tumas vācām naudu vienam mūsu puisim mācībām? Tas ir viņš, mans brālēns...» Noticēja. Senāk viņu šeit neviens nebija redzējis, nepazina. Pičons bija braucis šurp vēl puikas gados kopā ar tēvu. Bet naudu kādam bija vākuši, to vēl atcerējās. Tā Pičons Omožakovs kļuva par Pičonu Počkajevu. Hapins ir drošs un uzticams. Gaida, ka Pičons darbosies tā, lai būtu iespējams dzīvot tāpat kā vecos laikos. Arī Petrickis aiz robežas gaida to pašu.

Pičons piecēlās no krēsla, piegāja pie dīvāna un atgūlās.

«Polincevs, Polincevs,» viņš domāja. «Stop!» Viņš pielēca kājās. «Bet varbūt viņš tikai izliekas par sarkanu? Kāpēc sarkanajam ievajadzējās doties uz nomali? Viņš melo, ka braucis uz Bondarevku. Bet kā to pārbaudīt? Nesteigšos atdot karabīni, nogaidīšu, paskatīšos. Lai dzīvo aulā, lai ceļ smēdi! Man vajag

cilvēka, kas zina kara lietas. Sacelšanās galva ir šeit, bet rokai jābūt tur.»

Petrickis visas cerības liek uz Pičonu Omožakovu-Počkajevu. Viņš steidzina Hakasijas atdalīšanos. Sūta cilvēkus no ārzemēm, pieprasa izveidot kaujas vienības... Pičons tikai nezina, kur meklēt atbalstu, lai panākumi būtu droši. Sotņikovs ir nošauts. Paliek divi — Olovjevs, viņš apmeties Širinskas taigā, un Ungerns, tas, kurš ieņēma Mongoliju. Ar viņiem varētu apvienoties...

Ārpusē kāds pieklaudevēja pie slēgiem. Pičons pielēca kājās un ieklausījās.

— Viens, — viņš skaitīja, turēdams roku paceltu, — divi... trīs! — Viņš sparīgi nolaida roku un ātri devās atvērt durvis.

— Sēdies nu, brāl Serge. Droši vien esi noguris?

— Jātniekam tikai zirgs nogurst, — atbildēja jaunais hakass, zibinādams smaidā atsegtos zobus... Sejā viņš izskatījās mazliet līdzīgs Pičonam, tikai lūpas bija plānākas, taisnākas un mati mazliet gaišāki.

— Ēst gribi?

— Nebūtu par ļaunu.

— Nez kur tā Marika katru vakaru tik ilgi kavējas? Bet drīz viņai jābūt klāt. Pagaidīsim...

Serge uzsita Pičonam uz pleca.

— Esi gan tu manīgs!

— Manīgs vai ne, bet līdz zināmam laikam tas ir nepieciešami. Katram sava vieta. Tava kopā ar vienību, mana — šeit...

— Saprotu, — Serge atbildēja.

— Saproti, taču visi nesaprot. Jūs tur stepēs un aulos pārāk nebiedējiet ļaudis. Meities bez trokšņa vajag aizstiept. Bet šito, — Pičons pieskārs Sergešādas jakai, kas uz krūtīm bija pietūkusi, — vajag labi noglabāt... Nu, vai vienība aug?

— Es atnācu pie viena arī apspriesties... Pēc tēva nāvēs tu mūsu dzimtā esi pats vecākais...

— Aulā ir daudz tādu, kas nav apmierināti ar sarkanajiem... Un cik daudz pa taigu neklaiņo! Vāciet viņus visus kopā, vāciet tik kopā... Lai laupa, lai dzīvo, kā pašiem tik! Un, lūk, ko tu ievēro... Minsuga vēl nav stipra. Gubenkovs tur pārāk stingri vēl nesēž. Nav vēl arī iznīcināti visi Sotņikova piekritēji. Atliekas klist pa taigu. Tas ir viens. Un tad — Olovjevs; tam vīram ir spēks! Vēl vajag savākt kopā mūsu klaiņojošos kizilus, hasus, beltirus, sagajus, šorus¹ — tā tik būs armija!

— Manā vienībā ir pa druskai no visiem. Bet, ja savāksim vēl lielākus spēkus, kur tad lai mēs pagaidām slēpjamies? Olovjevam ir labi, viņš ir atradis drošu vietu — pie viņa nevar tik viegli tikt klāt...

— Vai tad tu nevari atrast vietu? Hazas taigā, pie kalnu ezera...

— Tas nebūtu slikti! — Serge izsaucās, brīdi padomājis. — Maz būs tādu, kas uz turieni zina ceļu. Arī ieplaka starp kalnu grēdām gluži kā aploks. Un ezera ūdens dzerams. Nelaid tikai nevienu tur iekšā — un gaidi signālu.

— Tur tad arī sapulcini visus.

Pēkšņi viņi izdzirda vārtnus čikstam. Serge pielēca kājās.

— Tā ir Marika, — saimnieks viņu nomierināja un gāja atvērt priekšnamu. — Kur tu tik vēlu klimsti? Cik reižu tev vēl būs jāsaka? Atkal laikam pie Onisas biji? — Serge dzirdēja runājam priekšnamā. — Pie mums viesis, bet vakariņu nav.

— Es taču visu jau pirmīt sagādāju, Pičona tēvoc, kā jūs bijāt licis.

¹ Hakasu cilšu nosaukumi.

— Nes šurp... Nu labi, Serge, laiks atpūsties, — Pičons sacīja, ienākdams istabā.

Galdā tika uzlikta desa, sviestā cepts grūslis un no grauzdētiem miltiem darināts kvass. Ēdienus un dzērienus ienesa Marika, piecpadsmit gadus veca meitene. Serge, Pičonam nemanot, pilns iekāres nolūkojās viņā.

Uz Mariku nemaz nebija iespējams neskatīties. Viņas gaišie mati vien, kas hakasiem tik reti sastopami, varēja katru savaldzināt. Marikai bija piemīlīga sejiņa un pelēkas acis. Zem blūzītes brieda jaunavīgas krūtis.

Mazā kalponīte aiz noguruma tikko turējās kājās, bet saimnieks prasīja arvien jaunus pakalpojumus.

— Marika, attaisi vēl vienu pudeli... Marika, atnes aukstu, sālītu liellopu gaļu... Marika, viņam ir nelabi, drīzāk nes šurp bļodu...

Serge, blenzdams uz meiteni, sāka kaut ko čukstēt Pičonam ausī.

— Paliec mierā! — Pičons dusmīgi atbildēja. — Šitā odziņa vēl zaļa...

Serge bija apreibis. Pičons izgērba viņu un nolika gulēt uz dīvāna. Tad viņš iegāja savā istabā. Galva dūca. Viņš apsēdās pie galda, nolika sev priekšā papīru un paņēma spalvaskātu. Vēstule sākās tā:

«Jūsu labdzimtība, jesaula kungs Anempodist Nikolajevič Olovjev... Pie jums griežas hakasu tautas pilnvarotais pārstāvis...»

Sāka dziedāt pirmie gaiļi. Pičons un Serge atvadījās.

— Noglabā, — Pičons sacīja, pasniedzams aizlīmēto aploksni. — Nodod personiski.

— Zinu...

Jādams laukā no aula uz izturīgā, brūnā rikšotāja, ko bija atņēmis kādam no koibaliem Ahbanas viņā krastā, Serge pļāvā pie ceļa sastapa Pulatu, kas

noņēma pineklus savam zirgam. Serge bažīgi pašķīlēja uz viņa pusi. Pulats vēl ilgi noraudzījās Sergem pakal.

«Tas taču bija Hapina radnieks. Kad tad viņš ir atbraucis šurp? Nekas nav dzirdēts par to.»

Pulats skatījās, kā Serge aizjāj, un nikni plūkāja ausi — viņam bija tāds ieradums. Sensenis Pulatam reiz medībās bija sprāgusi bise. Neveiksmīgais šāvējs laimīgi bija ticis cauri. Uz saplosītās auss lipiņas palika tikai zilas pulvera pēdas. Vēl arvien uztraukuma brīžos Pulata roka pati sniedzās pie auss, it kā tā kniestu...

Pavadījis Sergi, Pičons iznāca uz lieveņa un apsēdās uz kāpnītēm. «Un ja nu tas krievs patiesām tikai izliekas? Izaudzējis bārdu un slapstās pa stepi. Tas ir jāpārbauda. Tādu izdevību nedrīkst palaist garām!...»

8. nodaļa

Sēdēdams mugurā nokausētajam Losajam, Sagdajs jāja aizbēgušajam zirgu baram pa pēdām — meklēja to aiz Oglahas kalna, meklēja dienu, divas dienas. Vispirms Sagdajs pamanīja, ka pēdas sadalās. Rūpīgi tās izpētījis, viņš saprata, ka ganāmpulka lielākā daļa ir devusies uz Čobatas grīvu pie ietekas Ahbanā, bet mazākā — trīs vai četri zirgu bari — nogriezusies uz vienu no mazajām stepes upītēm. Sagdajs noskārtā, ka uz Čobatas grīvu zirgus ved vecais, bērais ērzelis, kuram ganāmpulkā ir visvairāk pēcnācēju. Pārējie zirgi droši vien aizskrējuši līdz melnajam ērzelim, kas naidojas ar Bēro.

— Jāseko lielajām pēdām, — Sagdajs izlēma. — Šie zirgi var aizskriet tālāk. — Bet pašu visu laiku mocīja doma: «Kur ir Sabiss? Kas ar viņu noticis?»

Sāka jau krēslot, kad Sagdajs piejāja pie kāda ne-

zināma avotiņa, kurā ūdens bija tik sekls, ka gandrīz vai sausām kājām varēja pāriet pāri. Zirgu pēdas viņš vairs nevarēja saskatīt, tāpēc nolēma palikt tepat pārnakšņot, lai līdz ar ausmu atsāktu meklēšanu. Viņš nokāpa no Losā, noņēma tam seglus un piesēja pie iemauktiem garu saru arkānu. Otru arkāna galu Sagdajs aptina sev apkārt. Sameklējis žāvētu gaļu un kaltētus plāceņus, viņš ieturēja vakariņas.

Stepe bija Sagdaja mājvieta. No mājas aizjāja un mājās atkal atgriezās. Pusi no saviem četrdesmit astoņiem gadiem viņš bija pavadījis zem klajas debess. No šejienes līdz tuvākajam ciemam ir apmēram pus-simt verstu, varbūt pat vēl vairāk — tā ka labāk pārnakšņot zem klajas debess.

Paēdis vakariņas no saviem trūcīgajiem krāju-miem, viņš padzērās no strautiņa — lai to izdarītu, vajadzēja nogulties uz krūtīm un ar degunu gandrīz vai atdurties strauta dibenā. Pēc tam Sagdajs nolikās gulēt.

Nakts bija silta. Viņu apņēma klusums un tumsa. Sagdajs gulēja un lūkojās zvaigznēs. Kā baltu zirgu bars zvaigznes klejoja kaut kur augstu, augstu, samirkšķinājās savā starpā. Visapkārt nīrbēja visāda sīka nakts radība. Ods uzmācīgi sīca pie auss, taurenis vēcināja savus palsos spārņus, sausajā zālē čabbinājās peles. Losais, virvē piesiets, staigāja pa apli un plūca zāli.

«Uhu-ū, uhu-ū!» tālumā bija dzirdama rosišanās, un tad žēli iespiedzās kāds zvēriņš. «Ūpis iecirtis nagus zaķēnā,» Sagdajs noprata. Pēc tam atskanēja spārnu švikoņa virs galvas. «Pīles pārlido no ezera uz upi. Visi dodas uz upi,» Sagdajs domāja. «Arī ganāmpulks ir devies uz turieni...»

Kaut arī Sagdajs bija noguris, taču nakts vēsumā domas ritēja kā strautiņš un neļāva viņam aizmigt. Deviņos gados Sagdajs pie Hapina bija nopelnījis trīs

kleperus, ne jau sugas zirgus. Kopā ar ķēvi un šā gada kumeļu Sagdajam pavisam pieder pieci zirgi. Ir tikai viena nelaime — kumeļš vēl arvien zīž ķēvi. Bet, patiesību sakot, Sagdajs būtu ar mieru visus trīs nopelnītos zirgus iemainīt pret vienu ķēvi.

Līdz šim Hapins Sagdajam par darbu nekad nebija devis ķēvi: ja atdos, tad metiens vairs nepiederēs viņam. Bet vai tad Sagdajs slikti kalpo Hapinam? Iepriekšējos gados Sagdajs ņēma to, ko viņam deva, bet šogad viņš bija nolēmis lūgt saimniekam grūsnu ķēvi...

Atkal iebrēcās ūpis, šoreiz tepat tuvumā, pie strautiņa. Sagdajs pagrieza galvu un ieraudzīja, ka nētālu — tumšajā krūmajā kā divas svecītes deg acis. Kļuva neomulīgi no viņam pievērsto naksnīgo acu nekustīgā skatiena.

— Nolādētais, ar zaķi tev vēl nepietiek! — Sagdajs nospļāvās un iebāza roku kabatā, lai sameklētu tabakmaku un pīpi.

Uzsmēķējis viņš paslēpa seju seglu spilvenā un drīz vien aizmiga. Taču viņa ausis bija nomodā. Losajam vajadzēja tikai nosprausloties, kad Sagdajs jau bija sēdus. Kāpēc zirgs ir nemierīgs? Viņš ieskatījās — kaut kas tur pavīdēja. Tā kā kaķis vai akmens. Kustas. Zirgu gans sastinga, aizturēja elpu un turpināja vērošanu. Bailes Losajam lika pienākt pavisam tuvu pie saimnieka. Sagdajs pusbalsī uzsauca zirgam: «Pagaidi!» Tas, kas tur bija rēgojies, pazuda. Sagdajs meklēja to ar acīm un ieraudzīja tagad jau otrā pusē.

Zirgu gans izberzēja acis un atkal paskatījās. «Nē, vis, sātans, prom.» Viņš strauji piecēlās kājās un spalgi iesvilpās. Ēna sašūpojās un pazuda.

«Vilks,» nodomāja Sagdajs.

Ap pusdienlaiku viņš atkal atrada zirgu nomīdīto taku, kas savienojās ar galvenā ganāmpulka pēdām. «Zirgu bari pulcējas kopā,» viņš priecīgs nosprieda.

Parādījās bālgani zaļa zemu, kuplu kārklu skupsna, tālumā tā pieklāvās augstai, blīvai papeļu sienai.

«Šeit ir Čobata, bet tur — Ahbana,» Sagdajs kļuva vēl liksmāks. «Zirgus meklēšu uz pussalas... Vai izdosies atrast?»

Čobatas grīva vēl bija tālu, taču Sagdajs jau sajuta upes svaigumu. Nebija vairs tik tveicīgi, visapkārt pletās zaļas pļavas, mirdzēja pusizžuvuši ezeriņi, kas bija palikuši kopš pavasara, kad Čobata un Ahbana bija pārplūdušas. Zāle sniedzās Losajam līdz vēderam. Starp krūmājiem mirguļoja upes vilnīšu sudrabs. Dziedāja strazdi, ūboja paipala. Uzjājis paugurā, no kura varēja pārredzēt krastu, Sagdajs priekā iekliedzās. Krūmi šeit auga retiem puduriem un neaizsedza skatienam upi. Krastmala bija nomīdīta.

Glābdamies no dunduriem, zirgi stāvēja līdz vēderam ūdenī. Viņi mētāja galvu uz augšu un uz leju, it kā centīgi lūgtu dievu. Laiku pa laikam zirgi pavicināja slapjās astes, apšļākdami sev sānus, šķiezdami ūdeni uz visām pusēm.

Piejājis pie krasta, Sagdajs nokāpa nogurušajam zirgam no muguras. Losā zviedzieniem atbildēja vairāki zirgi reizē. Turēdams rokā arkānu, Sagdajs piegāja pie ūdens, lai izvēlētos sev citu zirgu. Arkāns nosvilpa, cilpa uzkrita dūkanrudam zirgam uz galvas.

Dūkanrudais ne reizi vien bija nesis uz savas muguras zirgu ganu, viņš paklausīgi iznāca krastā, atlāva sev uzlikt iemauktus un seglus. Tagad Sagdajs lēnām jāļ pa krastu, sēdēdams Dūkanrudajam mugurā, un skaita ūdenī stāvošos zirgu barus.

— Puse no Bēra bara ir šeit, — viņš balsī nosaka. Arī Melnis savus pulkus atvedis šurp, bet vai visus? Viens, divi, trīs... Un kur tad Brūnais? Kur viņa zirgi?

Aizjājis līdz «zemes mēlei», kur, veidojot leņķi, saplūst Čobatas un Ahbanas ūdeņi, Sagdajs tā arī

neatrada trūkstošo zirgu baru. Viņš atgriezās uz pakalniņa.

«Zirgu bars nevar pazust, tas iemin platu ceļu,» Sagdajs domāja. «Bet kur šīs pēdas ir? Varbūt zirgi aizskrējuši uz aulu?»

Viņš mēģināja atcerēties, kuru zirgu trūkst. Tad pāraustīja pavadu:

— Steidzies, Dūkanrudais, no šejienes līdz aulam ir tikai divdesmit verstis.

9. nodaļa

Pieklībodams, uz nūjas atbalstījies, Sabiss iznāca no jurtas piesaulē. Pa šīm dienām, kamēr viņš gulēja gultā, pārvarēdams sāpes, vaigu kauli viņam bija izspiedušies, zods kļuvis smailāks, bet krekla apkaklīte pārāk plata viņa kaklam. Puisis vēl arvien tikai ar grūtībām spēja pacelt aizmākušo labo plakstiņu. Plati atvērtā kreisā acs brīžiem iemirdzējās, it kā atstarodama kādu iekšēju gaismu, brīžiem tās mirdzums izzāva. Sabiss sāka steberēt uz pussakritušā šķūnīša pusi, kur zem nojumes bija pamanījis vecotēvu tecīlu griežam, taču pēc pāris soļiem viņš apstājās. Pie šķūņa kopā ar vecotēvu bija arī krievis.

Krievis nesa no dēļiem sanaglotu kasti, ko acīmredzot bija izņēmis no saviem ratiem. Muskuļainos plecus grozīdams, viņš izstiepa kasti laukā un nolaida to zemē. Kaut kas iešķindējās. Milzis izslējās atkal taisni un pagrieza savu plato seju pret Sabisu. Sakustējās iesarkanās ūsas un bārda: laikam jau viņš pasmaidīja, zilās acis raudzījās sirsnīgi.

— Sveiks, brašuli! — viņš noducināja. — Nu jau tu, tā sacīt, esi pavisam atlabis. Esi gan tu spēcīgs puisis...

Sabiss visu teikto nesaprata, viņš stāvēja un kļūvēja, lūkodamies uz Fjodora kājām.

— Tu mūsu valodu nesaproti, — Fjodors nopūtās.
— Un es atkal jūsēju. Taču parunāties mums abiem ļoti vajag, puisī! — Krievs pieskārās bārdai, rādīdams, ka parunāties viņiem tā vajag, ka vai gals klāt.
— Nu labi, gan jau mēs vēl paspēsim to. Kad atgūsi spēkus, tad kaut vai ar vectēva palīdzību.

Uz mājas lievenīša iznāca krievu sieviete baltā blūzītē bez piedurknēm, raibu priekšautu aizsējusies. Gaišie mati viņai bija saņemti mezglā, viens vaigs nosmērēts ar miltiem, rokas arī.

— Fedja! — viņa pasauca vīru. — Nāciet abi ar vectētiņu Hortaju paēst, izcepu svaigas bliņas. Tu, Sabis, arī nāc šurp!

Bet Sabiss atkal klusēja, it kā nekā nebūtu sapratis. Aizkliboja pa pagalmu tālāk. Viņš domāja: «Kādi šie krievi ir — vai viņi tiešām ir labi vai tikai izliekas labi? Kāpēc viņi nebrauc projām? Ko viņiem no vectētiņa vajag? Arī tēva nezin kādēļ arvien vēl nav.»

Sabiss aizgāja līdz pašam attālākajam pagalma stūrim, uzmetās uz vecā zedēņu žoga, kam daudzās vietās bija izlauzti mietīņi. Pa caurumiem līda iekšā nezāles, kas auga sētas viņā pusē.

Varja vēl pāris reižu uzsauca puisim, aicinādama viņu bliņas ēst, bet tas atbildes vietā tikai aizgriezta galvu. Fjodors un vectētiņš Hortajs iegāja istabā. Vectētiņš kaut ko stāstīja, un viņa rokas visu laiku kustējās, parādot to, ko mēle nespēja izteikt.

— Vai tu esi viens?

Sabiss nodrebēja. Ieraudzījis Tojonu stāvam otrpus žoga, viņš neviļus sažņaudza dūres.

Bet Tojons savilka lūpas labsirdīgā smaidā, skatījās atklāti, un viņa acīs nemanīja nekā aizdomīga. Viņš aplaizīja virslūpu, uz kuras bija redzamas tikko izdīgušas pūkas, ar rokām pieķērās sētai un, pavilcies uz augšu, pārlēca otrā pusē pie Sabisa. Aiz sausa, asa

zariņa aizķērusies, iešvirkstējās viņa avenkrāsas krekla apakšmala. Tojons tikai nevērīgi atmeta ar roku, vēlreiz paskatījās uz sadrūmušo Sabisu un pagrieza viņam pretī seju.

— Nu — sit!

— Vajadzētu gan tev sadot pa aci, — Sabiss sacīja. — Kāpēc tu Palso izbiedēji?

— Es jau tev sacīju, ka gribēju tikai pajokot.

— Bet kur ir mans tēvs? Kas noticis ar ganāmpulku?

— Ganāmpulks izbijās un aizskrēja projām.

— No kā izbijās?

— Krievi brauca garām un šāva.

— Kāpēc tad viņiem vajadzēja šaut? — Sabiss centās saprast, kāpēc ne no šā, ne no tā kādam pēkšņi ievajadzējies šaudīties ganāmpulka tuvumā.

— Nezinu. Laikam jau bija kaut kas ļauns padomā. Kas tad to var zināt?

«Tiesa,» Sabiss nodomāja. «To neviens nevar zināt. Vectētiņam arī par mani nebija stāstījuši...» Viņš pievirzījās Tojonam tuvāk, jau vairāk uzticēdamies.

— Bet kur ir ganāmpulks?

— Tavs tēvs dzenas ganāmpulkam pakal.

— Pagaidi, pagaidi, — Sabiss atkal atvirzījās tālāk no Tojona. — Vai tēvs zina, ka es nokritu no zirga? Kāpēc tu klusē? Un pats tu esi pie tā vainīgs.

Viņš nenolaida acu no Tojona. Tas pielika pirkstu pie mutes un sāka graužt nagu.

— Es viņam nepateicu, — Tojons beidzot sacīja.

— Pats biju nobijies no tā krieva. Kā viņš sāka šaut... Salīgsim mieru, Sabis. Ko tu gribi? Es visu izdarišu tavā labā. Palsais būs tavš... Pats zini, ko šis zirgs ir vērts. Es viņu vakar noķēru pie Kuni kalna.

— Palsais ir šeit? Tu atvedi viņu?

— Stāv zirgu stallī. Tevi gaida...

Sabisa acis iekvēlojās. Viņš aizmirsa pat slimo kāju, neuzmanīgi uzmina uz tās un ievaidējās.

— Es redzu, ka tu zirgu mīli. Ņem to pavisam. Tikai atceries mūsu norunu — krievi...

— Krievu sieviete ārstēja manu aci, kā lai es runāju par viņu sliktu?

— Nu, kā gribi! — Tojons piegāja pie žoga un pacēla kāju, lai kāptu tam pāri.

Sabiss pārvilka ar roku pār matiem un sacīja nedrošā balsī:

— Tēvocis Hapins Palso nedos.

— Dōs. — Tojons tūlīt atkal nolaidās zemē. — Palsois man tika audzēts. Kā es pats gribēšu, tā būs. — Viņš pastiepa Sabisam roku.

Sabiss vilcinājās ar atbildi — rokasspiedienu, viņam bija pavisam nelāgi ap sirdi.

— Bet kā tad lai es, — viņš jautāja, — šo cilvēku bez pamata apvainoju? Es taču viņu zirgu bara tuvumā neesmu redzējis. Palso tu pats sabaidīji.

— Bet viņš taču šāva, Sabis... Viņš šāva!

Tojons, juzdamies nedrošs, sāka mīnāties no vienas kājas uz otru. Tik ilgi jānoņem ar šo ganu puiku! Viņš ātri cenšas pārcilāt atmiņā visu, ko vēl varētu Sabisam piesolīt. «Pag, pag,» viņš atceras. «Un kur tad Marika!»

... Reiz pavasarī, kad zirgu gani apmācīja divgadīgos kumeļus, Sabiss ar Palso traucās pa aula ielu. Skaļi kladzēja pakavi. Straujais auļotājs izlieca slaido kaklu, kuplā aste vilņojās. Lepni Sabiss sēdēja zirga mugurā.

Drāzdamies garām Pičona mājai, viņš ieraudzīja Mariku, tieviņu un lokanu, ar gaišām bizītēm. Viņa stāvēja uz lieveņa un pāri zemajam žogam lūkojās viņā. Sabiss noprata, ka meitenei viņš palūkojās atpakaļ. Marika vēl arvien i
nam pakaļ

Sabiss uzšāva zirgam ar pātagu un pieplaka tam pie kakla.

Aiz aula Sabiss sastapa Tojonu. Nonākuši blakus, abi apturēja zirgus.

— Kas jauns, Sabis? — Tojons jautāja.

— Kas tā par meiteni pie tēvoča Pičona?

— Marika . . . Vai patīk?

Sabiss nekā neatbildēja, tikai nodūra acis.

Tagad Tojons atcerējās šo sarunu.

— Paklausies, Sabis, — viņš klusi sacīja. — Man taču ir zināms tavš vislielākais noslēpums. Ja gribi, es tev iekārtošu satikšanos.

Sabiss nosarka.

— Redzu jau, redzu, nemaz necenties slēpt. Tu jau zini, ka es bieži mēdzu ciemoties pie tēvoča Pičona.

Sabiss stūrgalvīgi klusēja.

— Bieži mēdzu tur būt, — Tojons atkārtoja.

— Glī-ta!

Sabiss iekoda lūpā un pēkšņi ierunājās klusā balsī:

— Kā lai es apmānu vectētiņu?

Tojons apjuka.

— Nu, kāpēc tad tev vectētiņš jāmāna? — viņš beidzot atguvās. — Tu pasaki, ka esi ar Tojonu salīdzis mieru un viņam piedēvis. Vectēvs Hortajs saprātīš. Krievi, kā atnāca, tā arī aizies. Bet mums taču jādzīvo šeit . . .

Sabiss nopūtās un klusēja. Beidzot viņš sacīja:

— Labi! Neteikšu, ka tu bijī vainīgs. Tu tikai turi vārdu.

Tajā pašā dienā Hortajs sasauca kaimiņus. Sanāca cilvēku divdesmit — vīrieši un sievietes. Jurtā, kur viņi bija salasījušies, kļuva trokšņaini. Vīrieši smēķēja pīpes, arī daudzas sievietes pīpēja. Pazobojās cits par citu, arī par saimnieku, ziņkārī aplūkoja rudbārdaino milzi, kas, piemeties durvju tuvumā, šuva klāt Dūkanā iemauktiem norautos mutes dzelžus.

Hortajs izklāja uz grīdas noplukušas kazu ādas. Vidū nolika zemu galdu.

Viens no uzaicinātajiem kaimiņiem atvēra tabakmaku un pasniedza to krievam: «Uzpīpē!» Fjodors pateicās.

Hortaja kaimiņu interese par atbraucējiem nebija uzmācīga. Krievus ar jautājumiem neapgrūtināja, kaut arī dažam labam nebija skaidrs, kā šī ģimene nokļuvusi viņu aulā. Bet Apahs jau daudziem bija pastāstījis, ka lielais Fjodors apsolijs smēdi celt. Ap-skatīja viņa salabotos iemauktus. Sievietes apmīļoja Zojku, Onisa sāka pīt meitenei bizītes. Hakasietes platajā, labsirdīgajā sejā visu laiku staroja smaids. Melnās uzacis pa brīžam savilkās uz augšu, divas stingras bizes skandināja piepītās sudraba monētas. Sarkanā satīna kleita, ko rotāja uzpleči no melna kokvilnas samta, jostas vietā bija saņemta ar zīda lenti.

Beidzot visi sasēdās ap cienastu. Taisni jābrīnās, ka Hortaja jurta spēja uzņemt tik daudz viesu un pie tam visiem bija labi. Vīrieši sēdēja, pavilkuši kājas zem sevis, bet sievietes — mazliet citādi, Onisa, piemēram, vienu kāju zem sevis, bet otras kājas celi izlikusi uz priekšu.

Onisas vīrs Pulats, platiem vaigu kauliem, apaļiski apcirptiem matiem, ķircināja Hortaju:

— Ja šitādu galdu klāj, tad no tavas kazas nekas vairs pāri nepaliks.

— Bet kāpēc tu nokāvi savu vienīgo kazu? — Fjodors gribēja zināt.

— Stepē ir tāds likums: ja atbrauc viesis — viņu vajag pacienāt.

— Pagaidi, pagaidi, vectētiņ! Tu saki, ir tāds likums? Stepes likums? ...

Fjodors atcerējās: Pičons bija spriedelējis par stepes likumu un piedraudējis ar linča tiesu. Un arī

Hortajam, kas bija ciemiņa dēļ nokāvis un izvārijis pēdējo kazu, bija stepes likums . . .

— Vai daudz ir stepes likumu, vectētiņ?

— Ir dažādi likumi. Viens likums, lūk . . . — Hortajs izvilka no kabatas saņurcītu kerenku — padomju nauda vēl nebija līdz šejieni nokļuvusi. — Šis, lūk, ir pats lielākais likums . . .

Vecais paskatījās Fjodorā no apakšas uz augšu, kā taujādams: «Vai tad tu pats to nezini?»

— Hm . . . Nauda . . . Vai tev daudz tās bija?

Vecais pakratīja galvu.

— Nu, lūk, tā tad tev jābūt citam likumam, — Fjodors sprieda. — Kāds tas ir?

— Mans, Pedor Pavlič? Lūk, šitā roka — tas ir mans likums. — Viņš pastiepa kalējam savu dzīslaino roku ar vēnu mezgliem un cietu delnu. Ap viņa acīm savilkās sīku grumbiņu muzguļi.

Fjodors iesita Hortaja izstieptajā rokā, stingri piespiezdams savu delnu pie vecā vīra delnas, un sacīja:

— Tas arī ir vienīgais likums. Citu nebūs.

— Kādēļ nebūs? Kas to izgudroja? Tu?

— Ne jau es, vecotēv. Ļeņins.

Vecais jautājoši vērās Fjodorā.

— Ļeņins, tu saki?

— Jā, Ļeņins. — Fjodors norādīja uz savu tulznaino delnu. — Ļeņins deva likumu tavām rokām. Tas ir taisnīgs likums.

— Vai tu Ļeņinu redzēji?

— Redzēju. Viņš visur ir kopā ar mani. — Fjodors iebāza roku svārku krūšu kabatā un izvilka avīzi «Arklis un Āmurs»¹. Avīzes pirmajā lappusē bija Vladimira Iljiča Ļeņina portrets. — Tas, lūk, ir viņš.

¹ Avīze «Soha i Molot» iznāca Minusinskā, to izdeva Kravčenko un Ščetjinkina partizānu armijas štābs.

Vecais satvēra avīzi un uzmanīgi aplūkoja uzņēmumu. Tad viņš uzsmaidīja Polincevam. Fjodors nesaprata, kāpēc vecais smaida. Hortajs papliķēja sev pa vaigu un norādīja uz Ļeņina seju, uz viņa piemiegtajām acīm.

— Šitādu mūsu stepe saprot . . .

Avīze ar Iljiča fotogrāfiju gāja no rokas rokā. Viesi aplūkoja uzņēmumu. Apahs, kas sēdēja malīnā, uzmanīgi salocīja avīzi un pasniedza to Fjodoram.

— Kur Ļeņins dzīvo? — viņš jautāja.

— Maskavā, — Fjodors atbildēja. — Kremli . . . No turienes jaunais likums izgājis pa visu mūsu zemi.

— Maskava tālu, Maskava ir viena, — Apahs domīgi noteica. — Ļeņinam vajag dzīvot katrā ulusā. Kāpēc mūsu aula padomē nav Ļeņina? Aula padomes siena ir pavisam tukša. Vajag iet uz aula padomi un skatīties uz Ļeņinu. Viņa likums, viņa padome.

— Pareizi, Apah, — Fjodors piekrita. — Citādi atrodas arī vēl tādi . . . — Viņš iedomājās Pičonu, taču nenosauca viņa vārdu. — Ir, es saku, tādi, kas aizmirst Ļeņina likumus, bet paši sevi dēvē par padomju varu . . .

Saruna uz brīdi pieklusā. Tad visi sāka runāt par ko citu.

— Tavs grāpis stāsta, ka tu esi devīgs cilvēks, vec-tēv Hortaj.

— Skopam saimniekam arī grāpis ir skops.

— Ei, kaimiņ Pulat, par ko tu tagad runā? Par Hapiņu, vai?

Visi sāka liksmi smieties. Hortajs pārtulkoja Fjodoram viesu jautrās sarunas, un arī kalējs pasmaidīja.

Krievu ģimenei Hortajs bija nolīcis augstu galdu un tam blakus solu. Taču Fjodors, kājas pievilcis, apsēdās kopā ar pārējiem vīriešiem zemē.

— Milzis! Īsts milzis! — Apahs smējās, lūkodamies

Fjodorā no apakšas uz augšu. Fjodoram notirpa kājas no nepierastās sēdēšanas, viņš sāka jocīgi trīpāties, saceldams kaimiņu smieklus. Zojka smējās tik sirsnīgi, ka viņas mazās, pēc hakasu ieražas sapītās bizītes lēkāt lēkāja.

Vectēvs Hortajs uzsāka cienāšanas ceremoniju.

Pirmās airana lāses un pirmie gaļas gabaliņi bija paredzēti hakasu dievam Rudajam. Notraucis pavardā pāris šlakstienu no pilnās glāzes un pilnās bļodas, iemetis tur arī dažus gaļas gabaliņus, vecais piegāja pie svētbilžu plauktiņa ar hakasu jurtā obligātajām blāvajām, nokvēpušajām Mikolas un Vlasa ikonām. Mikolam un Vlasam viņš ēdienu nedeва, tikai brīdi paturēja piepildīto trauku viņu priekšā.

Visi viesi bija godājami, visiem Hortajs iedalīja kazas gaļu. Zojkai viņš bļodiņā ielika vārītu mēli.

— Kas mēli apēd, to neviens vairs nespēj aizrunāt. Tā pie mums mēdz sacīt, — Onisa paskaidroja.

Ciemiņi ēda, slavēja cienastu un pateicās vecajam. Pēc tam vīrieši un sievietes atkal sāka smēķēt. Visi bija paēduši, un Fjodors jau domāja, ka līdz ar to mielošanās ir beigusies. Bet kur nu! Piecēlās Onisa un visus aicināja pie sevis — tēju dzert.

Fjodors mīnājās, izlocīdams notirpušās kājas. Varja stāvēja, domīgi kārtodama matadatas augstajā matu mezglā. Onisa ātri paskatījās uz viņu un noraisīja savu izšūto, puķaino lakatu.

— Še, ņem, valkā, — Onisa sacīja, uzmezdama lakatu Varjai uz matiem, pēc tam viņa paņēma Zojku pie rokas un aizveda sev līdzi.

— Acīmredzot ir jāiet. — Fjodors noplātīja rokas. — Steps likums, neko darīt.

Pie sētas vārtiem, atspiedies uz Hortaja izdrāztās nūjas, stāvēja Sabiss. Fjodors Pavlovičs zēnam uzsmaidīja, bet Sabiss nodūra acis.

Cik daudz tīmekļu gaišās dienās paceļas virs stepes, cik daudz spāru lidinās! Augusts iet uz beigām, vasara gandrīz pagājusi.

Debesjums vēl arvien ir augsts un zils, taču daudz mazāk ir gubu mākoņu, tagad vairs nav iespējams mākoņus noturēt par tālajiem Sajāniem. Uz klinšu smailēm saskatāms kaut kas balts: Sajānos ir uzkrītis sniegs.

Apūdeņošanas kanāli, kuri no Čobatas plūst uz laukiem, tagad ir sausi. Kanālu gultnes aizaugušas ar nezālēm. Miežu un auzu lauku joslas, kas atgādina upes gaišos ūdeņus, drīz vien gaidīs sirpi un pļaujmašīnu.

Par vasaras beigām lopkopju aulā neliecina pļaujas sākums, jo labību šeit sēj maz. Šajā laikā stepes ļaudis parasti cenšas labāk uzbarot lopus, pabeigt siena pļauju, sagatavot ziemai lopu laidarus, jaunus aizjūgus.

Dienu un nakti kūp dūmi no jurtas Hapina pagalmā — tas nozīmē, ka algādze Atu, kam no dūmiem vienmēr ir sarkani plakstiņi, dzen araku. Ja jau pie Hapina sākuši araku dzīt, tas nozīmē, ka drīz vien Hapins vāks kopā palīgus, — kāpēc gan citādi viņam būtu ievajadzējies tik daudz arakas?

Sanāks viss auls — vecie un jaunie — un vienas dienas laikā padarīs milzum daudz darba. Nevienš par to neprasis samaksu, bet saimnieks nedrīkst skopoties ar cienastu. Tāda ir ieraža...

Palīgi ieradās līdz ar saullēktu, un Hapina plašā sēta uzreiz kļuva trokšņaina un it kā mazāka. Visi jau zināja, kas būs jādara. Vīriešiem vajadzēs vīt virves un arkānus, bet sievietēm — izklāt un velt voi-loku. Saru virves un voiloku pārdos — pēc tiem liels pieprasījums krievu ciematos.

Onisa ir īsta meistare voiloka velšanā. Uz līdzena, noblietēta laukuma viņa izklāj maisaudumu, pārējās sievietes viņai palīdz. Turpat blakus jaunas meitenes ar bērza rīkstēm izdauza no klētīm atnesto vilnu, lai nepaliktu neviena pinkuliša. Švīkst rīkstes, daudzdamas sapinkājušās vilnas lēkšķes. Meitenes vidžina kā bezdelīgas.

Onisa pieprasa, lai izklāšanai tiktu padota vilna dažādās krāsās — pa nākamā voiloka melno pamatu viņa laidīs pelēkus un dzeltenus rakstus.

— Atu-u! — viņa sauc. — Nes drīzāk karstas sūkalas!

Algādze Atu steidzas šurp ar diviem spaiņiem. Onisa bagātīgi aplej segumu, sablīvē to un virsū uzklāj otru maisauduma gabalu. Sievietes, attupušās plecu pie pleca, uzvel vilnas segumu kopā ar maisaudumu uz koka veltna, galus cieši jo cieši savelkot ar auklām.

— Un tagad sākam! — Onisa izriko.

Pa zemi līdzdamas, sievietes ilgi vel šo vilnas rungili, sizdamas to pret sētu. Laiku pa laikam Onisa lūdz to vēlreiz apliet ar sūkalām, lai vilna saveltos blīvāka.

— Ciešāk, ciešāk sablīvējiet, es pateikšu, kad būs diezgan!

Marika ar draudzenēm stiepj šurp no klēts vilnu. Kad, nastu nometusi, viņa strauji pagriežas, lai atkal skrietu uz klēti, liekas, ka viņas bizītes tūlīt aizlidos.

Otrā sētas galā, kur kaudzēs guļ kaņepāji un zirgu astri, vīrieši vij arkānus un grozus. Pa caurumiem žogā izbāzti pieci dzelzs kloķi ar āķiem galā. Pie katra kloķa stāv vijēji, bet otri pieci — šajā sētas pusē. Viņi piestiprina pie āķiem virvju galus un tad kopā ar virvēm kāpjas atpakaļ, visu laiku vīdami klāt kaņepājus un astrus. Arkāni pamazām kļūst arvien garāki.

Vēl cita palīgu grupa šķiro nemiecētas aitādas.

Atnācis arī Fjodors Pavlovičs. Viņam netikās sarugtināt veco Hortaju kaut arī vecais baju Hapinu ne visai ieredzēja, toties viņš atzinīgi vērtēja savstarpēju palīdzību. «Palīdzēt vajag,» sirmgalvis sacīja Fjodoru iepriecināja pati iespēja kopīgi pastrādāt.

Krievam sākumā nācās vīt kaņepāju virves, jo astru arkānus taisīt viņš neprata. Noskatījies, kā to dara, Fjodors arī pats mēģināja novīt arkānu.

Pienāca Hapins. Gadu piecdesmit vecs, nolaideniem pleciem, īsu kaklu un masīvu veidotu galvu — viņš Polincevam nesniedzās pat līdz krūtīm. Zem brūnās filca cepures malas cieši raudzījās melnas acis. Hapins panēma rokā Fjodora darinājumu un šaubīdamies pašūpoja galvu «Arkāns pārtrūks.» Viņš pavēlēja atvest šurp zirgu un aizjūgt. Arkāna vidējo daļu piestiprināja pie staba, bet galus piesēja pie saku dzenaukstēm. Hapins paņēma rokā pātagu un savicināja to. Zirgs spēji metās uz priekšu, bet arkāns to noturēja. Pātaga nosvilpoja vēlreiz, un atkal zirgs nevarēja arkānu pārraut. Tā arī viņam neizdevās apkaunot atbraukušo krievu. Nometis pātagu, bajs, ne uz vienu neskatīdamies, aizgāja projām.

«Iepazīni mūsējos?» Fjodors Pavlovičs nosmīnēja Viņš palūkojās, kur atrodas Varja. Viņa bija kopā ar sievietēm, kas vēla voiloku. Arī Zojku viņš ieraudzīja, meitene jāja uz rīkstītes pa pagalmu kopā ar tādiem pašiem meitēniem kā viņa pati.

Izrādījās, ka visi nebija atnākuši palīgā, un Hapina sieva, resnā Tapčija, sāka skaļā balsī nosodīt tos, kuri nebija ieradusies.

— Vai kāds ir redzējis, — viņa sacīja, — ka Apaha sieva kādreiz būtu palīdzējusi citiem? Bet slinkā Kicina droši vien vēl valstās pa gultu?

Tapčija stāvēja košā kleitā, lepnā iespriedusi rokas sanos. No melnā, izšūtā, pakausī sasietā lakata pār

krūtīm nokarājās divas melnas, ar krellītēm savienotas bizes. Viņa piedauzīja vienu kāju pie otras, it kā gribēdama sievietēm parādīt savus zābaciņus, ko Domna tik skaisti bija izšuvusi. Tapčija pārskaitīja sievietes tāpat, kā gans mēdz pārskaitīt ganāmpulku.

— Apaha sieva ir grūta, — Onisa necieta klusu. — Kas tad viņa par talcinieci! Bet mana vīramāsa Kičina aizgāja ganos.

— Labi, labi, būs mazāk ēdāju, — Tapčija nomurmināja. — Kā lai piebaro šitādu baru? — viņa nopūtās, cauri lakatam kasīdama pakausi.

Pusdienlaikā saimnieki tepat pagalmā uzciņāja visus talciniekus. Atu pienesa araku — tāpat spaiņos.

Onisa, izdzērusi puskrūzītes siltā dzēriena, izbrīnījusies paskatījās uz atlikušo araku.

— Tādas arakas Čobatā ir papildam! Pielej vēl, saimniec, — viņa pastiepa savu krūzīti. — Es par to uzdziedāšu...

— Dziedi, Onisa! — atsaucās pārējie.

Onisa sakārtoja lakatu, pagrozīja acis un, mazliet atmetusi galvu atpakaļ, sāka dziedāt augstā balsī:

Sirds kad liksmojas, dziesma jādzied.

Dziedāt sāk dziesmu — viegli nāk domas.

Araku izdzersi — nedziedāt nevar.

Nodziedi dziesmu, kļūst nesamais vieglāks.*¹

— Ai, cik skaisti Onisa dzied! — sievietes atzinīgi māja ar galvu. Saimnieces seja atplauka...

— Uzdziedāsim voiloka vēlēju dziesmu! — Onisa ierosināja.

Un tad sāka skanēt draiska, zobgalīga dziesmiņa:

Vīriņš dzen no mājas laukā.

— Tevis nevajag man, — ļauj.

— Smirdi tu pēc aitas taukas. —

Gulēt blakus neatļauj...

¹ Ar zvaigznīti atzīmētās vārsmas atdzejojis Jānis Sirmbārdis.

Visas smējās.

— Ai! Tā taču ir ērcle! — iesaucās viena no sievietēm. — Un cik sāpīgi iekoda... — Viņa parādīja brūnu, saplacinātu kukainīti, kas lida pa roku.

— Pavasara ērcle! — vienas kaimiņiene pārsteigta iesaucās.

— Tā ir no vilnas ķīpas, — Onisa sacīja.

— Cik kārna! ... Un tomēr nav vēl nobeigusies...

— Hapinam pat ērces pašā saimniekā atsitušās, — Onisa atcirta. — Tā iezīdīsies, ka nost vairs nedabūsi.

Arī vīrieši sāka smieties.

Piecēlās Hapins: viņš nemaz nebija iereibis, nozibēja saimnieka acis zem platās cepures, rudmataino krievu meklējot. Viņš atviegloti nopūtās, sašūpojās zīda kreklā iespīlētais vēders. Blakus Hapinam stāvēja Pičons Počkajevs, viņš pavelk uz leju savus melnos, pēc pilsētas modes šūdinātos svārkus, ar tuklo roku saglauž melnos, spožos matus, dod padomu — parunāt ar ļaudīm.

Hapins visiem paklanās.

— Aula ļaudis! — viņš uzsāka. — Jūs šodien esat labi strādājuši, daudz padarījuši, tāpēc jūsu lūpas ir vienos taukos. Strādīgam cilvēkam vienmēr mute ir ar taukiem, tikai slīņķim lūpas sausas. Dzeriet, ēdiet, cik tīk! Šitādu talku ikviens var sarīkot. Visi iesim palīgā...

— Vai tu arī iesi, godājamais Hapin? — Apahs pajautāja.

— Iešu es arī, — Hapins apstiprināja.

— Kas tad lācis govij par brāli?

Pie galda sēdošie nedroši iesmējās.

— Eh, Apah! — Hapins kļuva sarkans kā biete. — Mēdz sacīt: zini daudz, bet runā maz. Es taču tev cauri redzu. Tu tūlīt sacīsi: kur man atrast tik daudz darba, lai visam aulam pietiktu, ko darīt, kur lai ņemu

cienastu, ar ko talciniekus pamieļot? Arī tev nākamā rudeni visa kā būs diezgan, tikai nevajag tev nekā ne redzēt, ne dzirdēt . . .

Cilvēki klausās, bet nevar saprast, kur Hapins tēmē.

— Es nedomāju par sevi vien, man visi rūp. Es gribu Minsugā nopirkt daudzas mašīnas. Sējmašīnu, pļaujmašīnu, labības pļāvēju. Ir vēl arī tādas mašīnas, kas labi noder lopkopjiem, — separators, sviesta kuļamā mašīna. Vai tad mašīnām nav vienalga, kam tās strādā — krieviem vai hakasiem? Kad būs mašīnas — rīkosim talkas visam aulam . . .

— Pareizi runā godājamais Hapins, — Pičons viņu atbalstīja, piecēlies uz pirkstgaliem, lai izskatītos augumā garāks.

Pulats pakasīja aiz auss un palūkojās uz saviem galdabiedriem. Apahs vienaldzīgu seju čāpstināja muti. Hortajs gļaudīja savu melnbalto bārdu.

— Mums nav naudas, ar ko mašīnas pirkt!

— Kas tiesa, tas tiesa, — Hortajs noņēma roku no bārdas. — Mašīnas būtu labs pirkums, tikai . . .

— Nu pateica taču, — Pičons iejaucās, — ka mašīnas pirks tēvocis Hapins, bet jums sākumā naudu neviens neprasīs. No jums prasa tikai vienu — sacīt, ka mašīnas pieder visam aulam, ka mums ir biedrība . . .

— Ā-ā, biedrība! Hapins grib iztaisīt biedrību! — pie galda sāka čalot. — Lai jau taisa vien . . .

Doma par «mašīnu biedrības» dibināšanu cieši iesēdās Hapinam galvā. «Ir gan tas Pičons tālredzīgs,» Hapins domā. «Ierosināja biedrību taisīt.»

Hapins nevar vien sagaidīt, kad dabūs mašīnas. Tad viņš paņems sev labākās siena pļavas un auglīgākos zemes gabalus stepē. Lai viss atkal būtu tāpat kā senāk. Ja nodibinās «biedrību», tad varēs stingrāk saņemt rokās visu aulu!

Aula ļaudis mielojas un pārdomā, ko Hapins stāstījis par krievu mašīnām, bet saimnieks ar Pičonu jau apspriežas, kā visu šo lietu uzsākt.

11. nodaļa

Saule jau rietēja, kad Fjodors un Varja atgriezās Hortaja sētā. Viņi gāja uz mājas lievenīša pusi, un rietošā saule bija viņiem aiz muguras. Fjodora ēna, aizsteigusies par kādiem desmit soļiem viņam pašam priekšā, pirmā pieskārs kāpnītēm.

Viņi apsēdās uz šķībajiem, salauztajiem pakāpieniem. Istabā tā kā tā nebija ko darīt. Varja bija palīdzējusi viloku velt un tagad berzēja sarkanās rokas.

— Laikam esi noplaucējusi? — Fjodors jautāja.

— Nē, bet deg kā ugunī.

— Jā-ā, «talka»! Cik tad tu nopelnīji? — Fjodors greizi pasmaidīja.

— Un cik tu pats, Fedja, nopelnīji?

Abi sāka smieties.

Atskrēja Zojka, galviņu grozīdama. Divas gaišas biželes kā astītes drebēja pakausī. Acis tik sprīgas — brīžiem tajās atspīd saules stars, brīžiem atkal it kā mākonīši peld. Tūlīt mazā metās pie tēva un mātes.

— Marika man gredzentiņu parādīja. Spīd... Tēti, vai mēs pavisam esam šurp atbraukuši?

— Nē, meitiņ, mums vēl tāls ceļš priekšā.

— Tēti, paklausies, tēti! — Zojka atkal paraustīja viņu aiz piedurknes. — Brauksim labāk mājās... Vectētiņš...

Fjodors sarauca kuplās uzacis, notrīsēja saraino ūsu gali. Viņš pievilka Zojku sev klāt, un meitenīte apklusā. It kā gribēdama kādu gruzīti aizslaucīt, Varja

pārvilka pār acīm roku, uz kuras vēl arvien bija redzami sarkani plankumi.

— Skrien vien, meitiņ, parotaļāties! — tēvs atbīdīja Zojku no sevis.

Zojka zināja, kāpēc tēvs pēkšņi sadrūma. Viņai bija pasprucis tas, ko ģimenē zināja visi, taču neviens nekad nepieminēja.

Zojka pārgāja pagalmam pāri un atskatījās atpakaļ. Māte un tēvs sēdēja kā sastinguši.

Saule aiz aula bija noslīdējusi jau pavisam zemu pār stepi, tagad tās stari no lejas tiecās augšup. Likās, ka saule izšauj staru kūlišus gan uz nošķiebtajiem aulā jumtiem, gan uz zilpelēkajiem mākoņiem, kas bija uzsākuši savus vakara klejojumus.

— Zojka atceras vectētiņu... Žēl, ka es toreiz nokavēju, — Fjodors sacīja klusā balsī. — Tas negēlis Harbinietis! Kāpēc viņš to izdarīja?

Varja pievirzījās vīram tuvāk un uzlika roku uz viņa pleca.

— Pāvelu Vasiļjeviču nav iespējams atsaukt atpakaļ...

— Būs jau labi, Varja, — Fjodors uzmanīgi nopēma viņas roku.

Varja saprata, ka vīrs vēlas palikt viens. Uz brīdi viņas vaigs pieskārs vīra vaigam, tad viņa iegāja istabā un sāka tur šķindināt traukus.

«Uz mājām...» Fjodors domās atkārtoja Zojkas lūgumu. «Nav mums māju, meitiņ. Turp mēs vairs nekad neatgriezīsimies...»

Uzbangoja atmiņas, tās aizveda Fjodoru tālu, tālu — jaunībā, bērnībā...

«Sarkanais Fedja» — tā bērneļi bija ķircinājuši raktuvju meistara rudmataino dēlēnu. Zobgaļi mitējās tikai pēc tam, kad Fedja, visiem turienes pus-

audžiem par spīti, bija pats saviem spēkiem izkalis sev slidas — «sniegbaltītes».

Raktuves viņi abi ar tēvu atstāja pēc tam, kad bija nomirusi māte, bet tēvs saslimis ar diloni. Viņi aizbrauca uz lielu ciematu Jeņisejas krastā, kur atradās kuģu piestātne, un salīga darbā pie Samohvalova, kas tikoja kļūt par tirgoni. Sākumā tēvs bija strādājis dravā, bet, kad svaigajā gaisā atlaba, uzcēla uz nelielas upītes Samohvalovam dzirnavas. Fjodoram tai laikā jau sāka dīgt ūsas, bet ne jau tas bija svarīgi. Arī viņa vienaudzim Frolkam, Samohvalova dēlam, uz virslūpas jau parādījās ūsas, taču Frolka izskatījās vārgulīgs, turpretī Fedjam spēka bija pārpārēm. Apmēram līdz piecpadsmit gadu vecumam Fedja bija dūšīgs neliela auguma zeņķis, bet tad viņš pēkšņi tik stipri sāka stiepties garumā, ka pat uz tēva kailo galvvidu jau skatījās no augšas. Bet «pleci bija plati diezgan», kā tēvs mēdza jokot, pat tādām augumam. Viņš iemācījās no tēva kalēja amatu un strādāja jau Samohvalova smēdē.

Reiz Kasjans Samohvalovs aptakelēja baržas un sarīkoja Frolkam atvadu dzīres.

«Sūtīšu viņu uz Harbinu pēc precēm,» Kasjans jūsmīgi stāstīja. «Ja dievs dos, varbūt nopirksim Harbinā māju.»

Un «nopirka» arī. Frolka atgriezās vienās apakšbiksēs, noplītējis visu, ko tēvs bija iedevis līdzī. Kopš tā laika viņš ieguva iesauku — Harbinietis.

— Fedjkam ir plīks vēders, toties zelta rokas, — sacīja Samohvalovs-vecākais, — bet no tavējām nekāda labuma nav...

Un Frolka sāka Fjodoru ienīst...

Reiz Fjodors pēc darba atgriezās no smēdes. Svārki, rokas, mati oda pēc dūmiem, pēc dvingainās dzelzs plāvas. Fjodors nezināja, ka seja viņam ar kvēpiem

notriepta gluži melna — bija pieskāries tai ar pirkstiem. Kā parasti, viņš lūkojās sētā pēc Samohvalovu kalpones Varjas, un tepat jau viņa arī bija. Varja nesa teļiem dziru, raibos svārkus uzspraudusi augstāk, lai stērbele nenolaistītos.

Bija vēl agrs pavasaris, vakars vēss, bet meitene gāja basām kājām, pēdas viņai sarkanas kā zosij pleznas. Arī ikri sarkani, vienās pūtīs. Spainis rokā liels un smags, bet Varja pati maziņa, kaut arī spēcīga. Lai kā viņa atliec otru roku, tomēr spainis velk Varju uz vienu pusi. Ar acs kaktiņu viņa ir Fedju pamanījusi un pagriež pretī savu bižaino galvu. Meitenes pelēkajās acīs, kas atgādināja virmojošus ezeriņus, it kā lūgums, it kā zobgalība, grūti saprast.

— Nāc nu palīgā! Melns kā velns un, rau, cik garš izstiepies, bet paligos negrib nākt.

Fedjka nezināja, kur likt savas lielās rokas un kājas, nokaunējies viņš piegāja pie Varjas, neveikli paņēma no viņas spaini ar dziru un aiznesa uz kūti. Varja tipināja viņam nopakaļ, un Fedjas mugura sajuta viņas zobgalīgo smīnu «melns kā velns».

Labi, ka kūti ir puskrēsla un Varja neredz viņa seju. Fedja noliek spaini un, uz meiteni nepaskatījies, iet laukā. Durvīs viņš saskrienas ar Frolku.

Brīdi abi raugās viens otrā. Frolkas acis ir asas kā īleni, viņa skatienam nepaliek nepamanīts, ka Fedjas vaigi ir sasarkuši. Klusējot puisi nomērija viens otru ar skatieniem, pēc tam Fedja apgāja Frolkam kā stābam apkārt. Šķiet, it kā Frolkam kājas būtu zemē iesaugušas — ne uz priekšu, ne atpakaļ.

Kūts durvīs parādījās Varja ar tukšo spaini, un Frolka uzmeta viņai dedzīgu skatienu. Puisa apakšlūpa kustējās, viņš gribēja kaut ko teikt, bet tad pēkšņi iekoda lūpā, pagriezās un strauju soli devās uz lielās Samohvalovu mājas pusi. Fedja piegāja pie ratiem, kuros atradās muca, izvilka no tās spundi, lai

paplūncātos ar ūdeni, nomazgātu no sejas un rokām smēdes kvēpus. Bet varbūt Fedja gribēja atvēsināt sakarsušos vaigus? . . .

No tumsas līdz tumsai Varjuša strādāja, griezdamās kā dzirnavu ritenis, — nesa ūdeni, slauca govīs, vārīja, mazgāja, turēja kārtībā Samohvalovu māju. Fedjka bija uzzinājis, ka no radniekiem viņai dzīva vienīgi māte un arī tā reti kad atnāk no kaimiņu ciemata.

Kādu svētdienu, kad saimnieki bija aizgājuši uz baznīcu, Fedjka atkal satika Varju sētā. Viņš apjautājās, kādēļ viņa svētdienās neiet pie citiem jauniešiem.

— Man arī ar grāmatām nav garlaicīgi, — viņa atbildēja. — Es lasu.

— Par ko tad tu lasi? — puisis jautāja.

— Par visu ko, Fedjka! — Varjas klusā balss tagad šalca kā strauts, kas pārrāvis aizsprostu. — Par cilvēku dzīvi, par dažādām zemēm, arī par veclaiku ļaudīm. Un pavisam dīvaini: dažas grāmatas ir vienkārši uzrakstītas, bet citās vārds pie vārda pieklaujas. Kā dziesmā. Tu paklausies . . .

Varjai rokā bija maza grāmatiņa. Meitene atvēra lappusi, kurā bija ielikts salmiņš.

Pie zalkšu jūras ozols zaļo,
Tam apkārt zelta ķedē siets . . .

Varja lasīja, un vaigi sārtējās, bet, kad viņa pacēla skatienu no grāmatas un palūkojās uz Fjodoru, acis viņai kļuva valgas, valgas.

Kopš tā laika Fjodors bieži vien palīdzēja Varjai apkopt Samohvalovu govīs un cūkas. Arī Varja palaikam atskrien uz smēdi, kur Fedjka ar tēvu strādā, atnes kaut ko garšīgu vai aukstu pienu.

Bet arvien biežāk gadījās tā: kad Fedjka satikās ar Varju, turpat tuvumā uzradās arī Frolka. Un tad

notika nenovēršamais — svētkos pie dzirnavu dīķa Fjodors un Varja izdzirda aiz muguras Frolkas niknos, aizsmakušos čukstus: «Bez laulāšanās Varjka sapinūsies ar viņu...» Kalējs apstājās un pateica Varjai: «Pagaidi,» — tad visu puisi un meiteņu acu priekšā, vienā rāvienā pacēlis Harbinieti sev virs galvas, iemeta viņu dīķī.

Otrā rītā Frolka uz pāris nedēļām aizbrauca prom.

Frolkas atgriešanās priekšvakarā Fjodors un Varja atstāja Samohvalovu māju. Viņi drīz vien apprecējās un pārcēlās uz tā paša ciemata ārsētu. Tur arī piedzima Zojka.

Pirms pašām kāzām Harbinietis centās pierunāt Varju neprecēties ar Fedjku. «Saki tikai vienu vārdu — kaut no altāra tevi aizvedīšu,» viņš lūdzās. Frolka bija pavisam sakrities, nomelnējis, acis dega kā ogles. Dievojās Varjai, ka nelabās baumas par viņu un Fedjku tikai no bēdām palaidis, greizsirdības dēļ, bet vēlāk pats esot to nožēlojis, nezinājis, kur likties.

— Piedod man, Varja... Es tevi mīlu... jau no tā laika. — Viņš plucināja sava zilā zīda krekla apkakli. — Tici man, jau no tā laika...

Varja pamanīja, ka puisa acis nav vairs neprātīgas kā līdz šim; tagad tās bija skumjas, un pēkšņi tajās pamirdzēja asaras. Un viņa bija noticējusi, ka Harbinietis nemelo. Varja pat pieskārs Frolkas plecam, gribēdama viņu mierināt.

— Labi, Frol, — viņa sacīja. — Labi... Par to, ka tu mani toreiz apvainoji... Nezinu, varbūt es tev arī spētu piedot... Bet kāds tev no tā būs labums?... Es taču mīlu Fjodoru... Viņu... Bet par visu labo — paldies tev. Par grāmatām...

Un likās, ka Harbinietis no Varjas atstājās. Bet viņš no kaimiņiem uzzināja, kā jaunie Polincevi dzīvo, un ne reizi vien, atradis kādu iemeslu, ieradās ārsētā.

Sākās karš ar vāciešiem, un Fjodoru iesauca armijā. Viņš cīnījās Karpatos, ieņēma Peremišļu, tika smagi ievainots krūtīs, gulēja lazarētē. Kad viņu izrakstīja, atbrauca mājās. Atlabis Fjodors iestājās Sarkanās gvardes Minusinskas vienībā.

Harbinietis frontē nebija karojis, kaut arī tika mobilizēts reizē ar Fjodoru. Samohvalovi bija cēlušies no kazakiem, tāpēc Harbinietis iekļuva kazaku virsnieku skolā. Viņu sagatavoja par horunžiju un aizsūtīja pie Jeņisejas kazaku atamana Sotņikova. Harbinietis kļuva par vada komandieri kazaku Krasnojarskas divizionā.

Bet Fjodors ziņu par Oktobra sociālistisko revolūciju saņēma Minusinskā. Sarkanās gvardes vienība, kurā viņš dienēja, palīdzēja pirmajai deputātu padomei nodibināt boļševiku kārtību pilsētā un apriņķī. Tas bija toreiz, kad Petrickis aizbēga un kazaki mēģināja sacelt dumpi. Atamans Sotņikovs neizpildīja gubernas izpildu komitejas pavēli par atbrūņošanu, bet aizveda savu divizionu no Krasnojarskas uz Minusinsku, kuras apkārtnes staņicās bija koncentrējušies Jeņisejas kazaku galvenie spēki. Savos uzsaukumos viņš aicināja staņicu iedzīvotājus «celties un aizstāvēt dzimteni pret boļševiku iebrucējiem».

Sastapis negaidīti spēcīgu sarkangvardu pretsparu, Sotņikovs atkāpās. Minusinskas sarkanajiem gvardiem palīgā nāca ogļu šahtu un vara raktuvju strādnieki.

Kaujā izdevās saņemt gūstā lielu grupu Sotņikova kazaku, Fjodors starp tiem sazīmēja arī Harbinieti.

Frols Samohvalovs sēdēja Minusinskas cietumā. Gaidīja nošaušanu. Sirdijās uz atamanu, kas toreiz nebija mācējis aizbēgt. Bet visvairāk — uz Fjodoru Polincevu, jo Fjodors bija konvojējis Frolku uz Minusinsku.

Toreiz Harbinietis palika dzīvs. Uz visas Sibīrijas

dzelzceļa līnijas jūnijā dumpi sacēla čehošlovaku korpuss. Krasnojarskā čehi palīdzēja eseriem sagrābt varu. Atkal uzradās Sotņikovs. Minusinskas padome tika gāzta. Notvertos bolševikus kazaki iemeta tajā pašā cietumā, no kura bija iznācis Harbinietis.

Ticis laukā no cietuma, viņš sāka meklēt Fjodoru Polincevu, gribēja ar viņu izrēķināties. Harbinietis komandēja soda ekspedīcijas vienību. Bet Fjodors kopā ar sarkanajiem gvardiem nokļuva Pjotra Ščetjinkina partizānu vienībā mežā aiz Ačinskas. Savu likteni viņš saistīja ar šo vienību. Sita čehu dumpiniekus un kolčakiešus, piedalījās daudzos grūtos pārgājienos.

Harbinietis ar savu soda ekspedīciju ne reizi vien atbrauca uz ārsētu. Labi, ka vīratēvs Varju un Zojku bija paslēpis Frolkam nezināmā ziemas nometnē taigā.

Taču Fjodora tēvs nenosargāja pats sevi. Vēl pirms partizānu atnākšanas viņš tika soda ekspedīcijas nagos. Kazaki centās kaut ko uzzināt par Fjodoru, bet vecais kalējs viņiem tā arī nekā nepateica. Viņu nošāva. Ārsētā runāja, ka tā bijusi Frolkas vienība.

Kopš tā brīža Fjodoru nomāc tikai viena doma — atriekt!

Bet kur lai viņš notver Harbinieti? Tas ir kā zemē ielīdis...

Sotņikovu notvēra un lika tam stāties Revolucionārā tribunāla priekšā. Pašu Kolčaku ielaida Angāras āliņģī. Taču līdz galam neiznīcinātās baltās ordas paliekas vēl arvien slēpās nomaļās vietās...

To visu tagad atceras Fjodors.

Un viņš redz sevi tumšā naktī ar petrolejas kaniņu rokā un dzird savas toreizējās domas: «Ja neizdevās viņu pašu atrast, nodedzināšu visu Samohvalova īpašumu... Līdz pamatiem iznīcināšu!»

Un Fjodora acīs kvēlo naids...

Čobatas kraujā krasta glūdzemē svīres ir ierīkojušas milzum daudz aliņu. Vienā vietā noeja pie upes ir lēzenāka. Tur ir iemīdīta slīpa taciņa, pa kuru sievietes iet pēc ūdens. Sānos taciņa ir aizaugusi ar nātrēm un savvaļas kaņepēm. Uz šejieni viss auls ved mēslus, tāpēc arī šīs nezāles izstiepušās jātnieka augumā. Šeit dienas karstāko laiku pārlaiž zvirbuļi un strazdi — ne vanags, ne klija tādā biezoknī viņus nevar pamanīt. Bet, kad vasaras beigās nogatavojas kaņepju sēklas, tās knābāt atlido arī paipalēni, kas ir jau paaugušies.

Uzmanīgi, lai nātres nesadzeltu, Sabiss nokāpj zemāk un turpat netālu no taciņas paslēpjas kaņepēs. Viņš raugās uz kraujas virsotni. Uz šo vienīgo noeju pa krastu no katra sakņu dārza ved atsevišķa taciņa. Sabiss saspringti vēro celīti no Pičona dārza. To ieminušas Marikas kājas. «Vai tikai Tojons nav viņu piemānījis?»

Saule jau ir norietējusi aiz Čalbahtigeja — gara, lēzena kalna, kura kraujā nogāze ziemeļrietumu pusē ir pārkārusies pāri aulam. Čalbahtigeja lejasdaļa jau atrodas ēnā, bet virsotne deg purpurā, it kā tur kāds dedzinātu kūlu; šī liesma tagad dejo un izvijas kā ugunīga čūska pašā kraujas korē.

Sabiss raudzījās uz rieta ugunīs liesmojošo Čalbahtigeja virsotni un nevarēja no tās nolaist acu.

Pēkšņi viņš izdzirda dziesmiņu un nodrebēja priekā. Beidzot Sabiss uz taciņas ieraudzīja Marikas nelielo, vijīgo augumu. Meitene ar nēšiem kāpa lejā uz upi. Nēši ir pārāk gari. Tie visu laiku slīd gan uz vienu, gan otru pusi. Spaiņi kūlājas. Bet Marika ir veikla, viņa arī uz neērtajiem nēšiem prot tos noturēt. Pagroza plecu — un nēši ir atkal savā vietā. Mundri pa akmeņaino taku dipina viņas kājas, apautas vecos zābakos.

«Tojons nav piemānījis. Ir turējis vārdu. Atsūtījis Marikul!» Sabisa sirds strauji iepukstējās.

Bet Marika, kā parasti, gāja dziedādama un smaidīja pati par savu dziesmiņu, bedrītes nenozuda no viņas apaļajiem vaigiem.

Sabiss redzēja, kā Marika pieliecās, iegremdēja ūdenī kopā saliktās delnas un sastinga. Tad viņa ātri izrāva tās no ūdens, saceldama veselu šļakatu mākonī, un iesmējās. «Noķērusi grunduli,» Sabiss uzminēja. «Tagad vajadzēs nostāties viņas priekšā uz taciņas un sākt runāt...» Kādus vārdus lai viņš Marikai saka?

Iesmēlusi ūdeni, Marika ar pilnajiem spainiem jau kāpa kalnā. Vēl pāris soļu — un viņa būs blakus krūmam, aiz kura ir paslēpies Sabiss. Vēl viens solis un vēl... Bet Sabisu stindzināja nedrošības sajūta.

Sabiss palaida meiteni garām. Viņš redzēja, ka viņai grūti ar smagajiem spainiem uzkāpt augšā. «Tūlīt...» viņam sāka dauzīties sirds. «Tūlīt es viņu panākšu un palīdzēšu viņai...»

Bet tai brīdī no augšas atskanēja Pičona uzsauciens:

— Mari-ka! Kur tu atkal esi pazudusi? Pa-stei-dzies! Ma-rik!

Izmisumā Sabiss metās viņai pakaļ, bet no straujās kustības iesāpējās nesen izmežģītā kāja, un viņš pakrita. Kamēr piecēlās, Marika jau bija uzkāpusi kalnā.

«Nu atskaties atpakaļ, atskaties taču!»

Marika neatskatījās.

Vectētiņu Sabiss sastapa jurtā. Sirmgalvis sēdēja uz grīdas, pavilcis kājas zem sevis. Viņa sakumpusi mugura brīžiem salika, brīžiem atkal iztaisnojās. Kustējās lāpstīņas zem novalkātā krekla. Vectētiņš kaut ko meistaroja kvēpenītes gaismā. Oda pēc ādas. Sabiss ieskatījās vērīgāk — jauni segli. Izdzirdis durvju čikstoņu, vectētiņš pagriezās atpakaļ un jautāja:

— Kur tu tik ilgi biji? Nemaz nesaudzē savu kāju...

— Tur, — Sabiss nenoteikti parādīja ar roku.

— Šie segli būs tev, Sabis, — brīdi klusējis, Hortajs daudznozīmīgi sacīja. — Palūdz mātei, lai iedod monētas, ko pie bizēm karina, tad varēšu seglus izgreznot ar sudrabu.

Sabiss brīnījās: «Kā vecaistēvs uzzinājis par zirgu?!»

— Skaties, nevienam ne vārda nesaki. Tēvocis Hapins dāvina tev savu Palso, — vectēvs noslēpumaini stāstīja. — Pats man to pateica. Nu, kāpēc tu nepriecājies? ... Pasaki man tomēr, dēliņ, — kas bija vainīgs, ka tu nokriti no zirga?

Sabiss klusēdams nodūra galvu.

Hortajs sēž, kājas pavilcis zem sevis, pīpi neizlaizdams no zobiem.

Sagdajs tikko kā apsēdies sievastēvam pretī un pīpi pārāk bieži neliiek pie mutes. Viņš ir aizņemts ar ko citu — jāizstāsta, kā meklējis pazudušo zirgu baru.

— Kad biju atradis deviņus zirgu barus, — Sagdajs stāsta piesmakušā balsī, — sāku domāt, kur tad varētu būt desmitais. Stepē es to neredzēju, pie Čobatas arī ne. Jāju uz aulu pie tēvoča Hapina. Jāju un domāju: ja kaut vai pēdas neizdosies atrast, tad man cietuma neizbēgt.

Viņš bija lācīgi apsēdies, no pastāvīgās jāšanas salikušās kājas zem sevis pavilcis, īsais rumpis viegli šūpojās. Uz Sagdaja melnīgsnējās pieres spīdēja sviedru lāses. Vieglāk viņam būtu bijis ar arkānu noķert duci neapmācītu zirgu nekā par visu notikušo stāstīt...

— Un tad es ieraudzīju pēdas un pazinu tās. Pēdas veda pa Čobatas labo krastu uz augšu. Zirgi neapkalti, arī kumeļi ir. Un bērns ērzelim ieplīsis

nags. Bet tur bija vēl divu svešu zirgu pēdas. Tie bija apkalti. Uz tiem jājuši zagļi.

Sagdajs mazliet atpūtās un ievilka dūmu.

— Pēc tam pēdas no Čobatas spēji pagriezās uz Ahbanas pusi. Zagļi bija iedzinuši ganāmpulku ūdenī. Zirgi pārbrīduši upei pāri. Arī es uz Dūkanā pārjāju Ahbanai pāri. Otrā krastā zirgu bars bija dzīts pa ceļu, bet pēc tam pa ceļu gājis govju ganāmpulks — zirgu pēdas bija nomīdītas.

— Visu zirgu baru dzinuši. Varbūt kāds to redzējis? — Hortaja balsī manāms satraukums, bet acis — dusmas.

— Es iztaujāju ganu. «Šeit,» viņš saka, «dzina kaut kādus zirgus, pats redzēju.» — «Bet uz kurieni dzina?» — «Pa Ahbanu uz augšu.» — «Vai tu gadījumā nezini,» es jautāju, «no kurienes tie ļaudis bija? Kas viņi tādi?» — «Par to labāk,» viņš saka, «vajag klusēt. Tu savus zirgus tā kā tā nedabūsi atpakaļ, viņus aizdzina uz Hazas taigu.» — Sagdajs dzīli ievilka dūmu. — Kad uzzināju par Hazas taigu, tūlītāju uz mūsu aulu pie baja Hapina. Pie viņa bija priekšsēdētājs Pičons...

— Ko tad viņš darīja pie Hapina?

— Araku dzēra. «Ej kaut vai ugunī vai ūdenī,» Hapins man sacīja, «bet zirgu bars tev jāatrod.» Pičons ielēja man araku un jautāja, ko esmu uzzinājis. Man nepatika tas, kā Pičons mani izjautāja. Un es nekā nepateicu. «Aizjāju,» es saku, «līdz krastam. Pēdas pie upes izbeidzās. Laikam ganāmpulku pāri Ahbanai pārdzinuši.» — «Un kas, pēc tavām domām, varētu būt zagļi?» — «Kā tad es to varu zināt?» Tad Hapins pēkšņi apskaitās. «Par ko,» viņš saka, «Sagdaj, es tevi un tavu ģimeni baroju? Tavam Sabisam es Palso uzdāvināju, bet tu esi pazaudējis ganāmpulka labāko zirgu baru! Meklē vēl,» viņš pavēl. «Ja neatradīsi — varēsi iet cietumā tupēt.» Bet Pičons ielej

man vēl araku un saka: «Izpirksies, nebēdā neko.» — «Ar ko tad es varu izpirkties?» es jautāju. — «Ar ko? Ar ķēvi... Tev,» Pičons man saka, «pie Sarkanā ezera ir jauna, labi noaugusi ķēvīte...» Un pats pamirkšķina man...

Pīpe Hortaja zobos spēji iekvēlojās, vecais kaut ko noburkšķēja, laikam nolaņmājās.

— Es sapratu, ka viņš par Knaju runā, — Sagdajs aizrijās ar dūmiem. — Ko man tagad darīt, Hortaja tēv? Meklēt ganāmpulku nozīmē meklēt nāvi. Ja ganāmpulks neatradīsies — būs jāiet cietumā... No cietuma jāatpērkas ar meitu. Ai, Knaja, Knaja!... — Zirgu gana pleci nodrebēja, viņš aizsedza seju ar rokām.

— Knaja nekur neies projām no mums, — vecais stingri noteica. — Bet zirgu baru lai meklē saimnieks pats... Viņi droši vien jau pirms tevis ir uzzinājuši, kur zirgi atrodas. Tevi tikai pārbaudīja... Un tas ir labi, ka tu noklusēji par Hazas taigu. Kurš no aula ir bandītiem palīdzējis — to mēs nezinām. Tāpēc arī vajag klusēt...

13. nodaļa

Fjodors staigā pa aulu, meklēdams vietu, kur celt smēdi. Brīdi viņš pastāv pie kāda kaimiņa sētas — galva sniedzas līdz pašam vārtu šķērsskokam —, pa-
bužina ar pirkstiem savus ugunssarkanos matus, norūc kaut ko un soļo atkal tālāk. Šī vieta man nav laba diezgan — neder.

Bija dienas vidus, bet laiks vairs nebija tik karsts kā toreiz, kad viņš stepē atrada Sabisu. Fjodors palūkojās uz dienvidiem un aiz vibrējošās dūmakas tālumā ieraudzīja Sajānus. Pašas augstākās virsotnes bija baltas.

Uz Fjodora pusi pa pašu ielas vidu brauca liels vežums ar labības kūļiem. Skaļi čīkstēja ratu riteņi. Losais zirgs ilksis pie katra soļa klanīja galvu. Sašūpojās blīvi sakrautie un no virspuses ar bomi piespiestie kviešu kūļi. Uz bomja sēdēja Apahs krokotā nekrāsota linaudekla kreklā, galva kaila, melnajās pinkās iekērušies salmi.

— Labdien! — uzsauca Apahs, uzmetis skatienu Fjodoram un pievilcis grožus. — Sveiks, draugs!

— Kāpēc tu kūļus uz ciemu ved? — Polincevs apjautājās. — Varēji taču izkult turpat uz lauka...

— Mūsu auls uz lauka nekuļ. Kad Ahbana aizsalst — uz ledus kuļam, — Apahs atbildēja.

— Vai tad līdz tam laikam labība stirpās labi saglabājas?

— Kas to lai zina! — Apahs rūpju pilns nopūšas.

Fjodors palūkojās apkārt. Arī citiem saimniekiem sētas pusē bija redzamas kviešu un miežu stirpas. Tās izskatījās nelielas salīdzinājumā ar stirpu, kas bija Hapina sētā. Tur lēnām piebrauca smagi vežumi. Krāvēji noņēma no tiem stingri sasietos kūļus un, uzdūruši uz koka dakšām, padeva uz augšu.

— Cik savādi pie jums, — Fjodors sacīja, — stirpas krauj ciematā — katrs pie savas mājas! — Un viņa acu priekšā iznira Samohvalova liesmojošā sēta. Viņš pat nodrebēja — tik skaidri visu skatīja savu acu priekšā: deļojošās liesmu mēles, ogļu zeltaino versmi. — Un ja nu kāds netišām aizdedzina!

— Kāpēc tu tādus vārdus saki? — Apahs sagrozījās uz v ezuma. — Ja kūļi mājās, tad sirds mierīga...

«Smēdi pie šitādas kārtības nevar celt,» Fjodors nodomāja. «Atlidos dzirkstele no saimnieka mājas skurstēna, un izcelsies ugunsgrēks, bet visu vainu uzvels smēdei. Ir viņiem tādī izmanīgi ļautiņi...»

— Nu ved vien, Apah, savu ražu! — Fjodors at-

gāja nost no vezuma. — Bet pievakarē atnāc, aprunāsimies, kur labāk smēdi celt . . .

— Kāpēc vakarā? Apahs tev tūlīt pateikt. — Vedējs pacēlās mazliet augstāk un ar roku norādīja uz neapbūvēto vietu aiz Hortaja sētas. — Tur celt smēdi. Laba vieta. Kraujā ir degošais akmens. Alarčons sacīja, tajā akmenī aina sēž, Tagezijs . . .

— Degošais akmens — vai tās ir akmeņogles?

Apahs redzēja, ka Ulugs Pedors, kā viņš kalēju dēvēja jau kopš viņu pirmās tikšanās, priecājas kā zēns.

Pagalmu iežogoja sēta no reti piesistām kārtīm. Paša augstākā mieta galā bija piesieta nošauta vārna par biedēkli viņas rijīgajiem radniekiem. Saimnieki bija parūpējušies par to, lai vārnas un žagatas nesaķnābātu voiloku, ko Onisa žāvēja uz sētas. Voiloks nepieder viņiem pašiem, tas tika velts talkas laikā pie Hapina, bet pie tā vēl ļoti daudz darba.

Onisa ir tērpusies sarkanā kleitā un notupusies uz ceļgaliem. Kleita apsedz viņas pēdas. Izskatās, it kā tā būtu nevis sieviete, bez zvans. Onisas labā roka kustas šurp un turp kā svira, tā griež nelielu dzirnakmeni. Bet kreisajā rokā sažņaugta sauja graudu. Onisa maļ kviešus plāceņiem. Uz viņas gludās, melnīgsnējās pieres mirdz sviedru pērlītes. Viņa paveras apkārt ar savām iegarenajām acīm. To mirdzumu mazliet aizsedz biezās skropstas, bet uzacis virs acīm paceļas kā spārni.

Onisa skatās uz Varju, kas atnākusi pie viņas un sēž turpat blakus. Onisai ir patīkami, ka Varja uzsējusi viņas dāvāto izšūto lakatu. Tikai uzsiets tas bija tā, kā krievietes mēdz siet, — ar nevērīgu, vaļīgu mezglu. Lakats ir melns ar sarkanām puķēm, bet seja Varjai balta.

Varjai līdzi ir sainītis, un viņa to tūlīt attin vajā. No vecas, saņurcītas avīzes viņa izņem garu, šauru balta, smalka linauduma strēmeli, dzīparus dažādās krāsās un adatu. Nolikusi rokdarbu rāmi uz ceļiem, Varja iever jaunu dzīparu adatas acī. Onisa aplūko rakstu.

— Man ir citāds, — viņa ātri runā un pieceļas kājās. Sarkanā zvanveida kleita noslīd uz leju, un tagad var redzēt, ka Onisa, kaut arī neliela auguma, ir stalta, ar tievu, lokanu vidukli. Varja nevar atraut no viņas skatienu.

— Ko tu tā raugies? — Onisa samulst.

— Ak tu, mana mīļā! Vajadzētu tevi sapost, — Varja sacīja.

— Ir man arī svētku drānas, — Onisa viņai atbild. — Bet katru dienu jau tādas nevalkā . . .

— Nu, nu, es jau to tāpat vien pateicu, — Varja atsaka. — Tavu apģērbu jau neviens nepeļ.

— Pagaidi, — Onisa sacīja. Viņa ātri ieskrēja jurtā un iznesa gabaliņu melna, spoža kokvilnas samta ar varavīkšņainu lāsmojumu. Gabaliņš bija piegriezts pēc rokas, un Varja uzreiz saprata, ka Onisai būs izšūti dūrainīši.

— Tu nu gan esi īsta māksliniece! — viņa uzslavēja. — Es tā neprotu.

— Bet es atkal šito nemāku, — Onisa norādīja uz Varjas dvieli.

— Vai gribi, iemācīšu? Ja jau draudzējamies, tad pa īstam! — Varja iesaucās un papurināja galvu, lakata mezgls atraisījās, un tas noslīdēja uz pleciem. Varjas gaišo matu šķipsnas pajuka uz visām pusēm, un viņa, pacēlusi kailos elkoņus, steidzīgi centās tos sakārtot. Onisa ar delnu pieskārs Varjas izirušajām matu šķipsnām.

— Kā dūnvilna! — Un viņa jūsmīgi klakšķināja mēli.

Onisa, šķiet, bija pavisam aizmirsusi savas dzirnavas. Visu laiku viņa pētīja Varjas izšuvumu, šķirstīja krāsainos dzīparus. Tie dega Onisas pirkstos, kas bija tievi un kustīgi kā lapsenes. Atdodama Varjai viņas rokdarbu un diegus, Onisa nejauši uzmeta acis avīzei, kurā viņas krievu draudzene bija ietinusi divieli.

— Vai tu lasi? — viņa jautāja, savilkusi smalko, it kā uzzīmēto uzaci un norādīdama uz lielajiem burtiem.

Varja nesaprata, ko īsti Onisa vēlas: jautā, vai viņa prot lasīt, vai arī lūdz, lai izlasa, kas tur rakstīts.

— «Arkls un Āmurs», — Varja skaļi izlasīja laikraksta nosaukumu. — Arkls — ar ko zemi art, bet ar āmuru kalējs strādā.

— Saprotu, saprotu, — Onisa pasmaidīja. — Tu pamāci mani pēc papīriem runāt.

— Mīļā mana! — Varjai kļuva līksmi un tai pašā laikā arī skumji. — Kā tad lai es mācu? Ir vajadzīgs zīmulis, burtnīca...

— Tā, lūk, — Onisa pasniedza viņai kociņu. — Tas ir zīmulis. — Un norādīja uz kailo zemi: — Un tā ir burtnīca.

— Labdien, Alarčon, ienāc jurtā! Ko tie tavi gari tev stāsta? Vai būs mūsu aulam labklājība? — Ar šiem vārdiem vecais Hortajs, stāvēdams pie jurtas, sveic druknu pazema auguma cilvēku ar gaļīgām lūpām. Vaigi Alarčonam noļukuši, un tai vietā, kur vajadzēja būt zodam, viņam ir iedobums, no kura rēgojas melnu, cietu matu slotiņa. Alarčona plakstiņi parāvās uz augšu un atkal noslīdēja, atstādami vaļā tikai acu spraudziņas.

Viņš pazemīgi paklanījās Alarčonam un vēlreiz aicināja viņu ienākt jurtā.

Alarčons mīdījās uz vietas, pārbīdīdams uz vēdera

siksnu, kas līdzīgi zirga iemauktiem bija izgreznota ar spožiem vara apkalumiem.

— Vai krievi tur iekšā neies? — viņš apjautājās, pamājis ar galvu uz istabas pusi.

— Viņi nevienu netraucē, Alarčon. Un viņu jau nemaz sētā nav. Varvara aizgāja pie Onisas, bet Pedors Pavličs...

— Zinu, zinu, nestāsti man! — Alarčons veco pārtrauca. — Es redzēju viņu tur, — viņš ar īso, plato roku norādīja uz neapbūvēto gabalu.

— Abi ar to plānprātīgo Apahu rok zemi.

— Tur būs smēde, — Hortajs atzinīgi nosacīja.

— Tā būs nelaime visam aulam, — Alarčona vaigi iedrebējās. Hortajs nespēja izturēt Alarčona pārāk ciešo skatienu un sāka vērties uz savu nomīto mai-mahu purgaliem.

— Tu, — Alarčons iebadīja viņam ar pirkstu krūtīs, — tu, Hortaja tēv, pats esi vainīgs, ka tavš znots Sagdajs pazaudēja zirgu baru, bet tavu meitu Domnu aitas samīdīja. Tu domā, ka tas tāpat atgadījās? Nē-ē! Gari ir uz tevi dusmīgi. Kāpēc uzņēmi savā mājā to rudbārdaino ar viņa sievišķi un skuķi? Iežēlojies par viņiem? Bet viņš tavu Sabisu...

Hortaja skatiens krustojās ar Alarčona skatienu, tajā bija tik daudz dusmu un mierīga spēka, ka šoreiz Alarčons neizturēja skatienu divkauju.

— Vai tu atnāci man to pateikt?

— Ne tikai to... Tu zini, — Alarčona balss pārgāja svelpjošos čukstos. — Gari man sacīja, ka viss, kas tev atgadījies līdz šim laikam, ir tikai brīdinājums. Ja tu krievus nepadzīsi — ieradīsies Tagezijs...

— Kāpēc lai Tagezijs nāktu šurp? Neviens no mūsu aula nav viņu traucējis...

— Vai tad tu, Hortaja tēv, nezini, par ko viss auls runā? Krievs taisās savā smēdē dedzināt to, kas pierder Tagezijam, — melno, degošo akmeni. Atkritējs

Apahs parādījis viņam to vietu Čobatas kraujā, kur iznāk melnā dzīsla. Dikti nelabi klāsies aulam, ja Tagezijs noskaitīsies.

Vārdi mutuļoja Alarčona kaklā, un uz resnās apakšlūpas kūšāja siekalu burbulīši.

— Dzen krievus projām, kamēr vēl nav par vēlu.

Hortajs skaļi nopūtās. Viņš ticēja Tagezijam — kalnu saimniekam un Sugezijam — ūdens saimniekam.

— Garus kaitināt ir bīstami, — viņš sacīja, brīdi klusējis, — bet es nevaru pārkāpt stepes likumu. Pedors Pavličs ir mans ciemiņš, bet ciemiņus uz jurtu atved Hudajs.

— Tu, Hortaj, žadzini kā tāda žagata. — Atkal sāka drebēt Alarčona atkārušās lūpas. — Vai tad tu vēl neesi sapratis to, ka arī Hudajs ir noskaities uz tevi? Hudajs ir uzsūtījis tev trīs pārbaudījumus. Tu tos neesi izturējis. Un tagad viņš tevi pametīs. Viņš neaizsargās tevi pret Tageziju... Bet Tagezijs atnāks pie tevis un paņems savu mantu...

— Nu, ja viņš atnāks, — Hortajs sacīja, brīdi padomājis, — es teikšu viņam: «Kalējs ņem tavu mantu priekš visiem. Visam aulam vajag zirgus apkalt, arkļus sataisīt. Meklē pie visiem...» Tad Tagezijs nevienu neaiztik.

— Vai tad tu esi aizmirsis mūsu sensenos ticējumus, Hortaj? Nevajag ņemt to, kas guļ zemē. Tagezijs nāks tikai uz tavu sētu...

— Tad jau viņš arī tev nepaies garām, Alarčon, — Hortajs sacīja. — Es taču zinu, ka arī tu pats kraujā ņem melno, degošo akmeni. Man Apahs to pastāstīja.

— Ņemu. Man šis akmens ir vajadzīgs zīlēšanai.

— Pasaki man — kāpēc ziemā, kad tu kurini krāsni, no tava skursteņa nāk paši melnākie dūmi? Ļaudis runā, ka tu pinoties ar pašiem tumšākajiem gariem. Bet es reiz paostiju — tavi dūmi smaržo pēc

tā akmens... Kāpēc es to saku? Tad zini, kāpēc — ja tu Tageziju sauc pie citiem, tad sagaidi viņu arī pats pie sevis.

Alarčons Hortajam neatbildēja. Viņš tikai ar skatienu ieurbās Hortaja acīs. Un, lai gan Hortajs nebija viņam piekritis, Alarčons pamanīja Hortaja acīs šaubas un nedrošību. «Un ja nu Tagezijs patiešām nāk atriebties?»

Un Alarčons aizgāja, pamodinājis šaubas...

14. nodaļa

Atsitās vaļā abas dēļu vārtu puses Hapina pagalmā. Pats saimnieks atvēra tos. Zeltaini palso asti atšāvis, gludos, apaļos sānus spīdinādams, krēpes purinādams, pa vārtiem vieglos rikšos izšāvēs Palsais. Sabiss bija sašķiebies uz vieniem sāniem, pavadu viņš turēja kreisajā rokā, bet labajā — vītu pātāgu. Galva lepni atgāzta atpakaļ — katrs, kas ieraudzīs Sabisu, sacīs: «Kāds veikls un pārgalvīgs jātnieks!» Pakumpais deguns padara viņu līdzīgu vanadzēnam. Sabiss uzsmaida visiem pretimnācējiem, uzsmaida mākoņiem virs galvas, ciema bezdelīgām, uzsmaida Palsajam, kas gaida, lai pievelk pavadu, un, protams, uzsmaida arī pats sev. Acis Sabisam staro, zobu mirdz. Palsais pieder viņam, un viņš ir laimīgs.

Bet kāpēc viņš tūlīt no paša sākuma palaida Palso pilnos rikšos? Sabiss nepagriezās atpakaļ, nepalūkojās uz Hapinu, taču viņš zina, ka saimnieks vēl arvien stāv pie vārtiem savā melnajā halātā ar plato apakšmalu un berzē pieri. Viņš bija teicis: «Ņem zirgu, tikai neaizmirsti, par ko viņš tiek tev dots!» Bet Sabisam negribas to atcerēties.

Bērnū bariņš skrien Palsajam pa pēdām. Vaigi Sabisam sārtojas, lūpās atplaukst smaids: ir patīkami būt uzmanības centrā!

Bet pēkšņi smaids pazūd, it kā to būtu aiztraucis vējš. Sabiss jūt, cik smagi kļūst viņa acu plakstiņi, kā tie slīd uz leju. Viņš jāļ garām tai vietai, kur Liēlais Fjodors ceļ smēdi. Sabiss ir apmulsis. Viņam gribas uzšaut Palsajam ar pavadas galu, lai aidinieks pēc iespējas ātrāk aiznestu viņu no šīs vietas projām. Taču viņš, gluži otrādi, pats nezinādam, kādēļ, pievelk pavadu un pagausina zirga soļus. Fjodors un Apahs mizo lapegļu stabus. Zemu noliekušies, kājas iepletuši, viņi ar cirvi tēš no resgaļiem garas mizu sloksnes. Fjodors, izdzirdis sev blakus zirga kāju diponu, pacēla galvu un izslējās visā augumā. Arī Apahs, ieraudzījis Sabisu Palsajam mugurā, pārstāja tēst balķi un iecirta tajā cirvi.

— Skaists zirgs! — Apahs noklākšķina mēli un slavē Palso.

— Jā, tiešām skaists, — Fjodors piekrīt. — Bet jātnieks arī nav slikts. Paklau, Sabis! — viņš negaidot uzsauc. — Pagaidi, paklausies, ko tev teikšu...

Sabiss saspringst.

Sabisam liekas, ka krievam viss ir zināms: gan viņa saruna ar Tojonu, gan arī tas, kādēļ Hapins atdevis viņam tādu zirgu. Varbūt rudais milzis tikai izliekas, ka Palsais viņam patīk? Bet Fjodors plati uzsmaida viņam un paplaukšķina ar delnu Palsajam pa kaklu un skaustu.

— Tu taču saproti mūsu valodu, Sabis... Paraugies... — Viņš pamāja ar galvu uz savas būves pusi. — Te būs smēde. Tad varēsi atvest šurp Palso, apkalšim viņam visas četras... Kāpēc tu tik nerunīgs? Bet varbūt tu kaut kur steidzies? Nu labi, laidies projām...

Sabiss turpina ceļu, neuzdrošinādamies pacelt galvu. Viņš pats sev liekas sīks un nožēlojams.

Puisis dzen zirgu pie Čobatas — zemāk par to vietu, kur parasti mēdz smelt ūdeni. Tur Marika, piemetu-

sies uz liela, nolaidena akmens, kas, ūdens neapskalots, stāv upītes krastā, skalo veļu. Viņa klusitēm dungo kādu dziesmiņu bez vārdiem, ir taču tādas dziesmiņas. Cik tik, tādas var noklausīties un iemācīties no Čobatas, meža un putniem. Un tādā dziesmiņā var izteikt visu, ko vien sirds vēlas.

Te pēkšņi saligojās saules zaķīši ūdenī, uzšļacās gaisā un sašķīda tūkstoš šļakatās. Sabiss uz Palsā rikšos iejāja upītē.

— Sabis! Ai, kā tu izbiedēji mani! Skaties, tu izbiedēji saules zaķīšus.

Marika nolika sev blakus uz akmens izgrieztu velas grīsti un piecēlās kājās.

— Nekas, — Sabiss sacīja, noliecies pie zirga kakla. — Paraugies šurp...

Un, galvas kopā salikuši, viņi raugās upītē un atkal redz tajā sauli. Marikas pirksti ir iegremdēti Palsā krēpēs, arī Sabisa roka ir turpat blakus. Abas rokas atrod viena otru, saskaras, pirksti savijas kopā...

— Tātad Palsais tagad ir pavisam, pavisam tavš? — Marika jautā.

— Mans. Pavisam.

Marika par to priecājas ne mazāk kā Sabiss pats. Viņš ir tādas dāvanas vērts. Kurš vēl ir tik veikls jātnieks kā viņš? Dienas un nakts Sabiss pavada seglos, pārdzīdams zirgu ganāmpulkus.

Un pēkšņi viņiem abiem vairs nav par ko runāt. Viņi apklust. Šai klusumā var dzirdēt, kā, nopilot no Palsā lūpām, skan ūdens lāses.

— Zini ko, Marika, tai vietā, kur pašreiz ganās zirgu bari, ir daudz «saldo sakņu», — Sabiss pārtrauc klusumu. — Atnāc rīt uz pļavām.

— Ja tēvocis Pičons...

— Vai Tojons bieži iet pie jums? — Sabiss viņu pārtrauc.

— Gandrīz vai katru dienu.

— Kāpēc?

— Kā nu kuro reizi. Araku dzer, kārtis spēlē. Viņš sēž pavisam klusu, tikai... — Marika sastomās un nosarkst.

— Tikai — kas? — Sabiss nepacietīgi jautā.

— Visu laiku blenž uz mani, — Marikas balss, pašai nemanot, kļūst klusāka.

— Ā-ā! Tātad viņš iet, lai skatītos uz tevi?

Iežvadas iemaukti. Ar vienu lēcieni zirgs izšaujas no upītes krastā.

— Sabis, Sabis, es aiz-iesu-u! — Marika sauc viņam pakaļ. Bet Sabisa ausīs jau svilpo vējš.

Kā sarkani nokrāsots šamaņu tamburīns no Sajāna smailes saule noripo lejā un pazūd aiz stepes tajā vietā, kur sākas Čobata.

Pamazais Apahs, piemiedzis jau tā šaurās acis, raugās augšup — uz Fjodoru Polincevu.

Bet Fjodors mīnājas ap zemē ierakto stabu. Viņš piemīda zemi ar saviem smagajiem zābakiem. Stabam ir stingri jāturas, lai to neuzveic negaiss vai kāds ļauns cilvēks.

— Ui-ui-ui, cik daudz pozuhu vajadzēs, lai sienas piesistu! — Apahs piezīmē.

— Kā vajadzēs?

— Pozuhu... — Apaha šaurajās ačelēs dzirkstī jautrība. — Galva tam ir apaļa tāpat kā man, bet kāja asa...

— Nagla!

— Nu, lai būtu nagla. Es saku «pozuhs»...

— Nevajadzēs, — Fjodors papurina galvu. Viņš parāda stabos ietēstās gropes. — Tās labāk turēs sienu...

Tagad viņi atpūšas. No Apaha pīpes uzvijas tieva dūmu strūkļa.

Kalējam visu laiku neiziet no prāta Alarčons. Ir nu gan vārgulis! Ja kāds stiprāk nošķaudīsies, viņš

apvelsies. Bet kādu traci sacēla, kad uzzināja, ka viņš, Fjodors, taisās rakt akmeņogles smēdei! Skraidīja pa visu aulu un kļiedza, ka smēdes būve gariem nesot pa prātam. «Divdesmit gadus zāle neaugs tajā vietā, kur tā sarkanā lapsa nogulsies!» Alarčons višiem sacīja.

Fjodors pajautāja Apaham, vai viņš Alarčonu jau sen pazīst.

— Kopā uzaugām, — Apahs atbildēja. — Bet vēlāk Alarčons kļuva par burvi.

Fjodors atcerējās kādu gadījumu no savām partizānu gaitām. Kad viņi baltajiem bija atņēmuši Minusinsku, tad viņiem pretī kopā ar iedzīvotājiem bija iznākuši arī mācītāji. Viens pat sālsmaizi bija atnesis.

Partizāni to pieņēma — ko citu darīt? Bet otrā rītā izlūku komandieris Pjotrs Žarkovs konvoja apsardzībā atveda šo mācītāju uz tribunālu. «Kolčakiešus slēpa. Baznīcā viņam zem grīdas ir paslēptuve. Tur atradām gan šautenes, gan ložmetējus...»

Polincevs gluži kā acu priekšā redzēja Žarkovu, savu partizānu komandieri. Gara auguma, pašauriem pleciem. Liekas, it kā spēka nebūtu pārāk daudz. Bet, kā paraugās uz tevi, it kā cauri redzētu... Gudrs un prasmīgs komandieris. Pats galvenais, ka sirdsapziņa viņam bija tīra, kā uz delnas. Tādam viegli kaujā līdzī iet... Kur gan viņš pašreiz atrodas, mūsu Pjotrs Ivaničs?

Fjodors beidza zemi bļietēt, atgāja gabaliņu nost no staba un pārliecinājās, ka tas ir pamatīgi ierakts.

— Pedor Pavlič, — Apahs palūdza viņu. — Iztaisi, lūdzu, man tādu lādīti... — viņš ar rokām parādīja lielumu. — Apahs ies uz dzelzceļu...

Polincevs īsti labi nesaprata, vai Apahs taisās kaut kur braukt pa dzelzceļu vai arī strādāt kādā stacijā. Fjodors zināja, ka tuvākajā dzelzceļa atzarojumā Ačinska—Minusinska, kura būve Kolčaka laikā bija

pārtraukta, darbi atkal atjaunoti. Varbūt Apahs taisās doties uz turieni?

— Kāpēc tu gribi aulu atstāt? — Fjodors jautāja. Apahs apsēdās zālē un piebāza pīpi. — Kāpēc?

— Darba nav. Vai lai eju Hapina lopus ganīt? Viņam gana nevajag. Bērņiem vajag mācīt krievu valodu... Kasti uztaisi... Uz dzelzceļa ir mašīnas. — Apahs piecēlās kājās un sāka elst un pūst, attēlodams lokomotīvi, grozīja rokas. — Īsts aina! — viņš sāka smieties.

Aula austrumu galā sāka riet suņi. Varēja dzirdēt zirgu pakavu dipoņu, ratu rībēšanu. Sēdēdami tarantāsā, divi aizbrauca garām Hortaja sētai aula padomes virzienā. Viņus varēja labi redzēt arī no tās vietas, kur Polincevs un Apahs būvēja smēdi. Ieskatījies sejā tam, kurš bija ģērbies lietusmētelī ar naga cepuri galvā, Fjodors pārsteigumā iekliedzās un sarāva uzacis uz augšu.

— Tu saproti, Apah, kas par sagadīšanos! — Fjodors satraukts sacīja. — Kas par prieku!... Es tik tikko par viņu domāju, un tagad viņš pats ierodas šeit... Tas nu gan ir brīnums!...

Vezumu rinda bija izstiepusies pusverstes garumā. Zemie stepes zirdziņi ar pinkainajām krēpēm bija iejūgti augstām ādu ķīpām, lieliem un smagiem saiņiem piekrautos ratos. Grožus turēja vedēji platiem vaigu kauliem, tērpušies garos hakasu halātos. Zirgi sprauslo, rati čikst, atskan aprautas vedēju balsis.

— Pilsēta? — sacīja vienacis Tirnuks, ar pātagu norādīdams uz priekšu.

— Pilsēta, pilsēta, — apstiprināja viņam blakus sēdošais Pičons, nopurinādams putekļus no halāta un sakārtodams uz galvas brūno filca cepuri.

Tālumā redzamas nevis kārtīgā rindā, bet kā pagādās sabūvētas, ar kaļķiem balsinātas nomales mājeles. Logu rūtis spīdināja saules zaķīšus vezumniem.

acīs. Aiz trim māju rindām — papeļu siena, gandrīz vai blīvi saaugusi. Koki ir augsti, veci. Virs resnājiem, paugurainajiem stumbriem paceļas kuplas lapotnes. Rudenīgās lapas vēl nav nobirušas. Papeles aug attekas krastā, pie paša ūdens. Stāv sardzē kā kareivji pie dzidrās Tagiras, kas Minsugu sadala divās daļās.

«Tagira, Minsuga — tie ir mūsu vārdi,» Pičons domā. Halāta apkakle viņam liekas par ciešu, viņš neatpogā to valā, bet norauj augšējo āķīti. Kaklā viņam gārdz, it kā tur kaut kas vārītos, bet tvaiks nespētu izklūt laukā. Varbūt tie ir vārdi, kurus tagad gribas pateikt skaļi, taču viņš pats ir stingri aizprostojis tiem ceļu un izrunā tos vienīgi domās. «Mums piederēs visa šī zeme, mums. Arī Minsugu mēs paņemsim. Savervēsim ļaudis un par savu naudu apbruņosim Petricki...»

Caur zirga loku jau atkal redzams kas cits — režģots koka tilts pār Tagiru. Pajūgs uzripo uz tilta. Zirgu pakavi kladzina dēļu pārsegumu, riteņi rīb. Rudais bailīgi šķielē pa labi un pa kreisi, kur garām aizzib no balķiem izcirstās tilta fermas. Šajā laikā, septembrī, Tagira ir sekla un tilts šķiet sevišķi augsts. Tirnuks agrāk šeit nav bijis, tiltu nav redzējis. Viņš nolēc no ratiem un pieskrien pie zemajām margām.

— Ja uz leju skatās — galva griežas riņķī, — viņš saka Pičonam.

— Neblenz apkārt, bet iegaumē ceļu, — Pičons neapmierināts piezīmē. — Kad manis nebūs ratos — vai zināsi, kurp braukt?

Pičons pats no tilta tikai vienu reizi palūkojās atpakaļ. Paskatījās uz to krastu, no kura viņi bija pa dēļu klāju iebraukuši. Taču ne jau uz saviem vezumiem Pičons raudzījās. Sānis no tilta, skatoties lejā uz straumi, turpat netālu no piekrastes papelēm varēja redzēt no sarkaniem ķieģeļiem celtu, platu trīs-

stāvu ēku ar šauriem lodziņiem. Pat no šejienes, no tilta, varēja saskatīt, ka lodziņi ir aizrestoti.

Pičons tik spēcīgi sakoda žokļus, ka viņa zobi skaļi nočirkstēja. Ja viņa skatiens spētu sadedzināt šīs biezas ķieģeļu sienas, šīs krustveida dzelzs restes logu priekšā! Tepat aiz restēm apcietinājumā pašreiz sēž pēdējie atamana Sotņikova piekritēji, uz kuriem viņš, Pičons, būtu varējis balstīties. Tur sēž arī kungi no Petricka raktuvju pārvaldes. Aiz cietuma atrodas priežu sils. Varbūt no šejienes Pičona bijušie paziņas pārceļas uz pazemi, uz Juzuthana valstību... Pičons salīgi savelk muguru un pavēl Tirnukam ātrāk braukt nost no tilta.

Naigāk nodimēja pa tilta dēļiem Rudā pakavi, skaļāk ierībējās rati. Bet Pičonam šķiet, ka pret tiltu atsitās ložmetēja kāрта.

Tagiras labajā krastā ir akmens celtnes. Ķieģeļi šeit pilnīgi izspieduši koku. Ieliņa nav plata — tik tikko var pārmīties divi pretimbraucoši pajūgi. Abās pusēs trotuāri no sarīkanta smilšakmens plāksnēm. Pie apakšējo stāvu logiem smagi slēgi, to apmalēm pierīkotas dzelzs cilpas ar bultām.

Ieliņa pagriežās un noveda pie laukuma. Šeit Pičons un Tirnuks ieraudzīja katedrāli. Laistījās augsto kupolu zeltījums, neskaitāmo pusapaļu logu rūtis, stalto krustu spožais varš. Arī baznīcas priekša bija noklāta ar smilšakmens plāksnēm. Durvis stāvēja puspievērtas. Baznīcas priekšelpā drūzmējās nabagi un vecenes melnos lakatos. Iekšā notika dievkalpojums. Pičons saklausīja pat kora dziedāšanu.

Tirnuks, muti iepletis, aplūkoja nekad neredzēto celtni. Tā bija no akmens, tomēr it kā nemaz negulās uz zemes, bet peldēja līdzīgi kuģim, pagriezta ar smaili pret austrumiem.

— Grožus esi pazaudējis! — Pičons uzsauca kalpam.

Ar šo krievu pareizticīgo dievnamu Pičonom saistījās kādas atmiņas. Viņš bija šurp atbraucis kopā ar tēvu uz pateicības aizlūgumu, kuru katedrālē bija pasūtījis zeltrūpnieks Petrickis. Uz šo aizlūgumu pulcējās visa vietējā aristokrātija — gan krievu tirgotāji, gan hakasu bagātnieki.

Toreiz Pičons bija stāvējis katedrāles iekšpusē, tās labajā sānu piebūvē —āju dzimtu drukno aksakalu vidū. Visi aksakali bija kristīti, kaut arī lāgā nemācēja pārkrustīties. Spīdēja sudrabs uz viņu plecu uzšuvēm, laistījās krokoto kreklu un halātu zīds. Toreiz viņš, vēl tikai zēns, staipīja kaklu, cenzdamies labāk saskatīt Petricki, kas stāvēja priekšā pie pašas kanceles. Bet Petricki aizsedza dārgas vadmalas svārkos tērptas muguras. Ciešā lokā «zelta vīru» ieslēdza labības tirgotāji. Pičons tomēr bija saskatījis masīvos plecus, pārāk stingrās, cietinātās apkaklītes nobertzto, sarkano kaklu, rudu matu cirtām klāto pakausi. Un pakauša vidū punu dūres lielumā. Pičons aizmirs, ka atrodas baznīcā, un skaļi iesmējās, rādīdams tēvam krievu baja pakausi. Bet tēvs, atņirdzis zobus, nikni kā ērzelis nozibināja acis, ar visiem pieciem iekērās Pičonom matos un sāpīgi paraustīja tos. Pičons toreiz jutās ļoti apvainots. Tikai vēlāk viņš saprata, ka tēvs, kas bija Petricka svītas loceklis, nevārēja rīkoties citādi. Viss šeit — gan dievnama krāšņums, gan krievu un hakasu dižvīru raibā drūzma — bija tikai greznis ietvars pašam Petrickim. Viņam sudrabainā stihārijā tērpies, matiem noaudzis diakons svinīgi pasludināja ilgu mūžu un darīja to tā, ka drebēja un šķindēja kroņluktura karekli. Viņam eņģeļu piemīlībā dziedāja divi kori klirosā un trešais balkoniņā pie pašiem griestiem.

Petrickis likās kā klints, kas uz mūžiem iesaugusi Minsugas zemē... Kur tagad ir šī klints? Bolševiki pazudinājuši?

Bet liela daļa Petricka naudas nebija nokļuvusi boļševiku rokās, un daļa viņa ļaužu netika ielikta Minsugas cietumā. Un, galvenais, bija palikušas raktuves. Pats viņš no ārzemēm sūta uzticamus ziņnešus — steidzina antiboļševistisko sacelšanos, Hakasijas atdalīšanos.

Piçonu viņš droši vien nemaz neatceras. Kur nu! Bet Petrickis ir labi informēts par hakasu nacionālistiem. Zina, ka viņi ir ievēlējuši pat prezidentu...

Izskatās, it kā Piçons būtu piedzēries. Dīvaina uguns spīd viņa acīs. Vajadzētu tagad kliegt kā klinšu ērglim, lai šo kliegzienu izdzirdētu tie, kuri slēpjas kaut kur taigas biežokņos. Te nu tā ir — Minsuga! Pēc iespējas ātrāk vajag to dabūt savā varā, kamēr boļševiki nav vēl nostiprinājušies.

Uz Piçona pieres spīd rupjas sviedru lāses. Tirnuks gluži izbījies noraugas viņā. vai tikai nav saslimis? Bet Piçons noslauka sviedrus piedurknē: nē, tās ir domas, ko viņš cenšas aizdzīt projām. Tās ir baismīgas, tās iet tālu. Un ja nu laudis Minsugā ir noklausījies tās? Baisi! Varbūt nevajadzēja ar vezumiem braukt uz Minsugu, kur viņu var sazīmēt? Taču Piçons cer, ka šeit negadīsies sastapt paziņas.

Viņš nomierinās un ērtāk iekārtojas ratos

Vezums piebrauca pie divstāvu mūra ēkas, kurā atradās Revolucionārā komiteja. Priekšējie pajūgi apstājās, bet pēdējie vēl arvien brauca un brauca klāt. Ilksu zirgu loki bija apvīti ar sarkanām lentēm. Virs viena no vezumiem pie divām kārtīm piestiprināts sārtojās auduma gabals: «Auls nāk uz pilsētu».

Gājēji apstājās uz ietvēm. Vezumus ielenca zinkāriģi bērni.

Dīvainas izjūtas pārņem Piçonu, kad viņš pa kāpnēm dodas uz augšējo stāvu. Domas steidzas uz priekšu ātrāk par viņu pašu, bet kājas liekas vai pudu smagas. Viņu vienlaikus sagrabj gan izmisuma pilna

drosme, gan arī bailes. Pičons dodas izlūkgājienā. Lai pats pārliecinātos, cik spēcīga Minsugā ir padomju vara.

Aprīņa Revolucionārās komitejas priekšsēdētājs atturīgi sasveicinājās ar Pičonu un norādīja viņam uz krēslu:

— Nē, priekšsēdētāj. Mans var pastāvēt. Te ir pāpīrs, izlasi...

Nekad un nekur līdz šim laikam Pičons vēl nebija runājis lauzītā krievu valodā. Bet šeit — tā vajadzēja.

Jegors Gubenkovs paņēma no hakasa rokām papīra lapiņu un sāka lasīt. Pičons nemanot vēroja viņu. Pie katras kustības nodrebēja priekšsēdētāja mīkstie, gaišie, uz sānu celiņa pāršķirtie mati. Gubenkova seja šķita neizdibināma. Viņš tikai paberzēja savu mazliet uzrauto degunu. Pičons apskatīja gan Gubenkova melnos, svitrainos, jau apnēsātos svārkus, gan pārāk platās bikses, kas mazliet nokarājās pār vienkāršo zābaku stulmiem.

No klūdaini uzrakstītā dokumenta Gubenkovs norāda: kāda attāla hakasu aula laukstrādnieki, trūcīgie zemnieki un vidējie zemnieki ir atveduši saviem brāļiem — krievu strādniekiem ādu saiņus un vilnas kūpas.

Gubenkovs mazliet pasmaidīja, lasot novēlējumu no šīs ādas uzšūt zābakus Sarkanās Armijas kareivjiem un formas svārkus komisāriem. No pilsētas auls lūdz lauksaimniecības mašīnas — pie viņiem organizēties mašīnu biedrība.

— Kāpēc jūs stāvat? Sēdieties, — Gubenkovs uzaicināja, prātodams par papīru un tajā pašā laikā turpinādams pētīt apmeklētāju. «Liekas tāds vienkāršs, bet skats un izturēšanās droša. Interesanti zināt, kādu ļaužu viņš ir.» Gubenkovs klusībā nopukojās, ka vēl arvien maz pazīst apriņķa zemākos kadrus.

Savā laikā viņš bija bijis labs apakšvienības komandieris Kravčenko—Ščetjinkina partizānu armijā. Uz pašām grūtākajām un riskantākajām operācijām bataljona vadība mēdza sūtīt Gubenkovu, un vienmēr tās bija beigušās ar kolčakiešu sakāvi. Bet tagad, kad partija viņam bija uzticējusi Revolucionārās komitejas priekšsēdētāja posteni, viņš vairs nejutās tik drošs. Uz kā viņam balstīties? Komunistu aprīņķī pagaidām tikai neliela saujiņa. Arī pulka biedru partizānu tuvumā nebija — pēc Kolčaka sakāves daļa viņu bija ieplūdusi regulārās Sarkanās Armijas rindās, bet pārējie atlaisti mājās... «Varbūt es neesmu pareizi uzsācis? Esmu pārāk pieradis pie direktīvām no centra? Biežāk jāizbrauc uz vietām... Tad nebūs tādu negaidītu iepazīšanos pašā kabinetā. Ko gan es zinu par viņa aulu?» Gubenkovs uzmeta skatienu sienai, pie kuras karājās aprīņķa karte. Piecēlās un piegāja pie tās. Aiz zilajām, līkumotajām līnijām, kas attēloja Kimsugas un Ahbanas upes, brūnēja cieši viena pie otras uzzīmētas horizontāles: tās bija savā starpā savienotās Rietumu Sajānu un Kuzņeckas Alatau kalnu grēdas. Brūnās svītras puslokā ieskāva liels, zaļš plankums — stepe.

«Te jau tie ir — Hakasijas dienvidi!» Gubenkovs ievilka elpu. «Līdz dažai labai vietai pavediens no aprīņķa vēl nemaz nav aizsniedzies.»

Klusums kļuva neveikls.

— Tā, tā, aula padomes priekšsēdētāj... — Gubenkovs ierunājās. — Vai aulā daudz baju?

— Viens, — Pičons tūlīt atbildēja.

— Vai viņam daudz lopu?

— Viena liela grava — zirgu ganāmpulki, viena maza grava — govīs, divas mazas gravas — aitas...

— Vai līgums ganiem ar baju ir? Papīrs...

— Ir, ir, priekšsēdētāj. Viss ir.

Gubenkova skatiens apstājās pie Pičona. Vai viņš nepūš pīlītes, vai nesmejas tieši acīs? Pat krievu ciematos varas orgāniem ar grūtībām izdodas noformēt līgumus par darbaspēka algošanu. Kulaki uz to neieļaužas. Tādu līgumu parakstīt nozīmē pārvilkt krustu sev pāri. Šāds papīrītis visiem pateiks, ka tu esi kulaks, bet no kulakiem tagad katrs cenšas izvairīties. Arī kalpi paši bieži vien negrib šādu līgumu parakstīt, lai nesabojātu attiecības ar saimniekiem. Un te nu pēkšņi izrādās, ka hakasu aulā izpildītas visas Revolucionārās komitejas prasības. Dīvaini!

Apmeklētājs izturēja kabineta saimnieka skatienu un pamāja uz loga pusi:

— Redzi? Viss uluss dot. Hakass — apzinīgs. Pieņem, lūdzu!

Gubenkovs pagājās pa kabinetu. Solus nevarēja dzirdēt, tos klusināja biezs tepīķis, kas šajā ēkā bija palicis vēl no iepriekšējā īpašnieka. Gubenkovs šo tepīķi necieta. «Tajā ir vecā režīma putekļi,» viņš ne reizi vien bija teicis komandantam. Bet komandants, arī vecs partizāns, centās viņu pierunāt: «Pažēlo savas kājas, Jegor Kuzmič! Kājas taču tev ir apsaldētas vēl no tās ziemas, kad mēs kopā ar biedru Ščetjinkinu pa sniega kupenām gājām no Ačinskas līdz pat Stepju Badžejai...»

Jegors Kuzmičs palūkojās uz vezumu, kas stāvēja apakšā — pie Revolucionārās komitejas ēkas. No šejienes viņš varēja redzēt ne tikai laukuma pretējo pusi, bet pa spraugām māju starpās — arī nākamo ielu aiz laukuma. Laukums bija plašs, no visām pusēm apbūvēts ar pamatīgām mājām. Pirmie saimnieki tām bija bijuši tirgotāji un zelta rūpnieki. Mājas viņi necēla tāpēc, lai tajās dzīvotu, bet gan — lai gūtu peļņu. Apakšējos stāvos bija izvietoti veikali, zem tiem atradās pagraba telpas, kur glabāja visu ko. Lūk, tur pretī māja ar tornīšiem uz jumta, ar velvētiem

logiem. To ir būvējis tirgotājs Sporiševs. Bet blakus ar dzeltenu okeru nokrāsota kvadrātveida celtne — dzirnavnieka Pašenniha māja. Tie abi bija galvenie dižvīri Minusinskā. Pašennihs paspēja no sarkanajiem aizbēgt uz Harbinu, bet Sporiševam tas nebija izdevies.

Taču šajā pilsētā pirms revolūcijas bija vēl arī kaut kas cits.

Gubenkovam bija stāstīts, ka kādreiz šeit dzīvojuši izsūtītie dekabristi. Kas viņi tādi bijuši, to Revolucionārās komitejas priekšsēdētājs nezināja, taču viņš priecājās par to, ka jau tik senos laikos šie cilvēki bija sacēlušies pret caru. Tātad viņi bijuši labi cilvēki, godīgi, drosmīgi! Un ne jau tikai dekabristi vien — pats Ļeņins šeit ir bijis pagājušā gadsimta beigās.

Ļeņinieši, viņa draugi un palīgi ir šeit dzīvojuši un strādājuši. Un tur — no šejienes tā māja nav redzama — aptieķnieks Martjanovs ir izveidojis ļoti interesantu muzeju par šī novada vēsturi. Klīst baumas, ka Vladimirs Iljičs apciemojis Martjanovu un interesējies par muzeju. Vispār senajos laikos šeit bija sadūrusās it kā divas dažādas Krievijas — toreizējā un tagadējā.

Te tev nu bija maza pilsētele! Lūk, kur tev tagad vajag izrīkot, priekšsēdētāj Gubenkov! Bet tu vēl labi nezini, ar ko īsti sākt...

Viņš pievērsās Pičonam:

— Vai tev, aula priekšsēdētāj, kādreiz agrāk nav gadījies iebraukt Minusinskā?

Pičons, joprojām kropļodams valodu, stāstīja, ka viņš esot bijis pilsētā, pat šajā mājā ienācis. Tāpat — tikai paskatīties. Toreiz pie ieejas esot stāvējis kāds cilvēks ar medaļām, ar zelta uzšuvēm uz piedurknēm. Kā ieraudzījis nabaga cittautieti nākam — tūlīt aizdzinis projām...

— Nu, redzi, bet tagad, — Gubenkovs pasmaidīja, un pat noguruma ēnas zem viņa acīm pazuda kā vēja nestas, — tagad, pats redzi, ir pavisam citādi. Šajā kabinetā saimnieks esmu nevis es, bet vienkāršā tauta.

«Lētticīgs vai ... pārbauda mani?» Pičons nodomāja, bet skaļi palūdza: — Tu mums palīdzi, priekšsēdētāj! Bandīts staigā. Vienība vajadzīga ...

— Zinu, zinu. Visu zinu ... Uz jūsu pagastu aizbrauca pilnvarnieks Žarkovs. Viņš jums palīdzēs noorganizēt paš aizsardzības vienības ...

— Bandīts staigā, — Pičons atkātoja. — Tauta baidās. No taviem partizāniem arī baidās ...

— No kādiem partizāniem? — Gubenkova uzacis savilkās uz augšu.

— Kuri beiguši karot, aizgājuši uz ciematu. Vai tavā vienībā tāds cilvēks nevajag?

— Tādi cilvēki, draugs, visur ir vajadzīgi. Bet kāpēc tad no viņiem jābaidās? Vai varbūt kaut kas ir atgadījies?

— Atgadījies nav, — Pičons pakratīja galvu, — bet nezināms cilvēks vazā līdzī šauteni, karabīni. Stāsta — bijis partizānis. Mans saprot, — Pičons viltīgi piemiedza acis, — revkoms tādus sūta uz visām pusēm noskatīties ...

— Izlūkos, vai ne? — Gubenkovs nosaka pa daļai apstiprinoši, pa daļai jautājoši.

— Jā, jā, izlūkos ... Laba lieta. Banda vajag aiztriekt ...

— Aiztrieksim, — Gubenkovs nosaka pārliecināti. — Un jūs mums palīdzēsiet. Tā ... — Viņš apsēdās blakus un vēlreiz ielūkojās apmeklētāja dokumentā. — Tā, biedri Počkajev, tas ir labi, ka esi atvedis ādas un vilnu. Bet vēl vajadzētu arī gaļu atvest. Atdzīt lopus: vēršus, aunus ... — Revolucionārās komitejas priekšsēdētājs piecēlās, piegāja pie galda un samek-

lēja uz rakstāmmašīnas pārrakstītu direktīvu. — Sa-
proti? Pēc šī papīriša ņem lopus no bajiem un dzen
uz pilsētu. Ar liellaivām sūtīsim uz Krasnojarsku. No
turienes uz Maskavu, uz Petrogradu. Tur strādnieki
cieš badu ...

Pičons pamāja: sak, visu ir sapratis un pacentīsies.
— Tātad pilsētu tu pazīsti? Tas ir labi.

Gubenkovs paskaidroja, kur nodot ādas.

Kāpjot lejā pa trepēm, Pičons elpoja tā, it kā ļoti
ilgi būtu pa tām kāpis uz augšu.

Vezums jau sen bija izbraucis no biezi apdzīvotā
centra un tagad tuvojās vienai no strādnieku noma-
lēm. Abās pusēs ličloču ieliņai cita pie citas spiedās
koka būdiņas. Šeit sētas bija zemākas, arī slēgu kat-
ram mājoklim nebija, laikam jau mājeļu iedzīvotā-
jiem nebija ko slēpt. Vairākās vietās pagalmi no
abām pusēm bija cits no cita nožogoti ar varen aug-
stām smilšakmens sienām.

Vadīdams Rudo, vienacis Tirnuks grozīja galvu gan
uz vienu, gan otru pusi.

— Cienījamais, — viņš izbrīnījies sacīja, — laikam
jau kaimiņiem, kas tā nožogojušies viens no otra, ir
asinsnāids? ...

— Nē, Tirnuk. Šie cilvēki vienkārši baidās no
ugunsgrēka, — Pičons pasmīnēja.

Un pēkšņi viņa nepacietīgā sirds sāka dauzīties un
lēkāt. Ja jau izrēķināties ar boļševikiem, tad izrēķinā-
ties pa īstam! Tad, kad būs pienācis laiks, vajag Min-
sugu aizdedzināt no visām četrām pusēm! No koka
ielām paliks pāri vienīgi šīs smilšakmens sienas. Ak-
mens būves pilsētas centrā lai saglabājas! Varbūt
Petrickis atgriezīsies savā mājā, kas līdzinās pilij. Bet,
ja neatgriezīsies, tad viņš, Pičons Počkajevs, no boļše-
viku Krievijas atdalītās Hakasijas prezidents, tur
novietos savu valdību.

Rudais kratīja galvu, purinādams krēpju pinkas. Cauri zirga loka pusovālam Pičons raudzījās uz ieliņas koka mājelēm un domāja, domāja.

Pēkšņi atskanēja svilpieni, asi, griezīgi un strupi. Pičonam sirds salēcās krūtīs. Vai tiešām Gubenkovs būs sapratis, kas viņš tāds, un tagad atsūtījis miličus vezumu aizturēt? Derdzīgs vājums nelāva viņam piecelties no ratiem, kaut arī viņš zināja, ka vajadzētu bēgt, pārlēkt pāri sētai un paslēpties pirmajā pagalmā, kas gadītos pa ceļam...

Pēkšņi ratos ielēca līdz acīm ar melniem matiem noaudzis puisis. Sākumā viņš aizelsies tikai kaut ko lūdza ar acīm. Pičons nepaspēja viņu īsti labi apskatīt. Pamanīja tikai, ka puisim ir basas kājas, bet svārki uzvilkti tieši uz kailas miesas. No ātrās skriešanas viņš bija aizelsies, sēca vien. Bez mitas viņš grozīja galvu, te lūkodamies uz sānielu, no kuras atskanēja svilpieni, te atkal cenzdamies uztvert Pičona un Tirnuka skatienus.

Kad Pičona pajūgs atradās pretī sānielai, tās viņā galā parādījās miliču ķēde.

Nepazīstamais vēlreiz palūkojās uz Pičonu, un kaut kas pazibēja viņa tramīgajā skatienā, viņā modās cerība.

— Počkajeva kungs, — bēglis izdvesa sēcošā un steidzīgā balsī. — Paglābiet! Apsedziet mani ar kaut ko. Es esmu Samohvalovs...

Pičonam neatlika laika brīnīties. Bēglis izstiepās ratu dibenā, bet Pičons un Tirnuks uzkrāva viņam virsū aitādu kaudzi.

— Brauc tāpat uz priekšu un negrozi galvu! — Pičons pavēlēja Tirnukam.

Pie pajūga pieskrēja puisis parastā sarkanarmieša formas blūzē. Rokā viņš turēja šauteni. Laikam kāds no jauniesauktajiem. Puisis acīmredzot nebija dabūjis zvaigznīti, ko piestiprināt virs cepures naga, un bija

uzšuvīs uz budjonovkas pašdarinātu zvaigzni no sarkanās vadmalas.

Aizelsies, ar mēli aplaizīdams apkaltušās lūpas, viņš jautāja vēl zēniskā basā:

— Vai nemanījāt te vienu? Kontra, viņu gaida tribunāls...

— Min pilbinče, — Pičons norādīja uz sevi un papurināja galvu: es nerunāju krieviski...

Puisis griezās pie Tirnuka, bet arī no tā nesaņēma nekādas atbildes.

— Ek! — viņš sarūgtināts noteica un, atmetis ar roku, pievienojās savējiem.

— Tagad negriezies atpakaļ, — Pičons pačukstēja Tirnukam. Vienība, ar skatieniem pavadījusi vezumu, izklīda, lai pārmeklētu tuvākos pagalmus.

«Bet tā taču nebija milicija!» Pičons pēkšņi atskārta. «Vai tiešām Gubenkovs nojauš par sacelšanos, ja ir izsaucis kareivjus?!»

15. nodaļa

Pār Čobatu deg un nevar vien izdegt papeļu lapotņu dzeltenie ugunskuri. Ja starp papelēm pagadās pa kādai apsei, tās rudens apsvilinātās lapas deg sarkanās liesmās.

Šajās ugunīs ir sadeguši visi vasaras mūdži. Dunduri vairs netraucē ganāmpulkus, zirgi tagad, sargādamies no tiem, nebrien upē. Lapu uguns, šķiet, kļūst arvien karstāka un karstāka, taču ūdens vairs nesaists, tas ir vēss un zirgus vairs nevilina.

Deviņus zirgu barus Sagdajs un Sabiss gana atālā pie Čobatas. Zirgi ir atkopušies. Sāni apaļi, spīd vien, nevienas ribas neredz. Jebkuram var sēsties mugurā bez segliem. Mīksts kā uz spilvena. Bet ar krēpēm un astēm ir tīrais negals — pilnas dadžu un sunīšu. Sukā kaut caurām dienām, tā kā tā neizsukāsi.

No visiem zirgiem apkopts ir vienīgi Palsais, uz kura jāb Sabiss. Krēpes tam izsukātas, aste kupla. Palsais pavicina asti — un tā vilņot vilņojas. Jaunais zirgu gans nevar vien nopriecāties par savu aidinieku. Brīžiem viņš pieplok pie zirga slaidā, izliektā kakla, papliksķina pa to ar savu melnīgsnējo roku, brīžiem atkal čukst viņam kaut ko ausī.

Sabisam liekas, ka visa apkārtne — zāle, koki un pat kailais Harakurgens — mīl Palso tāpat kā viņš.

Braši turēdamies segļu kāpšļos, Sabiss joņo ap zirgu ganāmpulku, laiku pa laikam no sāniem palūkodamies uz savu un Palsā ēnu, kas saplūdušas kopā.

Bet tēvs jāb uz dūkanruda zirga, tam krēpes savēlušās kā sviedru spilvens, ko liek zem segliem. Uz pašas pieres Dūkanrudajam krēpēs iekēries dzeloņains zars, kas rēgojas tur jau nezin kuro dienu. Segli nevērīgi uzsviesti zirgam mugurā, mētājas no vieniem sāniem uz otriem, tādēļ ka jātnieks vairs neuzmana, vai labi savilkta segļu jostas siksna. Pats Sagdajs ir vājš un nomelnējis. Palikušas vienīgi acis — drūmas, bez smaids ēnas tās raugās garām ganāmpulkam, pat garām dēlam, kas ik pa brīdim piejāj pie viņa, lai arī tēvs varētu papriecāties par Palso.

Sagdajs visu laiku raugās uz tālajām, zilajām Sajānu virsotnēm, kas paceļas tajā vietā, kur zeme savienojas ar debesīm. Kalnu smailes ir baltum baltas, liekas, it kā no tām plūstu saltums.

Bet ne jau sniegs kalnu virsotnēs piesaista Sagdaja uzmanību, arī Sajāni paši ne. Viņš jau neskaitāmas reizes ir redzējis tos un zina, ka tur ir vienīgi kalni un debesis, un mežonīga taiga, kur mājā zvēri. Ikatru reizi viņa skatiens meklē vienu no virsotnēm — tā ir asa kā briesmīgās raganas Juzutarhas zobs, kura melno negaisu laikā ar savu trīskājaino ķēvi auļo pa debesīm. Sagdaja sirds nevar rast miera. Viņam, pašam labākajam zirgu ganam, nelabi cilvēki ir nolaupī-

juši zirgus. Un aizdzinuši tos kalnos, netālu no pašas smailākās virsotnes. Līdz tai vietai būs savas simt verstis no šejienes. Šo virsotni var labi saskatīt, jo tā ir augsta un laiks ir skaidrs. «Bērais taču ir niķīgs ērzelis,» Sagdajs domā. «Svešiem viņš nedodas rokā. Kā gan zirgu zagļiem ir izdevies viņu aizvest projām? Varbūt viņi Bēro ir nogalinājuši, lai tas netraucētu pārējos zirgus aizdzīt . . .»

Sagdajam ir žēl Bērā. Tas bija pats labākais ganāmpulka ērzelis. Nekādi vilku bari nevarēja pieveikt zirgus, kurus vadīja šis garkrēpjainais auļotājs ar lauka pieri un vienu pašu ausi. Otra auss Bērajam bija nocirsta ar zobenu vēl pilsoņu kara laikā. Šo ērzelī tepat aulā bija apmainījis pret mierīgu zirgeli kāds sarkano zaldāts. Ērzelis it kā esot izglābis viņam dzīvību, zobenu cīņas laikā paceldamies pakājkājās. Bet šķirties no ērzeļa vajadzējis tāpēc, ka, satiekot citus partizānu zirgus, viņš kļuvis negants. Kodis tiem, spēris un centies visus pakļaut sev. Tīrais negals jātniekam bijis, ja Bērais ieraudzījis ķēvi. Tāpēc arī sarkanais paņēmis sev mierīgāku zirgu, bet Bēro atstājis šeit.

«Kas tie ir par ļaudīm, kas aizdzina ganāmpulku ar visu Bēro?» Sagdajs sev jautā un nevar rast atbildi.

Viņa acis raugās uz tālo, apsnigušo Sajānu virsotni.

Agri no rīta Serge iznāca no zemnīcas, ģērbies tajā pašā ādas frencī, kas viņam bija mugurā, ciemojoties pie Pičona.

Vēl nebija nodzisušas zvaigznes tumši zilo debesu rietumu pusē. Austrumos debesis jau kļuva blāvākas, parādījās baltas strēles, kas pamazām ieguva maigi rožainu nokrāsu. Tumsa vēl rīta snaudā iegrimumī taiga. Vējš bija izlauzies cauri klinšu spraugām un dobji šņāca ciedru un balteglu galotnēs. Pašas augšē-

jās klinšu smailes krāsojās sarkanas, bet zemāk klinšu sienas šķita ieslīgštam nakts ēnās kā bezdibenī. Mežs šalca Sergem aiz muguras, klintis melnēja priekšā un sānos. Serges zemnīca un pārējās atradās lēzenas nogāzes pakājē. Skujkoku mežs, kas auga nogāzē, bija pilns necaurbrienamu vējgāžu kritalu. Nogāzes pretējā puse veidoja divsimt vai trīssimt metrus augstu, stāvu sienu. Šī siena puslokā stiepās no dienvidrietumiem uz dienvidaustrumiem, aizsniedzot pašu Ahbanu tās augštecē. No tās puses šis dabiskais cietoksnis bija pilnīgi nepieejams.

Bet priekšā — no ziemeļaustrumiem uz ziemeļrietumiem — pacēlās otra klinšu grēda, kuras kraujās sienas beidzās Hazas taigā. Zem šīm klintīm atradās neliels, bet dziļš ezers. Ūdens tajā ir ļoti auksts — to dzerot, zobi sāk sāpēt. Virs šīm klintīm, kas raudzījās ezerā, pacēlās nelielu koku galotnes; šķita, ka šie koki ir piezagušies pie virsotnēm no pretējās puses, lai palūkotos, kas īsti atrodas tur, lejā. Zemāk stiepās stāva, ar mežu apaugusi nogāze. Abas klintis — ziemeļu un dienvidu — atgādināja iekavas, kas ar ieliekto pusi pievērstas viena otrai. To gali rietumos lejasdaļā gandrīz sagāja kopā, augšā izveidojot piltuvei līdzīgu, šauru ieleju. Kjultashila ezers zem klintīm neaizsala, tā vidū ūdens griezās virpulī. Šaura sprauga veda uz ārpusi: šo vienīgo izeju austrumos, kura atgādināja milzīgus vārtus, stingri apsargāja sargposteņi.

Visā šai pusē nebija iespējams atrast grūtāk pieejamu, mežonīgāku un drūmāku vietu par Hazas taigu...

Serge brīdi pastāvēja drebinādamies, cenzdamies aizdzīt miegu, mazliet izstaipījās, pacēlis uz augšu rokas, — nošķirkstēja brūnā ādas jaka, zem kuras uz krūtīm bija izspiedies viņa nešķiramais draugs — nagans. No jakas kabatas nokarājās tur iebāztais ne-

tīrais dvielis. Pārlēcis pāri nokaltuša, malkai nogāzta koka stumbram, Serge devās uz ezeru. Zālē, pa kuru viņš gāja, mirdzēja sarma. No zemnīcas uz ezeru stiepās šaura, tumša taciņa.

Piegājis pie paša ūdens, viņš pietupās un sāka mazgāties. Rokas un seja vienā mirklī kļuva sārtas, nodrebēja ādas jakā iespīlētā, platā mugura. Tad viņš izslējās stāvus, izvilka no kabatas dvieli un pārvilka ar to pār vaigiem. Tas aizķērās aiz vairākas dienas neskūtajiem, asajiem bārdas rugājiem. Ūdens pie krasta norima, un Serge ieraudzīja tajā sevi visā augumā. Viņš bija apmierināts ar savu izskatu — tas pilnībā atbilda viņa pašreizējam stāvoklim Hazas taigā.

Serge pagriezās uz to pusi, no kuras bija nācis, un brīdi stāvēja augstu paceltu galvu, iegrimis domās. Viņš aplūkoja plašo klajumu un mežmalu. Serges augšlūpa, kas bija apaugusi ar sarainām ūsiņām, drebēja, acu zīlītes spīdēja. Meža klajumā varēja redzēt govju baru, ko viņi bija atņēmuši ganiem stepes aulu ganībās, aitu ganāmpulku un zirgus. Govis neviens neslauca — ne jau piena dēļ tās bija paņemtas, tāpat kā no aitām neviens nedomāja iegūt vilnu. Zirgu bars izskatījās retāks. Bija palikuši tikai jāšanai derīgie zirgi un vēl ganāmpulka barvedis. Tas nu gan ir ērzelis! Kad Serge skatās uz Bēri, viņa acīs ir ledains naidis. No pirmās dienas viņi neieredz viens otru. Tāls ceļš bija jāmēro šim zirgu baram. Bēris vairākas reizes centās zirgus pagriezt uz vecajām ganībām, pie pazīstamā, labā saimnieka, kuram mugurā zils, izbalējis kreklis un kājās salāpītas, nodilušas bikses.

Mugura, krusti un sāni bērim ir vienās brūcēs, kuras pūžņo. Viņš bieži vālājas pa zemi, cenzdamies remdēt sāpes, bet brūces sāp vēl vairāk. Tad Bēris pieiet pie vienas no ķēvēm — pie tās ar slaido kaklu un mikstajām, vēsajām, mazliet valgajām nāsīm —

izstiepj savu kuplām krēpēm apaugušo kaklu un noliek galvu viņai uz muguras. Tā viņi stāv ilgi, ilgi un raugās savā priekšā, neredzēdami ne Hazas taigu, ne Kjultashila ezeru. Viņi redz ganības pie tā tālā aula un redz savu ganāmpulku. Un vēl ķēve redz savu kumeļu, kas, asti paslējis, sprigani lēkā. Tur, savā ganāmpulkā, kumeļš bija kopā ar viņu. Bet šeit to bija atveduši pie šīm pazemes mītnēm un nogalējuši. Pēc tam pie katras zemnīcas dega ugunskurs un gaisu piepildīja vārītas jauna zirga gaļas smarža. Viņas mazula āda vēl tagad karājas: tā kaltējas, izplāta starp divām priedītēm.

Ieraudzījis Sergi, Bēris cieši piemiedza savu vienīgo ausi, acis viņam pieplūda asinīm. Viņš piesardzīgi skatījās, kā jaunais saimnieks spožajā ādas frencī iet garām zirgu ganāmpulka atliekām uz zemnīcu. Brūces uz ērzeļa muguras degtin dega. Tās atstājusi šī cilvēka pletne. Katru reizi, kad Bēris bija centies pagriezt zirgu baru uz māju pusi, šitas — ādas frencī — uzsvieda viņam arkānu, pievilka viņu pie resnas priedes un laida darbā pletni ar svina lodīti galā. Bēris, no sāniem skatīdamies uz Sergi, izlieca kaklu kā loku, purināja galvu, krēpes vien kulstījās pa gaisu. Īpaši briesmīgs Bēris ir, kad viņš, kā pašreiz, atsedz savus dzeltenos, lielos zobus. Visu mūžu tie ir graužuši zāli, bet ar kādu ļaunu prieku viņš iecirstu tos ādas frenča valkātajā miesā! Ķēve berzē purnu pie Bēra skausta, mierina viņu. Un viņš nemetas virsū Sergem, kas, garām iedams, nenolaiž no viņa acu un labo roku tur, iebāztu azotē.

Lopus apsargā četri hakasu jātnieki ar šautenēm. Hazas taigas malā skan balsis: ļaudis ir pamodušies un iznākuši no zemnīcām. Deg uguns kuri, katliņos un spaiņos vārās vira. Šeit kauj zirgu, tur tālāk dīrā vērsi, bet otrā pusē pie lapegles aiz pakalējām pakārti vairāki auni, kuriem velk nost ādu. Saulē kal-

tējas sloksnēs sagriezta gaļa. Lopus kauj vīrieši, arī gaļu vāra vīrieši. Apģērbti — kā nu kurais. Vienam mugurā jauns, melns halāts, otram velvetona jaka, trešajam — drapa mētelis, vēl kādam citam — izšūts hakasu kažoks ar jērādas apkakli. Pie ugunskura ļaudis pulcējas grupās. Trīs kačinieši pie skujām klātas telts gatavo kanu — nacionālo ēdienu no asinīm. Bet tur, pie zemnīcas, četri sagajiēši vāra jēra gaļas viru. Lai vira būtu biezāka, katlā met apceptus miežus. Garaiņi garšīgi kutina nāsis.

Pie konusveida telts vairāki šorci skrubina aitu kaulus, uzdzerot virsū degvīnu.

Ceturtā meža iemītnieku grupa, sapulcējusies pie savas telts, ēd šašliku. Vaigi spīd vien no taukiem.

Katrs bariņš runā savā dialektā. Tukls, padzīvojis kizilietis lej paštecinātu degvīnu, zobgalīgi šķielēdams uz kačiniešu pusi.

— Tie tikai uzkož vien. Ko iedzert nav... Bet tu iedzer, puis, — viņš saka gadus septiņpadsmit vecam jauneklīm. — Sasildīsies...

Visi smejas.

Tomēr kizilieši bija kļūdījušies. Izrādījās, ka paštecināts degvīns ir visiem. Arvien biežāk skan aizvainojošas iesaukas. Kāds pieceļas, piedraud, šķendējas. Par atbildi atskan lamas.

— Tu esi slepkava! — kliež kāds piedzēries vīrišķis.

— Bet tu esi meitiešu zaglis!...

Tā viņi kliezda, kamēr viens no kačiniešiem metās virsū sagajietim. Sākās kautiņš. Visi sajuka kopā. Plēsa cits citu aiz matiem, sita ar dūrēm, spēra ar kājām.

Serge, pabrokastojis savā zemnīcā, kas atradās meža nometnes vidū, izdzirdis skaļo lamāšanos, izgāja laukā.

— Piecnieku komandieri, pie manis! — viņš spalgi iesaucās.

Atskrēja resnais kizilietis, sagajietis ādas frencī, šorcs vāverādas cepurē, kačiniešu, beltiru un koibalu komandieri.

— Sēdieties! — Serge norādīja uz balķi. Pats viņš atsēdās uz celma.

— Dzerat? Kaujaties? — viņš pārlanda visiem bargu skatienu.

Piecēlās resnais kizilietis.

— Esam vainīgi, komandieri. Nav ko darīt. No skumjām un bezdarbības dzeram... Vajadzētu doties kaujā. Kad mēs ieņemsim Minsugu?

— Spēku par maz. Es braukšu... mēģināšu savākt vēl. Uzbrukumus turpināsim. Vajag apgādāties ar krājumiem. Zirgiem auzu vajag.

— Bet kur būs mūsu galvaspilsēta? — Piecēlās kačiniēti un nospļāva caur zobiem. — Laikam jau Minsugā?

— Askīzā būs, — sagajietis sāka protestēt.

— Pietiek! — Serge viņus pārtrauca. — Gan jau to patstāvīgās Hakasijas valdība zinās. Vispirms jāizcīna uzvara.

Viņš atmeta atpakaļ pinkaino galvu, sarauca biezās uzacis un, no augšas uz leju skatīdamies, uzlūkoja piecnieku komandierus. Tad viņš deva rīkojumu sapulcināt visas vienības kara apmācībām.

Banda nostājās ierindā. Pavisam bija ap trīssimt cilvēku. Visi sadalīti piecniekos, katram piecniekam savs komandieris. Vīrs bandītu pleciem rēgojās kaujas karabīņu stobri, no kabatām līda laukā naganu, koltu un mauzeru rokturi.

Plecus grozīdams, Serge sāka soļot gar ierindu. Viņa jaka spīdēja un gurstēja. Līkās jātnieka kājas lempīgi mīnājās. Laiku pa laikam viņš piegāja te pie

viena, te pie kāda cita brīvprātīgā, pārbaudīja, vai šautene kārtībā. Pēc tam viņš uzrunāja visu vienību:

— Brašie vīri! Visi mēs esam lielā Hanzapiga pēcteči, par viņu čathana stīgu skaņu pavadījumā nenogurst dziedāt mūsu sirmie aksakali. Hanzapigs kļuva slavens ar to, ka cīnījās pret balto caru. Viņš uzveica milzīgi daudz krievu. Tagad baltā cara nav. Bet ir atnākuši boļševiki un atņēmuši mūsu zemes. Tagad viņi ņem nost arī lopus. Mūsu bagātību, ko esam ieguvuši tirgojoties, viņi ir izputinājuši kā pelavas vējā. Daudzi slaveno hakasu cilšu vecākie sēž Minsugas cietumā aiz stiprām atslēgām un restēm. Asiņainas asaras raud viņu ģimenes. Kas celsies viņus aizstāvēt? Kas atsvabinās melngalvaino Hakasiju no sarkanajiem apspiedējiem? Tas jāizdara mums, brašie vīri! Drīz pienāks laiks doties lielajā karagājienā uz Minsugu. Bet mēs šai uzbrukumā nebūsim vieni. No ziemeļiem mūs atbalsta jesaula Olovjeva spēki, bet no dienvidiem, no Mongolijas, pienāks klāt Ungerna armija... Mūs atbalstīs arī hakasu tautas draugi ārzemēs.

Serge runāja un uzmanīgi vēroja, kādu iespaidu uz brīvprātīgajiem atstāj viņa vārdi. Viņš pamanīja, ka dažas drūmas sejas atplaukst.

Viņš piegāja pie jauna puisi lapsādas ausainē, zem kuras raudzījās drūmas acis.

— Apanis Togočakov, pastāsti vīriem, par ko tu atriebsies sarkanajiem.

— Par to, ka viņi paņēma tēva zeltu. Atnāca naktī un paņēma. Kalps bija viņiem ziņu pienesis. Viņš bija cēlies no mūsu cilts. Izrēķināšos ar boļševikiem un pakāršu kalpu.

— To tu labi pateici, Apanis, — Serge viņu uzslavēja. — Izmēzīsim no mūsu zemes sarkanos krievus un pie viena nolaidīsim asinis arī tiem, kuri atteikušies no mūsu cilšu ieražām. Bet tu, Torka Sagala-

kov, — viņš pievērsās citam brīvprātīgajam, — vai tu zini, kādēļ esi nācis cīnīties?

— Es esmu atnācis cīnīties pret šiem krieviem par brīvu Hakasiju, — atbildēja lamzaks drapa mēteli un ādas maimahos. Viņa dūrēs sažņaugtās rokas spraucās laukā no īsajām piedurknēm. Viena mala mētelim bija notriepa ar mēsliem, otrā — izdedzināts caurums. Virs puīša pleca rēgojās rūpīgi iztīrītas karabīnes stobrs.

Serge uzslavēja brīvprātīgo un vēlreiz nosoļoja gar ierindu.

Saule cēlās arvien augstāk un augstāk pār Hazas taigu. Klinšu virsotnes, kurām šis rudens jau pirms laika bija uzmaucis sniega cepures, dega sārti baltās ugunīs. Bet ielejā, kur Serge apmācīja savus brašulus, bija tumšs un drēgns. Dūmoja dziestoši uguns kuri. No zemnīcām plūda skāpa zābaku, aitādu un paštecināta degvīna smaka. Pēc zirgu sviedriem asi oda žāvēšanai izkārtās zirgu segas un seglu jostu sviedrenes.

Pie ezera klaiņoja zirgu bars, kas bija kļuvis manāmi retāks. Skumīgs tur stāvēja Bēris, pagriezis savu vienausaino galvu pret šauro izeju no Hazas taigas.

16. nodaļa

Abi atbraucēji, kurus bija pamanījuši Fjodors Polincevs un Apahs, apturēja divjūgu pie aula pado-
mes. Pirmais no pajūga nolēca jauns hakass ar platu seju. Viņš bija ģērbies melnās galifē biksēs un šinel-
drānas frencī. Viņš pieskrēja pie pelēkā, druknā ilkšu zirga, kam uz pieres bija rūpīgi apgrieztas krēpes un labajā pusē uz krustiem iededzināta zīme. Zirgs pēc skrējiena skaļi elsa. Viņa sasvīdušie sāni te cēlās, pieskardamies ilksīm, te atkal noplaka, un tad varēja redzēt spēcīgās ribas, kas rēgojās zem ādas. Arī Bērā

piejūga ķēve elpoja strauji un mīnājās no vienas kājas uz otru.

— Es jau tev teicu, Epse, ka Bērīti vajag apkalt. Bet tu neklausīji. Tagad pats redzi, kā viņa atdauzījusi kājas, — platsejainajam puisim pārmetoši sacīja viņa padzīvojušais ceļabiedrs ar pakumpu degunu.

Kāpjot laukā no pītās kulbas, atbraucējam aizķērās mēteļa mala. Mētelis atsitās vaļā, uz viņa krūtīm iemirdzējās portupejas sprādze. Svešais atmeta atpakaļ arī kapuci, kuras uzdevums nebija aizsargāt galvu no lietuses, jo laiks bija skaidrs. Abās ausīs viņam bija iebāzti vates kušķīši, lai straujajā braucienā vējš nesapūš ausīs. Kapuce atslīdēja uz muguras, un atbraucējs palika karavīra cepurē ar avenkrāsas apmali un sarkanu zvaigznīti virs lakotā, saplaisājušā cepures naga. Palūkojies pa labi un pa kreisi, viņš sāka soļot pa pagalmu, izlocīdams kājas.

Bariņš ziņkārīgu bērneļu bija uzrāpušies uz sētas ielas pretējā pusē.

— Oris čāči, — bērni kļiedza, ar pirkstiem rādīdami uz cilvēku ar kumpo degunu. — Hizil čāči!

— Par ko viņi tur čalo?

— Viņi spriež, ka jūs esot krievu sarkanarmietis.

— Taisnība, mīlo cilvēk! Es redzu, ka te nevienu nevar apvest ap stūri... Tagad es atceros, ka šis auls man ir jau pazīstams. Kur tik es visur neesmu bijis! Lūk, tur to mājeli ar trim jauniem dēliem uz jumta atceros. Toreiz gan dēļu vietā bija liels, melns caurums. Arī saimnieku atceros. Balamute un zobgalis. Visu laiku mēdīja to... kā viņu tur sauc... nu, šamani.

Viņš vēl kaut ko gribēja sacīt puisim ar plato seju, bet tai brīdī atskanēja steidzīgi soļi. Sētā skriešus ieskrēja Fjodors Polincevs.

— Biedri Žarkov! Pjotr Ivanovič! — viņš iesaucās, mezdami pie atbraucēja.

— Miļo cilvēk! Kā tu te gadījies? — Žarkovs apskāva Fjodoru. Arī kalējs aptvēra Žarkovu ar rokām, pacēla gaisā, apgrieza riņķī.

— Kaulus salauzīsi, — Žarkovs sacīja smiedamies, tagad vairs neskatīdamies uz Polincevu, bet viņam garām — uz ielu. Tur tagad sāka pulcēties arī pieaugušie, ar izbrīnu vērodami, kā apkampjas tikko atbraukušais krievs un Lielais Fjodors.

— Zini ko, ieiesim padomē.

Pa greizajām trepītēm uzkāpis aula padomes lievenī, Žarkovs parāva durvju rokturi. Fjodors sekoja viņam pa pēdām. Abi apsēdās priekšistabā uz gara sola, kas stāvēja pie nokvēpušas sienas.

— Jā-ā, aula padome! — Žarkovs domīgi pašūpoja galvu. — Traki neomulīgi šeit izskatās...

— Es jutos vēl neomulīgāk, kad pirmo reizi šeit ienācu, — Polincevs atteica.

Žarkova pelēkās acis kavējās pie Fjodora sejas, viņš padomāja mazliet, cenzdamies saprast šo vārdu jēgu, bet, tā arī nekādu skaidrību neguvis, sāka meklēt kabatā tabakmaku.

— Stāsti — kā tu šeit nokļuvi? Viens pats vai ar visu ģimeni?

— Ar visu kravu... Varbūt labāk aiziesim pie manis? Mēs te esam apmetušies pie viena vecīša. Varjuša priecāsies...

— Varam aiziet, mīļo cilvēk. Bet, ja jau nu esam sākuši runāt šeit, tad šeit pat arī izrunāsim līdz galam. Kāpēc tu savu ciemaņu pameti? Izēda tevi laukā?

— Nē jau. Pats...

Žarkovs gaidīja.

— Nodedzināju... Kasjanam... — Fjodors beidzot izgrūda. — Visu līdz pamatiem...

— Pazīstu, pazīstu savu Fjodoru!

Polincevam likās, ka viņš nekur nav aizgājis no

partizānu vienībās un komandieris viņu tagad bargi rāj par izdarīto pārkāpumu.

— Koltikā tu nošāvi piedzērušu komieti, kas bija iegāzis jūsu vienību, — Žarkova balss skanēja bargi. — Bet tas draņķis taču bija nodots tiesai. Atceries? Toreiz es tev piedevu. Tātad toreiz tas tev neaizgāja līdz apziņai, ja jau tu savā ciematā atkal varēji tādu «putru ievārīt»... Tātad Kasjana māju esi nodedzinājis. Bet kāpēc citiem atstāji? Tur taču kulaku papilnam...

— Es Kasjanam nespēju piedot par Frolkas negēlībām.

Žarkovs pavicināja roku, izklienēdams dūmus, un, raudzīdamies Polincevam tieši acīs, jautāja:

— Nodedzināji un pēc tam aizbēgi? Bet kā tu atkūlies šurp pie hakasiem?

Fjodors skopiem vārdiem pastāstīja notikušo.

— Tātad vietējie iedzīvotāji tevi uzskata par bandītu?

— Ne jau visi... Bet uz pieres taču man nav rakstīts, kas es esmu...

— Jā, patiešām — kas tu esi? — Žarkovs pieskārs sarkanajai zvaigznītei, kas bija piestiprināta pie viņa naģenes apmales. — Bet man gan ir rakstīts uz pieres... Es jau toreiz gribēju tev sacīt, ka vēl par agru demobilizēties. Varu mēs esam pārņēmuši savās rokās, bet nostiprināt to ir grūtāk. Vai tu esi par to domājis?

— Esmu domājis. — Fjodors piecēlās.

— Tā, mīlais cilvēk, ķeries pie īsta darba. Tepat uz vietas. Pie viena palīdzēsi arī man. Tu saproti, ka kolčakiešu paliekas, nokaitinātie hakasu baju dēli un Sotnika piekritēji vēl arvien domā atjaunot veco iekārtu. Viņi kaut kur velk kopā savus spēkus. Un pa to laiku laupa, izvaro, iebiedē tautu. Noskaņo pret padomju varu. Vajadzēs tev, draugs, sēsties zirgā.

Karabīne tev ir pārbaudīta . . . Pagaidām tu noorganizē paš aizsargāšanās vienību. Man līdzī atbrauca viens zēns, viņš runā krievu un hakasu valodā. Došu viņu tev par palīgu.

— Un kādu amatu jūs pats tagad ieņemat, Pjotr Ivanovič?

— Es esmu Hakasijas novada Revolucionārās komitejas pilnvarotais. Bet strādāju par aprīņa milicijas priekšnieku. Braukāju no aulā uz aulu un, kur ir iespējams, organizēju paš aizsargāšanās vienības. Revolucionārās komitejas uzdevumā palīdzu aulā padomēm nodibināt trūcīgo zemnieku komitejas, lai tās saņem bajus pie rīkles. Bet tos bandītiskos nešķīstēņus mēs drīz vien iznīcināsim līdz pašai saknei . . . Nu, kā tad būs, kuru no šejieniešiem var uzņemt vienībā, kuru ievēlēt trūcīgo zemnieku komitejā — vai tu zini?

— Veco Hortaju, arī Apahs ir lāga vīrs! — Fjodors sāka skaitīt, saliekdams citu aiz cita savus prāvos pirkstus ar aplauzītajiem nagiem. — Apahs gan, taisnību sakot, taisās strādāt uz dzelzceļa . . .

— Laikam jau tāpat kā tu Bondarevkā . . . Pagaidi, pagaidi, bet kāds viņš īsti ir?

— Nu tāds . . . Jau gados. Mazs no auguma. Bet nādzīgs.

— Varētu viņu, — Žarkovs nomurmināja. — Nu, bet citi?

— Onisa ar vīru, kas strādā par ganu, — tie ir mana vecīša kaimiņi. Tad vēl zirgu gans Sagdajs.

Pilnvarotais ātri paskatījās uz Fjodoru, bet neteica nekā, kaut arī varēja manīt, ka viņa lūpas jau šakustas.

Bet Polincevs it kā pārdomājot runāja, nošķirdams katru vārdu.

— Tātad atkal jākaro? Karabīne man ir dārga kā

atmiņa, nevis kā ierocis. Strādāt gribas. Rokas pēc darba prasās. Mēs šeit smēdi ceļam . . .

— Cel smēdi un vadi arī vienību. Bet karabīni liksim atdot, — pilnvarotais atbildēja. — Jā, paklausies, stāsta, ka tas Frolka, nu, Harbinietis, it kā jūsu aulā vai arī kaut kur Minusinskā slēpjoties.

— Dzīvš?! — Fjodors pielēca kājās. Viņa seja vispirms nobāla, tad kļuva sārta. — Dzī-īvs? — viņš atkārtoja, un šis vārds skanēja tā, ka likās, kāds ar asmeni būtu pārvilcis pār tecīlu. — Nu labi, kā mēdz teikt, ja dievs' dos, tad mēs vēl tiksimies. Tikai vienam no mums šī tikšanās būs pēdējā . . .

Tālāko sarunu pārtrauca ienākušais Epse. Viņš nāca, lai saņemtu rīkojumu.

— Vai zirgus pabaroji? — Zarkovs apjautājās. — Lūk, ko, Epse. Vajag šejienes pušus, kas tādi izveicīgāki, aizsūtīt uz stepi. Jāsasauc kopā aitu, govju un zirgu gani. Pats arī aizbrauc līdzī. No rīta esiet klāt — uz sapulci.

Knaja pagriež ganāmpulku uz nometnes pusi. Labi paēdušās aitas, garām ejot, paplūkā zāli un lēnām iznāk no Čobatas palienes. Knaja uzsauc suņiem, lai tie nenozaudē aitas. Pie greizās papeles, kas savas aprūsējušās lapas kaisa Čobatā, meitene apstājas un palūkojas zaļganajā, rudenīgajā ūdenī. No ūdens viņai iepretī raudzījās apaļa seja ar iegarenām acīm, mazliet saplacinātu degunu un mazu muti.

Meitene paskatījās savā attēlā un pasmaidīja. Līgava. Viņa uzvilka mugurā savu izbalējušo halātu, sakārtoja lakatu, pamirdzinādama gredzentiņu. Tūlīt pat viņa aizdzīs aitu baru verstis piecas no šejienes, un tad dienas rūpes būs galā.

Daudz vilnas jums kažokos, aitas.
Bet priekš manis — pat lakatam žēl.

Saule svilina vaigus, lūpas man svel,
Bet žēl man jūs pamest, aitas.
Puiši un meitenes liksmojas aulā.
Prieku man vējiņš un zāle dod.
Vienaudzes manas jau radušas mīlu,
Bet man tikai ziemelis skūpstus sniedz.*

Knajai likās, ka stepe dzied līdz ar viņu. Ir gan brīnumains spēks dziesmai! Tā atrod ceļu uz jebkuru sirdi.

Kas Knaju iemācīja dziedāt? Stepē viņai draudzeņu nav, bet māte ir klusētāja. Knaja tikai retumis tiekas ar citām meitenēm, un tad viņas par visu vairāk baidās, ka tikai nesajuktu aitu bari. Meitenes pašas lūdz Knaju, lai viņa iemāca dziedāt. Knajai nav žēl vārdu, kurus pateikusi priekšā viņas pašas sirds, nav žēl arī melodijas, ko iedvesušas kaviļu šalkas, Čobatas čala, lietus čuksti. Bet draudzenes ir tālu, un viņas vienīgā klausītāja ir papele — tā dziedātāju nevar ne uzslavēt, ne nopelt. Papele tikai čīkst.

Saule noslidēja aiz tālajiem kalniem. Stepe kļuva zili pelēka, čiju ēnas garākas. Debesu zilgme nobāla. Peldēja reti, viegli mākoņi. Pakalni un grava klusēja. Snauduloja Čimirhaja kalns, mezdams ezerā garu konusveida ēnu.

Aitu bars vēl nebija iedzīts aplokā. Retumis ieblējās jēri, iekāsējās aitas. Pēkšņi sāka riet suņi un skrēja uz ceļu. Parādījās jātnieks bērā zirgā. Viņš atgaiņājās no suņiem ar pātagu un traucās uz no-metni.

— Vai būsi mierā! — Domna uzsauca. Suņi rūkdami atgāja sānis, un jātnieks nokāpa no zirga.

— Labdien! Es ilgi jūs meklēju. Visu stepi izjāju krustu šķērsu, tomēr atradu. — Puiša platajā sejā atplauka smaids.

— Labdien, labdien, — Domna atbildēja, aplūkodama puiša frenci. — Nāciet iekšā.

Epse iegāja jurtā, un, kad acis ar pustumsu aprada, viņš ieraudzīja Knaļu. Atgriezusies no ganībām, viņa jau bija paguvusi pārpīt bizītes, bet, kad bija pamanījusi pusi traucamies uz viņu nometni, uzsējusi arī citu lakatu. Saules izbalināto un lietus izmērcēto viņa bija noraisījusi un uzsējusi jaunu — pašas izšūtu. Un uzsiets tas bija ļoti atjautīgi — izskatījās kā apaļa cepurīte —, bet no tā spraucās laukā un nokarājās uz meitenes pleciem bizītes. Epse apmulsis raudzījās meitenē, nespēdams ne paspert soli uz viņas pusi, ne apsveicināties. Beidzot viņš bikli pajautāja:

— Kā jums klājas? Kas jauns stepē?

Knaļa un Domna, kas arī bija ienākusi jurtā, neuzkrītoši nopētīja svešinieku.

— Izskatās pēc komisāra, — Domna čukstēja, pieliekusies tuvāk meitai. — Kas jauns stepē? Stepe ir gara, bet mēle — īsa. Skaties uz zāli, skaties uz debesīm...

Sēžot pie trūcīgajām vakariņām, Epse pateica Domnai par sapulci un aicināja ierasties.

— Kāda sapulce? — Domna bija nesaprašanā. — Es neatceros, kad pie mums kādreiz būtu bijusi sapulce... Uz aula padomi mūs neaicina.

— Atbraucis viens ļoti liels priekšnieks no Minsugas, — Epse paskaidroja, pūzdamš tēju. — Izvēlēs trūcīgo zemnieku komiteju.

— Kas tā tāda?

— Nabadzīgajiem, kalpiem palīdzēs...

Viņa acis sastapās ar Knaļas acīm. Meitene samulsa. Bet Domna pamanīja visu.

— Knaļa brauks, bet es palikšu aitas ganīt.

Puisis atplauka. Viņš drīz atvadījās, tomēr ļoti negribīgi kāpa pāri jurtas sliekšnim.

— Knaļa, pavadi viesi... Suņi...

Viņi izgāja laukā un apstājās. Epse palūkojās uz aploku.

— Laikam būs kādi divi tūkstoši?

— Gandrīz pareizi uzminējāt, — Knaja atbildēja.
— Kā jūs varat zināt, nemaz neskaitījis?

— Ir gadījies, — Epse atbildēja. — Es esmu no Lejasahbanas. Tur baji ir vēl bagātāki.

Epse vēlreiz sniedza Knajai roku.

— Uz redzēšanos! — Un ilgi spieda viņas pirkstus, lūkodamies meitenei acīs. — Uz redzēšanos sanāksmē! — Pēc tam viņš strauji uzlēca zirgā.

Kaut arī Čimirhaja smailajā virsotnē vēl kvēlo vakara blāzma, kalna piekāje jau tinas krēslā. Likās, it kā kalnam naktī saltu un tas būtu ietinies melnā aitādas kažokā. Augšā kalns bija kails, bet apakšējā daļā gandrīz līdz pusei noaudzis ar karaganām.¹

Augstāk, tajā pusē, kas bija pievērsta nometnei, kalnā rēgojās caurums. Sākumā tas bija bijis sekls, bet aula ļaudis to bija padziļinājuši: jau sensenis viņi šajā vietā lauza kaļķakmeni. Šo caurumu aulā mēdza dēvēt gan par kalnu gara «aci», gan par «muti». Tagad mijkrēslī drūmais kalns dreb, tālu dzirdami klau-dzieni, tā vien šķiet, ka «mutē» klab zobī. Patiesībā pa kalna piekāji strauji brauc pajūgs, klau-dz zirgu pakavi, rīb ratu riteņi.

Ratos sēž melni stāvi, viņu sejas nav saskatāmas. Priekšējais visu laiku vicina rokas — brīžiem viņš pievelk, brīžiem atlaiž grožus, brīžiem atkal uzšauj ar tiem ilkšu zirgam pa sāniem.

Divi pārējie, kas sēž ratos, gandrīz nemaz nekustas.

— Apstājies, — viens no viņiem sacīja.

— Kur tad mēs esam atbraukuši? — viņa kaimiņš jautāja krievu valodā.

— Tu nejautā labāk. Laikam jau nu tajā vietā ne, uz kurieni tevi būtu aizveduši tie, kas tev Minsugā dzinās pakal.

¹ Dzelonpains krūms.

Otrs nekā neatbildēja.

— Tu pagaidi šeit, Tirnuk, — Pičons izrikoja. — Es drīz būšu atpakaļ. Iesim, praporščik Samohvalova kungs.

Tirnuks dzirdēja, kā viņu soļi kļuva arvien smagāki, kā no augšas, no stāvās Čimirhaja nogāzes, atdalījās un ar dobru ribonu ripoja lejā ar kājām nejauši izkustinātie akmeņi.

«Tomēr aizveda uz pašu Tagezija muti,» Tirnuks nodrebinājās. Ratos viņš vairs nejutās droši. Viņš nolēca zemē. Apķēries Rudajam ap kaklu un piespiedies klāt, viņš palika tā stāvam, kamēr atkal izdzirda pazīstamos soļus.

— Tagad uz aulu . . . — Pičons pavēlēja.

No brauciena laikā pārciestajām bailēm Tirnuks atguvās tikai tad, kad pajūgs piebrauca pie aitu ganu nometnes.

Tumsā sāka riet suņi. Aplokā nemierīgi grozījās pēkšņo reju izbiedētās aitas. «Kas tur?» atskanēja sievietes balss.

— Labvakar, Domna! — Pičons sasveicinājās. Aitu gane nomierinājās un ielaida viņu jurtā. Kņaja, kas gulēja aiz izkārtajām aitādām, jautāja:

— Kas atbraucis?

— Aula padomes priekšsēdētājs un Tirnuks . . . Tu guli vien, Kņaja, tev agri no rīta jābrauc uz aulu, uz sanāksmi . . .

— Uz kādu sanāksmi? — Pičons brīnījās. — Kas tad to sasaucis?

— Esot atbraucis kāds komisārs.

Pičons kļuva domīgs. Kā sastindzis viņš ilgi sēdēja pie kvēpenītes gaismas, uz sienas krita sakumpusi ēna. Tad viņš piesauca pie sevis Tirnuku.

— Vajadzēs tevi nozvērināt . . . Un pārējos arī.

Brauksim viņiem pretī. Tu pateiksi, ka bārdainais nebija cilvēks, bet aina, kur palicis — pats nezini...

Viņš atvadījās un izgāja laukā. Viņu rati rībēdami aizripoja naktī.

Tajā pašā laikā Hortaja mājiņā ļaudis runāja par Pičonu.

— Nu un kāds jums ir priekšsēdētājs, vai izglītots? — Žarkovs vecajam jautāja.

— Izglītots... — Hortajs paberzēja savu grumbaino pieri. — Stāsta, ka daudz esot mācījies...

— Daudz? Tātad viņš ir bagātnieks?

— Nē, stāsta, ka sabiedrība savākusi viņam naudu...

— Nu, nu, pastāsti, mīļo cilvēk! Tas ir ļoti interesanti.

Un tad Hortajs, brīžiem iegrimdams tik dziļās pārdomās, ka grumbas uz viņa pieres savilkās līdzīgi harmonikām, stāstīja, kā reiz, vēl pirms revolūcijas, pa auliem braukājis kāds sīks ierēdnis no Kačinskas stepes domes ar kaut kādu papīru. Ierēdnis toreiz visiem stāstījis, ka vienā lielā krievu pilsētā — Hortajs pilsētas nosaukumu bija aizmirsis — mācoties haku puisi, kuram vajagot palīdzēt ar naudu. Aicinājis visus uzvilkt krustiņus uz tā papīra un lūdzis no katra pa rublim vai diviem, cik jau nu kurš varējis iedot.

— Ļaudis jautāja, kas tas ir par puisi, — Hortajs turpināja. — Ierēdnis tad nosauca vārdu, tikai bija mazliet kļūdījies. Mazmazlietiņ. Viņš teica «Učens»... Taču viņš ir nevis Učens, bet Pičons... Mūsu Pičons Počkajevs... Viņš ir izglītots, noteikti... Pašreiz viņš aizbraucis uz Minsugu. Kad atbrauks, pats tev visu izstāstīs.

Žarkovs sacēla uzacis uz augšu un sāka runāt par ko citu.

— Hortaja vectēv, — viņš jautāja. — Cik gadu tavs mazdēls gana Hapina zirgus?

— No septiņu gadu vecuma...

— Cik tu, Sabis, esi nopelnījis? — viņš pievērsās Sabisam, kas bija iespiesies kaktā. Zēns viņu nesa-prata.

— Ko nu tādām puīšiem vajag nopelnīt? — Hortajs ierunājās. — Jāj uz zirga un izaug par stipru vīru. Tāpat vien palīdz savam tēvam.

— Viņš ir zirgu nopelnījis, — Fjodors pacēla balsi, sēdēdams uz ķebliša, kas bija nolikts uz sāna dzelzs krāsniņas atvērto durtiņu priekšā. Abas piedurknes Fjodors bija atrotījis virs elkoņiem. Viņa labā roka ar īlenu dūra caurumus zābaka pazolē, bet kreisā, sa-žņaugusi piķa drāts galus un sarus, bija iebāzta zā-baka stulmā. — Un vēl kādu zirgu viņš ir nopelnī-jis! — Fjodors atzinīgi atkārtāja.

— Rikšotāju, — Hortajs lepnī paskaidroja.

— Un cik ilgi jau tavs tēvs strādā par ganu? — Žarkovs pieliecās Sabisam tuvāk. Zēns klusēja. Tad viņš jautāja Hortajam: — Un tavs znots?

— Viens, divi, trīs... — Hortajs salieca rokas pirk-stus. — Sešpadsmit gadu.

— Tā. Dēls — astoņus, bet tēvs — sešpadsmit ga-dus, — Žarkovs noteica. — Vai daudzus zirgu barus viņi gana?

— Desmit, — pīpi izņēmis no mutes, Hortajs at-saucās.

— Nu cik tad abi kopā ir nopelnījuši — tēvs un dēls?

— Kažoku iedeva, maimahus, audeklu krekliem. Sliktu ķēvi iedeva galai...

— Bet vai tev pašam ir labs zirgs?

Hortajs skumji nodūra acis, tad paskatījās uz Žar-kovu un pasniedzās pēc spieķa.

— Redz, kur mans zirgs.

Žarkovs izstiepa zodu uz priekšu un iekoda lūpā. Fjodors uzsita ar zābaku pa klonu.

— Tā, lūk, tiek apmuļķoti nemācīti ļaudis, — Žarkovs sacīja — nevarēja saprast, vai tas bija domāts Fjedoram vai Hortajam. — Bet tā vairs tālāk nevar iet, — Žarkova balss skanēja stingri un tai pašā laikā arī pārlicināti. — Par to, ka viņš astoņus gadus gana, viņam astoņus tādus zirgus vajadzēja saņemt...

— Sagdajam — sešpadsmit, Sabisam — astoņus... Tad jau nevis Hapins būs bajs, bet Hortajs. Tu, Pjotr Ivanovič, traki daudz runā. — Vecais pievirzījās tuvāk. — Tu esi atnācis un atkal aiziesi. Bet mums šeit ir jādzīvo...

— Paliks trūcīgo komiteja. Un komitejai palīdzēs, lūk, viņš, — Žarkovs norādīja uz Fjodoru Pavloviču. — Viņš savāks vienību. Epse būs komandieris, Fjodors — komisārs...

Hortajs palūkojās atpakaļ uz Sabisu.

— Vai dienī! — Sabiss iesaucās un izskrēja laukā, viņš bija sarunu sapratis.

Žarkovs un Fjodors Povlovičs saskatījās.

Sāka kūpēt smēde. Fjodors tomēr ēzē dedzināja Alarčona nolādēto melno akmeni...

Apahs ļoti priecājās par smēdi. Katrs muskulītis viņa sejā liksmoja, bet zobgalīgās dzirkstis acīs sprēgāt sprēgāja.

Apahs ar šo jaunumu staigā no mājas uz māju, no jurtas uz jurtu. Viņš cienīgi stāsta visiem, kā cēlis smēdi kopā ar to krievu milzi. Vispirms uzbūvējuši tikai tādu mājiņu, neapkurināmu. Pēc tam Ulugs Pedors esot sācis taisīt ēzi. Ķieģeļu aulā nebijis, un tad viņš, Apahs, esot ieteicis smilšakmeni. Hortaja tēvs devis padomu paņemt gatavo smilšakmeni pie Čimirhaja alas. Tad viņi visi kopā devušies uz turieni

ar diviem pajūgiem. Kad sākuši smilšakmeni kraut ratos, kalnā, pašā alā, kaut kas iedunējies, licies, it kā ala grūtu. No ārpuses nekas nebijis redzams. Hortajam ienācis prātā paskatīties, bet viņš nekā nevarējis saredzēt, tikai dūmu smaku saodis. «Tur ir vai nu cilvēks, vai aina,» Hortajs prātojis. Un tad nospriedis: «Aina. Cilvēks tā nerībina . . .» Ulugs Pedors tikai pašūpojis galvu. Bet no alas laukā neviens nesot nācis. Viņi sakrāvuši ratos smilšakmeni un braukuši uz aulu.

Taču Apahs aulā stāsta ne tikai par smēdi. Viņš aplūko arī visus pagalmos sasviestos krāmus.

— Dzelzs vajadzīga, — viņš visiem saka.

Apstaigājis sētas, viņš atgriezās, un mute viņam izpletās platā smaidā.

— Daudz dzelzu es redzēju. Aiz Hapina žoga mētājas nederīgs vilnas irdinātājs. Zem Harola šķūņa — salauzts arkls, — viņš pārskaitīja, saliekdams pirkstus.

Fjodors, aizsējis ādas priekšautu, kas vēl iepriekšējā darbavietā bija novalkāts līdz spīdumam, dūraiņiem rokās pārbīdīja laktu. Te viņam likās, ka lakta stāv pārāk tālu no ēzes, te atkal — pārāk tuvu tai.

Ēzē dega divas trīs lāpstas akmeņogļu. Liesma nebija sevišķi karsta. Dūmi kāpa uz augšu un ieplūda plēšās; tās izpletās virs ēzes kā plaukstas, kas tiecas kaut ko satvert. Kamēr Apahs apstaigāja aulu, Fjodors nebija veltī zaudējis laiku. Tas kakts, kas atradās tuvāk ēzei, bija piekrauts ar lieliem dzelzs gabaliem, kādus Apahs nekad nebija redzējis.

— Kur tu tādu dzelzi dabūji? — Apahs jautāja izbrīnījies.

— Ahbansugs iedeva, — Fjodors atbildēja. — Sa-proti, draugs, vectētiņš Hortajs man pastāstīja par baržu, kas nogrimusi Ahbanā. Baržā bijusi dzelzs.

Apahs tūlīt saprata, kas tā par dzelzi. Tā bija iegūta no rūdas Abazas dzelzs apstrādes fabrikā, kas atradās apmēram pusotra simta verstu no aula, Ahbanas augštecē. Tagad gan dzelzs kalns, gan arī fabrika pieder padomēm. Viss Minsugas apriņķis ara zemi ar Abazas arkliem, plāva ar tās sirpjiem. Hortajs bija Lielajam Fjodoram pastāstījis par šo dzelzi. Tagad ir rudens, Ahbana sekla. Ulugs Pedors aizbrauca uz turieni, parakņājās smiltīs un atrada dzelzi.

— Vajadzētu dabūt šurp riepu dzelžus un leņķa dzelžus, — Fjodors sapņoja. — Tad es varētu jums visus ratus un kamanas apkalt... — Viņš piegāja pie plēšām.

— Raugies, Apah! Kad uguni vajag uzpūst lielāku, tad tu pakustināsi, lūk, tā...

Plēšas izdvesa skaļu nopūtu, tad sāka elst arvien biežāk un biežāk. Fjodors atdeva Apaham plēšu kārti, bet pats paņēma lūškas un nostājās pretī ēzei. No plēšu dūkas plūda spēcīga gaisa strāva. Sarkanās ogles sāka sprēgāt un uzliesmoja baltām ugunīm. Uz oglēm uzliktā dzelzs bulta acumirkli kļuva tumši sarkana.

— Tagad kalsim! Izmēģināsim savu smēdi — izkal-sim pakavus tavai Bērajai. Žēl tikai, ka man nav uzsitēja. Bet es tev ierādīšu, Apah...

Viņš izvelk no ēzes līdz baltkvēlei nokaitētu dzelzs gabalu un noliek to uz laktas. Labajā rokā viņam ir veserītis. Fjodors ar skatienu norāda Apaham, lai viņš paņem uzsitējveseri.

Viņi abi pašlaik izskatās gaužām jocīgi: masīvais Fjodors, kas ar savu augumu aizņem gandrīz vai trešo daļu no smēdes, tur savā ķetnā maziņu veserīti, bet vārgais Apahs, visus spēkus saņēmis, paceļ pudu smago uzsitējveseri.

— Sit pa to vietu, kur es rādīšu! — Mazais veserītis Fjodora rokā palēcās uz augšu un iesita pa dzelzs

gabalu. Apahs, skaļi izpūzdams elpu, nolaida uzsitējveseri, bet netrāpīja īstajā vietā.

— Pielūko! Tā tu citā reizē bez rokām vari palikt, — Fjodors brīdināja. — Lakta taču ir auksta, sitienu vieglāku nepadara. Vajag pareizi trāpīt...

Smēdes durvis atvērās vaļā, un uz sliekšņa parādījās Hortajs. Ieraudzījis sabojāto pakavu, Hortajs sarauca pieri.

— Apahs?

— Nu, un kas par to, ka Apahs? Bija taču pirmā reize...

— Kāpēc tad tas Hortajam nebija zināms? — vecais pārmeta Fjodoram.

— Te ir vajadzīgs jauna cilvēka spēks, vectētiņ...

— Vai tad viņam ir tas jaunā cilvēka spēks? — Hortajs aizskaroši ierunājās, ar pīpes kātu norādīdams uz Apahu. Viņš piesteidzās pie Apaha, izrāva uzsitējveseri un savicināja to. — To es protu, to es protu, — Hortajs satraukts sacīja, raudzīdamies ar lūdzošu skatienu un turēdams uzsitējveseri paceltu. — Liec virsū, Pedor Pavlič!

Tagad kalšana gāja no rokas. «Tuk-tuk!» Polinceva vesorītis uzsauca. «Žžžvanks!» uzsitējveseris atbildēja — un vēlreiz: «Žžžvanks!»

— Pagaidi! — Fjodors uzsauca Hortajam un atkal ielika pakavu ēzē. — Bet tu, Apah, papūt!

Kamēr dzelzs gabals kaitējās, Polincevs izjautāja veco, kur un kā viņš iemācījies par uzsitēju.

— Kad jauns biju, aiz Alatau — aiz Raibā kalna — aizklist, pa Ahbanu uz augšu, — vecais norādīja aiz smēdes sienas. — Tur dzīvo šorci. Šorci tādi paši kā hakasi, arī valoda tāda pati, tikai vārdi viņiem šņākt. Mūsu valodā «sor» nozīmē skumjas, bēdas, viņi saka «šor». Mūsu valodā cilvēki ir «kizi», šorcu valodā — «kiži»... Šorciem daudz kalēju. Iemācīt mani arī. Arī dzelzs viņiem ir, bāgāta zeme...

— Iznāk, ka mēs esam amata brāļi? — Polincevs brīnījās. — Es jau sen to ievēroju pēc tavām pipēm.

— Aha, amata brāļi gan! — Hortajs priecīgi pamāja.

— Bet kāpēc tu pats neuzcēli smēdi? — Polincevs jautāja.

— Tad jau Hortajs Hapinam vien būtu strādājis, — vecais atbildēja.

Fjodors iegrima domās. Vecais bija gudri atbildējis. Apaha bērājam ķēvei jāizkal četri pakavi, ja grib viņai visas četras kājas apkalt, bet cik daudz pakavu nevajadzētu Hapina zirgiem? Auls tagad kļūst citāds. Kalpi iet uz trūcīgo zemnieku komiteju un vaicā, kad Hapinu piespiedīs godīgi norēķināties ar viņiem. Kalpi zina, ka viņiem pienākas lopi. Zirgi būs jāapkal, kamanām slieces un ratiem riepās jānokal, tātad viņš, Fjodors, strādās ne jau Hapinam vien...

Rokas pašas darīja darbu, izlieca pakavu uz laktas apaļā radziņa, izveidoja tam radzes — vienu vidū, divas galos, iezīmēja un izcirta caurumus pakavnaglām. Beidzot iemeta ūdens ķipī kvēlojošo, tumši sarkano pakavu, kas atgādināja jaunu mēnesi. Ķipsis acumirkli «sasirdījās», ūdens tajā sāka «runāt», izšāvas tvaiki. Pusmēness nogrima un tūdaļ kļuva melns.

Līdzko pirmais pakavs bija gatavs, ieradās Pulats. Atzvēlās pret durvju stenderi, turēdamies pie savas saplosītās auss. Smēdei garām gāja Tirnuks, arī viņš iegriezās paskatīties neredzētos brīnumus — aulā uzradušies kalēji!

Kur ir Tirnuks, tur ir arī otrs Hapina kalps — bakurētainais Takans. Viņš ar saviem vecajiem, nomītajiem maimahiem atnesa govju mēslu smaku.

Pirmais Lielā Fjodora izkaltais, vēl siltais pakavs ar svaigām vesera pēdām sāka iet no rokas rokā. Varēja dzirdēt jūsmīgus «labi». Bet kalējs ar Hortaja

palīdzību jau bija izkalis un iemeta ūdens ķipī otru pakavu, pēc tam trešo, ceturto...

— Varētu kādu zirgu apkalt. Pakavu naglas man ir, — Polincevs sacīja. Viņš saprata, ka ir pienācis laiks izrādīt visu savu māku. — Tu, Apah, atved šurp Bēro...

Taču Apahs paguva tikai durvis atvērt, tajās parādījās jātnieka stāvs. Tas bija Sabiss — viņš meklēja vectēvu Hortaju.

— Sabis! Dēliņ! — vecais viņam uzsauca. Mazdēls izdzirda, nokāpa no zirga un piesēja to pie viena no četriem smēdes priekšā ieraktajiem stabiem.

— Tu, Sabis, esi ieradies pašā laikā, — sacīja Lie-lais Fjodors. — Tūlīt mēs tavam Palsajam uzvilksim dzelzs apavus.

— Vajag, vajag! — vectēvs piekrita Fjodoram. — Gana zirgs visu ziemu ir apseglots, zirgu barus gana. Bez pakaviem ir slikti.

Sabiss neiebilda. Taču, juzdamies Fjodora priekšā vainīgs, viņš baidījās, ka tikai kalējs viņam tagad neatriebjas, nesabojā aidinieku.

— Vai zirgs nešķīļ kājas? — Fjodors jautāja.

— Nē, — Hortajs atbildēja Sabisa vietā. — Liek, kā nākas...

— Tad iesim pielaikot jaunus apavus...

Ar pakaviem rokās Fjodors izgāja no smēdes, pārējie viņam sekoja.

— Aizved Palso, raug, tur, — kalējs norādīja vietu starp stabiem. Zirgs, kas ne reizi vēl nebija apkalts, paklausīgi iegāja stāvvietā.

Fjodors paņēma iemauktu pavadu un, pavilcis Palsā galvu uz augšu, izbāza pavadu cauri riņķim, kas bija ieskrūvēts vienā no stabiem. Palsajam zem vēdera pie priekškājām un pakalkājām pasvieda ādas siksnas. Riņķus, ar kuriem siksnas nobeidzās, uzmanca uz stabos iedzītiem āķiem.

Katru reizi, kad viņš Palsajam pieskārās, zirga sāniem pārskrēja trīsas. Bet uz augšu paceltā un pavadā piesietā galva neļāva zirgam skatīties, kas ar viņu tiek darīts. Kāpēc dēļu segums pazuda zem kājām? Dēļi iebruka, bet Palso noturēja vēdersiksnas. Viņš karājās siksnās, nespēdams izrauties, spert ar kājām cilvēkiem, kas nezin kādēļ bija šeit sanākuši.

Polincevs iegāja smēdē un atgriezās ar skrāpjvīli.

— Kāju, kāju! — viņš atkārtoja, paceldams uz augšu aidinieka kāju.

Tad Fjodors attupās pie zirga priekškājām. Nolicis Palsā nagu sev uz ceļiem, sāka vilkt pa to ar skrāpjvīli, nogludinādams izciļņus. Zirga nāsis izpletās, acis pielīdza asinīm, viss ķermenis no ausīm līdz pašai astei bija saspringts. Bet siksnas, kurās viņš karājās, neļāva viņam pakustināt nevienu muskulīti.

— Lai pakavi stingrāk turētos, labāk apkalt karstā veidā, — Fjodors paskaidroja. — Hortaja vectētiņ, paturi kāju!

Pats viņš pa to laiku darbojās gan smēdē, gan arī apkalšanas vietā. Tagad viņš tur knaiblēs nokaitēto pakava pusmēnesi. Tad viņš to veikli pieliek zirgam pie naga. Tas iešņācas, jūtama degoša raga smaka. Uz naga, tajā vietā, kur kalējs pielicis pakavu, izveidojās iedobe, arī tā izskatījās pēc pusmēness. Visus pakavus Polincevs nokaitēja un tad pielāgoja tāpat kā pirmo, bet pēc tam atkal iemeta ūdens ķipī.

Sabiss novērsās, lai nebūtu jāredz, kā mokās Palsais.

Pakavi stāvēja aidiniekam pie nagiem kā pielīmēti. Kalējs tūlīt iedzina tajos pakavu naglas, to asie gali iznāca laukā nagu virspusē, šos galus viņš atlieca un iedzina atpakaļ nagā — tā mēdz atlikt dzelzs dzinteli, lai to nevarētu vairs izvilkst laukā.

Beidzot ir iedzīta pēdējā nagla, un Palsais atkal sajūt dēļus sev zem kājām. Siksnas ir atlaistas vaļā.

Aidinieks spēji raujas uz priekšu, bet stiprā pavada neļauj viņam atrauties no staba. Sabisam pēkšņi kļūst skumji uz viņu skatīties. Kur palicis Palsā lepnums! Viņš cilā te vienu, te otru kāju, nevarēdams saprast, kāpēc tās pēkšņi kļuvušas smagas.

— Tagad vari jāt projām, puisī! — kalējs sacīja.

17. nodaļa

Vecais klinšu ērglis pusdienlaikā bija ieradis mest gaisā lokus virs aula un virs stepes. Viņš izpleta savus divas aršīnas platos spārnus, kas no augšas izskatījās rūsgani, bet no apakšas brūni, un lidinājās. Vienu spārnu pacēlis mazliet uz augšu, otru nolaidis zemāk, viņš sāka riņķot, it kā kāpdams augšā un atkal lejā pa neredzamām vītņu kāpnēm. Klinšu ērglis ir vecs, nodzīvojis ilgu mūžu. Viņš šo stepi atceras jau no tiem laikiem, kad zem stāvā Čalbahtigeja pie Čobatas vēl nekāda aula nebija. Tur atradās tikai liels kurgāns, kura piekāvē no zemes laukā rēgojās augsts, uz sāniem sašķiebies akmens. Ne reizi vien klinšu ērglis bija nolaidies uz šī akmens. Bija raudzījies tajā attēlotajā cilvēka sejā.

Lido klinšu ērglis ar saviem stiprajiem spārnieniem augstu gaisā. Viņš var paļauties uz saviem vecajiem muskuļiem. Kā vienu, tā otru spārnu tam balsta gaisa strāvas. Klinšu ērglis jūt, cik gaiss ir spriegs — tas izpletis viņa garās, cietās lidspalvas, sacēlis spārnu galiņus uz augšu.

Spalvām klātās kājas klinšu ērglis cieši pievilcis sev klāt, nagu pusgredzeni paslēpti. Bet viņš tos var ātri izlaist, ja acis ierauga laupījumu. Taču pašreiz ērglis nelido medībās. Vai tad tāpat vien arī nevar palidināties gaisā? Tāpēc jau viņam ir spārni, lai varētu dzīvot augstāk par visiem — tur, kur stepes iedzīvotāji pagaidām vēl nav aizkļuvuši.

Bet lejā, aula padomes priekšā, nolikts ar sarkanu galdautu apklāts galds, pie tā krēsli. Pašreiz notiek aula iedzīvotāju sanāksme. Žarkovs sēž pie galda, viņam blakus Pičons un Hortajs.

Pičons pārbrauca vēlu, viņš sacīja Žarkovam, ka nezina, kas ir sasaucis sapulci un kāpēc. Žarkovs izvilka no frenča kabatas savu pilnvaru — ceturtdaļloksni fedzeltēna papīra. Pilnvara rakstīta ar mašīnu, apakšā uzspiests violets aprīņķa Revolucionārās komitejas zīmogs. Pičons paburzīja papīru pirkstos un izmeta: «Nu tad vadiet sanāksmi.» Bet pie galda viņš sēdēja tā, it kā viņa te nemaz nebūtu. Ar savu izturēšanos viņš rādīja, ka tas, kas šeit notiek, uz viņu neattiecas.

Runāja Epse.

— No Minsugas ir atbraucis bolševiks, liels priekšnieks, — viņš pamāja uz Žarkova pusi. Smaidot viņa mute izpletās līdz ausīm. — Minsuga ar viņu ir atsūtījusi likumu. Viņš par šo likumu ir runājis ar daudziem no mums, bet tagad viņš runā ar visiem... Jūs vēl krievu valodu maz saprotat. Es runāju viņa vietā... Padomju vara — tā ir kalpu un trūcīgo ļaužu vara. Aula padomē vajag būt daudziem, nevis vienam cilvēkam. Jums ir tikai Pičons Počkajevs viens pats. Viņam vienam ir grūti. Vajag ievēlēt trūcīgo zemnieku komiteju...

— Kas tā par komiteju? — jautāja kāds no pūļa.

— Paskaidro viņiem, vectēv Hortaj, — Epse pievērsās Hortajam. — Tu tagad jau zini...

Hortajs piecēlās, noglaudīja savu melnbalto bārdu, pakrekšķēja, pamīnājās no vienas kājas uz otru. Tad viņš norādīja uz Žarkovu.

— Man Pjotrs Ivanovičs sacīja. Trūcīgo zemnieku komiteja skatīsies tā: ja strādnieks gana ar papīri — iedos zirgu, govī... Palīdzēs trūcīgo bērniņiem. Traki pareizi... — Vecais apsēdās un noslaucīja sviedrus.

Žarkovs visu laiku vēroja gan Hortaju, gan Epsi: vai tikai viņi ir sapratuši, kas ir trūcīgo zemnieku komiteja? Hortaja runas laikā Epse piekritoši māja ar galvu. Pūlī dažs smaidīja, cits kasīja ar aitu cērpjamām dzirklēm apcirpto pakausi, bet dažs labs pavērtu muti klusēdams lūkojās Hortajā. Knaja bija aizslēpusies citiem aiz muguras un sasarkusi slepus lūkojās uz Epsi.

Meitene bija atbraukusi no rīta. Ieraudzījusi pie mājas logiem baltus aizkariņus, viņa saprata, ka tos pielikusi krievu sieviete. Knaja iegāja jurtā pie vectēva, bet Hortaja tur nebija. Meitene palika vectēvu gaidot, taču viņš tā arī neatnāca. Atnāca tikai gaišmatainā krieviete un labsirdīgi palūkojās uz Knaju: «Nāc tu arī pie mums, skaistulīt...» Sievietes rokas patikami smaržoja pēc kaut kā garšīga, un viņas smaids bija tik laipns, ka Knaja neatteicās. «Liekas, tie tomēr ir labi ļaudis,» Knaja tagad domāja, sēdēdama sanāksmē.

Piecēlās Hapins un krievu valodā jautāja tiem, kas sēdēja pie galda:

— Kuriem tad jābūt komitejā?

— Tiem, kuriem pieder vara, — Žarkovs atbildēja. Epse pārtulkoja atbildi, lai visi to saprastu.

— Vara pieder visai tautai, — Hapins sacīja.

— Tauta ir dažāda, — Žarkovs piecēlās visā augumā. — Lūk, tur ir Knaja, tur ir arī citi. Kā labā viņi strādā? Tavā labā...

Hapins apsēdās.

Epse pārtulkoja Žarkova vārdus un jautāja:

— Vai sapratāt?

Pūlis sakustējās, cilvēki sāka sačukstēties, runāt.

— Vai aulam ir vajadzīga tāda trūcīgo zemnieku komiteja? — Epse jautāja. — Citos aulos šādas komitejas jau sen darbojas, palīdz aulu padomēm...

— Vajag, vajag, — Onisa iesaucās.

— Bet kur tad trūcīgo zemnieku komiteja ņems zirgu un govi? Vajadzēs papurināt Hapinu. Viņam visa kā diezgan, — Apahs smiedamies izsaucās.

Žarkovs klausījās un, kaklu izstiepis, lūkojās pūlī. Tur, no aizmugures, acīmredzot mēģināja iespraukties kāds tikko ieradies govju vai zirgu gans. Seja viņam bija vēja appūsta gluži tumša, ūsiņas retas, zobi šķībi, nodzeltējuši no tabakas. Viņš nenolaida acu no Žarkova... «Viņš,» pilnvarotajam sirds priecīgi nodrebēja. «Tas ir viņš!... Tātad arī zirgs ir dzīvs. Tepat...»

— Bet vai man iedos zirgu? — Apahs turpināja jokot. — Ja dos, es pats to izraudzišos. Man patīk viņa bērais ērzelis...

— Bēro Sagdajs ir pārdevis, — Hapins sacīja tikko dzirdami, taču tas ar greizajiem zobiem, kas tikko bija ieradies, viņa balsi sadzirdēja.

— Nav tiesa, — viņš pielēca kājās. — Zirgu baru aizdzina uz Hazas taigu. Es pats atradu pēdas...

«Nu, pareizi! Tas esi tu, tevi jau arī sauc par Sagdaju...» Žarkovs beidzot bija zirgu ganu sazīmējis. «Bet par kādu Bēro viņi šeit patlaban runā? Vai tikai ne par manējo — ar vienu ausi? Vajadzēs pajautāt Sagdajam... Un kas tā par Hazas taigu?»

— Nu, ko tad mēs ievēlēsim? — Epse jautāja.

— Hortaju...

— Kanoju...

— Trīs cilvēkus... Trīs cilvēkus, — Epse atkārtoja.

— Tirnuku! — kāds no pēdējām rindām iesaucās.

— Vajag kādu sievieti, — Epse sacīja.

Piecēlās kalpa sieva Atu un paberzēja sasarkušās acis.

— Vajag Onisu... Sozijeju...

— Pareizi! Pareizi! — sievietes sauca.

Žarkovs redzēja, ka pieceļas un aiziet Hapins ar sievu, Alarčons, Tojons un vēl citi no viņu dzimtas.

— Tagad balsosim, — Epse ierosināja. — Kas ir par to, lai trūcīgo zemnieku komitejā ievēl Hortaju, Kanoju un Onisu, paceliet rokas...

Sanāksmē palikušie trūcīgie zemnieki un kalpi saskatījās, piebikstīja cits citam un stiepa uz augšu savas melnās, sasprēgājušās rokas.

— Bet tagad jānokārto vēl viens jautājums. — Žarkovs piecēlās un ar acīm sameklēja pūli Fjodoru Polincevu. — Izskaidro viņiem, Epse... Lai atved atpakaļ baju un viņa dēlu...

Ļaudis sapulcējās pie stepes ceļa. Jātnieki nokāpa no zirgiem. Tie, kas bija atbraukuši ar ratiem, izkāpa laukā. Pa priekšu gāja Fjodors, aiz viņa Pičons, Žarkovs un Epse. No aizmugures visu ziņkārīgi vēroja Hapins un Tojons. Hortajs, malā stāvēdams, kaut ko jautāja Sabisam, kas sēdēja Palsajam mugurā.

— Re, — parādīja Fjodors Pavlovičs, — te ir viens miets, tur — otrs. Šeit apgriezām zirgu, bet tur izbraucām uz ceļa. Tagad iesim uz to tur kurgānu.

Pūlis vēlās viņam pakaļ. Pie neliela kurgāna, kuram sānos, atgādinādami stabus, rēgojās akmeņi, Fjodors apstājās.

— Šeit mēs viņu atradām. Raibais suns cīnījās ar klinšu ērgļiem. Vienu tas laikam sakoda...

Fjodors pamāja Sabisam.

— Panāc šurp!

Sabiss droši piejāja tuvāk. Tojons stāvēja turpat netālu, nenolaizdams no viņa acu.

— Viņš droši vien nekā neatceras, — Fjodors pamāja, kaut ko cieši pētīdams zemē. Tad viņš pagāja gabaliņu sānis un apstājās pie čija krūma.

— Nāciet šurp!

Ļaudis piegāja pie viņa. Fjodors pacēla klinšu ērgļa kāju.

— Tad piejāja klāt viņš, — Fjodors norādīja uz Tojonu, — piedraudēja . . .

— Melo, melo! — Tojons kļiedza.

— Dēliņ, saki patiesību, — Hortajs sacīja Sabisam.

Dīvaini ieplestām acīm jaunais zirgu gans lūkojās uz kurgānu. Šī vieta viņam bija pazīstama, bet viņš labi atcerējās, ka nebija šurp atjājis uz Palsā. «Vai tiesām es tik ilgi, kāpslī iekēries, vilkos pa zemi, ka tikai šeit atrāvos nost?» Viņam gribējās paslēpt seju Palsā krēpēs, lai nebūtu jāredz sev cieši pievērstie vectēva Hortaja, Lielā Fjodora un atbraukušā komiā sāra skatieni. Sabiss nopūtās, nokāpa Palsajam no muguras, pieliecās pie zemes un izlikās kaut ko pētām. Viņš pamanīja, ka arī Marika ir šeit.

— Runā, dēliņ! — vectēvs Hortajs bargi raugās uz Sabisu. Palsais berž purnu pie zēna pleca. Palsajam gribas, lai jaunais zirgu gans ātrāk sēstos viņam mugurā, paņemtu pavadu, uzsauktu viņam — un tad abi aiztrauktos stepē, tālāk no šiem ļaudīm, kas piespiež viņus abus nīkt pie mazā, nenozīmīgā kurgāniņa. Neviens nesaprot, ka Sabiss vairs nesēdēs uz šīs zeltainās muguras, nesukās Palsā kuplās krēpes, neplaukšķinās ar roku pa zirga karsto, slaido kaklu, ja viņš tūlīt neaizstāvēs Tojonu.

— Palso man atņems, — Sabiss, gandrīz raudādams, ar mokām izdabūja. Visi metās pie viņa, cenzdamies saprast, ko viņš īsti teicis.

Sabisam turpat acu priekšā Zojka, viņas baltie, no zaķādas cepurītes izspraukušies mati. Meitenīte laikam atceras kurgānu.

— Māmiņ, skaties, kur tā ir!

— Ko tu, meitiņ, ieraudzīji! Kur?

— Pudele! — Zojka skaļi sauc. — Mūsu pudele!

Pudele iet no rokas rokā. Pūlis atkal sāk trokšņot un atkal apklust. Un tad visi dzird, kā Sabiss skumji atkārtō:

— Atņems man Palso . . .

Atrāvis vaļā savu lietusmēteli izbalējušas zāles krāsā un atsedzis portupejas siksnu uz krūtīm, Žarkovs pagāja uz priekšu.

— Vai jūs dzirdējāt? Viņi ir iebiedējuši zēnu. Tu, puisi, nebaidies. Zirgu tev neviens neatņems. Tu ne vienu vien tādu esi nopelnījis.

Epse pārtulkoja.

Sabiss metās Hortajam pie kājām:

— Vectēv, vectēv! . . . Es sameloju . . .

Lēni, lēni Sabiss izslējās. Sākumā viņš skatījās zemē, pēc tam bikli pacēla acis uz vectēvu. Lēni zēns pagrieza galvu, viņa skatiens aizslīdēja kaut kur zemāk par Fjodora un Varjas sejām. Viņi stāvēja pūlī netālu no Marikas. Un tad viņš strauji pagrieza galvu pa kreisi, kur, strādnieku ielenkti, stāvēja Hapins un Tojons, abi lapsādas cepurēs, jaunos vadmalas halātos.

Sabiss ar dūri noslaucīja asaras, iztriepdams netīrumus pa visu seju, un piegāja pie Tojona.

— Viņš zirgu biedēja. Redz, tur . . . Es nokritu, bet kāja palika . . . Palsais sāka vilkt mani pa zemi, vairāk es neatceros . . . Pēc tam es ieraudzīju aula padomi.

— Mani piemānīja! Visu aulu piemānīji, aina! — Pičons iekliedzās, pieskrējis pie Tojona. — Uz Minsugu viņu vajag sūtīt! Bet jūs, Fjodor Pavlovič, atvainojiet, — Pičons apstājās Polinceva priekšā. — Savu šauteni varat saņemt aula padomē . . .

Ātri šīs jaunās ziņas izplatījās pa visu aulu. Runāja, ka Ulugs Pedors neesot vainīgs un ka tagad Tojons atbildēšot par visu; runāja, ka komisārs esot tas pats

krievu cilvēks, kas kādreiz Sagdajam bija atstājis savu Bēro. Viņam esot gaužām žēl, ka zirgu zagļi paņēmuši vienausaino ērzeli, un viņš esot apsolījis sūtīt milicijas vienību, lai sameklē. Un vēl — pats svarīgākais — viņš bija saskaitījis, cik Sagdajs nopelnījis pie Hapina.

— Sešpadsmit zirgu! — kalpi izbrīnījušies sprieda.

Stāstīja, ka Kanojs esot atnācis pie komisāra un lūdzis, lai saskaita, cik govju viņš pa astoņiem gadiem nopelnījis, viņš un Terpeja. Komisārs it kā esot ļoti daudz saskaitījis.

Bērneli šīs ziņas iznēsāja pa aulu:

— Tēvocis Kanojs no Hapina paņems piecdesmit govju...

Un vēl viens notikums satrauca visu aulu — it kā Kanojs esot aizgājis pie Hapina.

— Atnācu norēķināties, — iegājis Hapina mājā, Kanojs uzreiz sacījis.

Hapins esot stipri nobijies: atnācis viens no trūcīgo zemnieku komitejas, bet aulā taču vēl arvien dzīvo komisārs Žarkovs. Un tas lielais vīrietis, tas kalējs, kuram Pičons atdeva karabīni, arī netaisās projām braukt.

Hapins klusēdams lūkojās uz Kanoju.

— Atnāci pats savējo aplaupīt? — Tapčija uzbruksi Kanojam. — Pie kuras dzimtas tad tu piederī? Vai tā nav arī viņējā dzimta? — Tapčija norādījusi uz vīru.

— Mēs norēķināsimies, Kanoj, norēķināsimies, — Hapins novilcis. Šo vārdu jēga nebijusi izprotama, tie Kanoju nobiedējuši, un gans pastēidzies aiziet.

Un vēl. Hapins esot saticis Žarkovu un teicis:

— Komisār, es gribu savus strādniekus apdāvināt. Kanojs ir mans brālis. Es viņam dāvinu divas labas govīs.

Zarkovs esot pasmējies un sacījis:

— Divas laikam būs par maz. Lai trūcīgo zemnieku komiteja saskaita, cik pienākas Kanojam un pārējiem strādniekiem.

Žarkovam par pārsteigumu, aula padome bija tīri izmazgāta. Krāsniņā sprēgāja lapegļu malka. No kabineta iznāca Pičons, laipns un starojošs.

— Nāciet, nāciet! — viņš aicināja.

— Tā, lūk, ir kārtība! — Žarkovs viņu uzslavēja. Hortajs, Onisa un Kānojs sēdēja uz soliēm.

— Kā mēs saskaitīsim ganus? — Žarkovs mierīgi jautāja Pičonam. — Te ir trūcīgo zemnieku komiteja, lai skaita.

— Gan jau tiksīm galā, — Kanojs atbildēja.

— Pa visiem kopā izdariet to, — Žarkovs pievērsās Pičonam. — Trūcīgo zemnieku komitejai tūlīt jāķeras pie darba.

Onisa kaut ko teica savā valodā, Epse to pārtulkoja:

— Bērniņus vajag mācīt. Slikti, ka hakasi neprot lasīt.

— Vai pie jums atradīsies kāds lasīt un rakstīt pratējs? — Žarkovs jautāja Pičonam.

— Skola noteikti jāatver. Gubenkovs pavēlēja, — priekšsēdētājs atguvās. — Bet skolotāja gan nav.

— Kāpēc nav? — Onisa uztraukta teica krievu valodā. — Varvara māca mani. Viņa prot rakstīt un lasīt. Uzdevumus rēķina.

— Pareizi, pareizi. Skolotājs būs, — Kanojs viņu atbalstīja.

— Iecelsim, — Pičons piekrita.

— Ja ļaudis ir ar mieru, ieceliet viņu. Mēs norīkojumu atsūtīsim, — Žarkovs nobeidza.

Kāds prieks pārņēma Fjodoru par Varju, lielo grāmatnieci! Bet tad viņam ienāca prātā, ka nav taču par ko priecāties, jo Varja neprot hakasu valodu. Viņš to pateica Žarkovam.

— Lai mācās pie Onisas, — pilnvarotais atbildēja. — Bet kur būs skola? — viņš jautāja Pičonam.

— Hapinam ir četras istabas, — Kanojs sacīja. — Divas var nodalīt nost, izcirst durvis — un būs skola.

Pičonam pēkšņi sāka trūkt elpas, viņš ievilka gaisu. Seja kļuva sarkana, acis izspiedās. Taču viņš pārvarēja sevi un pat atbalstīja Kanoju:

— To varēs, to varēs . . .

— Tad dodiet tūlīt rīkojumu iekārtot skolu.

Trūcīgo zemnieku komitejas pārstāvji piecēlās. Visi atvadoties sniedza Žarkovam roku.

— Nu tad, mīlie cilvēki, — pilnvarotais viņiem teica, — ievediet aulā mūsu — padomju kārtību . . .

Aula padomē palika trīs cilvēki — Pičons, Žarkovs un Polincevs.

— Tā, tā, biedri Počkajev. Tad, kur tu, saki, esi mācījies? Universitātē? Pabeidzis tātad neesi? Bet par kādu naudu tu mācījies?

Pičona sejā neviens muskulītis neiedrebējās. Viņš bija tādam jautājumam sagatavojies. Atbilde skanēja:

— Sabiedrība mani skoloja. Savāca naudu.

«Sakrīt ar vecā stāstījumu,» Žarkovs nomierinājās.

18. nodaļa

— Viens, divi, trīs, — Hortajs saliec labās rokas vecīgi izkaltušos pirkstus. Īkšķa un rādītājpirksta āda ir brūna, jo viņš ar tiem pastāvīgi iespiež tabaku pīpē.

Vecais skaits, cik ilgi Lielais Pedors jau dzīvo aulā. Izrādās, ka trīs reizes jau pie debesīm parādīies un nodilis mēness. Bet tagad Ulugs Pedors paliks šeit pavisam. Nelabās valodas ir izbeigušās. Gan viņam pašam, gan sievai tagad ir dikti labs darbs atradies. Meitēns ies skolā. Uz kurieni viņiem tagad vairs jābrauc, kāpēc?

Laiks būtu Domnai dzīt savu aitu ganāmpulku uz aulu. Arī Sagdajam tagad zirgu bars jāgana nevis stepē, kur visa zāle jau noplūkta un izmīdīta, bet gan Ahbanas salās. Pļavās ganību nav, tur tikai vasarā pļauj sienu. Ir izaudzis krietns atāls. Bet tagad tas jau zaudējis sulīgumu. Ir taču novembris. Drīz uzsnigs sniegs. Bet šejienes stepes zirgi arī tad prot sadabūt sev ganību zāli. Arī aitas to prot. Ar nagiem atkašā pieputināto zāli un pa visu dienu krietni vien pieēdas.

Domna un Sagdajs ganīs aitas un zirgus aulā tuvmā. Bet kur viņi dzīvos, ja mājiņa tagad ir aizņemta? Vajag Lielajam Fjodoram atteikt, bet kā to izdarīt? Mēle neklausa...

Hortajs, noliecies pie pavarda, pūš oglēs. Piehčis sausus žagarus, viņš virsū uzkrauj kizjaku. Tagad jurtā būs silti.

Knaja sēž koka gultā un pin bizītes. Viņas acis slīd no viena priekšmeta uz otru, taču nekur neapstājas. Piena sūkalu skābenā smarža kutina nāsis. Vecais katru dienu, līdzko izslauc Balteni, pienu tūlīt salej kublā: tas rūgst un pārvēršas par airanu. Katru rudeni ar airanu tiek atzīmēta mātes un tēva atgriešanās mājās. Sapulcējas kaimiņi un spaiņiem dzer airanu. Piedzerties neviens nepiedzeras, tikai smieklī kļūst jautrāki un runas skalākas...

«Labi būtu, ja uz mielastu atnāktu arī tas laipnais puisis Epse,» Knaja domā, savīlusi uzacis, un īpaši rūpīgi sapin bizītes. Viņa atkal ir atbraukusi uz aulu

ar slepeni cerību sastapt Epsi. Toreiz pēc sanāksmes, kad brauca uz stepi apskatīt Polinceva mietiņus, viņš pavadīja Knaju līdz vectēva Hortaja jurtai. Gāja blakus, čikstinādams jaunos zābakus, kas smaržoja pēc deguta. Viņš runāja klusā balsī, visu laiku pieliecis galvu pie viņas sejas, reizēm pavilkdams uz leju pelēko formas frenci ar uzšūtām kabatām uz krūtīm un sānos. Viņš stāstīja, kā mācījies krievu skolā, kā dzīvojis Minsugā. Māti viņš neatceroties, bet kopā ar tēvu esot ganījis baju lopus. Tēvs saaukstējies un nomiris. Viņu pie sevis paņēmis kāds tēva biedrs — pēc tautības krievs. Daudz kas jaunā puisa stāstījumā Knajai, kura bija uzaugusi stepē, nebija saprotams. Stāstīja par kaut kādu «ki-no». It kā uz liela audekla kustoties cilvēki — ēnas. Vai kaut kas tāds ir iespējams?

Knaja sapina bizītes, atmeta galvu atpakaļ, turēdama sev priekšā spoguļa lausku. Nespodrajā spogulī pie blāvās gaismas Knajas seja neizskatījās labi.

— Uh! Gluži kā Ajazimariga!

Ajazimariga ir vecene no senas teiksmas, ko Knajai reiz bija pastāstījis kāds klejotājs. Epse tādu nekad nemīlēs...

Māte ļauj Knajai iet uz aulu, viņa saprot, kas vilina meitu prom no stepes. Vienaudzdes meitenes, tāpat kā senāk, pulcējas uz vakarēšanu, iet rotaļās vai arī mīklas. Reizēm notiek arī zīlēšana. Atnāk meitenes bariņā pa tumsu uz kādu pamestu, neapdzīvotu māju un iebāž rokas tukšajos logu rāmjos — varbūt mājas gars pieskarsies tām. Spalvainas rokas pieskāriens sola meitenei bagātu vīru. Bet puisi, uzzinājuši par zīlēšanu, ielien mājā un tver meitenes aiz rokām. Tad tikai ir smieklī un spieģšana! Bet bail arī mazliet...

Māte ir jau pavisam atkopusies no tās reizes, kad aitas viņu saspieda. Pie viņas tagad bieži brauc tēvs

un brālis, tā ka viņa tur nav viena. Tāpēc Kņaja nemaz nesteidzas atstāt vectēva jurtu, lai dotos uz Sarkano ezeru.

— Paklausieties! — Hortajs skaļi nosaka, sasizdams plaukstas. — Es izdomāju!

— Ko tu izdomāji, vecotēv?

— Kur jūs vakar zīlējāt? Tukšajā mājā nomalē aiz mūsu sētas? Tur dzīvo aina, tā Alarčons teica... Kā tad tur nedzīvos aina, ja saimnieki ir nomiruši? Bet varbūt aina no krieviem nobīsies un aizies projām? — vectēvs nesaprotami jautā. — Lai Pedors Pavličs aula padomei lūdz šo māju... Pičons negribēs dot, bet ir taču trūcīgo zemnieku komiteja...

Visas grumbiņas un rievīņas Hortaja sejā vairākas reizes savilkās kopā un atkal iztaisnojās kā harmonikas plēšas. Hortajs lika mazmeitai aiziet uz ganībām pie mātes.

— Saki viņai, lai atnāk. Iztaisīsim Pedoram Pavličam talku. Māju vajag izbalsināt...

19. nodaļa

Pēkšpi uznāca sals. Domna un Kņaja aitu ganāmpulku pārdzina aulā.

Aitu ziemas mitekļi ir pavisam vienkārši. Vēja pusē, netālu no Hortaja sētas, kur bija kaņepju lauks, sagāz kārklu kaudzes, vējš sapūš tām virsū kupeņas — šajā aizsegā aitas gul pa nakti. Piemīdītie mēsli aizstāj pakaišus. Aitu ganes pašas iemitinājušās savā mājiņā, kuru Polincevi atbrīvojuši.

Vēl pirms ausmas iznākusi no būdiņas pie aitām, Kņaja palūkojas zvaigznēs. «Debesis ir skaidras kā jau pie sala, sniega vētras nebūs,» viņa nosprieda.

No rīta Kņaja aizdzina aitas ganīties. Ganības ir labi pazīstamas — Čimirhaja grava, ko viņa krustām šķērsām izstaigājusi. Aiz gravas ir uzkalniņš, pārejot

tam pāri, tūlīt sākas pamežs. Zālei ir uzsnigusi sniega kārtā, bet tā nav nekāda nelaime. Aitas zina, kas darāms, — tās nenogurstoši strādā ar nagiem. Iecērt vienu reizi, otru — un var ēst, cik patīk. Klu-sās dienās Knaja ar aitu baru aizklīst verstis desmit prom no ziemas mitekļa. Tuvējās ganības viņa taupa — ja uznāks sniega vētra, tad laidīs aitu baru tur ganīties.

Saulei lecot, viņa ar aitu baru atradās pie kalna pārejas. Meitene jāja uz rāma, salna zirdziņa. Gan Salnā krēpes, gan Knajas kažoka apkakle bija apsarmojusi. Spirdzinošais, saltais gaiss bija padarījis sārtu jaunās aitu ganes seju. Lai nebūtu tik auksti, Knaja virs šalles uzsējusi zilu laķatu. Rokās meitenei dažādu krāsu diegiem izšūti dūraiņi, aiz jostas aizbāzts otrs pāris — tie ir pūkaini, un tos viņa velk tikai stiprā salā.

Tikušas pāri gravai, aitas metās uz neskartajām ganībām, kur zāli var atrast zem sniega. Četri lieli suņi piedzina klāt atpalikušās aitas. «Šeit es ganīšu līdz pašam vakaram.» Tomēr drīz vien Knajai vajadzēja atkal sēsties zirga mugurā, jo aitas sāka izklīst. Knaja uz Salnā rikšoja apkārt aitu baram, dzīdama tās kopā, un uzmundrināja suņus. Drīz vien viņai vajadzēja vilkt laukā aiz jostas aizbāztos kažokādas dūraiņus.

Jādama pa ganībām, Knaja ieraudzīja vilku pēdas. Taču gaišā dienas laikā un pie tam ar tik uzticamiem suņiem meitene no vilkiem nebaidījās. Un tomēr viņa biežāk uzsauca suņiem: «Pu-ci!»

Laiks vilkās gausi — varēja dzirdēt vienīgi sniega čirkstēšanu un aitu nagu dipoņu. Tikko ieblējās kāda noklīdusi jaunaita, tūlīt atskanēja aizsmakušas suņu rejas. Vai nu Sirguns, vai arī Koktirs piedzina noklīdušo aitu pie pārējām un tūlīt metās klāt savai saimniecei, luncināja asti, skatījās viņai acīs un it kā teica:

«Redzi, tu pat uzsaukt mums nepaguvi, bet mēs jau ieviesām kārtību.» Aitu gane sameklēja tarbā miežu karašas garozīņu...

Knaja bija pieradusi pie vientulības. Un tomēr būtu bijis labi ar kādu parunāties. Meitenes acu priekšā iznirst Epses seja. Viņa atceras, kā pēc sanāksmes Epse pienāca pie viņas, laipni sasveicinājās un aicināja pastaigāties.

Pēdējā laikā Knaja nav Epsi redzējusi. Viņš bieži kaut kur brauc kopā ar Žarkovu un viņas tēvu Sagdaju. Tad viņi sapulcējās pie Polinceviem — tajā pašā senāk tukšajā mājā, kur meitenēm patika zīlēt. Māja tagad ir izremontēta. Pie Polinceviem bija talka. Pat Knajas māte bija gājusi palīdzēt.

Knaja atguvās, sajuzdama, ka zem kažoka stūriem pūš vējš. Viņa palūkojās gravā. Tur jau vilka zem-pūtis. Sniega strēles locījās kā strauti, visa stepe bija kā dzīva. Pēc neilga laika vējš pieņēma spēkā, apkārt viss sāka svīpt un gaudot. Gane centās aitas turēt barā, bet vējš ganāmpulku trenca uz priekšu.

Ap pusnakti sniega vētra bija atdzinusi aitu baru pie kādas, kā Knajai šķita, augstas, tumšas sienas. Siena kustējās. «Mežs,» Knaja saprata. «Šeit būs jānogaida līdz rītam.»

Viņa nolēca no zirga un piesēja to pie tieva bērziņa, pagarinājusi pavadu ar arkāna palīdzību. Knaja pasauca suņus un apskrēja apkārt aitu baram, kas bija sapulcējies eglājā turpat biezā sila malā. Cik te ir aitu? Vai visas atnākušas šurp? Aitas bija uzdūrušās neaizvestai siena gubai — iečaukstējās siens. Knaja atslējās pret gubu aizvēja pusē.

Cik ilgi bija snaudusi — to viņa nezināja. Vējš arvien vēl dzina pa koku starpām sniegu. Zvaigznes nebija redzamas. Varbūt drīz ausīs gaisma. Aitas bija sablīvējušās ciešā barā, guļus neviena nelikās, jo bija auksts. Suņi spiedās pie siena kaudzes.

Knaja vērīgi ieklausījās meža šalkoņā un cieši raudzījās tumsā. Pēkšņi viņa izdzirda zirgu pakavu di-poņu, atskanēja it kā cilvēka kļiedziens. «Laikam meklē aitu baru un mani,» gane nopriecājās. Kāds jāja un mudināja zirgu. Suņi metās uz to pusi, rēja, bet likās, it kā tas nebūtu svešs cilvēks. Salnais izstiepa kaklu un iezviedzās. Otrs zirgs palūkojās atpakaļ.

— Knaja! Knaja! — jātnieks sauca. — Redz, kur es tevi atradu! — Viņa pazina Epses balsi. Ilgi esot jājis. Pēdas atkal un atkal pazudušas. Suņi sākuši riet — palīdzējuši atrast...

— Vai tu viens pats jāji? — Knaja jautā.

— Kāpēc tad viens? Biju kopā ar Pulatu un Apahu. Bez tam vēl bija arī Hapina strādnieki. Jājām katrs uz savu pusi.

Epse noklusēja vienīgi to, ka pats bija sacēlis aulā trauksmi, kad Knaja neatgriezās mājās.

Rītausmā atjāja arī pārējie, tad aitu ganāmpulku aizdzina mājup. Knaja piejāja pavisam tuvu pie Epses, cenzdamās saltuma stindzinātās lūpas savilkt smaidā.

— Tu, Epse, laikam varētu dzīvot stepē tāpat kā mans brālis un tēvs...

— Iegaumē, Knaja... Šo vietu... — un viņš norādīja uz Čimirhaja virsotni, kas pacēlās aiz pakalna un atgādināja cukura galvu.

Knaju pārņēma satraukums: «Kas noticis? Par ko viņš runā?...»

Bet Epsēm visu laiku neiziet no prāta: «Kad es meklēju aitu baru, redzēju, ka Čimirhaja nogāzē spīd uguns. Kas to bija iededzis? Pavisam maza uguntiņa. It kā sērkokciņu kāds būtu uzrāvis? Varbūt acis tāpat vien sāka nīrbēt? Lūk, tur ir krūmājs, tam blakus melno ieeja alā, kas atgādina atplestu rīkli.» Epse pat mazliet pacēlās seglu kāpšļos.

Kalpi saņēma no Hapina aprēķinu. Vectētiņš Hortajs rīkojās, purinādams melni sidraboto bārdu, kas izskatījās gluži kā Sibīrijas lapsas aste. Onisa, cieši sakniebusi lūpas, staigāja viņam pa pēdām ar burtņīcu vienā un zīmuli otrā rokā. Lūpas no zīmuļa bija violetas, jo viņa to slapināja ar siekalām katru reizi, kad kaut kas bija jāieraksta burtņīcā.

— Krustiņš būs Tirnuks, — viņa sacīja. — Aplītis — Takans. Nu, un divi krustiņi būs Hortaja vec-tēvs...

— Tev, Tirnuk, pienākas govs un zirgs. Izraugies, — Hortajs sacīja.

Tirnuks, vecās Manginasas dēls, garš un vājš — viņš slimoja ar kataraktu —, nicīgi sašķobīja lūpas: viņš bija Hapina un Tojona uzticības persona, tāpēc viņam nebija izdevīgi sanaidoties ar Počkajevu dzimtu. Taču Tirnuks neiedrošinājās arī nepaklausīt trūcīgo zemnieku komitejai. Viņš izvēlējās sev grūsnu govi ar baltiem sāniem un grūsnu, dūkanrudu ķēvi.

Tapčija nepārtraukti skraidīja ap govīm, plūca tām no paslēpenēm spalvu kušķus un būra:

— Mana laime! Mana laime...

Hapins stāvēja, uzmeties uz žoga, un klusēdams raudzījās uz trūcīgo zemnieku komitejas pārstāvjiem un kalpiem. Arī Fjodors un Žarkovs uzmanīgi vēroja notiekošo.

Pičona aulā nebija.

— Paraugies, mīlais cilvēk, kas tur notiek? — Žarkovs pieskārās Fjodoram pie pleca un pamāja uz Čobatas nogāzi. Fjodors paskatījās un ieraudzīja, ka Čobatā ledus uzlauzts. Laikam kaut kur upe bija sasalusi līdz dibenam. Ūdens izlauzies un tagad plūst ledum pa virsu.

Ļaudīm likās, ka šodien no Čobatas gultnes sākuši plūst jauni avoti.

Pa aulu klīda baumas, ka tepat kaut kur tuvumā esot apmeties aina. Seja neesot redzama — tikai vilna un sarkans deguns.

No mājas uz māju, no jurtas uz jurtu aula iedzīvotāji nesa ziņu, ka naktīs aina redzēts gan Hortaja sētā, gan arī zem tās mājas loga, kurā dzīvo Pičons. Bez tam vēl aina esot gājis uz jauno smēdi. Un vēl tas bija redzēts pie Polincevu pašreizējā mājokļa.

Pirmais ainu aulā bija redzējis Pulats. Tajā vakarā Pulats bija pārāk ilgi nosēdējis pie Apaha un mājās atgriezies tumsā. Tuvojoties savai sētai, Pulats izdzirdis tuvojošos zirgu pakavu diponu un piespiedies pie zedeņu žoga. Ļoti tuvu viņam garām pajājis vienuļš jātnieks. Šai brīdī Onisa laikam istabā pārvietojusi lampu. Gaisma starojusi no loga, un Pulats saskatījis jātnieka apaugušo seju. Tajā brīdī viņš jājis gar zedeņu žogu. Pulats nevarējis iedomāties, kas viņš tāds. Bet pa aulu bija jājis droši. Nobijies un aizelsies Pulats pārskrējis mājā.

Arī Fjodors bija ainu redzējis. Toreiz bija vēla nakts. Mājas logiem nebija slēgu, tāpēc Varja tos mēdza aizklāt no iekšpuses. Fjodors toreiz nebija vēl aizmidzis — vai nu viņam trūka par ko domāt! Varbūt atcerējās partizānu gaitas... Pēkšņi aiz viena loga atskanēja čaboņa. Fjodors piecēlās, aiz aplodas slēpdamies, pielavījās pie loga un uzmanīgi pacēla vienu maliņu segai, ar kuru logs bija aizklāts. Ārpusē balsnēja nakts debesis. Fjodors ieraudzīja rūtij piespiestu seju, tomēr vaibstus nevarēja saskatīt. Viņš tūlīt atlēca atpakaļ pie sienas — tur karājās karabīne. Bija uzgrūdiens virsū ķebliņim, un tas ierībējās.

— Kas tur ir, Fedja?

— Klusu. Nerunā... — Fjodors paķēra karabīni,

pielēca pie loga un norāva segu. Aiz loga neviena nebija.

— Viņš ir viltīgs. Izgaisa, — Hortajs no rīta sacīja, noklausījies kalēja stāstu. — Pulats saka: izsplauts Tagezijs.

— Vai tad tu pats kaut reizi mūžā esi Tageziju redzējis? — Fjodors jautāja.

— Esmu tikai dzirdējis par viņu. Bet Pulats esot viņu labi apskatījis — melna vilna, sejas nav, tikai sarkans deguns, melns kažoks mugurā, velteņi lieli...

Varja nekā nevarēja saprast, bet bija stipri uztraukta: «Kaut tikai ar Fedju kaut kas neatgadītos, kaut Zojīpai kādu ļaunumu nenodarītu...»

Iet viņa ar pilniem spaiņiem nēšos no Čobatas uz māju. Tagad viņai ūdens jānes tālāk nekā uz Hortaja mājiņu. Tacīna sniegā, kas ved uz jauno ligzdu, vēl nav īsti iemīdīta. Velteņi iestrēdz kupenās. Varja steberē Fjodora puskažociņā, tā apakšējā mala velkas pa sniegu. Varjas rokas paceltas uz nēšiem. Ūdens spaiņos šūpojas, skan ledus gabaliņi.

Vecā māja izskatās pēc baravikas, tikai cepure tai no sniega. Sniega vētra sapūtusi uz jumta pāris aršīnu biezu sniega kārtu. Hortajs Varjai bija stāstījis, ka šādu ziemu šejienieši neesot vēl piedzīvojuši. Hakasi ir pieraduši pie ziemas bez sniega, tāpēc sienu viņi lapiem sagatavo maz — cer, ka aitas, govīs un zirgi paši sameklēs sev barību zem sniega. Bet no sniega pārbagātās ziemas aula iedzīvotāji gaida nezin kādus brīnumus. Tikai nav zināms, kādi tie būs — priecīgi vai skumji.

Vecajai mājai nav žoga. Tieši no laukuma nākot, Varja uzkāpj pussakritušajā lievenītī. Nēši uz viņas pleciem sašķiebās, spaiņi sašūpojās, uz kāpnītēm uzšlācās ūdens.

Fjodors, izdzirdis, ka Varja uz lievenīša, atvēra durvis un palīdzēja viņai noņemt spaiņus no nēšiem.

Varja pārkāpa pār slieksni, sasalušais puskažociņš siltumā sāka grabēt, iečirkstējās ar velteņiem ienesais sniegs. Iedams viņai aiz muguras, Fjodors ienesa mājā abus spaiņus. Zoja pašautos, rūtainos bruncīšos kailām kājām pieskrēja pie spaiņiem. Attupās tiem blakus un skatījās, kas spaiņa dibenā redzams. Vai arī šodien māte nav atnesusi no upes kādu ūdens kukainīti? Šie kukainīši Zojkai liekas ļoti interesanti. Viņi ķepurojas spaiņa dibenā, bet vēlāk uznirst virspusē, pakustina kājiņas un atkal peld lejā. Bet tad viņi jau izskatās sudraborti. Zem kājiņām un zem vēderiņa kukainītim ir tādi spoži ripulīši. Kur tie radušies? Bet tie jau nemaz nav ripulīši, tie ir ūdens burbulīši. Māte saka, ka šo gaisu kukainītis zem ūdens elpojot. Redz, cik gudra ir Zojkas māmiņa! Tāpēc jau arī Žarkova tēvocis viņu norīkoja par skolo-tāju...

— Tu saaukstēsies, Zojiņ, basām kājiņām, — Varja saka meitiņai. — Skrien atpakaļ gultā...

Grīda virtuvē un istabā ir ledaini auksta. Un tā jau nemaz nevar būt silta. Šo pamesto māju izremontēja lielā steigā. Labi vēl, ka Hortajs krāsni izlaboja un nobalsināja, tagad tā ir izkurināta, tomēr pie tās vēl nav pierasts — sveša. Istabas ir tukšas. Priekšistabā ir galds ar nomelnējušu virsu un plats sols, kas pielikts tuvāk krāsnij. Bet lielajā istabā redzama liela, pašdarināta koka gulta un viena lāviņa, uz kuras gul Zojka. Kad viņi ir vieni mājās, vecā māja liekas ļoti plaša. Bet tagad Varjai pēkšņi te ir kļuvis par šauru. Kāpēc tā?

Tikko ienākusi, viņa uzreiz vēl nesaskatīja, ka uz sola sēž agrīni ciemiņi — Hortajs, Kanojs un Onisa, neatgērbusies, ar cepuri galvā un kažoku mugurā. Onisas galvā uzsieta viena šalle otrai pāri. Viesi satraukti saskatās.

Onisa ir tā satuntuļojusies, ka tikko spēj pakustēt. Pagrieždamās viņa neveikli nobrauc ar piedurkni gar nobalsināto krāsni.

— Pulatam nobeidzies Rudais . . .

— Un Terpejai govš, — sacīja Kanojs.

— Arī Takanam govš beidzas nost, — Onisa piebilda. — Viņi visi paņēma Hapina lopus. Stāsta, ka aina tos apēdot.

Atkal aina!

Aiz Čimirhaja kalna, meža dziļumā, kur Knaja ar savu aitu baru pārlaida puteni, ir plašs klajums, tā vidū aug veca lapegle. Lapegles rēpuļaino stumbru klāj kārtaina miza, stumbrs pats ir vairāku aptvērienu resnumā, un, ja no zemes grib ieraudzīt lapegles galotni, galva tik stipri jāatgāž atpakaļ, ka cepure krīt nost. Kailie zari izskatās melni, jo ziemā tiem nav skuju. Mizas plaisās šur tur satecējuši sveķi. Cik veca ir šī lapegle — divsimt trīssimt gadu? Ne viena hakasu paaudze vien ir plāvusi sienu šai klajumā.

Zirgu pēdas . . . Tās ved uz vientulīgo kaudzi, kuru šeit sametuši Hapina strādnieki. Ja vērīgāk ieskatās, kaudzē var saredzēt alu, no kuras laiku pa laikam izlien cilvēks ādas ausainē ar nagu.

Zirgs ir pilnā gatavībā . . .

Cilvēka seja ir salā nomelnējusi, bārda pilna ar siena gružiem, ūsas nosarmojušas. Bet kaudzē viņam ir silti, pie tam vēl kažoka kabatā ir blašķe, no kuras viņš laiku pa laikam iedzer pa malkam. Paštecinātais degvīns apdedzina muti.

Cilvēks nopūtās, iebāza roku kabatā un izvilka pulksteni ar nodilušu vāciņu.

— Būtu laiks . . .

Zirgs saausījās.

— Ei, Frol Kasjanič! Nesāc tikai šaut. Tie esam mēs... — aiz kokiem atskanēja balss.

Bija atjājuši Pičons un Serge. Abiem galvā vilkādas ausaine.

Pičons nocēla no zirga saini ar ēdamo.

— Nemiet, Samohvalov, tā ir ceļamaize. — Bet pats turpināja nepabeigto sarunu ar Sergi: — Nu cik tad cilvēku pašreiz ir armijā?

— Simti četri...

Bārdainis locīja iekšā gaļu, piedzerdams klāt atdzi-sušu tēju no tāšu cibiņas. Pičons mēness gaismā skatījās gan uz vienu, gan uz otru.

— Nu, ilgi šeit kavēties mums nav laika. Frols Kasjaničs uzņemas komandēšanu, bet tu dodies pie Ungerna...

— Vai tad man uzticēsies? — bārdainis jautāja. — Tur taču visi ir jūsējie.

— Līdz tam laikam, kamēr Serge atgriežas. Tas nebūs ilgi. — Pičons sacīja, ieliedams spirtu. — Mazlietiņ... Auksts...

— Tur ir arī mans vietnieks, — Serge teica. — Viņš komandēs. Tavs uzdevums — mācīt karamākslu... Tur ir arī daži krievi no Sotņika pulkiem.

— To, kas tev tik ļoti rūp, — Pičons viņu pārtrauca, pieliekdamies bārdainajam tuvāk, — pienāks laiks, kad es to varbūt varēšu izpildīt... Bet ilgāk šeit palikt nevar. Polincevs musina aulu. Šodien paš-aizsargāšanās vienībā ierakstīja cilvēku divdesmit. Naktī apsargās aulu... Tevi var noķert. Uz Hazas taigas takām izliec apsardzi. Sagdajs ir uzodis, kurp aizvests Bēra zirgu bars. Droši vien viņš to ir pateicis arī Žarkovam. Tikai ziemā bez pavadoņa sarkanie uz turieni nevar aiztikt, bet Sagdajs ceļu nezina. Ziemu jūs noturēsieties, bet, kad atnāks pavasaris, mēs paši uzbruksim Minsugai... Redzi, šo te, — Pi-

čons norādīja uz otru sāni, — tu aizvedīsi uz Hazas taigu. Tie ir paši labākie ieroči. Izjaukti . . .

Harbinietis mazliet pacēla sāni.

— Smags. Būs savi četri pudi.

Visi trīs sasēdās zirgos. Atvadoties no Serges un Samohvalova, Pičons mazliet ilgāk paturēja Serges roku.

— Tu esi labs sakarnieks. Ar pašu Olovjevu dabūji sakarus, arī ar Ungernu tev būs pa spēkam. Papīru glabā . . .

Epse pastāstīja Fjedoram par uguntiņu, kas bija pazibējusi alā.

«Nav dūmu bez uguns,» Fjodors nodomāja. «Tātad tur tomēr kāds bija arī toreiz, kad mēs abi ar Hortaju braucām pēc smilšakmens plāksnēm.»

Viņi nolēma sasaukt aula iedzīvotājus, aizbraukt turp un labi apskatīt alu.

Tā līdzīgi logam bija pievērsta stepai. Vēl tā atgādināja arī muti — izskatījās, it kā kalns būtu atpleti muti. Iegājis pustumsā, Fjodors sadauzīja kāju pret akmeni, kas tur stāvēja sliekšņa vietā. Alas sienas bija nokvēpušas.

«Šeit kāds ir dzīvojis, varbūt vēl tagad slēpjas aiz kāda klinšu izciļņa?»

— Metīšu granātu! — Fjodors sauca alas riklē. Pēc tam viņš iemeta tur tikai akmeni. Varbūt aina, baidīdamies par savu dzīvību, atsprāgs no sienas.

Akmens atsitās pret izcilni, bet viss palika klusu. Raudami sērkokciņu, viņi abi divi ar Epsi devās uz priekšu. Pēkšņi Fjodors ieraudzīja sienā ieskrāpētu vārdu «Cīņa».

«Te ir dzīvojis kāds krievs,» viņš saprata.

— Aina ir aizgājis projām, — Hortajs nosprieda.

Tajā naktī divi jātnieki devās pa ledu pāri Ahbainai.

Sarmas kārtiņa sedza ar bārdu apaugušo Harbinieša seju, sidrabošanās uz kažoka jērādas apkakles. Harbinietis pacēla galvu un noraudzījās dilstošajā decembra mēnesī, kas karājās virs sniegā ieputinātajiem vilkukārkliem, virs tumšā meža. Viņam likās, ka no mēness lejup uz visām pusēm kaisās dzelošas adatas, viņš sajuta, kā tās ieurbjas vaigos. Jātnieki nonāca apledojušā klajotnē. Pakavi kapāja biezi sasalušā ledus skanīgo virsmu, un Harbinietis no aukstuma rāvās čokurā. Čimirhaja alā nodzīvotās nedēļas lika sevi manīt.

Kāpēc viņš bija šurp nācis? Gribēja uzglūnēt Fjodoram Polincevam? Reiz pat bija piezadzies pie tās mājas loga, kas atradās ciema nomalē. Fjodors laikam bija izdzirdis troksni, taču piesardzības dēļ laukā nenāca. Pa logu iekšā šaut Harbinietis negribēja. Un tā viņš, Frols, bija aizgājis projām naktī uz savu aizsnigušo alu, uz savu midzeni. No rīta atjēdzās, ka ir rīkojies neuzmanīgi, ka tā viņš var izjaukt visu Pičona pasākumu, bet tas nav nekāds joks. Ja kaut kas neizdosies Pičonam, neizdosies arī Harbinietim. Gan jau viņš ar Fjodoru tā kā tā reiz izrēķināsies.

Salti. Kāpšļos Harbinieša kājas ir nosalušas un sastingušas. Arvien vairāk ledus gabaliņu sarodas viņa ūsās un bārdā. Nav iespējams sasildīties: blašķe ar paštecināto degvīnu jau izdzerta. Varbūt atmiņas viņu varētu sasildīt?

Harbinietis sāka domāt par Varju, un tad tā vairs neizgāja viņam no prāta. Viņš mēģināja iedomāties, kāda tā pašreiz izskatās. Ne reizi vien viņš iztālēm bija redzējis Varju. Bet ne reizes negadījās tā, ka viņi būtu ielūkojušies viens otram acīs. Viņš atceras

Varjas augstos uzacu lokus, dzimumzīmīti uz labā vaiga, pelēkās acis.

«Kopš tā laika mīlu tevi... Kopā ar tevi visu mūžu...»

Bet uz ko gan viņš, bēglis un izstumtais, var cerēt? Ko viņš spēj Varjai piedāvāt tās dzīves vietā, kāda viņai tagad ir ar Fjodoru? Vai tad viņš var prasīt, lai Varja dalās viņa kļaidoņa gaitās? Viņš saprot, ka domas par Varju ir veltīgas. Bet varbūt veltīgas tās ir tikai šajā brīdī? Daudz kas vēl kādreiz var mainīties... Viņš aizliek roku aiz muguras un aptausta ieroču saini, kas piesiets pie segliem. Mēness visu laiku bārsta sala adatas. Tas tāpat vēl arvien karājas gaisā — kreisajā pusē, un tā jau ir slikta zīme.

Priekšā jāb Serge, viņš ādas jakai virsū uzgērbis no pelēki baltām stirnu ādām šutu kažoku. Tā apakšējā mala nokarājas līdz pat kāpšļiem. Galvā viņam ir pūkaina ausene. Serge ir silti sagērbies, kā jau taigā. No apkakles kūp garaiņi. Laiku pa laikam viņš ar visu ķermeni pagriežas atpakaļ, uzmet skatienu Harbinietim un atkal savicina pletni — vajag «sasildīt» tumši rudo ērzeli.

Kad viņi jāja garām upei un nokļuva pie vilku kārkliem, labajā pusē atskanēja vilka kauciens. Harbinietis pievilka pavadu, roka ieslīdēja azotē — pēc nagana. Serge izturējās pavisam citādi. Viņš turpināja jāt, atgāzās seglos atpakaļ, dziļi ieelpoja salto gaisu un, savam ceļabiedram par lielu izbrīnu, arī sāka kaukt kā vilks.

— A-a-u-u! A-a-u-u! — aizskanēja pāri sasalušajam kārkļajam.

«Zirgi nebaidās,» Harbinietis sāka apjēgt. «Tātad tās nebija vilku balsis...»

Turpat netālu no viņiem iegurkstējās sniegs. Pretī iznira četri jātnieki. Virs pleciem šūpojās šauteņu stobri. Zirgi, laizdami garaiņus no nāsīm, sniedzās

cits citam tuvāk, lai apostītos. Tumši rudais ērzelis, kuram Serge sēdēja mugurā, piemiedza ausis, iezviedzās un iekoda vienam no zirgiem.

— Ei, tu, neļāj tik tuvu klāt! — Serge brīdināja. — Nokodīs.

Turēdams straujo ērzeli aiz pavadas, Serge deva kaut kādus rīkojumus hakasu valodā. Harbinietis saprata, ka runa ir par viņu. Jātnieki, kas tikko bija ieradusies, sadalījās divās grupās. Divi jāja uz priekšu, aicinādami Harbinieti sekot viņiem, pārējie divi palika kopā ar Sergi, kas savu Rudo pagrieza atkal uz Ahbanas ledu.

Šajā rītā Sagdajam negribējās zirgus dzīt uz salu — uz ziemas ganībām. Visu nakti viņam bija sāpējusi sirds. Lai sāpes pierimtu, viņš pagriezās uz kreisajiem sāniem un sažņaudza krūtis ar roku. Sagdajs mēģināja aizdzīt uzmācīgās domas. Visu laiku tās naktīs viņam nedeķa miera. Tās bija domas par dzīvi. Tagad viņš ir iekļuvis Hapina parādniekbs. Par pazaudēto zirgu baru vajadzēs atstrādāt ne jau viņam vien, bet arī sievai Domnai, dēlam Sabisam un meitai Knajai. Tiesa gan, Pjotrs Ivanovičs Žarkovs bija modinājis viņā zināmas cerības — bija teicis, ka viņš, Sagdajs, nav vainīgs. Bet, lai sirdsapziņa būtu tīra un lai ļaudis no Hapina dzimtas par viņu nerunātu sliktu, Sagdajam zirgi ir jāatrod. Tā viņš pats bija izlēmis. Un, līdzko laiks kļūs siltāks, viņš dosies uz Hazas taigu.

Par Hazas taigu viņam bija jautājis arī Pjotrs Ivanovičs, viņi abi kopā bija pat aizjājuši uz to vietu, kur pirmo reizi bija pamanījis pazudušo zirgu pēdas. Bet Žarkovu — tagad Sagdajs to zināja pavisam droši — nenodarbina domas par nozagtajiem zirgiem. Žarkovs meklē pēdas nelabiem cilvēkiem, kuri slēpjas Hazas

taigā. Viņam ir arī aizdomas, ka Sagdaja auls un Hazas taiga ir kaut kādā veidā saistīti savā starpā.

Žarkovam ir savas domas, Sagdajam — savas. Atklāti sakot, vajadzētu kārtīgi izjautāt Hapinu, Tojonu un Pičonu. Ar viņiem tā lieta nav tīra. Kur palicis Serge — priekšsēdētāja brālēns? Kas tas bija par ainu, kas nāca uz aulu? Varbūt tiek gatavota vēl kāda zādzība? Kāpēc sākumā viņi mēģināja Sabisam pielabināties — uzdāvināja Palso? Bet tagad uz visu Ardikovu ģimeni skatās greizi.

Nesen Sabiss bija saticis cilvēkus no Čorbita aulā; viņi stāstījuši, ka redzējuši zirgus no pazudušā ganāmpulka — tiem mugurā sēdējuši sveši jātnieki... Par to visu būs jārunā ar Pjotru Ivanoviču. Žēl, ka viņš tik pēkšņi aizbrauca uz Minsugu.

Vēl zirgu gans domāja arī par to, ka Domnai ir grūti tikt galā ar aitu ganāmpulku. Arvien biežāk viņa jūtas nevesela un viņas darbs ir jāpadara meitai Knajai. Bet Knaja jau līgavas gados. Vai tiešām visa viņas jaunība paies stepē, ganībās?

Sabisam jāmacās lasīt un rakstīt — tā saka Lielā Fjodora sieva. Sagdajs jau arī pats ne reizi vien bija redzējis — vēl tajā laikā, kad Polincevi dzīvoja viņu mājiņā: Varvara lasa Zojai grāmatu priekšā, un Sabiss klausās, kaut arī cenšas to neizrādīt. Pusi no Hapina mājas atdalīja skolas vajadzībām. Tāds rīkojums tika atsūtīts no Minsugas. Varvara aicināja uz skolu arī Sabisu, bet viņš kautrējās. Jūtas jau liels, īsts zirgu gans...

Hortaju vairs nemaz pazīt nevar. Tāds kā jaunāks kļūvis. Caurām dienām viņa nav mājās. Visu laiku pie cilvēkiem. Tagad viņš kopā ar Polincevu un Epsi ieraksta kalpus paš aizsargāšanās vienībā. Polincevs staigā apbruņojies, māca šaut. Viņi apsargā aulu. Lai kam jau Polincevs un Žarkovs zina, ka tiek gatavots

uzbrukums. No kurienes nāks šīs briesmas? Vai tiešām no Hazas taigas? . . .

Pirms ausmas Sagdajs iemiga, sapnī viņš redzēja zirgus. Bet zirgs ir draugs tikai nomodā — sapnī tas ir ienaidnieks. Daudzi zirgi nozīmē daudzus ienaidniekus. Tas ir sens ticējums. Sapnī zirgi bija ielenkuši Sagdaju no visām pusēm, stiepa viņam pretī purnus, atņirdza zobus, griezīgi zviedza. Viņš nekā nevarēja izkļūt no zirgu bara.

Sagdajs pamodās no Domnas pieskāriena.

— Klau, Sagdaj! Tu pa sapņiem mētājies un kliedzi.

Pa logu iespīdēja jaunas dienas gaisma. Sabiss un Knaja sēdēja pie galda un ēda neraudzētas mīklas plāceņus, mērcēdami tos ķēnes pienā.

Kad tēvs vilka nost sviedros samirkušo kreklu, Sabiss ieraudzīja viņa plato, melnīgsnējo muguru ar spēcīgajām lāpstiņām, ribu puslokus. Bet cik tā nelīdzena, cik tajā baltu rētu! Uz labās rokas dziļas vilka zobu pēdas. Sagdajs, jauns būdams, bija saķēries ar vilku māti, kas uzklupusi kumeļam. Viņa savu upuri atstāja un metās uz zirgu ganu — Sagdajam nebija ar ko aizsargāties, un viņš iegrūda zvēram rīklē labo roku. Vilcene to sakoda. Ar kreiso roku Sagdajs bija vilceni žņaudzis, bet ar labo mēģinājis tai izraut mēli. Cīņa notika aci pret aci, un kas to lai zina, kurš būtu izcīnījis uzvaru, ja klāt nebūtu piesteigušies suni. Čahirahs, kuru, kā vēlāk noskaidrojās, nošāva Tojons, pārkoda vilku mātei rīkli. Bet zīmes Sagdaja rokā palika uz visu mūžu.

Sabiss pats pavisam nesen ārstēja kāju, kuru bija savainojis, krītot no zirga, toreiz arī galva viņam bija stipri sadauzīta . . . Sabissam kļuva žēl gan tēva, gan pašam sevis, gan mātes, gan arī Knajas. Reti kad viņu ģimene sapulcējās svētkus svinēt — vienmēr tikai

darbs un atkal darbs. Arī Knaja nupat pirms kāda laika bija sniega vētrā nomaldījusies ar aitām. Rudenī aitu bars saspieda māti. Kāpēc viņi ir tik neaizsargāti? Ulugs Pedors un vectētiņš Hortajs saka, ka esot pienākuši jauni laiki. Bet darbs taču ir palicis tas pats vecais. Un vai vispār pasaulē var būt kāds cits darbs hakasu aitu un zirgu ganiem? To Sabiss nezina...

— Tēti, — Sabiss pēkšņi pievēršas tēvam; līdz šai dienai viņš nekad nebija pirmais uzsācis sarunu ar vecākiem cilvēkiem. — Tu padzīvo šodien pa māju, es aiziešu tavā vietā uz ganībām...

Vēja appūstās Sagdaja lūpas savelkas smaidā. Viņš saprot, ko dēls grib sacīt. Sabisam ir tēva žēl...

Sagdajs jau bija uzvilcis mugurā Domnas pasniegto tīro apakškreklu. Tam virsū viņš uzgērba parasto krokoto hakasu kreklu ar ļoti daudzām pogām. Šīs pogas gan Sagdajam nav pa prātam. Tās ir sīciņas un negrib klausīt viņa resnajiem, raupjajiem pirkstiem, tāpēc viņš vienmēr skaišas uz Domnu, ka kreklam piešūts tik daudz pogu.

— Visi tādus valkā, — Domna atbild un noplāta rokas.

Papurinājusi bizītes, kuru gali kā pātadziņas noplikšķ pa galda virsmu, Knaja pieceļas un pieiet pie tēva. Viņas vijīgās rokas sniedzas pie krekla apkakles. Meitas pirksti, uz kuriem Sagdajs skatās pret sauli, liekas rožaini un caurspīdīgi. To pieskārieni ir ātri un viegli.

— Kārtībā!

Piecēlies no galda, Sagdajs steidzīgi sāka rosīties. Virs audekla biksēm viņš uzvilka aitādas bikses, aizpogāja kažoku un sajoza to.

— Aizdzišu zirgus uz salu. Tu, Sabis, pagaidām paliec mājās. Varēsi mani ap pusdienlaiku nomainīt. Bet

tagad palīdzi labāk mātei un Knajai — atved aitām sienu.

Sagdajs uzvilka pinkainos suņādas cimdus, brīdi pamiņājās pie sliekšņa, cenzdamies atcerēties, ko vēl ģimenei vajadzētu piekodināt.

Tā arī neatcerējās...

Serge ar saviem ļaudīm jāja uz stepi, kur ganījās Hapina zirgu bari. Viņiem vajadzēja pakert līdzīdivus trīs zirgus — tie noderētu ceļā uz Mongoliju pāri Sajāniem un caur Tanutuvu. Pie viena Serge gribēja arī izdabūt no Sagdaja, kas viņam zināms par Hazas taigu. Vēl arvien ausīs skanēja Sagdaja vārdi, ko viņš bija izkliežis sanāksmē: «Zirgi ir aizdzīti uz Hazas taigu. Es viņus atradišu.» Serge pats šos vārdus nebija dzirdējis, viņam pastāstīja Tojons.

Ja nu Sagdajs pa to laiku, kamēr Serge izpilda Pičona doto uzdevumu, atved uz Hazas taigu sarkano vienību? Kauja var sākties pirms paredzētā laika, un tad izjuks plāni. Serge uzšāva ērzelim ar pletni un pieplaka tam pie krēpēm. Pārējie jātnieki tik tikko spēja viņam līdzī tikt. Pūta pretvējš, kas, viņiem jājot dziļāk stepē, kļuva arvien spēcīgāks.

«Tādā dienā Sagdajs noteikti pats būs pie zirgiem,» Serge domāja.

Viņš spēji nogriezās uz salām. Kādē viņi nojāja lejā pie aizsalušās Čobatas. Tad uzmanīgi zagās gar salām.

Pēkšņi Serge strauji apturēja zirgu.

Uz apsnigušās salas viņš bija ieraudzījis zirgu ganāmpulku. Brīžiem zirgi izklīda uz visām pusēm, tad atkal saskrēja kopā, viņu astes un krēpes vējš pūta uz vienu pusi. Ar nagiem atkašājuši sniegu, zirgi ar zobiem plūca cietos zāles kušķus. Izmīdītās un izgauztās bedrītes tūlīt aizvilka zempūtis. Divgadeņi

un trīsgadeņi spiedās bariņos, slēpdamies no vēja cits citam aiz muguras, bet, izdzirduši gana uzsaucienu, ņēmās atkal plūkt zāli. Serge ganu pazina — tas bija Sagdajs.

— Jūs tālāk nedrīkstat jāt, jo viņš jūs nepazīst. Nevajag modināt aizdomas par to, kas mēs tādi esam. Palieciet tepat krūmos. Ganāmpulks nāk uz šo pusi. Kamēr es Sagdajam apvārdošu zobus, jūs ķeriet zirgus. Kārklos viņš nepamanīs...

Tajā mirklī Dūkanrudais iezviedzās. Desmitiem ganāmpulka zirgu atbildēja šim zviedzienam. Serge iesita ērzelim ar pletni un, vairs neslēpdamies, izjāja klajā vietā.

— Paklau! — viņš uzsauca zirgu ganam.

Sagdajs palūkojās atpakaļ un pievilka pavadu.

«Serge? Šeit ganībās? Ziemā?» viņš nobrīnījās un klusībā lādējās: «Aina! Un viņš taču nav viens. Tur zviedza vēl divi zirgi. Es dzirdēju...»

Neskaidri apjauzdams briesmas, Sagdajs devās Sergem pretī. Ko gan viņš citu varēja darīt? Bet Sagdajs savu Sarki vadīja tā, lai starp viņu un ērzeli, uz kura jāja Serge, atrastos citi zirgi.

Un tomēr viņi tuvojās viens otram. Viens plati smaidīja un sauca: «Sveicināts!» Otrs drūmi vēroja, kas notiks tālāk. Viņus šķīra tikai kādi desmit soļi, un tad šis attālums vēl samazinājās. Tuvāk Serge vairs nevarēja pieklūt. Serges ērzelis, atrazdamies ganāmpulka zirgu vidū, kļuva tramīgs, sāka mīnāties, izlieca kaklu un sāniski vien centās tikt tuvāk ķēvēm. Ērzelis sirdijās uz savu saimnieku: iedzinis viņu zirgu barā, bet vaļas nedod.

Sergem vienlaikus vajadzēja valdīt ērzeli un ar otru roku turēt katram gadījumam sagatavoto un zem garā kažoka malas paslēpto šauteni ar apgrieztu stobru.

— Kāpēc tu jāj tik tuvu ķēvēm? Tavs ērzelis tevi nosviedis! — Sagdajs uzsauca, bet pats nemaz netaisījās jāt no ķēvēm projām. Viņa labā roka nolaidās pie ripulī sagriezta saru arkāna, kas karājās uz seglu loka. Serge pašķielēja uz arkānu.

Bet Sagdajam bija cits aprēķins. Ķēves atradās starp mierīgo pašu ganāmpulka Sarki un Serges satracināto ērzeli. Nepielaist Sergi sev tuvāk — tas bija pats svarīgākais. Sergem cits nekas neatlika kā palikt uz vietas un valdīt Dūkanrudo.

— Vai zirgu baru atradi? — Serge uzsauca.

— Pagaidām vēl ne, — Sagdajs atbildēja. — Bet es zinu, ka tas aizdzīts uz Hazas taigu.

— Bet kur tad ir Hazas taiga? — Serge it kā izbrīnījies jautāja. — Tātad tu ceļu uz turieni zini. Kas vēl to zina?

Tai brīdī ērzelis sacēlās pakājkājās, un Serge tik tikko noturējās seglos. No spējā rāviens kažoka atpogātā mala pavērās vaļā, un Sagdajs ieraudzīja šauteni, ko Serge turēja padusē.

— Ē-e, Serge! Tavs ērzelis ir satrakots... pavisam dulns palicis! — Sagdajs kļiedza. — Turies!... Un kas tur vēl ir kopā ar tevi?

— Kur, Sagdaj?

— Aiz krūmiem... Tur...

«Vērīgs gan tu esi... pats sev par nelaimi,» Serge nodomāja. «Lai notiek kas notikdams, bet tagad ar tevi runās šautene...» Un pēkšņi, parāvis tās drošinātāju, viņš pagriezās šauteni pret Sagdaju.

Nepaguva ne šautenes laide pieskarties plecam, ne arī pirksts pavilkt sprūdu, kad Serge ieraudzīja melnu zibeni, kas lidoja tieši uz viņu. Tas nosvilpa gar ausīm, un Sergem bija tāda sajūta, it kā viņam galva tiktu rauta nost, bet acis spiestos laukā no dobumiem. Viņš nometa šauteni zemē un ar abām ro-

kām pieķērās melnajam arkānam. Tomēr bija jau par vēlu. Sagdaja arkāns izrāva Sergi no segliem.

Sniegs izskatījās sārtenis, un siena kaudze meta ēnu. Braucēji apturēja Dārko pie pašas kaudzes.

Pie siena nevarēja piekļūt, jo kaudzei sānos bija sadzītas sniega kupenas, bet virsū it kā uzlikta balta sniega cepure. Epse novilka puskažociņu. Palicis tikai vatenī, pušis izņēma no ragavām garu bomi un ņē-mās dauzīt siena kaudzi, lai notrauktu zemē sniegu. Kad sniega mākonis nosēdās, Epse pieslēja bomi pie kaudzes un, pateicis Sabisam: «Pieturi,» — uzrāpās augšā.

— Padod man dakšas!

Sabiss pasniedza viņam koka trīszarenes, bet pats, paņēmis mazliet vieglākas dzelzs dakšas, iekāpa ragavās.

Epse sāka ārdīt kaudzi. Bac! Ragavās iekrita pirmais siena klēpis. Siens ir aromātisks, nāsis kutina pagājušās vasaras smaržas. Te ir gan skarenes, gan lāčauzas, gan vārpata, vārdu sakot, visvisādas pļavu zāles. Sienā laikā tās bija nopļautas, izžāvētas, sagrābtas un saliktas kaudzēs. Ziemā visiem lopiem siens ir vajadzīgs.

Zirgam pie galvas nomests siena klēpis, Dārkais, acis piemiedzis, ierok tajā savas nāsis ar sasalušajām lāstekām. Sākumā viņš ēd sienu bez šķirošanas, bet, dažus kušķiņus sakošlājis, jau sāk rakņāties siena klēpī, ostīdams un meklēdams īpaši gardus stiebriņus un lapiņas.

Nav viegli ņemt sienu no kaudzes: tas ir cieši piemīdīts un sagulējies. Epse iedur dakšu zarus kaudzē no augšas, bet pēc tam «lauž» tās pār celi.

Beidzot Epse pa siena kaudzes sānu nolaižas lejā, sniegā. Kopīgiem spēkiem viņi piespiež sienu ar bomi un iekārtojas uz v ezuma.

Ceļš ir līdzens, kaut arī likumots. Dārkais, labi paēdis, skrien žigliem riksišiem. Sniegs čirkst zem zirga kājām, un gaiss it kā skan.

No salas, kur tika ņemts siens, viņi nobrauc Čobatas gultnē. Vezums salīgojas, un līdzī tam salīgojas uz bomja sēdošie Epse un Sabiss.

— Tu esi dzīvojis pilsētā, Epse, — Sabiss saka. — Tu zini... Vai taisnība, ka ir tādas mašīnas, ar kurām cilvēki lido? Vai tu esi tās redzējis?

— Dzirdēt esmu dzirdējis, bet redzējis gan neesmu. Tomēr tā tas ir, Sabis.

— Kam šīs mašīnas ir līdzīgas? Laikam jau klinšu ērgļiem?

— Esmu tikai attēlu redzējis, — Epse atceras. — Spārni tām tiešām ir.

— Bet kur tad cilvēks sēž?

— Iekšpusē.

— Un lido, uz kurieni tik?

— Protams. Cilvēks taču pats vada šos spārnus.

— Būtu atlidojis pie mums uz aulu. Tad varētu apskatīt...

Sabiss atmet galvu atpakaļ un skatās debesīs, it kā cerēdams tur ieraudzīt brīnumaino lidoni.

— Epse...

— Kas ir, Sabis?

— Kad es tev padevu dakšas uz siena kaudzes, tu novilki dūraiņus... Es zinu, kāpēc tu tos sargā. Kņaja tev tos izšuva...

Epse samulsis aplūko savus dūraiņus: uz melna pamata ar dzīpariem izšūtas lapiņas un ziedi.

— Kņaja ir jauka, — Sabiss nosaka. — Un Marika arī.

Epse smejas un nogrūž garšļaukus Sabisu, kas sēž ar groziem rokās. Abi ķepurojas uz vezuma. Tas ir no jaunības un laimes pārpilnības, un vēl tādēļ, ka viņi atklājuši viens otra noslēpumu.

Upe meta līkumu apkārt pauguram, kas atradās kreisajā krastā. Pēkšņi Epse un Sabiss izdzirda kliegzienu un dīpoņu. Dārkaiss apstājās.

Šķiezdams sniegu, sasalušo zemi dīmdīnādams, zirgu bars traucās uz Čobatu. Vējā plīvoja zirgu astes un krēpes: palsas, losas, tumši rudās, bēras, melnas. Zirgi auloja un krāca.

Pašķīda piekrastes krūmājā sapūstā kupena — tajā ietriecās simtiem kāju. Nobrakšķēja krūmi, kuros ielauzās zirgi. Un tad sniega virpulī aiz zirgu bara neskaidri pazibēja jātnieks. Viņa lielais, rudais zirgs panāca baru. Jātnieka kliegziens traucās līdz ar vēju: «A-a-a! I-i-i! . . .»

— Tēvs! — Sabiss iesaucās un, vezumā sēdēdams, pavirzījās uz priekšu.

Traka skriešanās un pakalpdzišanās. Gana griezīgie kliegzienu zirgus neapturēja, bet gan skubināja uz priekšu. Tas bija neizprotami. Bet nākamajā mirklī Sabiss un Epse ieraudzīja kaut ko pavisam negaidītu. No krūmiem tajā vietā, kur tie bija visbiezāk saauguši, uz upes izjāja divi svešinieki bēros zirgos. Viņu sejas bija baiļu izkēmotas. Pieliekušies pie seglu lokiem, jātnieki strādāja ar pletnēm. Viņi steidzās aizbēgt no dīpoņas, zviedzieniem un kliegšanas, kas traucās pa pēdām. Uz mugurām jātniekiem kūlājās šautenes ar apgrieztiem stobriem. Pat nepaskatījušies uz vezumu, abi aizjoņoja tam garām un nozuda.

Daļa zirgu izdrāzās uz upes ledus un uzskrēja krastā pie aulā, mezdami līkumu ap siena vezumu. Pārējie, kas bija ieskrējuši krūmos, ar troksni laužās tiem cauri, lai tiktu uz ledus.

Sagdajš piejāja pie vezuma. Viņš izskatījās drausmīgi. Cepure bija pazaudēta skrējiena laikā, piesniģušie mati izpūruši. Vaigi un deguns balti — vējā apsaldēti.

— Suns... Bandīts... Gribēja mani nošaut... Lops tāds!...

Serges kaklu bija cieši savilkusi arkāna cilpa — mēle izkārusies, melnā mute sniega pilna. Uz zilās, nedzīvās sejas spurojās mazas ūsiņas. Kažoks vienās skrandās, kā vilku saplosīts.

— Mironis, — Epse sacīja. — Kas tas ir?

— Pičona brālēns, — Sagdajs atbildēja.

— A-ā! — Epse brīnījās un kaut ko nojauta. — Iekrita mūsu rokās... Un tie divi bija kopā ar viņu?

Sagdajs purināja galvu. — Serge bija viens pats. Viņš jautāja, vai es nezinot ceļu uz Hazas taigu... Vai tad jūs tos redzējāt? Es manīju, ka Serge nav viens — pavadonu zirgi arī zviedza. Tāpēc es vilku Sergi līdzī, biedēju zirgu baru, dzinu tur tajos krūmos, no kurienes viņš izjāja...

Sagdajs nokāpa no Sarka.

— Viņu vajag aizvest uz aulu, — viņš sacīja, paspēris ar maimahu Serges līķi. Un tikai tagad viņš pamanīju Sabisu. — Tu arī esi šeit, dēls?... Uzmanies.

Pārmeklējis Sergi, Epse izvilka no viņa frenča naganu un ādas maku, kurā bija daži cara laika zelta piecubrļļu gabali.

— Tu saki, ka viņš ar savu šauteni tēmēja uz tevi? — Epse jautāja Sagdajam.

— Šautene palika tur. — Gans norādīja uz zirgu nomīdīto salu.

— Skaidrs... Meklēt neiesim, mums nav laika. Tā. Jāsteidzas tagad pie Fjodora Pavloviča.

— Bet zirgu bars? — Sabiss jautāja, jo viņš vēl labi atcerējās to, kas bija noticis vasarā.

— Zirgi skries uz aulu...

Šodien darbs smēdē Fjodoram neveicās, jo viņš bija palicis bez palīga. Hortajs, laikam aizņemts ar kādiem citiem darbiem, neatnāca, kaut gan vakar abi bija norunājuši kalt ecēšu tapas. Polincevs tomēr iekūra ēzē uguni un iemeta oglēs divus dzelzs stieņus. Tad viņš ķērās pie plēšām. Bija jūtama ierastā plāvas smarža.

Viss it kā būtu kārtībā — un tomēr neiznāca, kā vajag. Vienu tapu viņš par ātru izvilka no uguns, otru atkal pārkarsēja. Dusmās viņš nospļāvās un paspēra ar kāju tecīlu, kas stāvēja netālu no laktas, priekšauts aizķērās aiz tecīlas roktura. Lielā un smagā tecīla ar troksni apgāzās.

Pēkšņi uz smēdes sliekšņa parādījās Varja. Viņa no gājiena bija aizelsusies, vaigi sasarkuši salā, šalle atrisusi, balss drebēja.

— Tu paklausies, Fedja... Pičons liek visiem lopus kaut, lai var aizvest un nodot. Vai viņam ir tiesības noņemt kalpiem to, kas viņiem iedots? Mēs abas ar Onisu aizgājām pie viņa — sākumā viņš teica, ka pie visa vainīgs rīkojums no Minusinskas, bet pēc tam pat runāt vairs negribēja...

— Nesteidzies, Varja. Sagaidīsim Epsi. Viņam drīz vajag būt klāt. Apspriedīsim kopā...

Varja aizgāja. Tad ieradās Apahs un apsveicinājās ar Fjodoru; šodien viņš nesmaidīja, smieklu velniņi nelēkāja viņa acīs.

Apahs pacēla tecīlu un nolika to vietā, pēc tam attaisīja lupatu sainīti. Tajā bija divi naži.

— Vajag uztrīt...

Atnāca Pulats un, ausi plucinādams, mīnājās pie sliekšņa. Arī viņš bija atnesis nažus. Pēc tam durvīs parādījās Hortajs. Viņš pastiepa Fjodoram pusnodiļu zobenu vēl no japāņu kara laikiem.

— Uztrin krietni asu, draugs...

Uzvēluši uz vezuma un aplājuši ar siena klēpi salā sastingušo Serges liķi, visi trīs — Sagdajs, Epse un Sabiss — nevilus paskatījās apkārt. Nomīdītās ganības, upe, baltie vītoli. Zirgu bara skrējiena saceltie sniega virpuļi bija jau nosēdušies, bet aplauzītajos krūmos jau paguvušas atlidot dzeltenvēderainās zīlītes; tās kaut ko čivināja savā putnu valodā.

— Tu, tēvoci Sagdaj, šodien esi izbēdzis pats no savas nāves, — Epse dedzīgi saka zirgu ganam. — Bet tavs ienaidnieks dabūja to, ko bija pelnījis.

Pēkšņi viņš attopas, redzēdams, ka Sagdajs ir bez cepures.

— Aizjāj uz ganībām un pameklē tēva cepuri un bandīta šauteni. Tikai ātrāk.

Sabisam nav divreiz jāsaka: viņam jau viena kāja šeit, otra — tur.

— Tēvoci Sagdaj... — Epse saka. — Varbūt mums nevajadzētu tā steigties uz aulu...

— Kāpēc?

— Pagaidām tikai tāpat vien — tie ir minējumi. Bet tu pats man sacīji, ka Serge ir Pičona brālēns. Par to vajag padomāt. Ja nu arī Pičons?... Saproti?... Nē, pēc manām domām, kaut kur jānogaida līdz naktij. Slepeni jāizsauc Polincevs...

Sagdajs sameklēja pīpi, piebāza to ar tabaku un, apdomādam Epses vārdus, aizsmēķēja.

— Tu pareizi pateici. Varbūt es nemaz neesmu izbēdzis no nāves? Brauksim pie Kanoja uz ziemas aploku.

Atgriezās Sabiss ar tēva cepuri un Serges vilkādas ausaini. Viņš noņēma no pleca atrasto šauteni.

— Saņem, tēvoci Sagdaj, — Epse pasniedza zirgu ganam to pašu trofeju, kuras stobrs vēl nesen bija tēmēts uz Sagdaju, — tā ir tava...

Vezums pagrieza ilksis uz ziemas aploka pusi.

Nakts dūmaka ir noslaucījusi no debesīm sadīlušo mēness ragu un tagad meklē, vai vēl kaut kas nespīd. Tā pieskaras meža mājiņas blāvajiem lodziņiem, un arī tie viens pēc otra nodziest. Visapkārt ir melnum melna tumsa. Bet sniega kupenas mazliet balsnē, un, ja labi ieskatās, var atšķirt tikko manāmus apveidus un pēc tiem nojaust, ka tur ir govju aploks, bet te ragavas ar tajās iekrautu sienu.

Suņi nemierīgi skraidīja apkārt aplokam.

Iečīkstējās durvis, un laukā iznāca cilvēki. Pirmais uzsauca suņiem: «Sē, mierā!» — un tie izklīda.

Cilvēki kaut ko ņēma nost no siena vezuma.

— Ātrāk, ātrāk! — viens no viņiem, zems augumā, skubināja.

Durvis atkal pavērās. Laukā iznāca rudbārdains milzis. Labajā rokā viņš turēja lukturi. Gaisma krita uz viņa lielo velteņu stulmiem. Viņš nepacietīgi jautāja krievu valodā:

— Kur viņš ir? Parādiet...

— Te, — viņam atbildēja, un kaut kas ar troksni tika nomests sniegā.

— Izgērbiet viņu. Vajag labi pārmeklēt viņa apģērbu.

Ādas jakas odere iečaukstējās zem Epses pirkstiem. Viņš tūlīt atārdīja to ar nazi.

— Kaut kāds papīrs... — Viņš sāka skaļi lasīt. Uz veidlapas bija pareizā rokkrakstā uzrakstīts:

Generāļa kungs, baron Ungern! Atdalītās Hakasijas armija gaida Jūsu palīdzību. No Urahaja mēs esam gandrīz vai ar roku aizsniedzami. Ceram, ka Jūs drīz ieradīsieties. Boļševiku vara Minsugā vēl nav spēcīga. Mēs, hakasu nacionālisti, esam norunājuši apvienoties ar kazaku jesaula Olovjeva vienībām. Esam gatavi uzbrukt Minsugai vienlaikus ar Jums.

Šo vēstuli Jums, barona kungs, ved drošs cilvēks, mans radnieks Serge. Varat viņam uzticēties. Viņš uzņems sakarus ar zelta rūpnieku Petricki. Pēc pāliem gaidām Jūs Hazas taigā.

*Atdalītās Hakasijas Valsts domes
priekšsēdētājs P. Počkajevs*

— Te vairs nav darīšana ar bandu, tas jau ir kaut kas vēl nopietnāks! — Fjodors sacīja.

Domās iegrimuši, viņi ilgi klusēja.

— Ek, kur tu esi tagad, Pjotr Ivanovič Žarkov? Kāpēc tu aizbrauci projām no aulā? Tu būtu atradis pašu labāko paņēmieni, kā šo zvēru izsvēpēt laukā...

— Tēvoci Pičon, atver ātrāk! Tēvoci Pičon! — Tojona balss aiz slēgiem skan saraustīti.

— Vai tu esi viens? — Pičons jautā no istabas.

— Viens, lai mani kaut vai Hudajs sasper... Ātrāk, tēvoci Pičon!

Norīb aizšaujamais, paveras ārdurvis. Tikai plaukstas platumā. Tālāk neļauj kaltā ķēde.

— Es esmu viens, tēvoci Pičon... Jūs taču redzat...

— Tagad redzu. Nāc iekšā. Kas tev atgadījies?

— Sarkanie saņēmuši ciet Sergi! — Tojons pusbalsī izgrūž, ieiedams tumsā.

— Ai! — Pičons apspiestā balsī izsaucas. — Kā tas noticis?

— Sagdajs norāvis viņu ar arkānu no zirga. Serge nav paspējis izsaukt...

— Ai! — Pičons ķer pie krūtīm. — Kā tu to uzzināji? Vai pats redzēji? Kad tas notika? Serge ir aplam izdarījis... Pagalam esmu es, pagalam arī sacelšanās. Vēstuli viņi noteikti ir atraduši un izlasījuši... Tagad nedrīkst zaudēt laiku. Jānododas uz Hazas taigu.

Ar maziem spēkiem viņi tur nelīdīs. Ātrāk apseglo Melni, viņš ir tepat mājās. — Pičons pastūma radnieku uz lievenīša pusi. — Un uzklausī labi. Tu dosi zīmi... Pasaki Marikai, ka baltie uzbrukuši aulam, viņa noticēs...

Aizšāvis durvīm bultu, Pičons metās istabās. Steidzīgi uzrāva kažoku, cepuri, izvilka no dīvāna apakšas jau sen sagatavoto somu.

Sadzirdusi troksni, Marika bija pamodusies savā istabā. Ātri uzvilkusi kleitu, viņa, acis miegdama, izskrēja laukā.

Lielajā istabā viss bija sajaukts. Mantas izmētātas pa grīdu. Kūpēja lampa deglis, izgriezts līdz pēdējai iespējai. Pičons — apgērbies ceļam, somu pārplecu — bāza patronas nagana aptverē. Seja viņam bija bāla, rokas drebēja.

— Ģērbies, Marika! — viņš pavēlēja meitenei. — Mēs vēl paspēsim aizauļot...

— Uz kurienu, tēvoc Pičon?

— Klusē! Un taisies ātrāk!

Marika nobāla sienas baltumā, pie kuras viņa bija piespiedusies.

— Steidzies, Marika! — Pičons skubināja.

Viņi apstājās aiz kaut kāda šķūņa.

— Tagad atved Palso, Tojon! — Pičons pavēlēja.

— Tu jau zini, kur viņš stāv...

Tojons nozuda tumsā. Viņi klusēdami gaidīja. Pēkšņi Marikas asā dzirde saklausīja daudzu soļu čirkstoņu sniegā, aizturētu kāsu. Skaņas nāca no tās puses, kur atradās Lielā Fjodora māja.

— Tēvoci Pičon, — meitene, bailēs drebēdama, čukstēja, no segliem pieliekdamās viņam tuvāk. — Viņi nāk, tēvoci Pičon...

Blakus parādījās Tojons ar otru zirgu.

— Atvedi? O! Un apseglots! — Pičons uzslavēja radnieku. — Padod pavadu...

Viņš izrāva pavadas galu Tojonam no rokām, uzlēca Palsajam mugurā; zirgs izlieca kaklu un, ausis samiedzis, sprausloja — juta seglos svešu jātnieku.

— Nū-ū! — Pičons parāva pavadu. — Marika, tu neatpaliec. Bet ar tevi, Tojon, mēs vēl tiksimies Hazas taigā... Vēl ko. Ja Polincevs sūtīs uz Minsugu ziņnesi kopā ar tiem abiem, saņemsi viņus ciet... — Pēdējos vārdus viņš izrunāja pusbalsī, lai Marika nedzirdētu. — Paliēc sveiks, Tojon!

Pičons, dzirdēdams sev aiz muguras Meļņa rikšus, dzina aidinieku pa nogāzi lejā uz Čobatu.

— Nokavējām... Izslīdēja no rokām... Ek! — Fjodors dusmās un īgnumā uzsita dūri Pičona istabā uz galda. Pārējie — Sagdajs, Epse, Pulats un Sabiss — bailēs paskatījās uz viņu.

— Nevaru nekādi apjēgt, kā viņš to varēja uzziņāt. Vai žagata to viņam atnesusi uz savas astes, vai? — Fjodors bargi rūca. Viņš bija saniknots.

— Bet kur ir tā meitene, kas pie viņa dzīvoja? — viņš jautāja.

Sabiss iemetās Marikas istabiņā un ieraudzīja sajaukto gulvietu.

23. nodaļa

Čorbitas aulu no visām pusēm ieskauj taiga. Tikai ziemēļu pusē taiga nav bieza. Mājiņas un jurtas ir izmētātas uzkalniņā pie Čoras upītes.

Upīte tek uz Ahbanu, bet ceļš cauri Čorbitai ved uz Hazas taigu. No šejienes līdz Hazas taigai ir verstis trīsdesmit, un tās ir grūti pārvaramas verstis. Ceļš netālu no aula pāriet takā, kas brīžiem paceļas kailās klintīs, brīžiem atkal nolaižas lejā — mežainās ielejās.

Čorbitā runā, ka Hazas taigā apmetušies jauni cilvēki, garām aulam caur mežu uz Kjultashila pusi dzen salaupītos zirgu barus. Ne reizi vien viņi ir uzbrukuši arī Čorbitai, aplaupījuši mājas un jurtas, aizveduši sev līdzī sievietes... Nesen viņi uzbruka un aizveda līdzī lopus. Hazas taiga nav nekāds labais kaimiņš...

Jauns mēness karājas virs taigas ar ragiem uz leju. Pie siena kaudzītes ir sapulcējušies stirnu ģimene. Viņām ir slaidas kājas ar skanīgiem nadziņiem, kakli un galvas skaisti veidoti, ragi kā uzasināti. Stirnas atnākušas ēst. Viņas staigā un staigā ap siena kaudzi un tad uzlec augšā. Sāk zibēt nadziņi, lido sniegs uz visām pusēm. Tomēr tika gan pie siena klāt!

Tur viņas tagad darbojas uz siena kaudzes, čaukstina sakaltušās zālītes, purina savus radziņus, it kā aicinātu mēnesi pabadīties. Kāds naktsputns bez trokšņa nolaižas uz sausa koka. Stirniņas no putna nebaidās, tās tikai mīlojas!

Bet vecais stirnu buks pačaukstina sienu un sastingst ieklausīdamies. Tagad visa ģimene sāk ausīties. Stirnas ir sadzirdējušas sniega gurstēšanu un soļu dipoņu, vējš atnesis cilvēku un zirgu smaržas.

Siena kaudzīte atrodas netālu no pusaizputināta ceļa, pa kuru klusēdami jāņ divi cilvēki — vīrietis un meitene. Zirgi viņiem ir labi, bet jau noguruši. Viņi nākuši no tālienes, no stepes. Labi vēl, ka sniegs mīksts un nav savainojis zirgu potītes.

Vīrietis palūkojās apkārt. Naktī stepē viņš bija radis tālu redzēt, bet šeit, taigā, — tikai melni stumbri un biezi skuju koku zari. Pavisam reti pagadās pa kādam sudrabotas mēness gaismas apspīdētām klajumiņām: patīkami uz tādu paskatīties. Bet meitenei šīs vietas acīmredzot ir pazīstamas un ierastas. Lūk, viņa veikli ar savu Melni izraujas uz priekšu, vadīdama to uz sauso lapegli ar nolauzto galotni. No lapegles,

trokšņaini spārnus vēcinādams, izbijies uzšaujas gaisā putns, kas tur uzlaidies atpūsties.

Stirnu uz siena kaudzītes vairs nebija, tās aizlidoja kā vēja nestas. Bet meitene tomēr pamanīja viņu ziņbošās, baltās pakalpus.

— Tēvoci Pičon! — viņa uzsauca, pagriežusies pret vīrieti, kas jāja uz palsā zirga.

Viņi piejāja pie kaudzītes un nokāpa no zirgiem izlocīt kājas. Palsais un Melnis kāri metās uz stirnu izārdīto sienu. No klajuma varēja redzēt konusveida kalna virsotni, kas saplūda ar melni palsajām nakts debesīm. Likās, it kā mēness peldētu blakus šai virsotnei. Salīgi drebēja izkaisītās zvaigznes. Marika norādīja uz kalna nogāzes labo pusi.

— Tajā pusē ir mūsu auls. No šejienes vairs nav tālu. Tēvs tagad droši vien ir mājās. Vēl viņi negul, dzer tēju ar brūkleņu ievārījumu, ar medu...

Pičons sacīja aizsmakušā balsī:

— Neaizmirsti, Marika, ka mēs nejājam ciemos. Mēs esam bēgli. Bet baltie arī uz šejieni var atnākt...

Meitene nopūtās.

Visu pagājušo nakti un visu iepriekšējo dienu viņi dzina zirgus, tuvodamies Ahbanas augštecei, kamēr sasniedza to vietu, kur mazā Čora saplūda kopā ar lielo upi. Visu laiku Marika domāja: «Bet kas tad notiks ar tiem, kuri palika aulā? Vai tiešām visi būs aizgājuši bojā? Arī Sabiss?...» Viņa atcerējās, kā kopā ar Sabisu bija jājusi saldās saknes rakt — abi uz viena zirga, uz šī paša Palsā...

«Varbūt Sabisam būs izdevies paglābties?» Mariakas sirdī modās cerība.

Meitene atkal un atkal domāja par to, kā bija sākusies šī steidzīgā bēgšana no aulā. Viņa baltos nebija redzējusi. Par tiem bija pateicis saimnieks. Bet saimnieks taču no mājas laukā nebija gājis. Par baltajiem viņš uzzināja no Tojona. Bet ja nu Tojons ir kļūdī-

jies? Varbūt bija atgriezies Žarkovs ar sarkanarmiešiem? Kā viņai būtu gribējies, lai tā būtu bijis!... Bet tādā gadījumā...

Pičons apturēja Melni un ilgi lūkojās klusajā ieliņā. Marika steidzās, bet viņš nelāva meitenei jāt pa priekšu.

— Vai tad auls ir tukšs, vai? — Pičons sacīja. — Nevienš dūmenis nekūp. Kura ir tava tēva māja, Marika?

— Lūk, tā! — Marika norādīja uz pašu malējo mājiņu ar jurtu, mazu klētiņu un tādu pašu siena šķūni.

Pa mežmalu viņi nemanāmi bija piejājuši tuvāk: neredzēja nekādu dzīvības zīmju. Ausa jau gaisma, bet suņi nerēja. Gaiļi nedziedāja. Govis nemāva. Viņas dzimto mājiņu bija aizputinājis sniegs, tā izskatījās pamesta. Pičons nokāpa no zirga, pēc tam — arī viņa. Piesējuši Melni un Palso patālāk vienu no otra pie žoga, viņi iegāja sētā. Viss bija tukšs. Māja nebija aizslēgta, nebija arī kurināta. Pamesta...

— Kur tad ir Kormass, tavš tēvs? — Pičons bija nesaprašanā. — Kur ir visi pārējie?

Meitene cīnījās ar asarām.

Aula malā melnoja liela jurtā. Virs tās jumta parādījās dūmu strūklīņa. «Tā tad auls tomēr nav pilnīgi tukšs,» Pičons sprieda. «Nezin kas tur ir tajā jurtā?» Izdzirdis soļus, kāds palūkojās laukā no jurtas un atkal ierāvās atpakaļ. Marika paguva ievērot, ka tas ir vecītis ar sirmu kazbārdiņu... Tas taču ir Tabajs, kādreiz slavenais mednieks, viņas tēva draugs!...

— Tēvoci! Tēvoci! — viņa iesaucās.

Jurtas durvis atkal pavērās, un Tabajs iznāca laukā, ar asarojošām acīm lūkodamies atnācējos.

— Sveicināts, tēvoci Tabaj! — Marika sacīja. — Kāpēc auls ir tukšs?

— Sveicināta, sveicināta ... Tā esi tu, Marika? Bet to cilvēku es gan nepazīstu.

— Tas ir godājamais Pičons.

— Esmu dzirdējis ... No Čobatas aula padomes?

— Es esmu no aula padomes, — Pičons piesita sev pie krūtīm.

Sirmgalvis negaidītos viesus aicināja jurtā.

— Esat nosaluši ... Apsildieties, — viņš norādīja uz pavadu. — Kas jauns?

— Tēvoci Tabaj, — Marika pievērsās viņam. — Kur ir mans tēvs un māte?

— Jā, jā, kur tad ir mans draugs Kormass? — Pičons jautāja.

— Aizgāja taigā, — Tabajs atbildēja. — Visi aizgāja. Slēpjas. Baidās no bandītiem. Banda vairs neļauj dzīvot. Blakus ir Hazas taiga ...

— Vai tad tu neesi draugos ar padomju varu? — Pičons jautāja.

— Esmu jau vecs ... — Tabajs izvairīgi atbildēja.

— Vai bandīti ir krievi?

— Viņi ir hakasi. Un hakasus arī aplaupa. Aizdzina projām visus lopus līdz pēdējam. — Vecais izkratīja pelnus no pīpes. — Un vai jūsu aulā ir mierīgi?

Likās, ka Pičons jautājumu nav dzirdējis.

Marika jau gribēja vērt muti, lai pastāstītu Tabajam par to, kā viņi bēguši, bet Pičons bargi paskatījās uz viņu: «Klusē!»

— Vai jūsu aulā krievi vēl nav apmetušies?

— Nebija gan ...

— Tas ir tikai pagaidām, — Pičons noskurinājās. — Gan jau drīz vien viņi atnāks. Būs vēl ļaunāki par bandītiem.

— Nē, krievi nevienu neaizskar, — Tabajs iebilda. — Mēs ejam uz dzelzs rūpnīcu. Tā ir tepat tuvumā. Tur ir daudz preču. Dod čuguna krāsniņas, dzelzi ragavām un riteņiem, pakavus zirgiem ...

Vecais tīrīja savu pīpi un uz Pičonu neskatījās. Tas, brīdi klusējis, jautāja:

— Kā es varētu aizkļūt pie Kormasa?

— Kormass ir savā medību mājiņā. Viņa jau atradīs, — Tabajs ar pīpi norādīja uz Mariku.

Tēva meža mājiņu Marika atrada, kad viņi ap pusdienlaiku cauri biežajam mežam bija izspraukušies līdz Čoras augštecei. Mājiņa atradās pie upītes, sniegā ieputināta, un arī izskatījās pamesta. Tā bija parasta mednieku mītne. Taigas ļaudis no šejienes devās zvēru medībās, pēc tam atkal sanāca kopā. Dīvos logos stiklus aizstāja ledus gabali. Piemīdītas zemes klons. Turpat atradās arī pavards. Dūmeņa vietā — caurums tieši augšā. Bet visu to Pičons aplūkoja vēlāk.

Pašreiz melns medību suns ar baltu laukumu uz krūtīm un gredzenā sagrieztu asti padeva saimniekam ziņu par nācējiem.

Izšāvās laukā Kormass, spēcīgs vīrs, gadus četrdesmit piecus vecs, gaišām uzacīm, pelēkām acīm, kājās viņam bija untas, mugurā kazādas puskazociņš. Vēlīgi aplūkodams ceļiniekus, viņš mirkšķināja acis.

— Tētil! — Marika iesaucās, gari stiepdama. Ātri viņa norāva šalli un sapurināja bizītes. — Tētil!

Kormass, stīgdams sniegā, pieskrēja pie meitas, palīdzēja viņai izkāpt no segliem, piespieda viņu pie krūtīm. Pēc tam, it kā kaunēdamies no savām jūtām, gāja sasveicināties ar Pičonu, priecīgi sniedza viņam roku.

Kormasam ar Pičonu bija šēna pazīšanās. Kādreiz viņi abi kopā bija gājuši uz Hazas taigu platradžus briežus šaut. Pičons bija jautājis, kā tikt pa Ahbanu uz Uranhaju, un Kormass bija parādījis viņam mednieku takas. Pičons toreiz neslēpa, ka viņa tēvs ir

ievērojams lopu audzētājs, ka viņš no Uranhajas uz Hakasijas stepēm dzen govis un kurdjukaitas. Lopus toreiz dzina pa Usinskas apkārtceļu. Bet Pičons bija meklējis īsāku ceļu uz Uranhaju — pāri galvenajai Sajānu kalnu grēdai. Viņš nebija teicis, kāpēc šis ceļš viņam vajadzīgs, un Kormass nejautāja. Mācīts cilvēks jau gan zina, ko dara. Kormass aizveda viņu uz Džebašu un uz Lielo Onu, parādīja ziemaš ceļu pa taigas upītēm līdz pašai pārejai. Stāstīja, kurās vietās atrodas mednieku mājiņas.

Toreiz atvadoties Pičons bija lūdzis, lai dod viņam Mariku par audžumeitu. Kormass bija ar mieru, viņš gribēja, lai meita iemācās lasīt un rakstīt, lai iemācās krievu valodu. Bija vēl viens iemesls sūtīt Mariku projām pie drauga Pičona: Kormasam bija otra sieva — Marikas pamāte. Viņa meiteni nemīlēja, bieži darīja viņai pāri...

Pičons mānīja Kormasu tāpat kā veco Tabaju. Taču Kormasam viņš pateica, ka tālajā Čobatas aulā ir izcēlusies panika. Atnākuši baltie, bet, kā sacīt, nav zināms, cik ilgi viņi uzturēsies. Protams, ar viņu, aula padomes priekšsēdētāju, būtu pirmām kārtām izrēķinājušies. Taču viņš nebija baidījies par sevi, bet gan par Mariku. Uzskatīja, ka labāk viņu atvest šurp pie tēva. Tomēr arī šeit ir nemierīgi...

— Daudzus no Čorbitas aizveda uz Hazas taigu, — Kormass stāstīja. — Tabaju sita ar šauteņu slauķiem. Aizdzina visus lopus un paņēma līdzī dažas sievietes, kas nebija paguvušas paslēpties. Arī viņas pamāti...

Pa mednieka vaigiem un bārdu ritēja asaras.

Pičons palaujas uz to, ka Kormass ir uzticams. Viņam ir vajadzīgs tāds cilvēks, kas pieradis pie taigas, kas ir spēcīgs un ar nazi vien var iet uz lāču medībām. Ja viņu, Pičonu, arī Hazas taiga nespēs nosargāt, tad viņš kopā ar Kormasu un Mariku dosies pāri Sajānu Akmenim.

Kormass nezina, kā tikai veco draugu labāk uzņemt, ar ko pacienāt. Sadabūja no kokā ierīkotās paslēptuves stirnas gaļu, sacirta to un ielika katlā. Atnesa sasaldētu taimiņu un sadrāza to skaidiņās. Viņš apsēdās Pičonom blakus pie galda, bet meitu nosēdināja pretī. Nevarēja saprast, par kuru no abiem viņš vairāk priecājas.

Nē, viņš, Kormass, neslēpjas šeit medību būdiņā no Hazas taigas iemītnieku uzbrukumiem. Viņš gluži vienkārši pārdomā, kā izglābt savu sievu — Marikas pamāti. Kad pienāks laiks, tad viņš sāks rīkoties. Šautene viņam — tā pati, kas tur stāv kaktā uz divkāju balsta, — ir pārbaudīta, nazis aiz jostas — ass, slēpes — žiglas. Tagad kopā ar draugu Pičonu viņš drīz kaut ko izdomās...

24. nodaļa

Saules mala parādījās aiz klinšainā kalna, kas pacēlās virs Ahbanas. Sniegs dega sārtās liesmās. Pa to rāpoja cilvēks dzeltenā puskažociņā, sarkanarmieša cepurē, no kuras spraucās laukā vates kušķi. Viņš līda, atbalstījies uz rokas un kreisā ceļa. Labā kāja vilkāms pa zemi. Uz bikšu stilba virs ceļa bija cieta, sasalusi garoza — asinis un sniegs. Rokās nodiluši, melni dūraiņi, uz kuriem vēl samanāms ar dzīpariem izšūts raksts.

Rāpot kļūst arvien grūtāk un grūtāk. Cilvēks izstiepj uz priekšu vienu roku, tad otru, pūlas atbalstīties uz tām, bet rokas līdz elkoņiem iegrimst sniegā. Saraujas pleci, saliecas un atkal iztaisnojas veselais celis. Vilkdamas ievainoto kāju pa zemi kā balķi, cilvēks pavirzījās par vienu aršīnu uz priekšu, galva viņam noslīdēja uz leju. Tālāk līst viņam vairs nebija spēka, likās, ka sirds izlēks no krūtīm. Viņš ilgu laiku

gulēja, cenzdamies nomierināt sirdspukstus, ar apkaltušajām lūpām kampdams sniegu. Beidzot viņš atkal atspiedās uz rokām un ar lielu piepūli pacēla galvu.

Un tad viņš ieraudzīja, ka guļ kurgāna akmens piekājē. Tas rēgojās laukā no sniega sarkanīgi pelēks un graudains ar zaļganiem piekaltušu ķērpju plankumiem, skatīdamies uz ievainoto ar cilvēka acīm.

Kad puse saules jau bija izlīdusi no klintīm, pēkšņi likās, ka šajā akmenī izcirstajā sejā ar platajiem vaigu kauliem un šķībajām acīm sakustas uzacis un notrīc lūpas. Seja smīnēdama raudzījās uz saules pusapli un uz cilvēku, kas līda tuvāk kurgānam: «Vēl taču nav diena, un tu neesi aizlīdis līdz aulam. Tu paliksi šeit un nekad vairs neieraudzīsi ne draugus, ne tuviniekus, ne sauli. Spēka tev vairs nav. Sals tevi tūlīt sastindzinās. Un es sargāšu tavas mirstīgās atliekas tikpat uzticīgi, kā es sargāju visu zem šī kurgāna aprakto kaulus...»

Bet cilvēkam, kas bija aizlīdis līdz kurgāna akmenim, acīmredzot bija atgriezušies spēki. Viņš pacēla rokas, pieķērās grumbuļainajam granītam un mēģināja piecelties. Sāukumā tas viņam ilgi neizdevās, katru reizi viņš, mazliet pacēlies, atkal slīdēja atpakaļ. Beidzot, atradis cietu atbalstu savai veselajai pēdai un taustīdamies ar rokām uz augšu pa akmens negludumiem, viņš izslējās visā augumā. Tā viņš stāvēja, apkampis seno tēlu, sajuzdams aukstumu, kas plūda no granīta.

Auls bija tepat blakus Harakurgenam. Bet kā aizlīst līdz aulam?

Cilvēks ieraudzīja melnu baru, kas kustējās, — no nogāzes otras puses tuvojās aitu ganāmpulks. Pa ziemas ganībām izklīdušā aitu bara vidū ar nūju rokā gāja neliela auguma gane melnā, krokotā kažokā un siltā lakatā.

Sirds krūtīs sāka skaļi un priecīgi dauzīties. Cilvēks pacēla roku un iesaucās:

— Knaja! Knaja!

Tas paņēma viņa pēdējos spēkus. Ar vienu roku vēl arvien turēdamies pie akmens, viņš slīdēja zemāk un zemāk.

Bet meitene kliedzienu dzirdēja un metās uz Harkurgenu. Tajā brīdī saule izriņķoja no klintīm. Akmens tēls nosarka.

Atklājis, ka Pičons ir pazudis un kopā ar viņu pazudusi arī Marika, Fjodors, nikni lādēdamies un saukādamies sevi par pēdējo lempi, sāka pārmeklēt māju. Zem Pičona gultas uzgāja lūku uz pagrabu. Tur viņš atrada paslēptus ieročus, patronas un granātas. Kad šauteni saīņi un patronu kastes bija uznestas augšā, Fjodors sāka apbruņot vīriešus, kas bija atnākuši kopā ar viņu. Pirms ņēma šauteni rokā, Pulats ne reizi vien paplucināja savu ausi, kas kādreiz bija cietusi no neveiksmīgā šāviena. Kanojs nezina kāpēc apostija stobra caurumu.

— Aizbēga, nelietis! — Sagdajs nosplāvās caur retajiem zobiem, sažņaudzis šauteni, to pašu, ar kuru Serge bija gribējis viņu nogalināt.

Veltīgi būtu censties Pičonu panākt — ej nu ķer vēju laukā!

Fjodors aizsūtīja Kanoju uz kaimiņu aulu pēc palīdzības.

Epsi un Sagdaju viņš pasauca sānis un ilgi pusbalsī apspriedās ar viņiem.

— Nolemts, — viņš beidzot sacīja. — Jūs tātad abi brauksiet uz Minusinsku. Tu, Epse, atdosi Gubenkovam paketi. Tajā ir Pičona vēstule Ungernam. Pasaki Revolucionārajā komitejā, ka pēc iespējas drīzāk

vajag iznīcināt bandītu ligzdu Hazas taigā... Ceļā esiet uzmanīgi!

— Kas tad mums uzbruks? — Epse atteica. — Dod šurp paketi...

Ziemā uz Minusinsku brauc vienīgi pa Ahbanu, kura stepes līdzenumā sazarojas attekās un veido ar bieziem kārklu brikšņiem un papelēm noaugušas salas. Pie Ahbanas tuvu pienāk kalni ar stāvām, klinšainām nogāzēm. Ahbana ir ļoti līkumota upe.

Epse un Sagdajs nejāja pa upi, bet gan pa citu ceļu.

Netālu no aula viņus slēpnī gaidīja ienaidnieki Tojona vadībā. Sākās pakalīdzīšanās.

Pirmajā brīdī Sagdajs un Epse vajātājus nepamanīja, jo bandīti nemaz necentās viņiem uzbrukt aula tuvumā. Tikai jau labu gabalu aiz Harakurgena viņi aiz muguras izdzirda zirgu zviegšanu un uzsaucienus. Nebija viegli izbēgt no neatlaidīgajiem vajātājiem.

Pēkšņi Epse izvilka no azotes paketi un, piejājis Sagdajam blakus, pasniedza to viņam.

— Nem. Drāzies uz Minsugu! Tavs zirgs ir ātrāks...

Epse ar varu iegrūda paketi Sagdajam rokā. Tad viņš pievilka pavadu un apturēja savu zirgu. Kā īsts kavalērists Epse nokāpa no zirga: to viņš bija iemācījies no Žarkova. Zirgu viņš pagrieza šķērsām pāri ceļam un pats nogulās aiz tā, izlicis uz priekšu naganu.

Nakts palsajā pustumsā tuvojās un arvien lielāki auga vajātāju neskaidrie stāvi. Cenzdamiņš nomierināt savu nemierīgi pukstošo sirdi, Epse izšāva vienreiz, otrreiz, trešoreiz. Viena bandīta ievainotais zirgs iezviedzās un sacēlās pakalķājās. Arī abi pārējie apturēja savējos.

«Traucies, Sagdaj, traucies!» čukstēja Epses nepaklausīgās lūpas. Zobus sakodis, viņš turpināja šaut.

Izšāvis visas piecas lodes, Epse ielika aptverē jaunas patronas. Bandīti izklīda uz abām pusēm un atbildēja viņam ar šāvieniem. Viena lode trāpīja Epses cepuri, bet otra ievainoja zirgu. Epse nespēja viņu noturēt, zirgs pielēca augšā un aizdrāzās tumsā. Un tad lode trāpīja Epsi, kas bija palicis guļam, augšstilbā virs ceļa. Bandīti metās aizbēgušajam zirgam pakaļ. Epse bija pārliecināts, ka viņi atgriezīsies, tiklīdz atklās savu kļūdu, bet Sagdaju viņiem vairs nepanākt.

Viņš sāka līst pa sniegu, cenzdamies atrast kādu grambu, kurā varētu paslēpties. Un atrada arī. Te bija novadgrāvis, tā malas pacēlās virs stepes, un sniegs uz tām veidoja vaļņus.

Pārrāpies sniega valnim, ievainotais novēlās grāvja dibenā. Rudenī ūdens no tā nebija izlaists, un tagad tas bija aizsalis. Bet vēlāk, jau ziemā, kāds bija pacēlis aizvaru. No ledus apakšas bija aizplūdis viss ūdens. Šur tur ledu bija ielauzuši zirgu pakavi. Meklēdams drošu paslēptuvi, Epse rāpās uz priekšu un iekrita tādā iedobumā. Viņš palīda zem ledus.

Epse dzirdēja, kā tur, augšā, apspriedās atgriezušies bandīti.

— Te ir sarkanā pēdas, — viens norādīja.

— Rau... Asinis! — otrs nopriecājās. — Viņš ir ievainots. Nekur tālu neaizies...

— Var būt, ka tās ir zirga asinis, — otrs iebilda, un Epse pavisam noteikti pazina balsi — runātājs bija Tojons!

— Pārbaudīsim, — atsaucās tas, kurš priecājās par asinīm. Iecirkstējās soļi. Tagad balsis skanēja no lūzuma vietas ledū.

— Kā tu te ietiksi pie viņa? Sāks vēl šaut.

— Ielīdis nosprāgt.

— Salauzīsim ledu un dabūsim viņu laukā, — Tojons ierosināja.

— Grāvis ir garš. Visu ledu nevarēs salauzt, — abi pārējie iebilda. — Un nav jau arī zināms, uz kuru pusi viņš...

Tā viņi spriedelēja ilgi. Epse baidījās pakustēties, lai troksnis viņu nenodotu.

— Ei tu, sarkanais! — viņš izdzirda uzsaucienu. — Aina tevi paņems... Mums nav laika ar tevi slēpšanos spēlēt. Ja neesi vēl nosprādzis, tad dzīvo vien tālāk. Bet zini, ka mēs vēl atgriezīsimies aulā un ar jūsu asinīm notriepsim visas jurtas.

Zirgu nagi atsitās pret sasalušo, sniegoto sērsnu, un tad viss apklusā. Bet Epse vēl ilgi gulēja nekustēdamies...

Aulā atgriezās vezumnieki; viņi bija braukuši veselu nedēļu. Hortajs piebrauca pie savas sētas, ragavās viņam bija kaut kāda krava, apsegta ar Hapina kažoku.

Garajā ceļā no Minsugas līdz aulam Hortajs bija pilnīgi apsarmojis. Kupla sarma klāja viņa bārdū un skropstas, ūsās bija lāstekas. Toties labā acs pamirkšķināja visiem, ko vien viņš satika.

Tomēr neiznāca vis pēc Pičona prāta.

Uz Minsugu bija atjājis arī Sagdajs ar paketi Gu-benkovam. Satikās abi ar Hortaju, znots viņam visu izstāstīja: kā Pičons izbēdzis no arestēšanas, kā Epse palicis stepē atšaudīties no bandītiem.

Sagdaju Žarkovs aizturēja vēl Minsugā. Teicis, ka esot viens darbs, bet kāds — nevienam nedrīkstot stāstīt.

Sagdajs esot ļoti norūpējies par Epsi — vai vēl dzīvs. Hortajs pa ceļam bija uzzinājis, ka ir dzīvs. Stepes jaunumi tiek tālu aiznesti. Pastāstīja pretimnācēji. Tikai vienu gan Hortajs nezināja, ka Epse ir tepat, znata istabā.

Ievainoto katru dienu apciemoja Fjodors un Varja. Arī pašreiz viņi atradās pie Epses gultas. Hortajs ienāca apsarmojušā kažokā. Mazmeita Kņaja piešķrēja viņam klāt.

— Ai, vectētiņ! Tu taču esi pavisam nosalis. Ģērbies nost. Sēdies pie galda. Te būs karsta tēja...

Vecais pašķielēja uz Epsi un piedraudēja mazmeiņai ar pirkstu.

Viņu apbēra ar jautājumiem — par Sagdaju, par Minsugas pilsētu. Sirmgalvja atbildes visus nomierināja. Tad viņš, kaut ko atcerējies, strauji piecēlās un, norādījis uz durvīm, pamāja Varjai:

— Tev Minsuga atsūtīja... Daudz...

Polinceva aizsteidzās viņam līdzi. Abi ar Hortaju viņi ienesa iekšā divas kastes. Vienā bija burtnīcas, zīmuļi, spalvaskāti un apbružātas ābece.

— To atsūtīja pats Minsugas priekšnieks. Bet te ir zāles, — vecais norādīja uz otru kasti.

Hortajs apsēdās pie galda un pūta karsto tēju. Viņš dzēra to, apdedzinādams lūpas.

— Bet pasaki, Hortaj Mangirovič, kā Hapina kažoks iekļuva tavās ragavās? Liekas, ka Hapins pats taču arī aizbrauca ar vezumu. Kāpēc viņš ātrāk par citiem atgriezās aulā?

Hortajs pavēstīja, ka Hapins no ceļa atgriezies kājām jau pašā brauciena sākumā. Savu pajūgu uzticējās viņam, Hortajam. Kažoku iedevis...

— Dīvaini! — Fjodors pašūpoja galvu. — Kāpēc tad viņš nebrauca?

— Teica, ka esot saslimis. Bet Hapins meloja.

— Meloja, — Fjodors apstiprināja. — Šo vezumu viņi abi ar Pičonu nebija gatavojuši pilsētai. Tas bija Hazas taigai... Bandīti gatavojās ceļā to atņemt. Hapins to zināja...

— To es sapratu tikai Minsugā. Tur Gubenkovs pienāca man klāt un apsēdās blakus. «Kāpēc tu

nokāvi pēdējo govi?» — «Mūsu aula priekšsēdētājs lika,» es viņam atbildu. Viņš jautā: «Vai pārējie arī nokāva pēdējās govīs?» — «Jā,» es saku. «Tirnuks, Pulats un Apahs — visi nokāva pēdējās govīs...» Un tad pie Minsugas priekšnieka ienāca Žarkovs un Sagdajs. «Tu taču biji aulā un zirgus ganīji,» es saku Sagdajam. «Kā tu šeit nokļuvi?» Viņš klusē, bet Žarkovs bīda viņu tuvāk Gubenkovam. «Šis biedrs ir noķēris bandītu... nu, to pašu...» — Hortajs sastomījās, aizmirsis īsto vārdu.

— Sakarnieku, — Epse pateica priekšā.

— Aina tā kā tā! — Hortajs noskaitās. — Gubenkovs saņēma Sagdaja roku, ilgi kratīja to un slavēja viņu. «Tu esi drosmīgs biedrs,» viņš saka, «un uzticams.»

Tad Gubenkovs ar Žarkovu apskatīja to papīru, ko tu biji sūtījis, bet mēs ar Sagdaju parunājāmies. Un tā es visu uzzināju.

Sagdaju paturēja, bet man lika braukt uz mājām, atvest tev citu papīru. Te tas ir... Saņem... Es tāpat visu zinu. Kāpēc to vēl lasīt? Viņš raksta tev, lai tu savāc medniekus no visiem kaimiņu auliem. Lai viņiem būtu slēpes un ieroči...

25. nodaļa

Šajā pusnaktī aizgāja lielo salu mēnesis — decembris un sākās vēju mēnesis — janvāris. Divdesmitais gads pārmijās ar divdesmit pirmo.

Tālā aula iedzīvotāji mēnešus vēl sauc tautas valodā, bet gadus jau rēķina citādi — ne vairs tā kā senāk, kad divpadsmit gadu ciklu veidoja Peles gads, Govs gads, Lapsas gads, Dzērves gads... Pat Hapiņam tagad vairs nav vajadzīgi tēvu tēvu nosaukumi. Ir taču vienalga, vai nākamais gads būs Govs, Zirga

vai Aitas gads, — Hapinam nav vairs nozīmes savus govju, zirgu un aitu ganāmpulkus pavairot: ja ne šodien, tad rīt atkal nāks un atņems lopus. Un to pašu, kas būs palicis, arī vairs nebūs kam atstāt. Viņa mantinieks Tojons ir aizgājis kopā ar Pičonu, viņš ir pacēlis savu ieroci pret sarkanajiem, ir izlējis divvalodīgā Epses asinis — tas ir puisis, kurš klausās hakasu valodu un atstāsta visu ar krievu vārdiem. Vai Tojons atgriezīsies? Vai tagad Pičons varēs Hakasiju atdalīt no padomēm?

Tapčija kaktā ar kapājamo dzelzi smalcina gaļu. Gaļas gabali krīt uz grīdas. Tapčija paceļ tos un liek atpakaļ silē.

— Jādara pašai, — Tapčija rūc. — Arī Atu atsakās strādāt... Klēts atslēgas noņēma. Auzas ved projām. Izgrābuši veselu apcirkni miltu... Ai, Hapin, Hapin...

— Klusē, sieviete... — Hapins mazliet pacēlās, sēdēdams uz voiloka gabala. — Lai aiziet dēls! Lai noņem manus lopus un māju! Kaut kas mums vēl ir palicis. Ir «dzeltenais ērzelis»... Tas — tajā lādītē... Visus šos gadus krāju. Daudz... Iedod man lampu, es nokāpšu lejā un noglabāšu to drošākā vietā...

Viņš piecēlās no voiloka gabala, piegāja pie lūkas, kas noslēdza ieeju pagrabā. Gaiss pagrabā bija sastāvējies, oda pēc trūdiem, pelēm, visur karājās zirnekļu tīkli.

Hapins atrada pie sienas akmeni, piespieda to, un akmens pagriezās — viņš iebāza roku caurumā.

Bet pēkšņi uz viņa pieres izspiežas sviedri. Lampa Hapina rokā sašūpojas. Viņš gramstās paslēptuvē ar otru roku, bet atduras vienīgi pret akmens sienām. Viņš rokām nobrāž ādu, aplauž nagus, bet šķirstiņu tā arī neatrod. «Dzeltenais ērzelis» ir aizauļojis un pat pēdu nav atstājis. Hapins grīlojas tumsā, it kā būtu apdullināts ar cirvja pieta sitienu.

— Tojona roka, — viņš purpina un sauc Tapčiju.
— Nāc šurp... Paskaties, tu nupat raudāji un žēloji Tojonu. Kucēns! Pats savu miesīgo tēvu apzadzis!...

Jaungada nakts gaišie spārni... Tie aiznes Greizos ratus pāri stepes un taigas auliem, pāri piesnigušajiem mežiem. Greizo ratu aste slīd uz priekšu. Tagad tie karājas virs kalnu grēdām. Kalnu grēdas ir novietojušās cita aiz citas un veido it kā iekavas. Tās atgādina arī dziļu acs dobumu. Tikai acs vietā tur atrodas Kjultashila ezers. Pašreiz ezers ir aizsalis, sniega vētra to aizputinājusi, acs redzoklim pāri pārvilcies pelēkais nags... Bet Greizo ratu margojums atspīd neaizsalušajā ūdens virpulī kraujās klints pusē.

Mazliet atstatu no zemnicām, dziļāk mežmalā, atrodas vienīgā mājiņa Hazas taigā. Tā tika celta Sergem, bet tagad tur dzīvo Harbinietis. Pa lodziņu spīd gaisma. No skursteņa veļas dūmi un dzirksteles. Pie lievenēm piesiets apseglots zirgs. Viņš osta gaisu un kustina ausis. No meža atskan klusi, it kā žēlabaini kliegzieni. Tie liekas pazīstami. Apseglotais zirgs arī iezviedzas. Tas ir Palsais, ar viņu no Kormasa mājiņas uz Hazas taigu ir atjājis Pičons. Kormasam viņš bija teicis, ka jāšot pa Hazas taigas ceļu un pacentīšoties izlūkot, kas tā esot par bandu. Kormass bija noticējis...

Istabā krāsns priekšā altupies Harbinietis, ar cirvi skalda lapegļu klučus un sviež tos ugunī. Krāsns met dzirksteles Harbinieša bārdā.

Pičons staigā pa istabu; šūpojas liesmas mēlīte gaismeklī, kas piepildīts ar lāča taukiem.

Viņam pašreiz ir tikai viena doma. Hazas taiga var dot viņam patvērumu tikai uz laiku. Bet viņš, Pičons, no šejienes, no Hazas taigas, bez cīņas neaizies. Dabiskais cietoksnis ir gandrīz nepieejams. Armija šeit

ir apmācīta, to vada drosmīgs krievs, kolčakietis Samohvalovs, un viņš savu lietu zina. Lai sarkanie pamēģina aplenkt Hazas taigu!

— Turieties visiem spēkiem! — Pičons saka. — Ungerns nāks jums palīgā.

Greizie rati vēl arvien met savu loku naksnīgajās Jaungada debesīs. To ilksis ir pavērstas pāri Hakasijas stepi uz Hazas taigu, bet pats vezums karājas virs Minsugas, virs Revolucionārās komitejas ēkas. Tajā ir divas tumšu logu rindas un tikai trīs logos atspīd gaisma. Pārējos, kuriem priekšā aizvilkusies ledus kārtiņa, nespodri atmirdz zvaigznes.

Priekšsēdētāja pieņemamajā istabā deg blāva elektriskā spuldzīte. Uz krēsla sēž milicis. Viņam mugurā pavisam jauns formas apģērbs, un tas pieguļ labi. Aizsargkrāsas formas blūze un galifē bikses — viss, kā nākas. Tikai kājās gan viņam ir nevis velteni, bet maimahi.

Tas ir Sagdajs: viņš šeit, Minsugā, ir iestājies apriņķa milicijas vienībā, kuru komandē Žarkovs. Žarkovs ilgi apspriedās ar Sagdaju toreiz, kad viņš atveda paketi. Viņš, Žarkovs, Sagdaju jau sen pazīst un uzskata, ka viņa vieta ir jātnieku milicijā... Un tagad, Jaungada naktī, Sagdajs ir savā postenī.

Viņš cenšas domāt vienīgi par to, kā labāk izpildīt Žarkova pavēli — apsargājot Revolucionārās komitejas priekšsēdētāja kabinetu, turēt acis vaļā. Bet vai tad ir iespējams aizdzīt domas par mājām, par ģimeni, par zirgiem?

Minsugā ir savilkti lieli sarkanzvaigžņoto vīru spēki, visās ielās ir patruļas. Pienāks diena, kad vienības dosies no Minsugas uz Hazas taigu. Un armijas pavadonis būs viņš — Sagdajs. Žarkovs pavēlēja viņam gatavoties...

Revolucionāro komiteju neapsargā Sagdajs viens pats. Posteņi ir izlikti ārpusē un katrā stāvā pie ieejas. Gubenkovs var mierīgi strādāt. Viņš ir aizsēdējies līdz pusnaktij. No kabineta atskan viņa kāšēšana un klusināta balss. Zvana kaste, kas atrodas uz priekšsēdētāja galda. Ja pēc zvana no staklītes nopem klausāmo taurīti un pieliek to pie auss, tad var dzirdēt kaut kādu balsi. Jaunie biedri no milicijas vienības paskaidroja Sagdajam, kā balss iekļūst kastē un pēc tam taurītē, bet viņš to nesaprata, jo nav mācīts.

Tagad viņš cenšas uzminēt, ar ko runā Gubenkovs aiz sienas. «Varbūt ar pašu Ļeņinu?» Sagdajam iešaujas prātā. «Viņš stāsta Ļeņinam, cik grūti aulos nodibināt padomju kārtību un atvairīt bandītus...»

Droši vien Ļeņins Maskavā arī sēž pie tādas pašas kastes un piemiedz vienu aci kā uz tās bildes, kas karājas Gubenkova kabinetā.

Ko Sagdajs pats varētu pateikt Ļeņinam? «Mēs, biedri Ļeņin, radīsim tādu dzīvi, uz kādu tu mūs aicini.»

Un varbūt Ļeņins, izdzirdis to, Sagdajam atbildētu:

«Es jums ticu. Es novēlu jums pēc iespējas ātrāk pieveikt bandītus Minsugas apriņķī. Pēc tam jūs uzcelsiet dzelzceļu no Ačinskas uz Minsugu, KaraTags — Melnais kalns — dos jums akmeņogles, un tauta padzīs visus bajus līdz pēdējam... Un vēl es novēlu jums, lai Jaunais gads Hakasijā sauktos par kizi čili — par Cilvēka gadu...»

— Kizi čili, — Sagdajs saka balsī, nemanīdams, ka Gubenkovs ir atvēris durvis un raugās uz viņu, jauno dežurējošo milici. — Kizi čili...

— Vai jūs ko sacijāt, biedri? — Gubenkovs jautāja.

Mulsi mirkšķinādams acis, Sagdajs raugās uz Revolucionārās komitejas priekšsēdētāju. Gubenkovs iz-

skatās noguris, acis dzeltenīgas, mati ir vēl tālāk atkāpušies no pieres. Bet stāja viņam ir stalta, kā jau karavīram, kaut arī Gubenkovam ir mugurā svārki. Svārki ir vaļā, apakšā redzams krievu kreklis, sajozts ar siksnu. Gubenkovs ir aizbāzis pirkstus aiz siksnas, groza savus stūrainos plecus un gaida Sagdaja atbildi.

— Es teicu — kizi čili, — Sagdajs beidzot saka. — Mūsu ļaudis dod katram gadam vārdu. Ir čigi čili — Zirga gads, ir Aitas gads, Dzēves gads. Arī Peles un Čūskas gadi ir... Šo gadu es nosaucu par Cilvēka gadu... Jāpadzen bandīti, jāpadzen baji. Jāiztaisa komūna tālajā aulā — tad trūcīgais cilvēks sāks labi dzīvot. Kizi čili būs labs gads...

26. nodaļa

Varja no visas sirds cenšas iemācīt hakasu zēniem un meitenēm krievu valodu, bet viņai neizdodas. Arī Onisu viņa ir piesaukusi palīgā, tomēr arī tas neko nelīdz.

Viņa pakāra pie tāfeles attēlu, vienu no tiem, kurus Hortajs bija atvedis kopā ar grāmatām un burtnīcām. Uzzīmēta zivtiņa. Šodien bērniem jāiemācās jauns krievu vārds. Varja jautā, kas redzams attēlā. Onisa jautājumu pārtulko. Skolēni paceļ roķeles.

— Pasaki tu, Kaskar, — Varja pamāj vārgam, sīkam puiselim, kas uzvilcis mātes jaku. Melnās ačeles spīdinādams, Kaskars izšauj:

— Alapuga...

— Čoh alapuga, — Onisas meita Taanaha iebilst. — Pazir...

— Čoh alapuga, čoh pazir, — kliedz pārējie bērni. — Hamnah...

— Čoh hamnah... Hoorah!¹

Bērni nav vainīgi. Zivs ir tā uzzīmēta, ka to var noturēt gan par asari, gan par karūsu, gan arī par ālatu. Bet Varjai vajag, lai bērni pasaka hakasu valodā «zivs».

Onisa viņai palīdz.

— Zivs, — viņa saka. — Zivs.

Vārdu «zivs» Varja raksta uz tāfeles. Šī tāfele ir balta, bet vārds iznāk melns, jo Varja raksta ar koka ogli. Krīta skolā nav.

— Taanaha, pasaki — ko es te uzrakstīju?

Meitenīte — apaļu sejiņu, augstiem uzacu lokiem, ar acīm, kas atgādina divas mandeles, — atbīda no pieres savas piķa melnās bizītes.

— Tu uzrakstīji «sivs».

— «Sivs», «sivs», — visa klase atkārtoti kori.

— Nav pareizi, bērni. Jāsaka «zivs»! Ieklausieties!

Bērni apmulsumā raugās uz Varju, bet pēc tam atkal noburkšķ: «Sivs.»

— Neiznāk, — Onisa saka Varjai. — Lai viņi saka «sivs».

— Ja viņi nepareizi runās, tad arī rakstīs nepareizi, — Varja pastāv uz savu.

— Tad mēģini viņus pārtaisīt, — Onisa smejas.

— Labi! — Varja atmet ar roku. — Runājiet tā, kā jums iznāk, bet atcerieties, kā pareizi jāraksta.

Varja ir pati nomocījusies un ir nomocījusi arī bērnus. Kad viņi bija nonākuši pie vārdiem «galva», «govs», «šķēres», «šķīvis», neviens no skolēniem tos neizrunāja pareizi. Lielākā daļa bērnu arī rakstīja tāpat, kā izrunāja: «kalva», «kovs», «skēres», «skīvis».

— Es neprotu mācīt, — Varja sūdzējās, palaidusi bērnus starpbrīdī laukā... — Man nekas neiznāk.

¹ Alapuga — asaris; pazir — karūsa; hamnah — rauda; hoorah — ālata.

— Viņi taču ir hakasu bērni, — draudzene atsau-
cās. — Viņi krievus līdz šim nav pazinuši. Brauca
šurp pops — tas taču nemācīja, kupcis — arī nemā-
cīja, baltais kazaks — arī nemācīja. Tu un Pedors —
jūs esat pirmie krievu cilvēki, visam aulam tikpat kā
savējie. Tu māci viņus vairāk. Es tev palīdzēšu... Tu,
Varvara, esi daudz padarījusi. Bērneli jau pazīst
burtus un mazmazlietiņ jau runā krieviski...

— No manas Zojkas viņi iemācās vairāk nekā no
manis, — Varja nopūtās.

— Viņi kopā rotaļājas, — Onisa piekrita.

— Šeit vajadzētu istu skolotāju! Viņa zinātu pa-
reizo pieeju un visas citas skolotāju gudrības. Bet kā
es lai visu to pati izdomāju?... Un mācīt viņiem
vajadzētu ne tikai mūsu, bet arī jūsu alfabētu...

— Mums nav alfabēta! — Onisa atcirta. — Nekad
nav bijis.

— Pagaidi, Onisa! — Varja sarāvās. — Kā to sa-
prast — nekad nav bijis? Tu pati rādīji man kaut
kādus vārdus, kas iecirsti Harakurgenā...

— Tā tauta sen jau izmirusi, un alfabēts pazudis
reizē ar to...

— Bet kā tad ar pasakām, kuras jūsu sirmgalvji
stāsta caurām naktīm? Vai tad tās nekur nav pierak-
stītas?

— Mūsu vecie pasakas stāsta pēc atmiņas. Tās
pāriet no vectēva uz mazdēlu, no tēva uz dēlu...

— Bet tā taču var pasakas aizmirsties.

— Tautai ir laba atmiņa.

— Labāk tomēr, ja ir gan atmiņa, gan arī alfabēts!

... Ir salts dienvidus, kad Zojka kopā ar māti at-
griežas no skolas. Viņa cenšas iet pa taciņu, kas
iemīdīta kupenās, tādiem pašiem soļiem kā Varja.
Vieglas ir Zojkas jaunās kājiņas aitādas maimahos.
Nesen bija atnākusi Domna, viņa uzdāvināja meitenī-
tei šos apavus. «Saņem dāvanu...» Kā toreiz iemir-

dzējās Zojkas acis! Maimahi nebija parasti — tie bija greznoti ar izšuvumiem. Stulmus rotāja sarkani, zili un zaļi hakasu ornamentu. Tur bija gan svītriņas dažādās krāsās, gan zariņi un lapiņas. Kad iebāž kāju tādā maimahā — ir silti kā krāsniņā, un cik tie mīksti!

Māte nezināja, kā pateikties Domnai par tādu priecīgu pārsteigumu. Nosēdināja pie galda, cienāja ar karstu tēju. Pēc sestās tasītes Domnas vaigi sāka spīdēt. Viņa piecēlās no galda, pabūžināja Zojkas gaišās matu šķipsnas un sacīja Varjai, uz meitenīti rādināma:

— Tavs jaukais meitēniņš, baltais kazlēniņš... Maimahi ir, tagad vajag dūrainīšu... Bet man nav diegu. Mana Knaja izvilksusi visus diegus...

Varja atdeva Domnai visus savus krāsaino diegu krājumus, un pēc neilga laika Domna atnesa Zojkai arī izšūtus dūrainīšus.

Tāpēc Zojkai tagad gan kājās, gan rokās ir varavīksne. Kad atnāk draudzenīte Taanaha, viņa nevar ne acu nolaist no Domnas izšūtajiem maimahiem un dūrainīšiem. Noglauda tos, nopūšas un nekā nesaka.

Zojka tagad skrien mātei pakal pa sniegoto taciņu, piecērt maimahos apautās kājas, sasit kopā rociņas. Mētelīti viņai uzšuva māte pati, izārdījusi savu plīša jaku.

Zojka ir izstiepusies garumā, bet audumu mētelim nekur nevar nopirkt. Pāršūtā jaka meitenīti paglāba. Plūksniņas mētelītim salā ir apsarmojušas. Arī veco, pelēko šalli, kas Zojkai apsietā, klāj sarma. Meitenīte iet kā ar sniedzīņu apsnigusi, bet viņa ir silti saģērbta, vaigi sārtojas. Āda ir auksta, liekas, to dursta adatiņas, bet zem tās ir uguns. Zojka atgādina izkrāsotu koka lellīti: gan raksti, gan līkumi, gan rožaini laukumi.

— Māmiņ! — viņa skaļi čivina, pavērusi muti, pilnu sīkiem, baltiem zobīņiem. — Saki — vai tu lai-dīsi mani pavizināties ar soorahām?

— Ar ko, meitiņ?

— Ar soorahām... Mūsu valodā — ar kamanīņām. Mēs būsim tur — Ahtigejā... — Viņa norāda uz baltu pauguru pie Čobatas. — Sabiss vakar apsolīja atstumt lielās kamanas. Tur mēs varēsim sasēsties visi — Kaskars, Taanaha un Mansars... Visi bērni tur sapulcēsies... Es jau divas reizes vizinājos...

— Vai tad tev nav bailes no tāda kalna laisties lejā? Var vēl apgāzties tās jūsu sooras...

— Neapgāzīsies. Tās ir platas.

— Kas tad tās vedīs atpakaļ?

— Mēs paši. Un Sabiss...

— Viņam nav laika tādām lietām, meitiņ, Sabiss ir jau pieaudzis. Viņš ir zirgu gans.

— Viņš taču tagad vairs negana. Pametis...

— Sabissam ir bēdas. Marika pazudusi...

— Man Marikas žēl, — Zojka nopūšas. — Viņa ar mani rotaļājās. Tu atceries, māmiņ, toreiz, kad visi bija sapulcējušies Hapina sētā?

— Nu protams...

— Bet Sabiss tagad nāk pie zēniem un meitenēm uz Ahtigeju. Palīdz kamanas uzvilkt augšā. Pats arī vizinās.

— Varbūt kopā ar jums viņam ir vieglāk...

— Es nezinu...

Zojka aplusa. Ķirkstina sniegu viņas maimahi un Varjas pimi¹. Pēkšņi meitene uzmet skatienu mātei.

— Sabiss noteikti atradīs Mariku! Tāpat kā spēkavīrs Altinhuss atrada savu līgavu Hiziltulgu...

— Kas tas ir par Atlinhusu, Zojiņ? — māte brīnās.
— Kā tu viņu pazīsti?

¹ Pimi — gari briežādas zābaki.

— Vectētiņš Hortajs stāstīja pasaku par Altinhusu, kā viņš uzvarēja visus ienaidniekus un apprecēja Hiziltulgu. Sabiss taču arī apprecēs Mariku, vai ne, māmiņ?

— Ai, Zojka, tu nu gan esi ziņkārīga . . .

— Es zinu, ka apprecēsies . . . Kad Sabiss to pasaku nebija dzirdējis, viņš visu laiku staigāja bēdīgs. Bet, kad vectētiņš Hortajs pastāstīja par Altinhusu, Sabiss sāka smaidīt un tad sacīja Taanahai un man: «Nāciet katru dienu uz Ahtigeju vizināties . . .» Tu mani palaidīsi, māmiņ?

Varja lēnām iet blakus meitai. Aukstumā viņas puskažociņš grab vien.

«Grūtā laikā aug bērni,» viņa domā. «Dzīve it kā būtu pavērsusies uz labo pusi. Bet kas viss negadās! Ne velti ļaudis mēdz sacīt: vasarā saule spīd, ziemā sals kož. Cik daudz naidīgu cilvēku visapkārt! Sabisu gandrīz par bāreni padarīja toreiz, kad uzbruka Sagdajam . . . Nedod dievs, ka ar mums kaut kas atgadītos, — kā Zoja tad dzīvos viena pati?»

Atliku likām Zojka bija izvizinājusies ar hakasu kamanām. Bērnu tajās sasēdās vesela kaudze. Sabiss uzmetās pēdējais. Viņš pagrūda kamanas no kalna virsotnes un vadīja tās straujajā nobraucienā. Visiem bija jautri un mazliet arī bail, kad vējš svilpodams drāzās kamanām pretī, apkaisīdams bērnus ar sniega smalksni, kas mirdzēja rietošās saules staros.

Mājās Zojka pārnāca krēslā. Viņa brīnījās, ieraudzīdama lieveņa priekšā svešus zirgus, izjūgtus un piesietus pie kamanām un kuražām. Zirgu muguras bija apklātas ar segām. Māte, virtuvē sakarsusi, šaudījās starp plīti un trauku skapīti. Tēvs, ar savu augumu aizņemdamas vai pusi virtuves, nesa uz galdu

vara patvāri. Patvāris kūpēja, un tēvs, lai neapplaucētos, turēja to izstieptās rokās.

Uz drēbju pakaramā vesela puskažociņu un šineļu kaudze, pie galda sēž viesi. Arī Pjotrs Žarkovs — mati viņam apcirpti ezītī, formas blūze tumši zaļa, šķērsām pāri krūtīm trīs avenkrāsas svītras, arī uz katras piedurknes pa vienai tādai pašai svītrai, — Pjotrs Ivanovičs ir uztraucies.

— Ak tu mīļo tētīt! Tā aizrunājušies, ka pašu galveno — saimnieci nemaz nepamana. Un te nu viņa ir — kā pelīte klušu ieslīdējusi... Sveika, Zojiņa, sen neesmu tevi redzējis. Kā tu esi izaugusi! Te tev būs ciemakukulis... — Piegājis klāt, Pjotrs Ivanovičs pasniedza meitenei turziņu.

Tagad visi atbraucēji skatījās uz Zojku. Kas gan tur tik sevišķs ir, meitenīte brīnījās, ka pieaugušie cilvēki pārtrauc sarunas un sāk interesēties par viņu? Cits citu pārtraukdami, runā un jokojas ar viņu. Pat tas bargais vīrs ar lielo degunu, kas, gluži tāpat kā tēvs, ir ģērbies svārkos, uzsmaida viņai. Kas viņš ir? Kāpēc visi, pat Pjotrs Ivanovičs ar savām spožajām komandiera uzšuvēm ieklausās katrā viņas vārdā? Zojka saklausa viņa uzvārdu — Gubenkovs. Viņa sāk uzmanīgi klausīties, dzirdot vārdus «Hazas taiga». Viņa zina, ka tur dzīvo bandīti un ka uz turieni aizbēguši Pičons un Tojons. Izrādās, ka Pičons ir pats galvenais bandīts. Ne velti Zojka vienmēr bija baidījies no viņa.

— No Hazas taigas, — Gubenkovs saka, — vēl viens sakarnieks tika sūtīts uz Mongoliju. Sarkanā patruļa sagūstījusi viņu uz mūsu robežas jau atpakaļceļā. Nopratināšanā atzinies, ka bijis pie Mežonīgā barona...

Zojkas uzacis kā divas svīres uzlido augšā. Par ko viņi tur runā pie galda? Bet tad Pjotrs Ivanovičs

iemet starpā: «Barons Ungerns komandē vēl līdz galam neiznīcināto semjonoviešu paliekas. Gāzto Mongolijas Bogdihanu atkal uzcēla tronī. Savā laikā viņš centās ielauzties mūsu Aizbaikālā. Tagad — gatavojas dot mums triecienu Altaja virzienā. Tātad cauri Hakasijai... Lai tad atkal ar japāņu palīdzību atņemtu Sibīriju un vēlāk pat līdz Maskavai aizietu. Lūk, kas par apetīti ir šim generālim baronam...»

Zojku nolika gulēt. Pie galda sēdošie kavējās atmiņās. Runāja ar Pjotru Ščetjinkin. Kopā ar viņu Gubenkovs, Žarkovs un Polincevs deviņpadsmitajā gadā bija devušies grūtā pārgājienā pa taigu.

— Kur viņš ir pašreiz? — Fjodors jautāja.

— Mongolijā. Palīdz biedram Suhe-Batoram padzīt japāņu rokaspuišus. Ar šo baronu arī Pjotram Jefimovičam vēl būs noņemšanās. — Gubenkovs pievērsās Fjodoram: — Ungernam nebūs viegli aplauzt ragus. Barons ir dižciltīgs un izglītots. Bet pēc izskata, stāsta, esot līdzīgs bijušajam caram Nikolajam Otrajam. Varbūt pats arī cer par caru tikt? Nebūs viegli, tomēr arī ar Ungernu ir jātiek galā. Taču pagaidām nodibināsim kārtību tepat savā zemē. Es esmu pilnvarots organizēt pie jums arī partijas šūniņu. Ir pienākuši citādi laiki... Vai jūs, Polincev, esat dzirdējis, ka tiek gatavots KK(b)P Desmitais kongress? Pārtikas repartīciju aizstās ar naturālo nodokli. Biedrs Ļeņins grib mūsu zemi pēc iespējas ātrāk redzēt bagātu un spēcīgu, viņš grib, lai katrs šai darbā būtu ieinteresēts. Pakāpeniski uzlabosim lauksaimniecību, noorganizēsim spēcīgu rūpniecību. Un tad mēs jau būsime tuvu sociālismam. Lūk, tā! Nu, un kā pie jums? Kāds ir noskaņojums?

... No rīta Fjodors no mājas izgāja kopā ar Gubenkovu, Žarkovu un miličiem. Pusdienā viņš nepārnāca. Atgriezās tikai tumsā. Nepacietīgi viņš uzdūra

uz dakšinas ceptus kartupeļus un steidzīgi ēda, saraustiiti stāstīdams Varjai:

— Pjotrs Ivanovičs štābam paņēma Pičona māju. Miličus izsūtīja pa auliem vervēt brīvprātīgos vienībai. Tagad mēs nevis aizsargāsimies pret bandītiem, bet gan uzbruksim viņiem... Pičons ir jālikvidē — un punkts... Sagdajs ir Žarkova pirmais palīgs.

Par Gubenkovu viņš sacīja:

— Kas attiecas uz trūcīgajiem un vidējiem zemniekiem, viņam ir tālejoši nodomi. Runā par komūnu. Lai visi kopīgi... Viņš saka, ka par tām pašām arteļa saimniecībām laukos partija esot jau domājusi septiņpadsmitā gada oktobrī. Tas viss saskan arī ar maniem prātojumiem...

27. nodaļa

Alarčona mājas pagrabā valda pelēka tumsa. Cauri šaurajām spraugām tur ieplūst ļoti maz gaismas. Kaktos dzirdama čaboņa un pīkstoņa — tur nēmas peles. No pagraba attālākās sienas plūst gari stieptas, ritmiskas skaņas — tur krāc aizmidzis cilvēks.

Augšā pavērās un noklaudzēja lūka. Pagrabā kļuva gaišāks. Peles izklīda un paslēpās.

Lūkā parādījās vispirms kājas, tad viduklis un beidzot pleci un galva — pats mājas saimnieks kāpa lejā pa trepēm. Rokā viņš turēja dziļu māla bļodu, virs kuras pacēlās balti garaiņi.

Cilvēks, kas gulēja pie pagraba attālākās sienas uz kaudzē sasviestiem voiloka gabaliem, piecēlās sēdus, nožāvājās un pakasīja krūtis.

— Tas esi tu, Alarčon? — viņš pajautāja katram gadījumam.

— Es pats, Tojon. Atnesu tev ēdienu. Ir gan tev tramīgs miegs...

Alarčons jau gribēja apsēsties viņam līdzās, bet, sajutis sev apakšā kaut ko cietu, tūlīt pielēca augšā.

— Tā ir šautene, — Tojons atbīdīja ieroci tālāk.
— Kamēr es te sēdēju, nozāgēju šautenei stobru. Tagad to var paslēpt zem svārkciem... Nēsāšu līdzi. Kādi jaunumi vēl ir aulā?

— Ai, pavisam slikti! Tev pēc iespējas ātrāk jātai-sās no šejienes projām. Auls ir pilns ar sarkanajiem. Trīs karogus jau izkāruši. Zem viena karoga aula padomē sēž klibais Epse, viņš tagad ir Pičona vietā, cilvēki sanāksmē cēla rokas par viņu. Otrs karogs pielikts pie tava tēva mājas — tātad arī pie tavas mājas. Tur viņiem ir komūna. Tur rīkojas Hortajs un tas krievs. Hapinam atņēma visus zirgus, aitas un govīs. Iznāk, ka tev tagad atņemts viss tēva mantojums...

Tojons atstūma bļodu.

— Sasodīts! ... Vai lopus nokāva?

— Nē, — Alarčons papurināja galvu. — Baro. Uzdeva ganiem. Bet vai tu zini, Tojon, tavš tēvs viņiem gandrīz nemaz nebija pretojies. Esot tikai sacījis: «Aizvediet mani uz Kanoja mājiņu. Tur es savu mūžu nodzīvošu...»

— Tēvs ir vecs un prātu izkūkojis. Bet ko māte?

— Bija gribējusi nodedzināt māju. Viņu sasējuši un kopā ar Hapinu aizveduši uz Kanoja ziemas mītni...

— Tu biji tur un neaizstāvēji manu māti?

— Kā tad es to būtu varējis izdarīt? Ļaudis būtu sasējuši arī mani, būtu arī tevi atraduši. Es taču nesmu tev vēl pastāstījis par trešo karogu...

— Nu, tad stāsti...

— Trešais karogs ir pacelts virs godājamā Pičona mājas. Tur sēž komisārs Žarkovs. Katru dienu pie viņiem no citiem auliem ierodas jauni puīši un jau padzīvojuši vīri — uz slēpēm vai ar zirgiem atbrauc.

Žarkovs viņiem dod šautenes. Godājamā Pičona māju tagad sauc par «štābu».

— Vai tur daudz viņu salasījies?

— Trakoti daudz. Priekšnieki nometina viņus arī citās mājās. Baidos, ka atvedīs arī pie manis. Šonakt tev ir jādodas projām...

Tojona kaklā kaut kas sāka kūst. Alarčons nevarēja saprast, vai viņš smejas vai raud.

— Sasodīts! — Tojons nolaupījās, sevi pārvarējis. — Tas viss ir noticis tā nolādētā krieva dēļ. Kāpēc man nebija līdzī nāgana, ar ko nošaut viņu jau toreiz mūsu pirmās satikšanās reizē stepē!...

Tad viņš pēkšņi pievērsās Alarčonam:

— Tu saki, ka man jāiet projām? Bet tu taču esi burvis. Tad palīdzi man atriebties... Lode, kuru es izšaušu, garām neaizlidīs...

— Nedari muļķības! — Alarčons centās viņu pierunāt. — Tu labāk domā par pašu galveno — kāpēc komisārs apbruņo visus šos atnācējus? Būs jau viņu kādi četri simti... Atceries, reiz tavš tēvs rīkoja lielas vilku medības. Toreiz arī tāpat vāca kopā ļaudis... Šitie laikam gatavojas iet dzinējmedībās. Es domāju, ka viņi taisās lielu zvēru nomedīt... Sagdājs visu laiku ir kopā ar komisāru. Bet viņš taču, atceries, lielījās, ka zinot ceļu uz Hazas taigu... Netērē velti laiku, dēls, steidzies pie godājamā Pičona. Tu aizsteigies viņiem priekšā un visu izstāstīsi... Atriebties varēsi vēlāk. Es tevi izvedīšu no aila un iedošu zirgu. Labi, ka šautenei stobru nozāģēji...

Janvāris Domnai pagāja vienās rūpēs un raizēs. Vēl pavisam nesen viņas pārziņā bija viss baja aitu ganāmpulks, bet tagad pēc aila padomes lēmuma visi Hapina lopi tika atdoti tautai un Domna kļuva it kā

par visa aitu ganāmpulka saimnieci. Taču viņa ar to nelepojās un, tāpat kā iepriekš, dēvēja sevi par «aitu gani».

No ārpuses viss izskatījās tāpat kā senāk: ganes dzina aitas uz ganībām, bet vakaros uz barošanas laukumiem, kur tām pameta mazliet siena. Katrs savu reizi apsargāja aitas naktī... Bet tieši Domna, pirmā šajā aulā, drīz vien atklāja atšķirību starp baja un arteļa aitām. Tas notika tā.

Aitu gane bija atnākusi uz kādreizējo Hapina māju, kur tagad agrākajā saimnieka galā atradās komūnas kantoris. Viņa apstājās pie krāsns, pielikusi nosalušās rokas pie siltās ķieģeļu sienas. Viņa sildīja rokas un klausījās, kā sarunājas lielais cilvēks no apriņķa — Gubenkovs ar šūniņas sekretāru Ulugu Pedoru.

— Mani interesē jūsu komūna, — Gubenkovs sacīja. — Tāpēc es arī dzīvoju šeit. Jūs to nodibinājat manu acu priekšā, un man tā ir dārga. Gribu vēl arī pārliecināties par to, vai stepes ļaudīm saprotami tie uzdevumi, kurus viņiem izvirzām mēs, komunisti. Te ļaudis vēl atceras savus feodāļus. Baju valdīšanu, tumsību un apspiestību... Mēs gribam, lai arī hakasi kopā ar mums iet uz sociālismu. Bet no kurienes lai viņi sāk? Vai tieši no feodālisma — redz, kur tas āķis! Šeit pirmām kārtām ir vajadzīga mūsu palīdzība. Taču palīdzība paliek palīdzība, bet kā ir ar pašu tautu? Kā tu domā, biedri Polincev? Tu taču dzīvo viņu vidū. — Gubenkovs atturīgi pasmaidīja. — Tu esi kļuvis par Ulugu Pedoru.

— Spēki, liekas, ir. Un kā to lai nebūtu! — Fjodors atsaucās, sēdēdams pie galda un kārtodams papīrus. Viņa lielās rokas, pieradušas pie kalēja āmura, darbojās neveikli. — Redzi, ko es tev pateikšu, Igor Kuzmič, tu paklausies. Kad mēs pirmo reizi šurp braucām, stepē atradām zēnu Sabisu, lūk, tā vīra dēlu. Kur

tas zēns tik daudz spēka ņēma, taču palika dzīvs. Kļuva atkal par zirgu ganu, pie tam par vienu no veiklākajiem! Sabisu zirgs vilka pa zemi, bet visa hakas tauta ir mocījusies nolādēto baju nagos. Un tomēr tā ir spēcīga. Baji nav spējuši cilvēkiem izspiest pēdējo sulu. Un jaunā dzīve taču dos vēl jaunus spēkus...

— Tas ir pāreizi, Fjodor Pavlovič. Bet šī jaunā dzīve taču vēl tikai jāceļ. Strādāt tauta var. Bet kur ir izglītība, kur ir kultūra? Kur?

Staigādams lieliem soļiem pa kantori, Gubenkovs pēkšņi saskrējās ar Hortaju, kas iznāca no blakusistabas. No sirmgalvja rokām izbira kaut kādas koka plāksnītes.

— Piedodiet, Hortaj Mangirovič, es netīšām... — Gubenkovs pieliecies salasīja nokritušās plāksnītes. — Kas tās tādas ir? Un kam tās vajadzīgas?

— Iezīmes, — sirmgalvis šķelmīgi piemiedza kreiso aci. — Jāsaskaita darbs... Šis kociņš ir Apaha darbs, šis — Pulata, šis — Kanoja... Iezīmes stāsta par visu, ko komūna dara...

— Tātad plāksnītēs jūs iegriezīsiēt zīmes?

— Jā, jā, — Hortajs piekrītoši māja ar savu melni sidraboto bārdi. — Strīpiņas, krustiņus...

— Bet bajs taču arī tāpat atzīmēja?

— Baja iezīmes nerunāja patiesību. Mūsējās ir pavisam citādas...

— Bet ja nu jūs aizmirsīsiēt, ko esat atzīmējuši? Uzskaitē tomēr labāka būtu uz papīra... Varbūt pirmajā laikā arī šīs iezīmes ir labas, bet vēlāk būs vajadzīgs rēķinvedis.

— Tu izmāci mums rēķinvedi... Ņem Onisu līdzī uz Minsugu. Viņa prot lasīt...

— Hortajs Mangirovičs ne tikai par iezīmēm, bet arī par komūnas statūtiem ir parūpējies, — Polincevs

iemeta starpā. — Tiesa, mēs tos gan vēl neesam uzrakstījuši.

— Lūk, kā! Tas jums abiem ar Hortaju Mangiroviču ir kopīgs uzdevums. Jums, biedri, arteļa dibinātāji ir uzticējuši vadību, — Gubenkovs sacīja, smaidīdams un visu laiku lūkodamies uz Domnu.

Bet viņai likās, ka Minsugas priekšnieks, kas runā nesaprotamus vārdus, grib Polincevam un Hortajam piesieties. Ka iezīmes viņam nepatīk, to Domna bija sapratusi. Arī viņa pati nekad nebija ticējusi tām iezīmēm, kas atradās Hapina rokās. Savu uzskaiti viņa veda pavisam godīgi. Tagad visa arteļa iezīmes ir viņas tēva — Hortaja rokās. Viņš savā mūžā pat salmiņu no otra nav ņēmis. Varbūt priekšnieks par to šaubās?

Pagājusi uz priekšu, Domna iedrošinājās pateikt:

— Kāpēc tu uz iezīmēm slikti skaties? Atdod tās citam vai ņem pats, ja gribi. Mums ir cits darbs. Nav aitu, nav iezīmju, un tad nav ko ēst — kas tas par arteli? . . .

Domna bija izlietojusi visu savu vārdu krājumu, bet cik daudz viņai vēl būtu gribējies pateikt! Viņa skatījās gan uz tēvu, gan uz Polincevu.

— Pagaidi, Domna! — Fjodors piecēlās un piegāja pie durvīm. — Es tūlīt pasaukšu Onisu, viņa laikam ir pie Varjas skolā . . .

Onisa atnāca Domnai palīgā. Gubenkovs klausījās, ko sievietes stāsta, un viņu ļoti ieinteresēja aitu ganes domas. Izrādījās, ka Domna nav mierā ar to, ka arteli aitas tiek turētas tāpat kā pie baja. Bajam bija vienalga, vai aitas atrodas zem jumta vai ne, lai tikai būtu metiens. Bet Domnai nav vienalga. Pamēģiniet saņemt jaunpiedzimušus jērus ziemā! Bet ganāmpulkā ir tādas aitas, kurām tūlīt var atskriet jēri. Lai jērus varētu saglabāt, aitām vajag uzcelt kūti. Ja būs me-

tiens — būs arī iezīmes uz nūjiņām. Kāda nozīme tagad strīdēties, vai nūjiņas labas vai sliktas?

Vēl Domna runāja arī par to, ka neviens nedrīkst no darba izvairīties. Kad viņas dēls Sabiss atteicās savu zirgus ganīt, viņa ne vārda nebija bildusi. Bet tagad zirgu ganāmpulks pieder artelim un viņa piespieda Sabisu atgriezties pie zirgiem. Tāpat ir arī ar Domnas vīru Sagdaju... Artelis viņam ir uzticējies visu zirgu ganāmpulku, bet viņš, uzvilcis miliča apģērbu, tikai sēž un sēž tajā «štāpā»... Būtu drīzāk tikuši galā ar to bandu, lai Sagdajs var savu darbu darīt un lai artelim tiek no tā kāds labums...

Un tad vēl Domnai ir arī žēl atdot jēriņus galā. Viņa saprot, ka vienību vajag pabarot, tomēr ir žēl. Arī zirgi jākauj... Lopi taču pagaidām klāt nenāk...

Domnas brūnās, plaši ieplestās acis jautājoši vērās Gubenkovā. Jegors Kuzmičs brīdi stāvēja nokārtu galvu un tad pēkšņi atplauka.

— Tagad gan tu mani iepriecināji, biedrene Domna! Tā jau ir īsta saimnieces valoda! To tu pareizi pateici... Šodien pat ķersimies pie aitu kūts būves... Es sarunāšu ar Žarkovu, lai atsūta puišus no vienības, — vakara pusē jēru mātes jau būs siltumā.

...No meitenēm šo jaunumu pirmā uzzināja Taanaha, bet viņai to pastāstīja māte, kas bija apskaņijusi jauno aitu kūti.

— Jēri atskrējuši...

Taanaha posās iet pie savas draudzenītes Zojkas. Iebāza kājas maimahos, uzrāva mugurā kažociņu, uzsvieda lakatu uz melnajām bizītēm — un projām bija. Pie Polinceviem viņa atskrēja aizsēdusies un sarkusi.

— Tā esi tu, Taņa? — Zojka priecājās, saukdama draudzeni pēc krievu ieražas. — Vai tu zini, ko es dariju? Nozīmēju rakstus no logu rūtīm. Redzi, kā sals tās ir izgreznojis! Ja gribi, zīmēsim abas kopā...

Bet kam Taanahai tagad vajadzīgi kaut kādi sala raksti! Ne jau tāpēc viņa ir atnākusi, viņai padomā kaut kas svarīgāks.

— Jēri! — Taanaha izsauj, ilgāk vairs nespēdama glabāt savu noslēpumu. — Jēri atskrējuši!

— Jēri! — Zojka priecājas. — Kādi viņi ir? Vai melni?

Zojka pielika ķebliņus pie krievu krāsns, uzkāpa uz tā un sadabūja savus izšūtos maimahus. Baltajām matu šķipsnām uzsēja virsū lakatu, sakrustoja tā stūrus pār krūtīm un iebāza padusēs. Taanaha piesteidzās palīgā — sasēja lakata stūrus mezglā.

Draudzenītes jau bija pie durvīm, kad māte uzsauca: — Pagaidiet! — Viņa pašreiz cepa pīrāgus ar kartupeļiem — tēvs nesen pārupes aulā bija iemainījis mazliet miltu pret zirgu pakaviem. — Nemiet, būs jums ceļā ko uzkost, — māte iedeva katrai pa pīrādziņam. Viņā jau zina, ka Zojkai un Taanahai labāk par visu patīk pa ceļam kaut ko graužt.

Tēvs, sēdēdams uz sola, saliecās uz priekšu. Bārda ietrīsējās, sakustējās kuplās uzacis.

— Lellītes kas lellītes!

Durvis iečīkstas un aizsitas atkal ciet.

Taanaha steidzina Zojku, un tagad viņas abas ir jau zemē no lieveniņa, palēkdamās vien skrien pa bāli sārto klajumu.

Pie zemās Tirnuka mājiņas, uz kuras plakanā jumta guļ sniega kārtā aršinas vai pat divu biezumā, abas meitenītes sāk iet soļos. Viņas gan pasmejas, gan pastrīdas.

Smieklīgi likās, ka sniegs uz jumta bija no sāniem aizputinājis skursteni — izskatījās, it kā dūmi paceltos tieši no sniega kupenas. Tad Zojka sacīja, ka tas nemaz neesot sniegs — tur esot nolikts kviešu rausis. Taanaha papurināja galvu — nevis rausis, bet brinzas

gabals. Ja Zojka neticot, lai palaizot — manīšot sāļu garšu uz mēles. Bet jumts ir augsts — kā tu nokļūsi uz tā?

Jēru mātes un grūsnās aitas pieskata Knaja. Viņa ir iedegusi petrolejas lukturi, jo kūtī tumšs. Ir smaciģi, smaržo pēc salmiem un aitām. Aitu šeit ir daudz, un gaiss kūtī ir mitrs, sasilis. Uz slapjajiem salmu pakaišiem, cieši kopā saspiedušās, guļ jēru mātes. Bieži jo bieži viņu sāni piepūšas un atkal atkrīt atpakaļ. Kumpie purni sniedzas pie melnajiem kamoliņiem, kuri guļ turpat blakus. Izšaujas garas, asas mēles un laiza šos kamoliņus. Aitas ieblējas, atsaukdams jēru balsīm. Viņas pagriež purnu pretī luktura gaismai, kad Knaja staigā pa kūti, un skatās ar savu izvalbīto acu iegarenajiem redzokļiem. Pakaišos mīdās liela, melna aita, stumdama jēru ar degunu pie tesmeņa, bet jērs tikai blēj un muļķīgi trinas ar purnu aitas paslēpenēs, nekādi nevarēdams atrast pupus. Knaja steidzas mazajam muļķītim palīgā un noliek to zem aitas. Jērs tūlīt apklust un sāk šmakstināt, uz priekškājām atmeties. Viņš zīž, bet astīte kustas.

Apstaigājusi visu kūti, Knaja apstājās vidū pie zemē ieraktā mietiņa. Pakārusi pie tā lukturi, viņa izvilka no salmu sienas dakšas, jo gribēja atnest svaigu sienu, bet tad iegrima domās. Tā viņa tur stāvēja blāvajā luktura gaismā, atspiedusies uz dakšu greizā kāta, mugurā viņai kažociņš, galvā tēva vecā aitādas cepure. Viss apgērbs ir tāds, it kā viņa tīšām censtos slēpt savu daiļumu. Izskatās tāda pazema un neveikla, arī darvas melnās bizītes ar piesietajām sudraba monētām nav redzamas. Taču meitenes acis mirdz kā divas zvaigznes — viena acs kā Solbana¹

¹ Solbans — Venēra.

zvaigznīte, bet otra — kā Hoshara¹ zvaigznīte. Šīs zvaigznes deg jau kopš tā laika, kad Epsem sāka dzīt ievainotā kāja. Puisis jau sen būtu varējis atstāt Hortaja mājiņu un atkal apmesties pie kāda no aula iedzīvotājiem, bet viņa pati, Knaja, puisi nelaiž. Arī māte Domna nebar Knaju par to, bet vectētiņš Hortajs mierīgi pakšķina savu pīpi. Par tēvu, kas ir atgriezies no Minsugas, nav ko runāt, viņam Epse jau tagad liekas gandrīz kā savējais. Sabīss sadraudzējās ar puisi jau toreiz, kad abi brauca pēc siena.

Knaja un Epse dzīvo zem viena jumta, jau daudz vārdu viņi ir viens otram pateikuši. Taču pats svarīgākais vārds vēl nav izteikts...

Aitas mīnājās un čaukstināja pakaišus, jēri blēja, no zemes cēlās smacīgi izgarojumi, un kūtī viss izskatījās tumši pelēks, bet Knajas sirds pukstēja līksmi — tā stāstīja par kaut ko gaišu un priecīgu.

— Knaja, ielaid mūs kūtī! — atskanēja meiteņu balsis. Jaunā aitu gane atjēdzās un steidzās paskatīties, kas tur nāk...

Karogs plīvo vējā virs štāba jumta, iesmeļ rieta purpurkvēli un tūdaļ izlej to pār apsnigušo jumtu, tāpēc tas ir sārts. Karogs liesmo tādēļ, ka ir augstu pacelts.

Štābā ir aizdegta lampa, tā apgaismo lielo istabu, kur Pičons senāk pieņēma viesus. Te redzams vēl tas pats galds un divāns. Tikai pie galda tagad sēž Žarkovs, sasprindzinājumā raukdams pieri. Iečīkstas plecu siksnas, kas stiepjas pāri krūtīm un mugurai. Vienā siksnā ir pakārts mauzeris koka makstī, otrā — lauka soma. Istabā drūzmējas kopā ar viņu no Minsugas atbraukušie miliči, kas izraudzīti par hakasu brīv-

¹ Hoshars — Polārzvaigzne.

prātīgo zemessargu vadu komandieriem. Brīvprātīgie sanākuši no visas tuvākās apkārtnes. Kamēr Gubenkovs nodarbojas ar aulu lietām, arī Žarkovs velti nezaudē laiku. Sameklēja vienībai cilvēkus, pārbaudīja viņus — vai ir droši, vai prot rīkoties ar ieročiem. Aulu tagad aplenc posteņu ķēde — Žarkovs zina, kas aulā iebrauc un kas to atstāj.

Pagājusi vēl viena rūpju un raizju pilna diena. Vadu komandieriem ir doti pēdējie rīkojumi.

Žarkovs izstiepj kājas zem galda — liek sevi manīt reimatisms, kas iegūts vēl partizānu laikos. Vajadzētu paārstēties, bet nav jau laika. Tūlīt atkal ceļš priekšā.

Pagalmā pie štāba lievenēm izcēlusies kņada. Kāds grib ienākt iekšā, bet sargs viņu nelaiž.

— Vai jums ir kāda vajadzība pie manis, mīlais cilvēk? — Žarkovs jautā, atvēris durvis.

— Dod papīru! — Alarčons, uz sliekšņa pakāpies, sacīja. — Dod papīru...

Žarkovs jautājoši nolieca galvu, ieklausīdamies negaidītā ciemiņa balsī.

— Papīru? Caurlaidi? Bet uz kuru aulu?

— Andagi, — Alarčons pastiepa roku, norādīdams uz Ahbanas upes pusi, — Anča...

— Uz pārupes aulu, — paskaidroja Alarčonam līdzī ienākušais Epse.

— Kāpēc?

— Ačīn harindas slims...

— Saka, ka jaunākais brālis esot saslimis. Tur dzīvojot...

— Tu laikam bursi viņu...

— Vajag burt. Dikti vajag... Pavisam nelabi harindam...

— Nu, ko darīt, Epse? Iedot viņam caurlaidi? — Žarkovs jautāja. Epse paraustīja plecus.

— Iedošu arī. Kaut gan neesmu pārliecināts, vai viņš runā taisnību vai melo.

Alarčons sabozās. Puspievērtās acis pētīja neizlīstošo tintnīcu uz galda.

— Es tev izrakstīšu caurlaidi, mīlo cilvēk, — Žarkovs pasniedzās pēc spalvaskāta — vīgriezies stiebrīnā, kurā bija iestiprināta rondo spalva ar platu galu.

— Viens cilvēks? — Žarkovs jautā un izstiepj pirkstu.

— Nē! — Alarčons purina galvu. — Iki... Iki kizi... — Un parāda divus īsus pirkstus. — Sieva arī...

— Ja divi, tad divi, — Žarkovs piekrīt un pasniedz Alarčonam caurlaidi. — Vari iet.

— Uz redzēšanos, Knaja! — Taanaha un Zojka, no aitu kūts izskrējušas, atvadās no jaunās ganes.

— Uz redzēšanos! Skrieniet ātrāk mājās...

Pa sniegu un krēslu meitenītes steidzas atpakaļ. Debesis kļūst arvien tumšākas un tumšākas, tur saro das vesels bars zvaigžņu. Mirgo Solbans un Greizie rati, un Hoshars. Zvaigžņu zili baltie štari ir pavisam īsi, bet, ja uz tām paraugās caur pievērtām skropstām, tad stariņi izstiepjās gari — līdz pašām acīm.

— Jēri, — Taanaha saka, rādīdama uz augšu.

— Un tur ir arī gans! — Zojka ir ieraudzījusi mēnesi. — Redz, kā viņš ir pieliecies, lai varētu visus saskaitīt...

— Un rokā viņam ir nūja, — Taanaha fantazē. — Tikai to nevar redzēt...

— Bet kā viņu sauc? — Zojka jautā. — Vai tu zini?

— Zinu. Čil ai . . Vectētiņš Čil ai¹...

Auls ir pakalnē — tagad jau pavisam tuvu, lodziņos deg ugunis. Kaut kur ieliņā iečirkstas kamanu slieces. Sasaucas cilvēku balsis. Bet tur klaudzina cirvis — saimnieks nav paguvis malku sacirst, tagad skalda tumsā...

¹ Čil ai — janvāris, burtiski, «vēja mēnesis».

Jautri bija Taanahai un Zojkai, abas sāka draiskoties. Sākumā viņas grūstīja viena otru, bet tad uznāca vēlēšanās padziedāt. Un Zojka uzsāka augstā, augstā balsī dziesmu, ko nesen bija noklausījusies no miličiem — no tiem, kuri atbrauca kopā ar Žarkovu. To vakar arī Gubenkovs bija klāt, viņi to bija dziedājuši pie galda.

... Zilgās debesīs sārtotās blāzma —
Vakars satumsa gurds,
Stepē auļoja tur
Simt Budjonija zēnu kā brāzma.
Pusnakts klusumā tie
Steidzās izlūkos iet,
Šalc Ukrainas papeļu rindas.

— Vai tev patīk? — viņa jautā Taanahai. — Tu palīdzi man, Taņušā...

Draudzenītei nav divreiz jāsaka. Melodija iegauvēta, bet krievu vārdus viņa iemācās ātri, par to Varvara Petrovna viņu ne vienu reizi vien skolā ir uzslavējusi.

Un Taanahas balstiņa savijas ar Zojkas dziedājumu, viņa palīdz draudzenei nodziedāt krievu dziesmu līdz galam. Palejai viņas jau bija pāri un tagad sāka kāpt pa nogāzi augšup.

— Melni dārgais, nu steidz...

Taanaha pēkšņi iekliedzās un parāva Zojku aiz rokas.

No pakalna lejā traucās divjūgs.

Ilkšu un piejūga zirgi drāzās krākdami un krēslā šķīta milzīgi. Klaudzēja kamanu atzveltni, kauca slieces. Meitenes tik vien paguva kā saskatīt kamanās divus tumšus stāvus — it kā vīrieti un sievieti.

Zojka un Taanaha centās pabēgt no ceļa nost, viņas jau bija pašā ceļa malā.

Bet tad pēkšņi kamanās sēdošā sieviete iekliedzās dusmīgā vīrieša balsī un, negaidot izņēmusi grožus vīrietim no rokām, pagrieza auļojošos zirgus bailēs sastingušajām meitenēm tieši virsū. Viņas pat iekliegties nepaspēja...

Sargs, kas stāvēja augšā kalnā un tikko bija palaidis garām kamanas ar vīrieti un satuntuļojušos sievieti — viņi uzrādīja caurlaidi — , tā arī nesadzirdēja dziesmas beigas. Viņš visu laiku gaidīja, ka tūlīt parādīsies pašas dziedātājas. Bet viņas kalnā neuznāca. Sargs sāka uztraukties: kas ar meitenēm noticis? Cita ceļa uz aulu taču nav.

Domna, kas steidzās nomainīt Knaju aitu kūtī, atrada ar ilkss galu nosisto Zojku un piejūga zirga samīto Taanahu. Taanaha vēl bija dzīva. Domna metās pie sarga. No sievietes kliegzieniem sapratis, ka notikusi nelaime, sargkareivis izšāva gaisā. Viss auls sakrēja kalna piekājē.

Tajā pašā naktī Taanahu milicijas zirgi Žarkova kamanās aizrāva uz Minsugu, uz slimnīcu. Viņai līdzī brauca Onisa.

— Mēs gājām un dziedājām... Tad pēkšņi kāds brauca lejā pa kalnu. Mēs pagriežām ceļu... Tojons uzkliedza, un zirgi metās mums virsū...

— Tojons? — cilvēki brīnījās un šausminājās. — Kur tad viņš te radās? Droši vien slēpies pie kāda no savējiem? Bērnus nepažēloja, samīdīja ar zirgiem...

Pulats uzzināja no sarga, kas bija braukuši kamanās.

— Nāvi abiem — burvim un Tojonam! — viņš kliekda, kratīdams labās rokas dūri, bet ar kreiso roku turēdamies pie «iezīmētās» auss.

Žarkovs aizsūtīja gūstītājus pa pēdām, bet tie atgriezās tukšā.

Neviens neiedrošinājās tuvoties Fjodoram un Varjai. Varja bija nokritusi sniegā uz stingstošā Zojkas augumiņa un izplūda sirdi pļosošās vaimanās.

— A-a-a-a! — baismīgi skanēja viņas raudas. Te viņa apskāva Zojku, piekļaudama sev, te atkal plēsa sev matus.

Fjodors, galvu noliecis un zobus sakodis, klusēdams skatījās uz izmīdīto sniegu, kurā sāniski atmeta, paceltu rociņu gulēja viņa meita.

Fjodors klusēja, un tas ļaudis biedēja. Vienīgi vecais Hortajs tāpat klusēdams nometās ceļos viņam blakus sniegā.

Un tad Fjodors pieliecās un atrāva Varju no Zojkas; sieva tai pašā brīdī saļima nesamaņā.

Pie viņas pieskrēja Domna un Apaha sieva, satvēra zem padusēm.

Fjodors uzmanīgi kā pūciņu pacēla Zojku un izslējās visā augumā. Kāds viņam norādīja uz kamanām, bet Fjodors tikai papurināja galvu. Viņš gāja pūlim pa priekšu ar Zojku uz rokām. Ar Zojku — savu miesu un asinīm, stepes cīrulīti —, kas pat pirms baiss nāves bija skandinājusi dziesmiņu...

... Skaties, Harakurgena akmens tēls, ja vien tavas acis vispār spēj redzēt! Ieskaties labi! Blakus tavam kurgānam šodien apglabā krievu meitenīti Zoju. Tas milzis, kura platos plecus ir saliekusi nelaime, uz kura auguma kā maiss karājas smēdē apkvēpušais puskažociņš, ir meitenītes tēvs. Neraugoties uz salu, viņš ir bez cepures. Viņa rudajos matos ir sirmas šķipsnas, tās vairs nekad nezudīs. Bēdas cilvēkiem dažādi parādās — vieniem asarās, otriem — priekšlaicīgā nosirmošanā.

Bet tā mazā sieviete ar aizmākušiem un no asarām sasarkušiem plakstiņiem — no viņas mutes vairs

neizlaužas raudas, — tā sievietē, kuras vaigi ir balti kā krīts, — ir Zojas māte...

Vecais hakass kažokā no netīri baltām aitādām, lūkodamies uz bojāgājušo meitenīti, neskanīgi murmina: «Cīrulītis... Cīrulītis...»

Te ir daudz cilvēku. Viņu vidū arī Epse, Knajas līgavainis, jaunais aula padomes priekšsēdētājs. Brīvprātīgo cīnītāju ierinda ar paceltām šautenēm sastingusi miera stājā.

Zārku nolaida kapā ar savilktiem arkāniem. Tajā pašā brīdī norībēja šauteņu zalve virs baltajām kupenām, virs Harakurgena. Nodrebēja kamanās iejūgtais Dūkanais, kas stāvēja mazliet tālāk. Sašķiebās sniega cepure uz akmens tēla galvas, izira un nokrita zemē.

Kad virs kapiņa izauga zemes paugurs, Hortajs izvilkā no azotes sarkanu, piecstūrainu zvaigzni, kuru pats savām rokām bija darinājis no skārda gabala. Viņš piestiprināja to pie konusveida stabiņa, kas bija ierakts blakus paгурam.

... Skaties, Harakurgena akmens tēls, ja tavas acis laika gaitā nav kļuvušas neredzīgas. Tieši tev pretī šie sērojošie, pēdējai kaujai ar ienaidnieku gatavie ļaudis ir pacēlušī sarkano zvaigzni. Tā ir tik līdzīga īstajai Hoshara zvaigznei, ap kuru pa debesjumu riņķo gan Čitigena Greizie rati, gan visi pārējie nakts spīdekļi...

Īstā sarkanā zvaigzne nekad neapdziest, arī Zojkas dziesmiņa nekad nemirs...

28. nodaļa

Pirmajā naktī pēc Zojkas apbedīšanas vecais gans Čil ai — janvāra mēnesis — pameta zvaigžņu ganāmpulku debess ganībās. Viņš aizgāja savā debesu jurtā.

Tagad veselu gadu viņš nerādīsies stepes ļaudīm, bet viņa vietā nāks jauns ganiņš.

Ir vēls. Bet šajā bezmēnesnīcas naktī aulā neviens negul.

Vienība pošas uzbrukumam un tur gatavībā zirgus, kamanas un slēpes. No mājas uz māju skrien sakarnieki, viņi nodod komandieru rīkojumus. Mājās un jurtās, lai gan ir vēla stunda, iekurtas krāsnis un pavardi. Pār aulu paceļas svaigi ceptas maizes, vārīta un cepta ēdiena smarža.

Pie brīvprātīgo štāba jūdz zirgus. Kamanās novietoti produkti un munīcija. Ragavās, kam bez ilksīm pierikota vēl arī zvenģele piejūgam, divi karavīri un vada komandieris novieto balsta ložmetēju.

Sagdaja mājā notiek atvadības. Kopā ar vienību aiziet trīs vīrieši — pats saimnieks, viņa dēls Sabiss un nākamais znots Epse. Saposušies ceļam, viņi apsēžas uz gara sola, bet Domna un Knaja liek viņu somās ēdienu, veļu un tabaku.

Durvis atvērtas. Uz sliekšņa stāv Ulugs Pedors. Visi pagriež galvas uz viņa pusi. Vienā rokā kalējam ir maiss ar krājumiem ceļam, otrā — karabīne. Arī Varja ir kopā ar vīru, viņa ģērbusies vīriešu puskažociņā ar atrotītām piedurknēm, vatētās biksēs un vecos velteņos, kuriem apakšā pašūts biezs voiloks. Sejā ne pilītes asiņu, mutes kaktiņi noslīdējuši uz leju, acis bez spožuma.

— Esam saposušies, — Fjodors sakumpuši pleciem neskanīgi nosaka, — viņa nāks mums līdzī par žēlsirdīgo māsu...

Viņš zemu paklanījās sirmgalvim, Domnai un Knajai.

— Paldies jums par visu, labie ļaudis! Piedodiet, ja mēs kaut ko neizdarījām tā, kā vajag... Tu, Hor-taj Mangirovič, biji mums tēva vietā... — Viņš gri-bēja vēl kaut ko sacīt, bet tikai atmeta ar roku.

Uz ielas sniegā čirkstēja pajūgu slieces.

— Ir laiks... — Fjodors noliecās pie Hortaja, pie-spieda viņu sev klāt un noskūpstīja. — Varbūt paliksim dzīvi un atgriezīsimies... Arī uz taviem pleciem gulsies nasta, Hortaj Mangirovič... Komūna... Smēdi pieskati...

Tad viņš pagriezās, zemu paklanījās, atvadīdamies no šīs mājiņas kā no dzīvas būtnes, un izspraucās laukā pa durvīm.

Rītausmā brīvprātīgo kolonna jau bija Ahbanas viņā krastā.

Austrumi iekvēlojās kaujinieku aizmugurē, un, aizsteigdamies jātniekiem un kājniekiem priekšā, pa sniegu uz rietumu pusi stiepās sārts ausmas atspīdums. Kad kļuva pavisam gaišs, baltā stepe likās cilvēku pilna. Kolonna, kuru Žarkovs bija sadalījis sānu un priekšējās apsardzes grupās, avangardā un arjergardā, bija izstiepusies apmēram trīs verstu garumā. Kurgānu akmeņi rēgojās laukā no kupenām un vēl pastiprināja iespaidu par to, ka stepē daudz cilvēku. Akmeņi atgādināja karavīrus, kas šaušanas gatavībā nometušies uz viena ceļa, jātniekus sardzes postēnos un hakasu sievietes, kas iznākušas uz ceļa pavadīt karavīrus.

Varja brauca ragavās. Bija neērti sēdēt. Ja pagriežās uz vienu pusi, tad atdūrās pret apklāto lieltgabala stobru, ja pagriežās uz otru pusi — tur bija sakrautas skārda kastes, tās atbīdīt viņai nebija spēka, jo kastēs atradās svina «ciemakukuļi». Ragavas čirkstēja un lēkāja. Tās vilka zemu, pinkainu zirgu pāris. Zirgi sprausloja un trokšņaini elpoja, viņu sarmas klātie sāni cēlās un plaka. Kad vedējs pakustināja grožus, sarma nobīra no ilksu zirgu spalvas.

— Nū-ū! — sēcošā balsī uzkliedza vedējs un sma-

cēja Varju mahorkas dūmos, kas mutuļiem nāca no pīpes. Skatīdamās uz viņu no sāniem, Varja redzēja vienīgi sacelto aitādas apkakli un pīpi, kas rēgojās laukā no tās.

Dusmas desmitkāŗšoja Fjodora spēkus tagad, kad viņš steidzās uz priekšu ar slēpēm, bet tajā pašā laikā tās padarīja viņu arī mazāk uzmanīgu. Kalējs neredzēja, ka Sagdaja dēls, pēdējos spēkus saņēmis, cenšas tikt viņam līdzī. Tikai nejauši pavēries atpakaļ, Fjodors pamanīja to.

Viņš apstājās un pagaidīja jauno kaujinieku. Tālāk abi gāja kopā. Sabiss bija labs slēpotājs. Tomēr Fjodors jautāja, kāpēc viņš ir izvēlējies slēpes, nevis zirgu.

— Sēdišos tikai Palsajam mugurā, — skanēja atbilde.

— Tā, dēliņ, — Fjodors piekrita. — Tā...

Mazo, no netēstiem baļķiem celto ziemas mītni sveša acs pat nepamanītu. Virs kupenām rēgojās divi vai trīs baļķu vainagi, tajos mazs lodziņš, bet augšā, jumta vietā, — sniega kupena. Otrā pusē atradās durvis, kuras apsargāja raibs medību suns garām ausīm. No durvīm dziļajā sniegā iemīdītā taciņa veda uz biezokni, kur, ja labi ieskatījās, varēja pamanīt uz ātru roku ierīkotu nojumi no kārkliem, zariem un skujām. No turienes laiku pa laikam atskanēja zirgu zviedzieni.

Iezviedzās zirgs, ievaušķējās medību suns, un no mājiņas izvēlās saimnieks, drukns kā cieši piebāzts maiss, platiem vaigu kauliem, ar pielādētu revolveri rokā un cirvi aiz jostas.

— Ē-ēē, Melni! Kad esat abi ar Palso kopā, tad jūs plēšaties, bet vienam tev ir skumīgi. Siena arī ir maz... Sacirtišu tev vilkukārklus — grauz kā zaķis...

Vilkukārkli pārmaiņus ar ievām aug pie aizsalušās upītes. Tā nav upīte, bet ceļš. Pa ledu var doties kaut vai līdz pašai augštecei vai arī uz leju — uz taigas auliem. Upīte met desmit lielus līkumus, tāpēc hakasu valodā to sauc par Ulugonu — lielo desmitnieku. Ziemas mītne ir ierīkota pie vidējā likuma, tuvāk pie centrālās Sajānu kalnu grēdas, pie Tannutuves. Nākamais līkums apliecas apkārt bandītu pilnajai Hazas taigai.

Piçona vēl arvien nav. Kad viņš ar Palso jāja pro-jām, lika gaidīt: «Aizjāšu un visu uzzināšu.» Bet uz kurieni viņš aizjāja? Kormass bija izsekojis — uz Hazas taigu, tieši bandītu rokās... Vai viņš ir bez prāta, vai?

Kormass cērt vilkukārklus un vēro savu medību suni. Suns griežas uz vietas apkārt, osta gaisu, ņirdz zobus.

Kormass noliek cirvi, ielien dziļāk krūmos un tur šauteni gatavībā. Vai tas ir zvērs vai cilvēks, kas tuvojas?

Suns pagriež purnu uz Ulugonas lejteci, sarauc degunu, atņirdz zobus, spalva viņam sacēlusies gaisā. Atskan rūciens, un suns nespēj to apturēt.

— Pagaidi, Haragaj! — Kormass viņu klusām apsauc, bet pats jau ir sapratis, ka nācēji ir cilvēki. Viņš dzird slēpju čirkstēšanu.

Upes likumā parādījās divi cilvēki. Priekšā liels — kā uz pakaļkājām sacēlies lācis — krievu spēkavīrs, bet viņam aiz muguras smuidrs puisis — hakass. Abiem ir šautenes un plecu somas. Viņi apstājas... Puisis baksta ar slēpju koku sniegu un kaut ko rāda krievu milzim, bet tas tikai māj ar galvu, un rudā bārda trīs. Abi, galvas nodūruši, attupstas sniegā. Tie nav mednieki — šauteņu stobri ir tievi. Tās ir karabīnes. Bet kas tagad staigā ar karabīnēm? Skaidrs, ka tie nav labi cilvēki. Varbūt viņi ir no Hazas taigas?...

Un atkal Kormasam neviļus prātā ienāk Pičons, kas aizjājis uz turieni.

Kormasa šautenes gailis ir uzvilkti. Mednieks tur svešiniekus uz grauda, ar acīm nomēra atstatumu. Pēkšņi Kormass nobāl. Šautenē ir tikai viena patrona. Ja viņš vienu nošaus, tad otrs vis negaidīs, kamēr viņš, Kormass, aizskries uz ziemas mītni pēc otras patronas.

Bet bārdainais spēkavīrs un smuidrais puisis jau ir piecēlušies kājās un iet tālāk — tieši uz ziemas mītni.

Haragajs neizturēja un sāka riet. Melnis zem nojumes iezviedzās. Slēpotāji steidzās paslēpties krasta krūmos.

«Meitu izglābšu... Uzsēdināšu zirgā...» Kormass uzsauc sunim, rādīdams uz upes pretējo krastu: «Pu-ci, Haragaj!» — bet pats pieliecies spraucas cauri krūmiem un skrien uz ziemas mītni. Ieskrējis iekšā un atstājis durvis līdz galam vaļā, viņš paliek stāvam ar atvērtu muti. Marikas nav istabā...

Marika bija izgājusi laukā no sniega mājiņas tūlīt pēc tam, kad tēvs devās Melni apraudzīt. Apnicis bija aiz atslēgas sēdēt un dūmus ostīt. Nu jau nezina kuro dienu viņi te dzīvo un tēvs gaida Pičonu.

Par Pičonu negribējās domāt. Marikas acīs bija sniega zilgme. Gaiss te tik tīrs, ka, raugoties uz apsniigušajiem, it kā no sudraba kaltajiem krūmiem un kokiem, viņa liksmi iesmējās. «Aiziešu līdz krastam — tur ir vilkābele ar sārti dzeltenām ogām. Ogas ir sasaļušas un droši vien ļoti garšīgas!...»

Pašķirdama zarus un bārstīdama sniegu sev uz galvas, meitene ielīda krūmos. Kāja sataustīja koka stumbra žuburu. Viņa uzkāpa augšā un, stumbru apskāvusi, sāka plūkt ogu čemurus.

Cirvis klau dz — tā tad tēvs kaut ko cērt. Bet tagad cirvis ir apklusis. Rej Haragajs. Skan tēva balss:

«Pu-cil!» Marika izstiepj kaklu. Kāds aiz krasta paugura klusītēm mēģina pierunāt suni...

Meitene grib nolēkt zemē un skriet pie tēva vai uz ziemas mājīņu, bet koka žuburs nelaiž viņas kāju vaļā, pēda ir iespiesta spīlēs.

Aiz muguras skan strauji soļi. Tēvs elpo smagi. Rokās viņam ir šautene un maišelis. Cepure pazaudēta krūmos.

— Ir jāglābjas! Jāj ar Melni pa upīti uz augšu...

— Tēt! — Marika raudādama pūlas dabūt kāju vaļā. — Kāja ir saspiesta!

— Ei-i! — skan no upes. Un tad vēl otrreiz — smalkākā balsī: — Ei-i! Ma-ri-ka!

Meitene nespēj ticēt savām ausīm. Viņu sauc vārdā?! Un balss liekas tik pazīstama... Tēvs izskatās kā sastindzis.

— Ma-ri-ka, tas esmu es, Sabiss!

Raustīdamās uz zara, Marika paceļ galvu un ierauga, ka Sabiss straujiem soļiem šķērso aizsalušo, sniega piedzīto upīti. Bet Sabisam aiz muguras, atgaiņādamies no nikni rūcošā Haragaja, skrien Ulugs Pedors. Kā gan viņu varētu nepazīt! Kam vēl ir tādi pleci un tik ugunīga bārda!

Aizmirsusi nesenās bailes, Marika sāk māt ar roku.

— Sabis, tēvocī Pedor! Esiet sveicināti!

29. nodaļa

Ar skrajmežu klātajā pakalna virsotnē, apmēram versti no ziemeļaustrumu ieejas Hazas taigā, aiz priežu stumbriem aizslēpušies, stāv četri cilvēki. Viens no viņiem tur pie acīm binokli, divi skatās, uzlikuši roku virs acīm, bet ceturtais novērošanā nepiedalās, viņam rokās kaut kāds ar dzīslām nošūts tāšu aplis.

Marika palīdzēja Ulugam Pedoram sarunāties ar tēvu, un kalējs izstāstīja medniekam visu, kas bija noticis Čobata aulā.

Kormass iegrima domās: «Pičons? Mēs taču abi esam draugi jau no jaunības dienām! Nespēju ticēt...» Tomēr Kormass pats apskatīja Palsā pēdas: no ziemas mītnes Pičons bija jājis uz Hazas taigu... «Kā tad tā — šeit ir viens Pičons, bet tur — otrs? Kurš tad ir īstais?»

Un tad Kormass sāka atcerēties, kā īsti bija iesākusies viņu abu draudzība. Pičonam vajadzēja uzzināt takas, pa kurām varētu lopus dzīt pāri Sajāniem — no Hakasijas uz Urahaju. Pičons acīmredzot meklēja īsāko ceļu, pa kuru lopus varētu ātrāk aizdzīt, Kormass viņam parādīja takas, un Pičons viņam par to bija devis naudu, ar araku dzirdījis. Petrickis, raktuvju īpašnieks, bija pircis no viņiem lopus, ar ko strādniekus barot. Par lopiem maksāja zeltā. Pičons zeltu bija nosaucis par «dzelteno ērzeli». Tad Pičons aizbrauca uz Kazanas pilsētu. Stāsta, ka tur esot daudz mācījies. Bet Kormass dzīvoja taigā, pielūdza priedi — Kormass ir pavisam tumšu ļauzu... Kas tad nu lācis govij par brāli...

Tad Pičons Kormasu bija aizmirsis — skaļi toreiz Pičonam zviedza «dzeltenais ērzelis».

Kad atnāca sarkanie, Pičons atkal sāka dēvēt Kormasu par savu draugu. Bija atnācis pie viņa. «Rādi slepeno ceļu pāri Sajāniem, rādi Hazas taigu!» Viņš bija parādījis — un tagad Hazas taigā ir banda. Kā Kormass varēja zināt, ka Pičons, aulā priekšsēdētājs, tur apmetinājis bandu? Arī viņu aulam, Čorbitam, bija uzbrukuši, aizveduši medniekus, arī Kormasa sievu Todisu bija aizveduši... Cik daudz mūsu cilvēku lielu nelaimi cieš!

Šis te krievu cilvēks, Ulugs Pedors, stāsta, ka Pičons gribot mūsu zemi atdot ienaidniekiem. Petricki

gaidot, Ungernu gaidot. Pats sevi esot nosaucis par visas Hakasijas saimnieku, papīru esot rakstījis...

Redz, kāds tu esi, Pičon! Ja nav sava «dzeltenā ērzēla», tad taisies svešzemju ērzelim sēsties mugurā! Bet maksāt par to tu gribi ar mūsu tēvu zemi!

Kur tavas acis bija agrāk, Kormas? Tu nesaskatīji, ka Pičons nav godīgs cilvēks. Tu esi čūsku sildījis savā azotē, esi uzticējies viņam. Pats savu meitu atdevi audzināšanā, taisījies viņam palīdzēt aizbēgt pāri Sajāniem...

Viņš arī savā aulā ir daudz ļauna nodarījis. Pavēlēja lopus kaut — taisījās tos vest uz Hazas taigu, ko bandītus barot. Viņa brālis Serge uzbruka Sagdajam. Kaut kādu ainu turpat blakus aulam Pičons bija slēpis. Stāsta, ka tagad tas aina arī esot Hazas taigā. Bet Uluga Pedora meitiņu ar zirgiem samīdījuši...

Ilgī Kormass sēdēja, galvu atbalstījis vēja appūstajās, sasprēgājušajās rokās.

— Iešu pie jūsu komisāra. Palīdzēšu Pičonu saņemt ciet.

Ieradies pie kaujiniekiem, Kormass sāka nodarboties ar kaut ko pilnīgi nesaprotamu — saplēsa bērzu tāsīs, sameklēja plecu somā adatu, tievu cīpslu saišķīti un ņēmās kaut ko meistarot.

Žarkova vienība ieņēma mežaino ieleju aizas priekšā — vienīgos vārtus uz Hazas taigu.

— Cietoksnis, — Žarkovs sacīja, izdarīdams rekognoscēšanu. — Īsts cietoksnis!

Žarkovs cēla binokli uz augšu un brīžiem atkal nolaida zemāk, bieži noslaucīdams to ar kabatlakatu, jo stikli salā aprasoja.

— Naktī... Jā, naktī... Laikam tā būs vispareizāk... Kalnu grēdas austrumos ir nogāze uz mūsu pusi. Novāksim novērotājus. Kaut kur ir jābūt takai, pa kuru viņi var slepeni staigāt. Uz tā izciļņa varētu novietot ložmetēju.

Aizmugurē čirkstēja sniegs zem kāda cilvēka smagajiem soliem, komandieris pagriezās atpakaļ: nāca Fjodors Polincevs un kāds nepazīstams hakass stirnādas kažokā. Hakasam rokā bija kaut kāda tāss.

— Tas ir Fjodors! Redzi, Fjodor Pavlovič, mīlo cilvēk, kāda izskatās tā Hazas taiga. Cietoksnis... Man ir radusies doma, kā izvietot mūsu spēkus... Kā noritēja apvidus izlūkošana? Ko jūs atradāt tajā ziemas mītnē?

— Lūk, viņu — Kormasu.

— Kāpēc tu domā, ka Kormasam var uzticēties? Kas viņš ir? Ar ko nodarbojas?

— Mednieks. Kormass ir no taigas aula Čorbita. Ar Pičonu viņam ir sena pazīšanās. Viņa meita Marika dzīvojusi pie Pičona. Kormass viņam ir parādījis arī Hazas taigu, bet Pičons nometinājis tur bandu. To man pastāstīja viņa meita, kas uzzināja to no tēva.

— Tā-ā! — Žarkovs sadrūma. — Īsts līdzzinātājs.

— It kā būtu tā un it kā arī nebūtu, Pjotr Ivanovič. Es esmu Kormasu iepazinis. Viņš ir atklāts cilvēks. Bandīti viņu pašu izdzinuši no aula, bet sievu aizveduši sev līdzi. Viņš pašreiz ir kā no laivas izmests... Grib mums palīdzēt. Bet jūs parunājiet ar viņu pats, lieciet, lai Epse pārtulko...

Fjodors pagāja sānis.

— Nu, ko tu pateiksi, mīlo cilvēk? — Žarkovs pievērsās Kormasam.

Mednieks sāka runāt, likdams roku te pie galvas, te pie sirds:

— Daudzus gadus Pičons mani ir mānījis.

— Nu par to mēs jau dzirdējām. Tu stāsti īsāk. Kā tu domā mums palīdzēt?

— Es Hazas taigu pazīstu. Te tā ir, — Epse pārtulkoja.

Kormass pasniedza Žarkovam ar dzīslām nošūto tāsi. Tas bija Hazas taigas makets.

— Nu, rādi šurp... Tiešām ir līdzīgs... Jā, te ir rietumu kalnu grēda, bet te — austrumu. Epse, pajautā viņam — vai pie bandītiem Hazas taigā viņš ir bijis?

Epse pārtulkoja jautājumu, un Kormass noliedzoši papurināja galvu.

— Tad kur, pēc viņa domām, bandīti Hazas taigā ir apmetušies, kurā vietā? Lai parāda!

— Kjul, — no tabakas dzeltenais Kormasa pirksts iebakstīja maketa vidū, kur ar dzīslām bija izšūts nepareizi veidots aplis plaukstas lielumā. — Haja, — pirksts piedūrās stāvam izcilnim. — Čis, — viņš pārvilka ar roku pāri tāsī sadurtiem zariņiem.

— Ezers... Klints... Mežs, — Epse pārtulkoja.

— Tag tozinde, — Kormass cieši noteica.

— Pie kalna... Kalna piekājē, — kā atbalss atsaukā Epse.

Žarkovam gribējās zināt, kāpēc mednieks, ne reizes neredzējis bandītu apmetni, tik droši visu to apgalvo. Epse sāka runāt ar Kormasu un pēc tam pārstāstīja sarunu.

— Rakt zemnīcas un būvēt mājiņas iespējams tikai mežmalā. Citur ir vieni vienīgi akmeņi, ezers un klin-tis...

— Pajautājiēt viņam — vai no tā izcilņa tālu līdz mežmalai?

— Pir versta, — Kormass pacēla vienu pirkstu.

— Nu, tad jau tēmētu uguni var raidīt, — Žarkovs paberza neskūto zodu. — Tātad... Epse, pasaki viņam — ja viņš mums ir samelojis, ja Pičons viņu mums ir uzsūtījis, tad nošausim...

Kormass sāka runāt. Viņš rādīja gan uz sevi, gan uz tāss maketu, gan arī uz Hazas taigu. Kormass runāja ilgi. Beidzot Epse viņam pamāja — «diezgan» un ņēmās pats runāt.

— Viņš zinot pazemes eju. Saka, ka sānis no ieejas

taigā esot plaisa kalnā, bet tā nesniedzoties līdz kalna piekājei. Un tur, apakšā, esot caurstaigājama ala. Vasarā pa to no ezera plūstot avotiņš. Tagad ezerā ūdens maz un avots netek. Pa alu varot staigāt. Bet tur, kalnā, ala sazarojoties. Apakšējais zars ieejot ezerā zem ledus, bet augšējais iznākot laukā kalna otrā pusē. Tur neesot augstu — viens arkāns, pie tam vēl pavisam īss. Bandīti to nezinot, jo izejai priekšā atrodoties izcilnis — tas alu noslēdzot. Nemaz nevarot redzēt...

— Tieši to mums vajadzētu, — Žarkovs sacīja domīgi. — Tikai es viņam nespēju ticēt. Ja arī tur ir eja, varbūt tie ir slazdi. Apsītīs visus mūsējos...

— Kormasa meita arī ir pie mums... Kopā ar manu Varju...

— Nu, un kas par to, ka meita ir šeit? Tu laikam viņam tici, Polincev? — Žarkovs ieskatījās Polincevam acīs.

— Ticu, Pjotr Ivanovič...

— Nu, tad tev būs jāiet ar viņu. Cilvēkus izvēlies pats. Ja kaut kas atgadīsies, tad atceries, ka esi galvojis... — Žarkovs atkal ķērās pie binokļa. — Lūk, tur ir izcilnis...

— Nolieciet binokli! — Fjodors lūdza. — Kaut arī saule ir aiz klintīm, tomēr no izcilņiem krīt atspulgi. Ko var zināt — ja nu stikli iemirdzas? Es vienu tur redzu — slēpjas aiz akmens. Vai jūs atļausiet viņu novākt, Pjotr Ivanovič?

— Tev viena uzdevuma vien ir par maz? Redzu, ka par maz... Ai, Fjodor, Fjodor...

Kalns ar roboto virsotni tikai no apakšas liekas lēzens. Bet pamēģiniet uzkāpt tajā! Fjodors kāpj smagi, grimdams līdz ceļgaliem sniegā. Karabīne karājas uz krūtīm, rokā resns bērza miets — «zirgs». Ar tādiem

«zirgiem» kalnos bija kāpuši raktuvju strādnieki Fjodora pusaudža gados. Augšā kāpjot, viss ķermeņa svars uzgulst nūjai, bet, dodoties lejā, jāuzmetas tai jāteniski virsū, tad nūjas gals un paša gājēja pēdas velk sniegā svītras. Fjodors jau bija izgājis cauri kalna mežainajai piekājei, un tagad viņu aizsedza vienīgi zemu, greizi noaugušu priežu rindas.

Tad beidzās arī priedes. Fjodors nometās sniegā un sāka rāpot.

Hazas taigā krēslo. Blāvi spīd zemnīcu lodziņi, tumši sarkanām liesmām, dūmus mezdami, deg uguns-kuri. Garām zemnīcām un uguns kuriem sakumpis aiziet Harbinietis, labo roku uzlicis uz vaļējas revolvera maksts.

Ne pirmo reizi viņš apstaigā nometni.

No aizsalušā Kjultashila uz zemnīcām slīd tumsas viļņi. Laikam jau tā smaguma dēļ, kuru nav iespējams nokratīt no pleciem, zemnīcās un pie uguns kuriem iedegas strīdi, domā Frols. Ne reizi vien dzērumā ir notikusi šaušanās. Hazas taidzinieki būtu gatavi cits citam gandrīz vai rīkli pārkost aulos nolaupīto sieviešu dēļ. Harbinietis jau mazliet prot hakasu valodu un pats reiz dzirdēja, kā resns kizilietis sacīja kādam jaunam puisim: «Zini, kādēļ mēs šeit sēžam kā āpši alās? Vajadzētu pārgriezt abiem barvežiem rikles un pašiem pazust!» Un vai tad arī viņam pašam nav bijusi doma uzspļaut Pičonom un pazust aiz robežas, kamēr vēl āda vesela?

Bet revolvera maksts tomēr ir atvērta. Viņš ir praporščiks Samohvalovs un savu lietu zina. Vajag pastiprināt sardzi, patruļas. Var sākties sniega vētra, un tad sarkanie izmantos slikto laiku. Tagad vēl uzraudies tas šamanis...

...Harbinietis ar likumu apiet apkārt lielajam ugunskuram, jo pie tā ir Alarčons. Ir saslimis viens puisis, un burvis to grib ārstēt pa savai modei. Harbinietis nedrīkst iet pie tā ugunskura, jo viņš ir krievs un traucēs pagānu ceremoniju. Viņš pagrūda ar plecu mājiņas čikstošās durvis, iededza kvēpeklīti un par jaunu pielādēja naganu.

Ugunskura liesmas šaudās, dūmi ir sīvi. Lapegļu saušņi un siekstas degot dod mierīgu versmi. Bet laiku pa laikam iesprakstas un izšauj dzirksteles ugunskurā iemestās egļu kritalas. Liesmu gaismā slimais ir nolikts uz skuju zariem.

Puse pūļa novirzās pa labi, otra puse — pa kreisi, ejā, kas veidojas vidū, nostājas Alarčons. Viņš ne uz vienu neskatās, smagie plakstiņi puspievērti, rokas karājas kā pletnes.

Alarčons pieiet pie ugunskura, noslīgst uz skuju zaru kaudzes un, nepieskāries šamaņa goda drānām, izstiepjas uz zariem.

— Lai burvis atpūšas! Viņam priekšā tāls ceļš uz garu valstību. Vajag izpirkt no Tagezija puīša veselību...

— Bet puisis taču nav saslimis Tagezija dēļ, bet gan tā krieva vainas dēļ. Pārāk ilgi liek stāvēt sardzē tādā salā. Man aknas žūst no šitās Harbinieša kārtības. Kāpēc Pičons viņu izraudzījis mums par vadītāju?

— Tev taisnība, Apsalaj... Tu jau esi ar sarkanajiem cīnījies. Tu varētu mūs visus komandēt...

— Ek, ko jūs! Serge vēl atgriezīsies. Viņš jau nu gan atņems Harbinietim varu...

— Serge? Kas to teica? Vai tu, Kamat?

— Nu, un kas tad ir?

— Ir tas, ka Serge, stāsta, esot aizgājis uz garu valstību. Ganot Juzuthana¹ zirgu barus.

¹ Juzuthans — velns.

— Nav taisnība. Pičons aizsūtījis viņu pie Ungerna, viņš palika tur, bet viņa vietā atbrauca šitas Harbinietis...

— Bet kur tad palika Polits un Otojs? Viņi abi bija kopā ar Sergi.

— Pagaidi... Skaties!...

Alarčons pieceļas no skuju kaudzes. Ar mājienu lūdz padzerties. Viņam iedod mazliet arakas.

Burvis, to nobaudījis, iet tieši pūlī. Burvim neviens nedrīkst stāties ceļā. No ugunskura viņš dodas uz zemnīcām. Viņš apstājas pie katras zemnīcas un, rokas izstiepdams un dobji murminādams, piesauc slepenus spēkus.

Burvi nedrīkst traucēt. Par to gari bargi soda. Alarčons iet viens pats arvien tālāk un tālāk no lielā ugunskura — līdz pašai pēdējai zemnīcai. Pēc tam viņš atgriežas pie ugunskura.

— Sagatavojiet septiņus spaiņus ūdens...

— Ūdens ir atnests, godājamais Alarčon.

— Septiņas svētītas jostas... Septiņus vilkābeles zarus...

Alarčons apstājas pie šamaņa tērpā un izpleta rokas. Viņam novilka kažoku un uzvilka mugurā to otru, apkarinātu ar vadmalas lupatām dažādās krāsās, ar sīkiem zvaniņiem. Tad padeva tamburīnu rokas sētuves lielumā, vieglu un dobji rībošu. Burvis paņēma to kreisajā rokā un mazliet pacēla uz augšu, pārbaudīdams, vai āda labi nostiepta.

Līdzko Alarčons ietērpās savās goda drānās, paņēma tamburīnu un koka vālīti, no nevarīgā, mazā cilvēciņa, kurš pats sev likās par nastu, nebija vairs ne vēsts. Hazas taidzinieku priekšā, melnās acis zibinādams, stāvēja sasprindzis, brašs burvis.

«Tum-mp!» Alarčons uzsita pa tamburīnu un ātri sāka griezties riņķī. Kažoka stūri dejoja viņam līdzi, un tūlīt ap burvja kājām sāka skanēt smalkas, smal-

kas, trīsulojošas skaņas. «Tum-mp!» burvis kustināja plecus uz priekšu un atpakaļ, un viņa kustību takti šķindēja un žvadzināja zvaniņi, kas bija piesieti pie piedurknēm un muguras.

«Tum-mp!» Likās, ka tamburīns gandrīz vai pats palecas gaisā, bet zvārguļi un žvadzekļi atkal skanēja.

Burvis uzsāka svēto deju...

«Hazas taigā ir trauksme!» Fjedoram nodrebēja sirds.

Piestūmis gūstekni Apaham tuvāk, Fjodors palūkojās visapkārt. Krēslā neskaidri saskatāms ezers, viņā krastā mežs, bet mežmalā ugunskuri. Rīb bungas...

Viņš pasauca Apahu.

— Pajautā viņam — kāpēc tur ir tāda rīboņa?

— Ē, Ulug Pedor, tu nebaidies. Ir atbraucis burvis. Tas ir viņa tamburīns. Mums tā ir vēl labāk. Kad mednis rubina, viņš nekā nedzird.

— Redz, ko! Nu tad, puisi, ātrāk uz priekšu!

Lejā viņu gaidīja vienība. Pasaucis Fjodoru sānis, Žarkovs viņam sacīja:

— Ar gūstekni nodarbosimies tūlīt. Kad jūs abi ar Kormasu iesiet uz to alu, paņemiet līdzī rokas ložmetēju. Un te būs raķetes. Novāciet galveno apsardzi. Nometnei neuzbrūciet. Signalizējiet mums. Nometni ieņemsim vēlāk kopīgiem spēkiem... Es tevi sūtu bīstamā uzdevumā. Nepārsteidzies, esi uzmanīgs!

Vienība jau bija izstiepusies zosu gājienā, kad Fjodors, pagriezies atpakaļ, ieraudzīja vēl vienu cilvēku ejam aizmugurē. Kalējs apstājās un, palaidis sev garām Apahu un pārējos kaujiniekus, vērīgi ieskatījās nācējā.

— Sabis! Es taču tev aizliedzu nākt!

— Es citādi nevaru. Zvērestu devu.

— Zinu tavu zvērestu... Tomēr ar mums kopā tu nevari nākt. Ja tev pašam sevis nav žēl, puisi, tad padomā kaut vai par vectētiņu Hortaju.

Bet Sabiss tikai stūrgalvīgi atkārtoja:

— Tur Tojons un Palsais... Man ir dusmas... Ja tu mani tagad aizdzīsi, es tā kā tā jūs atkal panākšu... Kaut vai visu nakti iešu — tomēr panākšu...

— Ko lai ar tevi iesāku! — Fjodors pats sev par pārsteigumu sacīja. — Nu ejam! Te tev būs raķešu pistole.

Kormass jau ir tālu priekšā, tagad būs grūti viņu panākt. Fjodoram ir smagi nesamie. Pār plecu viņam masīvs «Šoša» sistēmas rokas ložmetējs. Gubenkovs to piešķīra no arsenāla krājumiem — tas bija palicis vēl no deviņpadsmitā gada: ščetjinkina partizāni šo ārzemju ložmetēju bija atņēmuši kolčakiešiem. Viņi gāja apkārt Hazas taigas austrumu kalnu grēdai, un Fjodors sāka uztraukties:

— Apah, pajautā viņam — vai mūs te ceļā nenošaus?

Uzzinājis, par ko Ulugs Pedors uztraucas, Kormass papurināja galvu:

— Kā tad no tās puses varētu te augšā uzkāpt? Tur ir klints...

Kormasu viegli nes paša darinātās, ar kažokādu apsistās mednieku slēpes. Smagā šautene ir tā pielāgota, ka nesīt pa muguru, garais mednieka nazis nešķind makstī pie jostas. Iet Kormass pa priekšu garā, slīdošā solī, nepaātrinādams un nepalēninādams to, kaut gan nav viegli iebraukt slēpju slīdes sniegotajā kļajumā. Slēpju slīdes met likumus ap kokiem un akmeņiem.

Bija jau pāri pusnaktij, kad ceļvedis apstājās pie plaisas kalnā. Viņš sāka runāt ar Apahu, norādīdams gan uz avota gultni, gan uz akmens sienu. Plaisa atrodas augstāk: avots tek no otras puses, no ezera, un tas plūst tikai vasarā, kad ezerā ir daudz ūdens. Rudenī tas ir pavisam mazs. Bet, kad atnāk ziema, aizsalst pavisam. Te nu ir tā eja...

— Vai tikai Hazas taidzinieki šeit nav nolikuši sargu? — Fjodors atkal uztraucās.

— Nav nolikuši. Kāds aina viņus uz turieni aiznesīs?

— Bet ūdens tecējumu no ezera taču bandīti ir redzējuši?

— Kad viņi to redzēja? Vasarā tur ir ūdens, bet tagad — ledus.

— Kā tad mēs tur varēsim ietikt? Tur droši vien ir tik daudz ledus, ka nedēļas laikā to nevarēsim izkalt.

Kaut ko skaidrodams Apaham, Kormass sākumā vairākas reizes atkārtoja vārdu «kamka». Bet pēc tam norādīja uz Fjodora pleciem.

— Viņš saka, ka kalna iekšienē ir divas ejas, kā pletne ar diviem galiem. Vēl viņš saka, ka mēs abi divi kā nekā izlīdīšot cauri, bet tu gan laikam iestrēģšot.

Fjodors īgni paskatījās uz saviem pleciem.

— Vajag pamēģināt. Puskažociņu novelc, varbūt tad izlīdīsi.

— Ja jau jāmēģina, tad jāmēģina...

Kormass pieveda viņus pie tās vietas, kur vasarā iztek avots. Bija redzama tikai sprauga klintī, visu pārējo klāja sniegs. Lielo kupenu viņi atraka ar slēpēm. Drīz vien parādījās eja, pa kuru pieliecoties varēja ielīst kalna iekšienē.

Slēpes viņi atstāja zem ciedra.

Pirmais līda Kormass, katram gadījumam paņēmis nazi zobos, tad ieslīdēja Sabiss ar Fjodora puskažo-

ciņu, aiz viņa Apahs un tikai tad — pats Fjodors. Tādu kārtību ieteica Kormass — ja Fjodors iesprūdis, viņi trijatā varēs gan cits citu pieturēt, gan arī Fjodoru izvilkt laukā. Bet no lejas savu komandieri bīdīt piepalīdzēs pārējie.

Tāču apakšējā ala pamazām kļuva platāka un augstāka, un Fjodors atviegloti uzelpoja.

Kormass veda viņus, turēdams rokā degošas tāss lāpu.

Alā vilka caurvējš, un tas Fjodoru pārliecināja, ka Kormass ved pareizi.

Viņi bija nonākuši līdz atzarojumam, kas pa slīpumu cēlās augšup. Kormass atkal apspriedās ar Apahu.

— Te tev vajadzēs kļūt par liku īlenu, — Apahs pārtulkoja, bet Kormass vēl arī ar roku parādīja, ka eja ir līkumota.

Vajadzēja līst četrrāpus, bet pēc tam uz vēdera. Tālāk nācās pagriezties uz sāna, lai tiktu apkārt izcilnim. Grūti gāja Fjodoram.

Beidzot eja kļuva plašāka, un Kormass, Apahs, Sabiss, bet aiz viņiem Fjodors un pārējie kaujinieki nonāca otrā alā. Kormass nodzēsa lāpu. Fjodors taustīdamies apgērbās. Tāpat arī pārējie taustīdamies pārbaudīja šautenes.

— Vajag iet uzmanīgi. Tur ir izcilnis, aiz tā — krauja.

Turēdamies cits aiz cita, kaujinieki pienāca pie alas izejas un ieraudzīja nakts debesis. Sakarsušais Fjodors salā drebinājās. Kormass piesēja arkānu.

— Te nu tā ir — Hazas taiga. Tur, pie tiem uguns-kuriem, atrodas viņu noietne. Mēs tai apiesim apkārt. Vai ne, Kormas?

Ceļvedis piekrītoši pamāja.

Pamēģinājis, vai arkāns ir stiprs, Fjodors pirmajam lika laisties lejā Apaham. Fjodors noskaitīja līdz

divdesmit, bet arkāns vēl arvien bija cieši novilkts. Pie skaitļa divdesmit pieci tas atslāba, bet pēc tam sāka raustīties. Tātad Apahs ir laimīgi nonācis lejā.

Tad pa arkānu laidās Sabiss. Cits pēc cita kaujiņieki nolaidās lejā. Tagad tie, kuri bija apakšā, gaidīja tikai Fjodoru un Kormasu.

Laisties pa arkānu Fjodoram bija grūtāk nekā pārējiem. Arkāns šūpojās un slīdēja. Bez tam vēl arī smaigais «Šošs» vilka uz leju. Viņš nopūtās lielā atvieglumā, kad kājas pieskārs zemei.

Pičons jau agri bija aizgājis projām no buršanas ceremonijas. Puskazociņu nenogērbis, tikai atpogājis valā, viņš atgūlās istabiņā uz šaurās lāviņas. Šodien viņam daudz kas bija jāpārdomā. Alarčons un Tojons bija atveduši nelabas ziņas. Tur, Čobatas aulā, bija sapulcējusies liela sarkano vienība. Kuru katru brīdi viņi var doties uzbrukumā. Uz kuriem? Protams, nāks uz Hazas taigu. Varbūt sarkanie jau ir pie Hazas taigas vārtiem?

Vai viņš ir pareizi darījis, bēgdams no aula uz šejieni? Sākumā viņu bija dzinušas bailes. Pēc tam Kormasa mājiņā bija laiks visu aukstasinīgi apdomāt. Hazas taiga ir viņa pēdējā iespēja. Pārāk lielu spēli Pičons bija uzsācis! Kārtis ir sajauktas, bet divi galvenie trumpji, uz kuriem viņš cerēja, tā arī nebija likti galdā. Petrickis steidzina Hakasijas atdalīšanos, bet pats ir paglābies zem japāņu spārniņa. Ar Ungernu gan šajā reizē neizdevās uzņemt sakarus. Un tad vēl Serge... Tik mulķīgi aizgāja bojā! Vai tad viņam tādos apstākļos pašam vajadzēja skriet lامتās? Un Hazas taiga patiešām līdzinās slazdam. Šīs iekavām līdzīgās kalnu grēdas... Šeit iekļūt nav viegli. Bet arī izejas no šejienes nav, ja ienaidnieks ir blakus.

«Vai nav par agru,» Pičons domā, «padoties šādām paniskām domām? Man taču ir armija. Ja notiks kauja, vēl nevar zināt, kurš kuru uzvarēs. Samohvalovs laiku nav veltī zaudējis. Viņš ir stingri noslēdzis Hazas taigas vārtus. Tiešā triecienā tiem nekā nepadarīs. Pat ja Žarkovam būtu divreiz un trīsreiz vairāk cilvēku nekā man, arī tad mēs noturēsimies līdz pavasarim. Bet pavasarī, ja vien Ungerns saposīsies iet cauri Hakasijai, mēs paši uzbruksim no šejienes, sagrābsim gan Askīzu un Hastumu, gan Minsugu.»

Pičonam ienāca prātā Hortajs. «Viņu aulā daudzina par taisnības mīlētāju. Kā viņš to krievu aizstāvēja, visu Hapina dzimtu sašķēla. Kanojs, Apahs, Pulats un daudzi citi arī sekoja viņam. Dalīja baju lopus. Bet senāk Hortajs taču bija tik lēnīgs. Kas gan tagad notiek ar hakasiem, ja pat vecis, kam nāve zobu galā, jūtas stiprs? Varbūt tas viss notiek to krievu dēļ, kuri apmetas mūsu aulos? Nē, visi krievi tomēr nav vienādi. Frols taču arī ir krievs... Galvenais pašreiz ir pārlaist briesmas Hazas taigā... Žēl tikai, ka Kormasu biju atlaidis — vajadzēja viņu brīdināt: mēs abi esam saistīti vienām saitēm, tā ka arī tev cita ceļa nav. Varbūt Kormass būtu te noderējis, ja kaut kas atgadītos... Kas tik skaļi rībina? Vai tamburīns?»

Domas seko cita citai. Gribētos atpūsties no tām... Viņš pieceļas un sāk staigāt pa istabiņu, iebāž roku azotē un izņem plakanu metāla kārbiņu, paturējis brīdi uz delnas, atkal noglabā to. Pēkšņi Pičons izdzirda kliegzienus un zirgu pakavu diponu, kas attālinājās.

Kas tur ir noticis pie lielā ugunskura?

Bērais nestāv mierīgi aplokā, bet metas te uz vienu, te uz otru pusi. Aplokā ir vēl daži zirgi no ganāmpulka. Ziemā tie tiek turēti pusbadā, jo jaunajiem saimniekiem slinkums pievest barību. Šie zirgi pārtiek gandrīz vienīgi no ganību zāles. Laiku pa laikam

viņiem pamet kādu klēpīti salmu. Bez tam viņiem sacērt arī vilkukārkļus, kurus zirgi tad apgrauž gluži baltus. Šos zirgus Hazas taidzinieki tur kaušanai. Jājamie zirgi tiek citādi kopti. Tie stāv citā aplokā.

Bēri kaut kas uztrauc, viņš sajūt kaut kādas smaržas, kas atgādina viņa lielo ganāmpulku. Bēris kustina nāsis un pats iet arvien tuvāk un tuvāk kārtīm. Te viņš nesen bija mēģinājis ar nagiem atkašāt sniegu, lai noplūktu sausas zāles kušķīti. Aplokā visa zāle jau nograuzta, aiz sētas zāle ir, bet traucē kārtis. Bēris uzsit ar nagu pa kārti — kārts iekrakšķas, mieti, pie kuriem tā piestiprināta, sāk ļodzīties. Viņam ir jātiek no aploka laukā uz to vietu, kur smaržo pēc viņa ganāmpulka. Nē, ne jau pēc ganāmpulka. Tikai zirgam ar zeltīto spalvu bija tāda smarža. Uz tā zirga jāja gans...

Bēris pagriežas pret kārti un spārda to ar pakalējām kājām.

Vienā lēcienā Bēris ir kārtij pāri, ātrāk tikai uz turieni — pie tās smaržas! Netālu no mājiņas stāv Palsais. Viņš ar iemauktu siksnu ir piesiets pie koka, uz muguras uzmesta zirgu sega, bet pie galvas — siena klēpis.

Bēris nevis iezviedzās, bet iekviecās. Viņš sāka riņķot apkārt un manījās arvien tuvāk Palsajam, gribēja ar to saostīties. Abi ir ērzeļi, viņiem vajag ar zobiem vai ar nagiem tikt vienotram klāt.

Piesiets iemauktu siksnā, Palsais sāk mīnāties un raustīties. Te viņš pagriež Bērim pretī savu mugurpusi, te atņirdz zobus. Palsajam ir vairāk spēka, viņš ir jauns, viņu labi baro. Bet Bēris, noliecējies un nikns, viņam liekas briesmīgs, liekas ienaidnieks.

Bēris tomēr pielavījās pie Palsā, ieķērās tam ar zobiem skaustā. Palsais metās no visa spēka sānis un pārrāva iemauktus. Ērzeļi sāka lēkāt un spārdīties.

Tojons aizskrēja pie trakojošajiem zirgiem. Izdzirdusi Tojona kliedzienu, pieskrēja arī Igens un Apsalajs. Ērzeļi metās katrs uz savu pusi. Hazas taidzinieki dzinās zirgiem pakāļ...

Nonācis Hazas taigā, Fjodors palūkojās apkārt. Lūk, te tas ir — ienaidnieku perēklis! Kaut gan bija dziļa nakts, tomēr orientēties varēja — tur melnoja mežainā nogāze, apakšā, tās piekājē, atradās noņemne. Dega ugunis, šaudījās ļaudis.

Zemnīcas atrodas pa labi no Fjodora, apmēram versts attālumā. Pa kreisi — austrumu kalnu grēdas klinšainā siena. Jāvirzās gar to uz priekšu līdz aizai. Kaujinieki, pie klintīm piespiedušies, devās uz priekšu.

— Turies manā tuvumā, — Fjodors sacīja Sabisam.

Viņi gāja cits aiz cita. Pa priekšu — Kormass, aiz viņa Fjodors, tad Sabiss, Apahs un pārējie kaujinieki. Viņi bija nonākuši līdz pagriezienam uz aizu. Šeit vajadzēja paslēpties krūmos. Vīri ilgi vēroja aizu, cenšamies noteikt pēc iespējas precīzāk, ar ko tā ir aizsprostota un kur atrodas sardze. Fjodors domāja: «Jārīkojas tā, lai no zemnīcām nešauj uz mums no mugurpuses. Uz aizsprostu visi nevarēs iet — jāatstāj šeit aizsegs...»

Pēkšņi viņš izdzirda kliedzienu, kas skanēja no lielā ugunskura un bija skaļāki par tamburīna skaņām. «Vai tiešām viņi būtu mūs pamanījuši?» Atskanēja dipona, un tad tieši uz Hazas taigas vārtiem aizjoproja zirgs. Zirgs krāca, jātnieka viņam mugurā nebija. Ko tas nozīmē?

Aizā atskanēja kliedzieni. Vai viņi ķer zirgu vai ar kliedzieniem mēģina to pagriezt uz citu pusi?

Divi vai trīs cilvēki skrien no nometnes puses uz aizsprostu un kliež: «At! ... At! Tudizarga¹ at!»

— Apah, tu redzi? — Fjodors rādīja uz skrējējiem. — Saki Kormasam un pārējiem, lai skrien aiz viņiem ... Jūs arī kliežiet: «At! Tudizarga!»

Vīri palaida garām Hazas taidziniekus, bet pēc tam skrēja arī paši.

Priekšā melnē kaut kas milzīgi liels, laikam aizgruvums vai baļķis.

Pa aizu šurpu turpu šaudās satraukts zirgs — viņu mēģina noķert.

Kaujinieki ar saucieniem «at! at!» metas uz priekšu. Fjodors turas mazliet sānis klints ēnā, kur biežāki krūmi. Beidzot viņi ir pie paša aizsprosta — tas atrodas turpat līdzās. Bandīti domā, ka skrien palīgi.

«Tūlīt,» sirds viņam skaļi dauzās. «Tūlīt ... Tikai mūsējie nedrīkst sajukt kopā ar ienaidniekiem!» Viņš metas laukā no krūmiem un skrien uz aizsprostu, aizsteigdamies pārējiem priekšā. Tikai tagad Hazas taidzinieku grupa pamana, ka viņš nav savējais! Taču Fjodors neļauj viņiem atjēgties. Ložmetējs sāk splaut uguni un rēkt viņa rokās ...

— Raķeti, Sabis!

Būdiņas lodziņā iešļācas sarkana un zaļa gaisma. Varavīksnes krāsās iezaigojas pie sienas piekārtais spogulis.

— Tik ātri? — Pičons izrauj naganu un metas uz durvīm. — Ložmetējs Hazas taigā? Kā viņi šeit iekļuvuši? Kur Harbinietis?

No lielā ugunsкура Hazas taidzinieki skrien uz mežu.

¹ Tudizarga — turi.

— Stāt! — Pičons kliedz.

Balsta ložmetējs atklāj uguni tieši uz Hazas taidznieku nometni.

Aizā ielauzās Žarkova kaujinieki. Sabisa raķetes bija viņiem parādījušas virzienu. Bet Fjodors, lai netrāpītu savējiem, aizgāja aizsprosta flangā. Apahs viņam padeva rezerves diskus. Turpat blakus būkšķināja Kormasa šautene.

— Padodamies! — no aizsprosta centra sauca krievu valodā.

— Nolieciet ieročus un nāciet laukā!

Varja ar vienību virzījās uz priekšu. Plecu viņai novilkta lielā un smagā sanitārā soma. Viņa bija atpalikusi no ceļabiedriem. Skatīdamās uz augumiem, kas gulēja izstiepušies sniegā, viņa satraukti domāja par vīru. Dārdoši sāka rībināt ložmetējs, bet viņa nezināja, kurai pusei tas pieder. Bet tad gaisā uzvijās raķetes, un Varja ieraudzīja bandītus ar paceltām rokām.

— Palīdzi, māsiņ!

Varja pārsēja vairākus ievainotos. Gaismu viņai deva laiku pa laikam gaisā izšautās raķetes.

Kāds lēnām līda pa brikšņiem, elpodams smagi un ar milzīgu piepūli, brīžiem pat iekliegdamies sāpēs. Tad viņš pēkšņi apklusā. Mīris? Varja steidzās turp.

Ar grūtībām viņa saskatīja uz mutes guļošo cilvēku. Cilvēks nekustējās, taču Varja kaut kā sajuta, ka viņš ir dzīvs. Viņa uzmanīgi mēģināja viņu pagriezt uz muguras.

— Kas tev, dārgais? Kur tu esi ievainots?

Gaisā uzšautās raķetes gaisma iespiedās arī šeit, krūmājā. Varja paguva saskatīt bālu seju ar melnu bārdu.

— Varja, tu pazīsti mani? Tas esmu es... Frols.

— Tu?!

— Jūsējie uzvarēja, lūk, kā! Bet es... paklausies... Es zināju, ka tāds ir liktenis. Es meklēju tevi...

— Bet kāpēc tu Fedjas tēvu... Kāpēc mūsu meitiņu!...

Harbinietis iekampa sniegu mutē un sāka dauzīt galvu pret viņas nomīdīto velteņu purngaliem.

— Es neesmu vainīgs...

Kāds viņu spēji parāva aiz rokas. Viņa atgriezās un ieraudzīja Žarkovu.

— Tad šitas ir Samohvalovs?

Varja pamāja.

Žarkovs teica kaujiniekiem:

— Paceliet šo cilvēku, — un norādīja uz Harbinieti. — Ar viņu mums būs īpaša saruna. Nolieciet viņu uz šīm ragaviņām...

— Kur ir Samohvalovs? — Pičons kliedz.

Sarkanie ielauzušies pavisam neizprotamā kārtā, bet tagad nav laika to noskaidrot.

— Stāt! Stāt!

Pičonam ir reizē karsti un auksti. Seju klāj sviedri, bet muguru krata salti drebuļi. Tā vien gaidi, ka kuru katru brīdi tevi var ķert lode...

Viena no raķetēm palika karājamies gaisā — tagad viss bija skaidri saredzams kā ugunīga rieta gaismā. Tajā pašā mirklī izšāva ložmetēja kārtu uz mežmalu. Brīdi pirms tam, kad raķete beidza degt, Pičons paguva saskatīt ienīstā Uluga Pedora stāvu ienaidnieka ķēdes priekšā.

«Arī viņš ir šeit?! Kā viņš te ietika? Vai acis mani neviļ?» Un tad viņa acis blakus Polincevam pamanīja

vēl zēnu, kas pašreiz lika jaunu patronu raķešu pistolē. «Tas taču ir Hortaja kucēns Sabiss!»

Viņam likās, ka sarkano kaujinieku ķēdes nāk tieši uz viņu, šauj tikai uz viņu. «Ja es šeit palikšu dzīvs — mani nošaus Minsugā.»

Atkal uzliesmoja raķete. Un pavisam tuvu atskanēja parupja, mazliet aizlūzusi, jauneklīga balss:

— Pedor, lūk, kur viņš skrien! — Šis Hortaja kucēns parāda viņu krievam.

— Stā-āt! Rokas augšā! — kliedz Polincevs un šauj. Varbūt viņš tīšām šauj garām?

— Dzīvs rokās nedošos! — Pičons strauji pagriežas atpakaļ, paceļ naganu un uz labu laimi izšauj savu vajātāju virzienā.

— Asinssūcējs! — kāds sauc aizmugurē. — Tā kā tā tu nekur neaizbēgsi!

«Aizbēgšul!» Viņš ieskrien būdīnā, aizšauj durvīm bultu priekšā un izšauj caur logu — tūlīt viņi vēl nelīdīs iekšā. Var dzirdēt, ka cilvēki pieskrien pie būdiņas, mīņājas, sniegs gurst... Tad kāds rāpjas uz jumta.

Kāpēc? Metīs granātu skurstenī?!

«Tā tad viss ir pagalam. Tās ir beigas!» Pičons griež zobus. «Bet pagaidiet vien, drīz mūsējie sados jums! Žēl tikai, ka es to neredzēšu.» Viņš ievaidas: «Nu, atdalītās Hakasijas pirmais prezident... «Dzeltenā ērzeļa» vietā saņem «balto cilpu.»

Kad atkal uzliesmoja raķete, uz Pičona delnas iespīdējās metāla kārbīņa: tajā bija strihnīns, ar ko indē vilkus.

EPILOGS

Sajānu klinšu ērgļi mīl saulaino Hakasijas stepi. Daudz viņu šeit riņķo pār stepes auliem, un cilvēki ir jau pieraduši pie putnu karuseļa virs galvas. Bet tik

lielu klinšu ērgli kā to, kas pašreiz riņķo virs Harakurgena, neviens no stepes iedzīvotājiem nav redzējis. Šis klinšu ērglis nav pelnu pelēks ar ugunīgu lāsmojumu — šis ir zaļš. Šis putns nevēcina spārnus — tie nekustīgi izplesti uz sāniem, un, skatoties uz tiem no apakšas, redzamas divas sarkanas zvaigznes.

No aula plūst cilvēku drūzma uz Harakurgenu.

Mazais divplāksnis vēl grieza savu sarkano propelleri, kad aula iedzīvotāji piesardzīgi apstājās mazliet atstatu no tā. Pilots piecēlās, izlīda uz spārna un sniedza roku kādam cilvēkam, kas bija atlidojis kopā ar viņu.

Un tad no pūļa atskanēja priecīgs, pārsteiguma pilns sauciens: no kabīnes vispirms parādījās roka, kas bija cieši sažņaugusi spieķi. Aiz tās izrāpās Hortajs pats jaunā vilnas halātā. Viena acs viņam bija piemiegta. Galvu atgāzis atpakaļ, viņš paraudzījās augšup, kur tikko bija pats lidojis, tad paskatījās uz aulu, uz Harakurgenu un aula iedzīvotājiem, kas bija sadrūzmējušies apakšā. Tur bija Sagdajs, Epse, Ulugs Pedors, Varja. Bet tālāk — Knaja, Domna, Apahs un Kormass. Visi raudzījās uz viņu, Hortaju, kā uz cilvēku, kas nokritis no debesīm. Un viņš patiešām bija no turienes. Hortajs paspieda pilotam roku.

— Paldies, draugs. Tu ātri lidoji. Vienu reizi domāju Minsugā, otru reizi — mājās...

Fjodors piegāja pie lidmašīnas. Atbalstījies uz viņa pleca, Hortajs nokāpa zemē. Tad visi — gan veci, gan jauni — metās pie Hortaja. Spieda viņam roku, jautāja, ko viņš debēsīs redzējis, vai Hudajs nav sadusmojies uz Hortaju par to, ka viņš lidojis ar dzelzs putnu.

— Nē jau, — Hortajs sāka purināt galvu. — Apbraukāju visas debesis, bet Hudaju neredzēju.

— Viņš no tevis tā nobijās, ka paslēpās aiz mākoņa, — jokupēteris Apahs smaidīja.

— Laikam gan, — Hortajs atsaucās un sāka ļoti svarīgā balsī stāstīt: — Paklausieties vēl, kādi jaunumi. Padomju vara grib, lai hakasi paši pārvalda stepi. Tāpēc mani sauca uz Minsugu. Tur bija daudz aksakalu komunāru. Bija no Hubačaras, no Širas, no Askīzas...

— Stepī pārvaldīt? Pašiem? Bez krievu bolševikiem?

Hortajs palūkojās uz to pusi un ieraudzīja Hapinu, kas pa šo ziemu bija stipri novecojis. Kādreizējais bajs stāvēja vecā, ar jēlādas siksnīņu sajoztā halātā. Viņa retā bārda trīsēja, acis asaroja. Zirgu ganāmpulku vairs nav, Tojons bija aizbēdzis, kad viņu veda no Hazas taigas. Bet tēvu tomēr bija spāpējis apzagt — šķirstīņu aizvedis. Un tomēr Hapins vēl arvien domāja par kaut ko savu...

— Kāpēc bez krieviem? Kopā ar viņiem — tikai bez mūsu bajiem, — Hortajs viņam atbildēja hakasu valodā. — Minsugā par to padomē runāja.

— Vai tu atceries, Hortaj Mangirovič, Pičonu? — Fjodors jautāja. — Atdalītā Hakasija?

— Pičons ir ļauns aina... Baji brauca Pičonu ievēlēt. Arī Hapins brauca. Bet, kad īstās padomes bija jātaisa, tad pasauca Hortaju...

Saule iesānis apspīdēja Harakurgena tēlu, likās, it kā akmens seja nodrebētu. Tas pats stars atrada arī mazo, sarkano zvaigznīti uz Zojas kapiņa. Zvaigznīte spoži iemirdzējās.

Hortajs saprata, ka Ulugs Pedors un Varja pašreiz redz vienīgi šo zvaigznīti. Viņš palūkojās stepē.

Bet kur ir Sabiss? Nemaz neredzēja, kā vectētiņš nolaidās no debesīm.

Tikko viņam šī doma bija ienākusi prātā, viņš ieraudzīja joņojam Palso ar diviem jātniekiem mu-

gurā. Sirmgalvja sirds' priekā nodrebēja... Vecais pasmaidīja, saskatījis, kas tur sēž zirgam mugurā kopā ar viņa mazdēlu.

Sabiss vadīja Palso tieši uz mežonīgā klinšu ērgļa pusi, bet zirgs, satraukti šķielēdams ar vienu aci, iekrācās, piemiedza ausis un sāka kāpties atpakaļ. Puisis nolēca no zirga un gluži kā spēkavīrs pasakā satvēra Mariku izstieptajās rokās, nesa to augstu gaisā paceltu un tad nolika sev blakus.

— Ei, Marika! — Knaja smiedamās iesaucās.
— Kāpēc tu manu brāli tā aizkavēji?

— Sabis, dēliņ! — uz spieķa atspiezdami, Hortajs gāja mazdēlam pretī.

— Mēs redzējām un dzirdējām, kā šis te lidoja, — Sabiss ar pirkstu norādīja uz lidmašīnas pusi. — Marika stipri izbijās. Sākām skatīties — lido uz Harkurgenu. Jāsim ātrāk tur, es sacīju. Interesanti...

Lidotājs, atbīdījis ķiveri pakausī, piegāja pie Fjodora un Varjas.

— Kā tad jūs te atklūvāt pie viņiem? Tāpat gadījuma pēc, vai arī Gubenkovs jūs atsūtīja?

— Ir vienādi, ir otrādi. Sākumā nejauši... Tas ir garš stāsts. Neiztika arī toreiz bez Jegora Kuzmiča. Bet tagad pa īstam esam iesakņojušies šeit...

Fjodora seja kļuva skarbāka, viņš palūkojās uz Zozjas kapiņu un stingri saspieda Varjas elkoni.

— Un pareizi vien ir. Es arī tagad esmu iedzīvojis šeit... — lidotājs pasmaidīja. — Esmu saradojies ar šejieniešiem. Sieva man hakasiete.

— Vectētiņ, — Sabiss vecajam nedeķa mieru. — Vai tev tur bija labi? Vai šis krievu cilvēks tevi pa debesīm vizināja?

Lidotājs piegāja pie puīša, piebīdīja viņu tuvāk mašīnai un, lēnām meklēdams vārdus, sāka runāt hakasu valodā.

— Eh, puisi, es varētu tevi un tavu meiteni pavināt...

— Cik jauki! — Sabisam paspruka, un viņš triumfējoši palūkojās uz Mariku.

— Bet man ir pamaz benzīna. Tikai līdz Minsugai varu aizlidot...

— Varbūt drīkstu kaut vai paskatīties, kā tur ir?

— To var! Tikai ne pārāk ilgi.

... Kad Sabiss nolēca no lidmašīnas spārna, Hortajs jautāja:

— Nu kā ir, dēls? Vai tu Palsā seglus negribi mainīt pret šī spārnotā zirga segliem?

— Noteikti! — lidotājs atbildēja zēna vietā. — Viņš jau man sacīja.

Hortajs noglaudīja bārdi un paraudzījās debesīs, kur cits aiz cita peldēja mākoņi.

— Vai jūs dzirdējāt, ļaudis? Kad mans mazdēls paaugsies, viņš ganīs debesu ganāmpulkus. Aizlidos līdz pašai Maskavai... Ļeņins ieraudzīs viņu un piesauks sev klāt: «Vai tas bija tavš vectētiņš, kas pa debesīm aizlidoja uz Harakurgenu?» — «Mans. Un viņš nemaz nebaidījās!» — «Hortajs ir drosmīgs,» Ļeņins sacīs. «Bet tu, Sabis, tagad pats proti tādu mašīnu vadīt. Pirmais no visiem hakasiem!» Tā viņš teiks. Liks, lai tev Maskavu parāda... Vai tu man netici, dēls? — Sirmgalvis šķelmīgi piemiedza acis, un tās kļuva pavisam šauras. — Tu netici? Nu, tad pajautā Ulugam Pedoram!

Hortajs maigi apskāva mazdēlu.
